

TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ORTAK TARIM POLİTİKASI
KAPSAMINDA TÜRKİYE’NİN UYUMU VE ORTAK TARIM
POLİTİKASI’NIN TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN REKABET
GÜCÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

DOKTORA TEZİ

ELMAS DEMİRCİOĞLU KARABIYIK

İSTANBUL, 2012

TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ORTAK TARIM POLİTİKASI
KAPSAMINDA TÜRKİYE’NİN UYUMU VE ORTAK TARIM
POLİTİKASI’NIN TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN REKABET
GÜCÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

DOKTORA TEZİ

ELMAS DEMİRCİOĞLU KARABIYIK

DANIŞMAN: PROF.DR. F. NURAY ALTUĞ

İSTANBUL, 2012

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

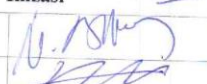
TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT POLİTİKASI Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi
ELMAS DEMİRCİOĞLU'nun AB'NİN OTP KAPSAMINDA TÜRKİYE'NİN UYUMU VE
OTP'NİN TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN REKABET GÜCÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ adlı
tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 01.12.2010 tarih ve 2010-22/30 sayılı kararıyla
oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...12.../12.../2012

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. F.NURAY ALTUĞ	
2. Jüri Üyesi	Doç. Dr. MEHMET ALİ ÖZBUDUN	
3. Jüri Üyesi	Prof. Dr. AYŞEGÜL MUTLU	
4. Jüri Üyesi	Prof. Dr. SEYFETTİN ERDOĞAN	
5. Jüri Üyesi	Doç. Dr. OSMAN NURİ ARAS	

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR.....	xii
1.GİRİŞ	1
2. TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	3
2.1. Tarım Sektörünün Gıda Güvenliği ve Yeterliliği Açısından Önemi	11
2.2. Tarım Sektörünün İstihdam ve Toplumsal İstikrar Açısından Önemi	13
2.3. Tarım Sektörünün Ekonomik Kalkınma Açısından Önemi	14
2.4. Tarım Sektöründe İstikrarsızlık ve Devlet Müdahalesi Gerekliliği	16
2.4.1. Tarım Sektöründe İstikrarsızlığın Kaynakları.....	16
2.4.2. Tarım Politikasının Amaçları ve Araçları.....	19
2.4.2.1. Tarım Politikasının Amaçları.....	19
2.4.2.1. Tarım Politikasının Araçları	23
3. AVRUPA BİRLİĞİNDE ORTAK TARIM POLİTİKASININ VE TARIM SEKTÖRÜNÜN TEMEL YAPISI.....	28
3.1. Ortak Tarım Politikasının Oluşumu ve Amaçları	28
3.1.1. Ortak Tarım Politikasının Oluşumu.....	28
3.1.2. Ortak Tarım Politikasının Amaçları	31

3.2. Ortak Tarım Politikasının Temel İlkeleri.....	35
3.2.1. Tek Pazar.....	36
3.2.2. Ortak Mali Dayanışma.....	36
3.2.3. Topluluk Tercihi	36
3.3. Ortak Tarım Politikasının Araçları: Pazar ve Fiyat Mekanizmaları	36
3.3.1. İç Piyasaya Yönelik Araçlar	38
3.3.2. Üçüncü Ülkelere Karşı Uygulanan Politikalar	39
3.3.3. Yapısal Araçlar	40
3.4. Ortak Tarım Politikasının Gelişim ve Reform Süreci	41
3.4.1. Mansholt Reformu.....	46
3.4.2. MacSharry Reformları.....	49
3.4.3. Gündem 2000 Reformları	53
3.4.4. 2003 Reformları	59
3.4.5. Health Check 2008.....	66
3.4.6. 2013 Sonrası OTP	67
3.5. Avrupa Birliğinde Tarım Sektörünün Yapısı ve Ekonomideki Yeri ve Önemi	68
3.6. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Tarımsal Destek Politikaları ...	112
4. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISI ve TARIM SEKTÖRÜNE YÖNELİK POLİTİKALAR	128
4.1. Tarım Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi	128
4.1.1. Tarımın GSMH'daki Payı	129
4.1.2. Tarımın İstihdamdaki Payı.....	135
4.1.3. Tarımın Dış Ticaretteki Payı	143
4.2. Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörünün Yapısı	161
4.2.1. Tarımsal Arazi ve Üretim Yapısı	161

4.2.2. Tarımsal Üretimde İşletme, Teknoloji ve Verimlilik Yapısı	177
4.2.3. Tarım Kesiminin Gelir Yapısı	183
4.3. Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Tarımsal Destekleme Politikaları ve Sonuçları	189
4.3.1. Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Tarımsal Destekleme Politikaları.....	189
4.3.2. Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarının Sonuçları	192
5.AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASININ TÜRK TARIM SEKTÖRÜNE ve REKABET GÜCÜNE ETKİLERİ	206
5.1. Tarım Sektörünün Ortak Tarım Politikasına Uyum Süreci.....	206
5.2.Türk Tarım Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Profili	210
5.2.1. Rekabet Gücünün Ölçülmesinde Tezde Kullanılan Yöntem ve Görelî İhracat Avantajı Endeksi	210
5.2.2. Türkiye Ekonomisi Tarım Ürünleri İçin Dış Ticaret Dengesi	211
5.2.3. Tarım Sektörünün Avrupa Birliği ve Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri Karşısında Rekabet Gücü	214
5.2.3.1. Tarım Sektörünün Avrupa Birliği Karşısında Rekabet Gücü ve Dış	Ticaret Dengesi 214
5.2.3.2. Tarım Sektörünün Almanya Karşısında Rekabet Gücü	225
5.2.3.3. Tarım Sektörünün Fransa Karşısında Rekabet Gücü	231
5.2.3.4. Tarım Sektörünün Hollanda Karşısında Rekabet Gücü....	236
5.3.Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Türk Tarım Sektörünün İktisadi Yapısına ve Küresel Rekabet Gücüne Olası Etkileri	241
5.4.Türk Tarım Sektörü İçin SWOT Analizi	249
5.4.1. Tarımsal Üretim ve Arz Güvenliği İçin SWOT Analizi.....	249
5.4.2. Gıda Güvenilirliği İçin SWOT Analizi	252
5.4.3. Bitki ve Hayvan Sağlığı İçin SWOT Analizi	255

5.4.4. Kırsal Kalkınma İçin SWOT Analizi.....	259
5.4.5. Kurumsal Kapasite İçin SWOT Analizi.....	262
5.5.Tarımın Rekabet Gücünü Yükseltmek İçin Politika ve Stratejiler.....	265
6. SONUÇ	283
7. EKLER.....	288
EK-1 Balıklar Ve Diğer Deniz Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı	288
EK-2 Bitkisel Sıvı Yağlar Ve Fraksiyonları (Rafine Edilmiş Olsun Olmasın, Kimyasal İşlem Görmemiş) Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı.....	289
EK-3 Canlı Hayvanlarda Türkiye Ekonomisi ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı.....	290
EK-4 Et ve Et Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı.....	291
EK-5 Hayvansal sıvı ve Katı yağlarda Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı	292
EK-6 Hububat, Hububat Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı	293
EK-7 Meyve ve Sebzelerde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı.....	294
EK-8 Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı	295
EK-9 Süt, Süt Ürünleri ve Yumurta Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı	296
EK-10 Tütün ve Tütün Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı	297
EK-11 Yağlı Tohumlar, Yağ Veren Meyvelerde Türkiye Ekonomisi ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı	298
8. KAYNAKÇA	299

ÖZET

Tarım sektörü tüm ülke ekonomileri için, sosyal, ekonomik ve siyasi açılardan son derece kritik bir sektördür. Tarım sektörü sadece gıda güvenliği ve beslenme açısından değil, fakat aynı zamanda ekonomik katma değer, istihdam, dış ticarete katkı ve kırsal kalkınma açısından köşe taşı bir sektördür. Bu sebeple, tarım sektörü için uygulanacak politika ve stratejilerin son derece titizlikle planlanması ve uygulanması gerekmektedir. Tarım sektörüne uygulanacak yanlış politikalar ve politikaların yanlış uygulanması son derece yıkıcı etkiler doğurabilecektir.

Dünya ekonomisindeki dönüşüm, Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün dönüşümünü zorunlu hale getirmektedir. Bu dönüşümün dinamikleri doğru analiz edilip, doğru politikalar geliştirilirse, tarım sektörü için zayıflıklar ve tehditler azaltılıp, güçlü yönler ve fırsatlar artırılarak, tarım sektörü için bu dönüşümden kazançlar artırılabilir.

Türkiye ekonomisi sahip olduğu, coğrafya, iklim yapısı ve genel ekonomik kapasitesi göz önüne alındığında, tarım sektöründe geliştirilecek ve uygulanacak doğru politika ve stratejilerle, gerek Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası gerekse Dünya Ticaret Örgütü politikaları doğrultusunda tarımda serbestleşmenin negatif etkilerini ortadan kaldırarak bu değişimi en iyi şekilde avantaja dönüştürülebilir. Bunun için en önemli sermaye, kamu ve özel kesimin işbirliği içerisinde küresel dönüşümün dinamiklerini sağlıklı bir şekilde anlayıp gerekli dönüşümleri istikrarlı ve tutarlı bir şekilde yapmaktır.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisi, küresel ekonomide tarım sektöründeki dönüşümü doğru analiz ederek ve doğru politikalara geliştirerek, tehditleri fırsata ve kayıpları kazançlara dönüştürmek zorundadır.

ABSTRACT

Agricultural sector is critical sector for all the countries in terms of social, economic and political aspects. Agricultural sector is the cornerstone not only for food safety and nutrition but also for added value, employment, contribution to the foreign trade and rural development. For this reason, it is essential to design and to implement economic development policies and strategies for the agricultural sector punctiliously. Wrong policies or policies implemented wrongly in the agricultural sector result in destructive effects on the agricultural sector.

The transformation in the world economy makes the transformation of the Turkish agricultural sector obligatory. If the dynamics of this transformation can truly be analyzed and be developed appropriate policies, Gains from this transformation can be increased for the agricultural sector by reducing weaknesses and threats of agricultural sector and by increasing strong characteristics and opportunities of agricultural sector.

Turkish economy by considering the geography, the climate and general economic structure of Turkish economy can turn the advantage of the liberalization in the agricultural sector by eliminating the negative effects of the liberalization in the agricultural sector in accordance with the policies of both the Common Agricultural Policy and the World Trade Organization and by developing and implementing appropriate policies and strategies in the agricultural sector. The best capital for the successful transformation policy is to do whatever required stably and consistently in cooperation of public and private sector by analysing the dynamics of the global transformation in agricultural sector truly.

As a result, Turkish economy have to turn the threats into the opportunities and to turn the losses into the gains by developing appropriate policies and by analysing the transformation in the agricultural sector in the global economy truly.

TABLolar LİSTESİ

Tablo-2.1 Yaşanan Toplumsal Dönüşüm	7
Tablo-2.2 Tarımda Kavram Değişiklikleri	9
Tablo-2.3 Tarım Politikalarında Kavram Değişiklikleri	10
Tablo-3.5.1 AB-27 Temel Ekonomik Göstergeler	68
Tablo-3.5.2 Avrupa Birliği'nin Dış Ticaret Yapısı ve Dengesi (Milyon Euro)	69
Tablo-3.5.3 Avrupa Birliği Ülkeleri Tarım Sektörü İçin Temel Göstergeler.....	71
Tablo-3.5.4 Tarım Sektörünün Çıktı Değeri (Üretici Fiyatlarıyla)	75
Tablo-3.5.5 Avrupa Birliği'nde Tarım Sektörünün Toplam Brüt Katma Değerdeki Yeri.	76
Tablo-3.5.6 Tarım Sektöründe Brüt Katma Değer ve Toplam Sübvansiyon Düzeyi (Milyon Euro)	80
Tablo-3.5.7 Tarımsal İşletmelerin Bazı Önemli Özellikleri (2005 yılı).....	82
Tablo-3.5.8 Ekonomik Büyüklük Sınıfları (2007 Yılı)	83
Tablo-3.5.9 AB'de Tarımsal İşletmelerin Sayısı ve Büyüme Oranı	84
Tablo-3.5.10 Üye Ülkeler Tarafından Kullanılabilir Tarımsal Alanların Sınıflandırılması	85
Tablo-3.5.11 AB-27 İçin Kullanılabilir Tarımsal Alanların Büyüklüklerin, İşletmelerin Arazi Alanına Göre Sınıflandırılması (2005 yılı)	87
Tablo-3.5.12 Avrupa Birliği-27 Ekilebilir Alanların Ve Kalıcı Ürünlerin Yapısı (2005) ..	88
Tablo-3.5.13 AB-27 Tarımsal İşgücü.....	89
Tablo-3.5.14 Tarımsal İşgücü ve Yıllık Değişim	89
Tablo-3.5.15 AB-27 Tarımsal Gelir Göstergeler (2000=100).....	91
Tablo-3.5.16 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünyaya İhracatı (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)	101
Tablo-3.5.17 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünyadan İthalatı	104
Tablo-3.5.18 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünya İle Dış Ticaret Dengesi	107
Tablo-3.6.1. Avrupa Birliği'nde Doğrudan Gelir Desteğinin Amaçları, Uygulama Kriterleri Ve Yöntemi.....	118
Tablo-3.6.2. Avrupa Birliği (Eu-27)* Ekonomisinde Tarım Sektörüne Tahmini Destek (Eur, Mlyn)	123

Tablo-3.6.3. AB Kırsal Gelişme Politikası Önerisi, 2007-2013.....	127
Tablo-4.1.1 Sektörlerin Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payları (Sabit Fiyatlarla, %)...	129
Tablo-4.1.2 Tarım ve Alt Kalemlerinin GSYİH İçindeki Büyüklüğü (1987 Fiyatlarıyla)	131
Tablo-4.1.3 Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1998 Fiyatlarıyla).....	133
Tablo-4.1.4 Ana iktisadi faaliyet kollarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payları ..	134
Tablo-4.1.5 Ekonomik Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler, [15+ Yaş, Bin Kişi],.	136
Tablo-4.1.6 Ekonomik faaliyetlere göre ihracat, ISIC Rev.3	143
Tablo-4.1.7 İhracat Fiyat Endeksi	147
Tablo-4.1.8 İthalat Fiyat Endeksi	148
Tablo-4.1.9 İhracat miktar endeksi (Yeni seri) (2003=100).....	148
Tablo-4.1.10 İthalat Miktar Endeksi (Yeni Seri) (2003=100).....	149
Tablo-4.1.12 Türkiye ekonomisinin Tarım Ürünleri İçin Dünyaya İhracatı.....	150
Tablo-4.1.13 Türkiye ekonomisinin Tarım Ürünleri İçin Dünyadan İthalatı.....	154
Tablo-5.2.2. 1. Türkiye Ekonomisi Tarım Ürünleri İçin Dünya Ticaret Dengesi.....	212
Tablo-5.2.3.1.1. Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Türkiye'ye İhracatı.....	217
Tablo-5.2.3.1.2. Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Türkiye'den İthalatı.....	219
Tablo-5.2.3.1.3.AB -27'nin Tarım Ürünleri İçin Türkiye İle Dış Ticaret Dengesi.....	222
Tablo-5.2.3.2.1. Türkiye ve Almanya'nın Canlı Hayvanlarda Göreceli İhracat Avantaj Endeksi	225
Tablo-5.2.3.2.2. Türkiye ve Almanya'nın Et ve Et Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi	226
Tablo-5.2.3.2.3. Türkiye ve Almanya'nın Hububat Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi	227
Tablo-5.2.3.2.4. Türkiye ve Almanya'nın Meyve ve Sebzeler Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi.....	229
Tablo-5.2.3.2.5. Türkiye ve Almanya'nın Seker, seker ürünleri ve bal Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi.....	230
Tablo-5.2.3.3.1. Türkiye ve Fransa'nın Canlı Hayvanlarda Göreceli İhracat Avantaj Endeksi	231

Tablo-5.2.3.3.2. Türkiye ve Fransa'nın Et ve Et Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi	232
Tablo-5.2.3.3.3. Türkiye ve Fransa'nın Hububat Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi	233
Tablo-5.2.3.3.4. Türkiye ve Fransa'nın Meyve ve Sebzeler Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi.....	234
Tablo-5.2.3.3.5. Türkiye ve Fransa'nın Seker, seker ürünleri ve bal Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi.....	235
Tablo-5.2.3.4.1. Türkiye ve Hollanda'nın Canlı Hayvanlarda Göreceli İhracat Avantaj Endeksi	236
Tablo-5.2.3.4.1. Türkiye ve Hollanda'nın Et ve Et Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi	237
Tablo-5.2.3.4.3. Türkiye ve Hollanda'nın Hububat Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi	238
Tablo-5.2.3.4.4. Türkiye ve Hollanda'nın Meyve ve Sebzeler Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi.....	239
Tablo-5.2.3.4.5. Türkiye ve Hollanda'nın Seker, seker ürünleri ve bal Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi.....	240
Tablo-5.3.1. Türk Tarımının OTP'ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri	243
Tablo-5.3.2. Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri Senaryoları ve Tarım Sektörüne Etkileri	245
Tablo-5.3.3. Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri Senaryoları ve Türkiye'nin Net İhracatı (Mlyn \$)	247
Tablo-5.5.1. Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Bütünsel Gelecek Tasarımı	272

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1.1 Ulusal Politika Piramidi	22
Şekil-3.4. 1 Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Tarihsel Gelişimi	44
Şekil-3.5. 1 Avrupa Birliği-27 Tarımsal Çıktı ve Brüt Katma Değer (2005=100) 2007	74
Şekil-3.5.2 Avrupa Birliği Ülke Gruplarında Birincil Sektörün (Tarım, Ormancılık, Avcılık) Katma değer ve İstihdamdaki Payı (%).....	78
Şekil-3.5.3 Tarım, Gıda ve Ormancılık Sektörlerinin Ekonomide Brüt Katma Değerdeki Payı (2008, %)	79
Şekil-3.5.4 Avrupa Birliği'nde Tarımsal Ürünlerin Üretim Payı (Toplam Üretimin %'si, 2007).....	92
Şekil-3.5.5 Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımsal İşletmelerin Dağılımı (2007).....	93
Şekil-3.5.6 Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımda İşgücünün Dağılımı (2007)	93
Şekil-3.5.7 Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımda Kullanabilir Alanların Dağılımı (2007) .	94
Şekil-3.5.8 Avrupa Birliği-15'te Ana Ürün Gruplarında Arazinin Değişimi (1995-2007, %)	94
Şekil-3.5.9 Avrupa Birliği Tarım ve Yiyecek Dış Ticareti Yapısı (Mlyn Euro).....	95
Şekil-3.5.10 Avrupa Birliği-27'de Tarım İşletmelerin Ortalama Boyutu (Hektar) ve Potansiyel Gayrisafi Katma Değer (Ekonomik Ölçek) (Avrupa Birliği-27=100; 2007 yılı,)	95
Şekil-3.5.11 Avrupa Birliği'nin Seçilmiş Tarım Ürünlerinde Kendine Yeterlilik Yapısı (%)	96
Şekil-3.5.12 Avrupa Birliği Tarım Ürünlerinde Hububat İçin Devlet Müdahalesi ve Stoklar	96
Şekil-3.5.13 Avrupa Birliği'nde Tereyağ ve Biftek İçin Devlet Müdahalesi Stoklar (Bin Ton).....	97
Şekil-3.5.14 Avrupa Birliği Tarım Ürünleri İhracatı ve İhracat İadeleri Bütçe Harcamalar	97
Şekil-3.5.15 Avrupa Birliği-25 İçin Tarımsal Ürünlerin İhracat Payı (Toplamın %'si, 2007).....	98
Şekil-3.5.16 Avrupa Birliği-25 İçin Tarımsal Ürünlerin İthalat Payı (Toplamın %'si, 2007).....	99

Şekil-3.5.17 Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımsal Ürün İhracatı (2007-2009 Ortalaması, Milyon Euro)	100
Şekil-3.5.18 Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımsal Ürün İthalatı (2007-2009 Ortalaması, Milyon Euro)	100
Şekil-3.5.19 Avrupa Birliği-27 Dünya İle Dış Ticareti (2009, 1000 Euro).....	110
Şekil-3.5.20 Avrupa Birliği-27 Dünya İle Dış Ticareti (2009, 1000 Ton).....	111
Şekil-3.6.1 Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Harcamaları (1989-2009, Milyar Euro)	115
Şekil-3.6. 2 Avrupa Birliği Toplam Bütçesinde Tarımın Payı (% , Taahhütler).....	116
Şekil-3.6. 3 Avrupa Birliği'nde Tahıl Fiyat Desteği	117
Şekil-3.6. 4 AB'de Destek Kategorilerine Göre Tahmini Üretici Destek Düzeyi	122
Şekil-3.6.5 AB'de Mal Gruplarına Göre Üretici Tek Mal Transferi (2007-09).....	123
Şekil-4.1.1 Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat Payları.....	146
Şekil-4.1.2. Avrupa Birliği-27'nin Türkiye ekonomisi ile Dış Ticareti (2009 yılı, 1000 Euro)	158
Şekil-4.1.3. Avrupa Birliği-27'nin Türkiye Ekonomisi İle Dış Ticareti (2009 yılı, 1000 Ton).....	159

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
DB	Dünya Bankası
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECU	Avrupa Para Birimi
FEDER	Bölgesel Kalkınma Fonu
FEOGA	Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu
FSE	Avrupa Sosyal Fonu
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	Gayrisafi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
OTP	Ortak Tarım Politikası
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi

1.GİRİŞ

Türkiye ekonomisi, artan küreselleşme ve yükselen rekabet karşısında dünya ekonomisi ve bölge ekonomileri ile entegrasyonu artırmak zorunda kalmaktadır. Bu genel ekonomi için geçerli olduğu gibi alt sektörler için de geçerlidir. Küresel entegrasyon tarım sektörü için daha da hassas bir alanı temsil etmektedir.

Tarım, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız olarak, hassas sektör olma özelliğini korumaktadır. Tarımın yurtiçi hasıladaki payı, 2011'de, Türkiye ekonomisinde %9, Avrupa Birliği'nde %1.8, dünya ekonomisinde ise %6 düzeyindedir. Tarım sektöründe, her türlü müdahale, düzenleme ve transferler hala yoğun olarak kullanılmaktadır. Sektörde dönüşüm ve gelişim zaman almaktadır. Her türlü değişiklik için, doğal olan genel amaç ülkenin net sosyal ve ekonomik refahının artırılmasıdır. Değişim süresince ve sonrasında, mutlak kaybedenlerin ve göreceli kazananların olacağı kaçınılmazdır. Önemli olan, kayba uğrayacaklara güvence sağlayacak sistemin kurulması ve değişime uyum gösterme fırsatının yaratılmasıdır. Türkiye tarımında dönüşüm zorunlu hale gelmiştir. Uluslararası anlaşmalarla birlikte dünya tarım ürünleri ticaretinde korumacılık gittikçe düşecektir. Türkiye tarım ürünlerinde, istemese dahi, koruma düzeyini indirmek zorunda kalacaktır. Dünya tarım malları ticaretinin serbestleştirilmesi yönündeki gelişmeler, Türkiye için fırsatlar yaratabilir. Türkiye için, AB'ye üyelik yapısal dönüşüm gerekliliğini hızlandıracaktır. Korumalar zorunlu olarak indirildikten sonra başlayacak yapısal dönüşüm, Türk tarım sektörü için rekabet gücü kaybı yaratabilir, bu olumsuz durumun yaşanmaması için, Türk tarım sektöründe yapısal dönüşüme bir an evvel başlanmalıdır. Ancak bu şekilde meydana gelecek dönüşümün olumsuz etkileri bertaraf edilerek, meydana gelecek rekabet gücü kaybı önlenabilir. Dünyada tarım ve tarımla ilişkili sektörlerin yapıları, etkileşimleriyle beraber algılanmaları da hızla değişiyor. Tarladan başlayıp tüketicide sona eren ilişkiler zincirinde üretici belirleyici konumdayken, ilişkilerdeki fiyat, üretim miktarı, kim için ne kadar üretilmeli gibi soru ve cevaplar ile birlikte üretici egemen üretim sisteminden, tüketici odaklı üretim sistemine geçilmiştir. Tüketici nicelik ve nitelik olarak ağırlık kazanmaya başladı. Köklü değişim sektörün yönetiminde ve stratejik yaklaşımlarda, her düzeyde yenilenmeyi gerektiriyor. Tarım ve tarıma dayalı sanayi, özellikle gıda sanayi, son yirmi yılda hammadde üretiminden tüketiciye uzanan zincirde dinamik gelişmeler gösterdi. Tarım Piyasaların'da tüketicilerin ağırlık kazanması, sağlık, çevre, güvenli gıda ve sürdürülebilir gelişme gibi konuların

baskınlığının artması ile birlikte tarımsal üretim ve politikaların etkilenmeye başlayıp etkilerinin artarak sürmesi beklenmektedir ¹.

Türkiye ekonomisi için en kritik sektörlerden olan tarım sektörünün başta Avrupa Birliği olmak üzere dünya ekonomisi ile serbestlik üzerinden entegrasyonunu sağlamak oldukça zorlu, sıkıntılı bir süreç olup, sağlıklı planlanıp uygulanmadığı takdirde sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan yüksek tahribata yol açacak bir alandır. Bu sebeple, Türkiye ekonomisinin Avrupa Birliği ile Ortak Tarım Politikası çerçevesinde uyumlaştırılması süreci, ekonomik, sosyal ve siyasi yönleri ile büyük önem arz etmektedir. Diğer yandan, dünya ekonomisindeki hızlı dönüşüm karşısında, tüm ülke, bölge ekonomileri ve sektörlerinde yaşanan hızlı dönüşüm gibi tarım sektöründe çağın gereklerine göre dönüşmek zorundadır. Küresel rekabet entegre olacak şekilde tarım sektörü ve kırsal kesimdeki kalkınma için sağlıklı düzenlemeler yapılmazsa, sadece korumacı politikalarla da hem tarım sektörü, hem de ülke ekonomisi gerilemek zorunda kalacaktır. Ancak dönüşüm sağlıklı planlanmazsa bu defa yarardan çok yıkım ortaya çıkabilir. Bu yüzden tarım sektörünün küresel entegrasyonu çok sağlıklı bir şekilde planlanıp uygulanmalıdır.

Bu tezin temel amacı, Türkiye ekonomisi için tarım sektörünün Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'na uyum sürecinde karşılaşılabileceği durum ve sorunları ortaya koyarak, Ortak Tarım Politikası karşısında tarım sektörünün rekabet gücünün nasıl etkileneceğini incelemek, Türkiye ekonomisi için başta Avrupa Birliği karşısında olmak üzere genel olarak dünya ekonomisi karşısında tarım sektörünün küresel rekabet gücünü artırmaya yönelik olası politika ve stratejiler ortaya koymaktır. Bu nedenle, çalışma, giriş ve sonuç bölümleri ile birlikte toplam 6 bölümde ele alınmıştır. İkinci bölümde tarım sektörünün ekonomideki önemi, üçüncü bölümde Avrupa Birliğinde tarım sektörü ve OTP, dördüncü bölümde Türkiye'de tarım sektörünün yapısı ve tarım sektörüne yönelik politikalar, beşinci bölümde Avrupa Birliği ve Türk tarım sektörünün rekabet gücü karşılaştırması ve Türk tarım sektörü için SWOT analizi incelenerek sonuç bölümünde bulgu ve önerilerde bulunulmuştur.

¹ E.H. Çakmak ve A.H. Akder, **DTÖ ve Avrupa Birliği'ndeki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı**, İstanbul: Lebib Yalkım Yayınevi, Haziran 2005 (Yayın No. Tusiad-/2005-06/397), s. 52.

2. TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan bütün ülkelerde tarım sektörü, çok sayıda stratejik işleve sahiptir. Tarımsal ürünler, insanların besin gereksinimini karşıladığı gibi, sanayi sektöründe hammadde olarak da kullanılmaktadır. Öte yandan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere tarım sektörü istihdam deposudur. Tarımsal üretim, ulusal üretime ve dış ticarete de önemli katkılar sağlamaktadır. Bütün bu işlevlerin etkili bir şekilde yerine getirilmesi için, sektörün sürekli olarak takip edilmesi, içsel ve dışsal gelişmelere göre gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir².

Dünyadaki insan nüfusun'un ihtiyaçlarının karşılanmasında sürdürülebilir tarımsal yapılar tesis etmek son derece büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple, tarım sektörü, dünya nüfusunun sağlıklı bir şekilde beslenmesi için dikkatlice yönetilmeli ve geliştirilmelidir³.

Tarımın tanımı yapılmak istenirse, dar anlamda, bitkisel ve hayvansal üretim olarak tanımlanabilir. Geleneksel anlamda ise, tarım, insanlara besin maddeleri ve hammadde sağlamak amacıyla ile bitkisel ve hayvansal varlıkların biyolojik üretim yeteneklerini planlı ve yönlendirilmiş şekilde kullanmaktır. Daha geniş perspektiften bakıldığında, tarım ürünlerin işlenmesi, girdilerin üretimi ve temini, ürünlerin pazarlanması gibi birçok faaliyet tarımın tanımı içine alınabilir. Tarım ekonomisi ise, üreticilerin tarım ürünlerini üretmek amacıyla, toprak, emek, sermaye ve yönetim yeteneği gibi kıt üretim faktörlerini kullanırken nasıl tercih yapacaklarını incelemektedir⁴.

Yaklaşık 20 bin yıl önce, kimi avcı ve toplayıcı gruplar yaşamlarını sürdürebilmek için evcilleştirilmiş hayvanları yetiştirmeye, belirli toprak parçalarını ekip biçmeye başlamışlardır. Kır toplumları esas olarak evcil hayvanlara dayanırken, yaşadıkları çevreye bağlı olarak, sığır, koyun, keçi, deve ya da at yetiştiren, dağlık bölgelerde veya çöl'de

²S.Erdoğan, İ.G. Yumuşak ve F. Büyükakın, "2000'li Yıllarda Türk Tarımının Görünümü Üzerine Bir Değerlendirme", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı No.13, (2009) ss. 5-16.

³J.N. Preety, "Toward More Conductive Policies for sustainable agriculture", Ernst Lutz (Ed.), **Agriculture And The Environment: Perspectives On Sustainable Rural Development** içinde (35-50), Washington: World Bank Publications, 1998, s.36.

⁴ A.Z. Gürlü, **Tarım Ekonomisi**, Ankara: Nobel Yay. 2008, s.1

yaşayan toplumlardır. Tarım toplumları insanların “kas gücünü” kullanarak, geniş toprakları işlemesi sonucunda elde ettikleri tarımsal ürünlerle geçimlerini sağladıkları tahıl yetiştiren toplumlardır⁵.

Tarım sektörüne gösterilen tarihsel ilginin kökenlerine baktığımızda, gelişmiş ülkelerin tarım sorununu ne şekilde çözdüklerini ve ekonomik gelişmenin esas konusu olan yapısal dönüşümü nasıl sağladıklarını anlamaya kadar uzanmaktadır. Yapısal dönüşüm’den kast edilen, tarımın ağır bastığı ekonomiden, imalat temelli bir ekonomiye geçişte üretim kalıplarının ve üretim araçlarının değişmesidir. Gelişmiş ülkeler, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde, boşa çıkan tarımsal üretim araçları ve tarımsal istihdamı ekonomik kayıplar yaşamadan, tarım dışı sektörlere ve sermaye yoğun üretim tekniklerine kaydırarak birikimi sürdürmüşlerdir⁶.

Tarım, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız olarak, hassas sektör olma özelliğini korumaktadır. Her türlü müdahale, düzenleme ve transferler hala yoğun olarak kullanılmaktadır. Sektörde dönüşüm ve gelişim zaman ve sabırlı olmayı gerektirmektedir⁷. Bu sebeple tarım alanında uluslararası düzeyde çok sayıda anlaşma söz konusudur⁸.

Tarım sektörü, geçmişten beri tüm dünyada çeşitli yollarla desteklenen bir sektördür. Sanayi devriminden sonra hâkim sektör olma önemini kaybetmeye başlasa da hiçbir zaman tamamen gözden çıkarılmamış, özel önem verilerek dış rekabete karşı korunmuştur. Ülke vatandaşlarının besin ihtiyacının karşılanması gibi stratejik işlevinin yanı sıra, ulusal gelir ve istihdama, ihracata, girdi-çıktı bağlantılarıyla çeşitli sanayi dallarına katkısı nedenleriyle tarım sektörü tüm devletler için ekonomik ve sosyal yönden özel önem verilen bir sektör olmaktadır⁹.

⁵ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Ankara: Ayraç yayınevi, 2000, s. 51.

⁶ A. Haroon Akram-Lodhi “The Agrarian question in an age New Capitalism”, Sam Aaronovitch ve Jan Toporowski (Ed.), **Political Economy and the New Capitalism** içinde (113-133), London: Routledge, 2000, ss.113-115.

⁷ Erol H. Çakmak ve A. Halis Akder, DTÖ ve AB’deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı, İstanbul: Lebib Yalkım Yayınevi, Haziran 2005 (Yayın No. Tusiad-/2005-06/397), s. 52.

⁸ Detaylı bilgi için, Z. Dinler, **Tarım Ekonomisi**, 3. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi. Yay., 1993, s.334.

⁹ Mustafa Acar ve Muhsin Doğan, **AB’ye Üyelik Yolunda Türk Tarımı: Sorunlar, Zorluklar Ve Fırsatlar**, İstanbul: Tügiad Ekonomi Ödülleri Kitapları,2006, s.12.

Ekonominin gelişmesinde ilk kaynak tarımda verim artışının sağlanmasıdır. Ekonomi tarihi incelendiğinde görülür ki, gelişme sanayileşme öncesi dönemde tarımda verim artışlarının ortaya çıktığı dönemdir. 20.yüzyıla birlikte sanayileşmiş ülkeler, tarımdan elde ettikleri artıkları, sanayileşme sürecinde yatırımlara dönüştürerek sanayileşme ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmuşlardır¹⁰.

Tarım sektöründe verimliliği artırmanın en temel yolu, toplam faktör verimliliğini artıracak şekilde sermaye yatırımı yapmaktır. Böylece tarımsal işletmelerin diğer ülkelere göre daha rekabetçi bir konuma ulaşması sağlanabilmektedir¹¹.

Tarımsal yayılma sürekli bir eğitimin parçasıdır. Tarımsal büyüme ve genişleme için tarım sektöründe çalışanların çalışma koşullarını değişen yeni teknik şartlara ve toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde yeniden düzenlemek gerekmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru tarımsal yayılma süreci İngiltere ve ABD’de başlamıştır. Tarımsal yayılma çiftçilerin eğitimi, teknoloji transferi ve danışmanlık hizmetleri şeklinde üç temele oturtulmuştur¹².

Tarımın her ülke açısından görece önemi ülkenin gelişmişlik seviyesine göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında tarımsal gelir yönünden oldukça büyük bir fark bulunmaktadır. Tarımsal gelirin gelişmiş ülkelerde yüksek olmasının sebebi, sermaye birikimi, teknik bilgi ve verimlilik artışlarıdır. Verimlilik artışı makineleşme ve daha teknik uzmanlaşmayı da beraberinde getirerek tarımsal üretimin artmasına imkân vermektedir¹³.

ABD ekonomisi için tarım sektörü ihracata ve ödemeler dengesine sürekli olumlu katkı yapan bir sektör konumundadır. Bunun temel sebebi yüksek düzeyde verimlilik ve tarım sektörünün küresel rekabet gücünün yüksek olmasıdır. Diğer yandan, ABD

¹⁰ Gülten Kazgan, **Tarım ve Gelişme**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.301.

¹¹ M.Gopinath ve T.L. Roe, “The Competitiveness of U.S. Agriculture”, D. Colyer ve Diğ. (Ed.), **Competition in Agriculture: the United States in the World Market** içinde (25-41), Routledge: FPP, 2000, ss. 25-30.

¹² Rachel Percy, “Gender Analysis And Participatory Rural Appraisal: Assessing The Current Debate Through An Ethiopian Case Study Involving Agricultural Extension Work”, **International Journal of Educational Development**, Vol.19, Nu.6., (November 1999), ss. 395-408.

¹³ Vural F. Savaş, **Kalkınma Ekonomisi**, İstanbul: Beta yayınları, 1986, s. 21.

ekonomisi dünya ekonomisindeki değişimler karşısında tarım sektörünü koruma ve dönüştürmede başarılı politikalar izlemektedir¹⁴.

Ekonomi genelinde olduğu gibi, tarım sektöründe de en önemli gösterge sektörün küresel rekabet gücünün yükseltilmesidir. Bu sebeple, başta ABD ekonomisi olmak üzere pek çok ekonomi de tarım sektörünün küresel rekabet gücünün korunması ve geliştirilmesine yönelik reformlar ve stratejiler uygulanmaktadır¹⁵.

Küreselleşmenin artması ile tarım sektörünün önemi aşağıdaki nedenlerden dolayı daha da artmaktadır¹⁶:

- Tarımsal araştırma ve teknolojik gelişmenin teşviki, yeni teknolojilerin gelişmekte olan ülkelere aktarımı,
- Yeni öğrenilen bilgilerin eğitim ve yayım yoluyla etkin biçimde uygulanması ile tarımsal yapının güçlenmesi, biyoteknolojinin özendirilip geliştirilmesi,
- Doğal kaynakların etkili şekilde kullanılmasını sağlayıp, doğal dengeye zarar vermeden ekolojik tarımın yapılması,
- Her ülkede tarımın gelişmesi, gelecek kuşakların gıda güvenliğinin garanti altına alınması.

İnsanlığın en ilkel örgütlenme ve yaşama biçiminden, tarım toplumuna buradan, sanayi ve bilgi toplumuna geçişte gerçekleşen toplumsal dönüşümler zaman almış ancak gerçekleşmiştir¹⁷.

Bu süreci, aşağıda ki Tablo-2.1.'deki gibi özetleyebiliriz:

¹⁴ D. Colyer ve P.L. Kennedy, “Introduction”, D. Colyer ve Diğ. (Ed.), **Competition in Agriculture: the United States in the World Market** içinde (1-11), Routledge: FPP, 2000, ss.1-3.

¹⁵ P.L. Kennedy, “Agricultural Competitiveness Issues and Concepts”, D. Colyer ve Diğ. (Ed.), **Competition in Agriculture: the United States in the World Market** içinde (11-25), Routledge: FPP, 2000, ss.11-12.

¹⁶ G.Eraktan, “Destekleme Sisteminde Değişim”, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/250c59336b505ed_ek.pdf?tipi=14&sube= (27 Şubat2008).

¹⁷ G.Böhme ve N. Stehr (Ed.), **The Knowledge Society: The Growing Impact Of Scientific Knowledge On Social Relations**, AH Dordrecht, Holland: D. Reidel Publishing Company, Springer 1986, s.7.

Tablo-2. 1 Yaşanan Toplumsal Dönüşüm			
	Tarım Toplumu	Sanayi Toplumu	Bilgi Toplumu
Yerleşme	Dağınık/Otonom	Toplu/Entegre	Dağınık&Toplu/Özerk
Araçlar	İnsan kasının kullanımı	Makine kullanımı	Bilgisayar ve Elektronik araç
Ulaşım Sis.	At, vagon, yelkenli gemi	Vapur, demiryolu, otomobil, uçak	Uçak, uzay gemisi
Haberleşme	Konuşma ve yazma	Basın, TV.	Elektronik araçlar, bilgisayar
Örgütler	Merkezi küçük gruplar	Merkezi büyük örgütler	Ademi merkezi katılımcı örgüt
Üretim	Tüketim için üretim	Pazar için üretim	Tüketim için ve Pazar için üretim
Sektör	Tarım sektörü	Sanayi sektörü	Hizmetler sektörü
Temel Bilim	Dinsel bilgi, cebir, geometri	Fizik, Kimya	Kuantum fiziği, moleküler biy.
Yönetim	Defakto hiyerarşik yönetim	Merkezi yapı ve hiyerarşi	Katılımcı, ademi merk.
Kaynak: Ahmet Fidan, “Bilgi Toplumu Sürecinde Şehirlerin Evrimi”, http://www.ekitapyayin.com/id/008/01.htm (1 Eylül 2008).			

1980 sonrasında dünya gıda sistemi büyük değişime uğramıştır. Tarım ve gıda sanayi ulusal sınırları aşan kurumsal ağ desteği ile dünya piyasasına mal ve ürün arz eden, "ticaretin uluslararasılaşmasının" hızla arttığı sektör haline gelmiştir. Bu değişim, çiftçileri, imalatçıları, pazarlamacıları, tüketicileri, mal ve ürün akışına müdahale eden ve destekleyen hükümetleri etkilemekte; araştırmacıların ve girişimcilerin davranışlarının değişmesine neden olmaktadır. Sektörü etkileyen üç önemli unsur öne çıkmaktadır¹⁸:

- Teknoloji
- İşleme ve pazarlamada yapısal değişim

¹⁸ Çakmak ve Akder, s. 37.

- Hükümet politikaları

Dünya ekonomisinde tarım ürünleri ticaretindeki değişim ve gelişmeler karşısında, Dünya Ticaret Örgütü dünya tarım ürünleri ticaretinin belirli kurallar dahilinde daha serbest hale getirilmesi için düzenlemeler yapmaya ve ülkeleri bu konuda zorlamaya başlamıştır¹⁹.

Aysu (2006)'ya göre, dünyada bir yandan kendi kültürlerini, insanca yaşama haklarını korumak isteyen yoksul büyük kitleler varken diğer yandan, “yenilikçilik”, “özgürlükçülük” adı altında kendi devasa ekonomik projelerini dayatan, gezegenin tüm sakinleri arasında dayanışma ve birliktelik bağlarını zayıflatan, rekabeti körükleyen, küçük ama etkin bir uluslararası azınlık bulunmaktadır. Tarım sektöründe, bu çatışma iki karşıt model halinde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, doğal kaynakların sürdürülebilirliğini savunan, sağlıklı gıdalar üreterek topraklarında yaşamlarını sürdürmek isteyen küçük çiftçi üretimi, ikincisi ise, büyük ölçekli arazilerin işlenmesine, yoğun kimyasal ve mekanizasyon kullanımına dayanan endüstriyel üretimdir²⁰.

Çiftlikte, imalat ve dağıtım düzeylerinde teknik gelişmeler ticaret ilişkilerini yeniden yapılandırmaktadır. Tarım ve gıda politikaları yeni teknolojilerin geliştirilmesinde ve uygulamaya konulmasında etkili olmaktadır. Nedensellik ilişkisi ters yönde de olabilmektedir. Sanayinin yapısı da, politikaları ve yeni teknolojileri belirlemede etkili olabilmektedir. Tarımda mal ve ürün akımı tarıma girdi sağlayan sektörlerden başlamakta, çiftçiler ve hammadde işleme sanayileriyle devam etmekte ve urunun tüketicilere ulaşmasını sağlayan dağıtımıcılar ve perakendecilerle sona ermektedir. Yukarıda bahsedilen ana unsurlar bu akımı her iki yönde etkileyebilmektedir. Tarım sektörünün tanımı genişlemekte ve bu da kavramsal düzeyde değişikliği gerektirmektedir. Rekabetçi tarım ve tarıma dayalı sanayilere doğru yola çıkmak, önce bu kavram değişikliklerin (en azından) farkında olmayı zorunlu kılmaktadır²¹.

¹⁹ V. Mosoti ve A. Gobena, International Trade Rules And The Agriculture Sector: Selected Implementation Issues, Rome: FAO, 2007, s.85.

²⁰ A.Aysu, **Avrupa Birliği ve Tarım**, İstanbul: Kalkedon Yay., 2006, s.9.

²¹ E.H. Çakmak ve A.H. Akder, s. 37

Tablo-2. 2 Tarımda Kavram Değişiklikleri

	Eski Kavram	Yeni Kavram
TARIMSAL MAL VE ÜRÜN	Mallar	Özellikli/farklılaştırılmış hammaddeler
	Temel gıdalar	Moda/niş ürünler/projeler
	Çok kaynaktan temin edilen malları karıştırma	Özelliği korunmuş hammaddeleri ayırma
	Üretimde coğrafi yoğunlaşma	Üretimde coğrafi ayırım
	Tarım bir tür sanattır	Tarım öncelikle bilim temellidir
	Gelenekler/hatırlama	Yeni fikirler/unutma
	Bağımsızlık	Bağımlılık/sistem yaklaşımı
	Fiyat riski	İlişki riski
	Ürünü sat, hizmet bedava	Hizmeti sat, ürün bedava
	Genişleme ve işe giriş	Sözleşme yap ve işten çık
	Kişisel ilişki olmayan açık piyasalar	Kişisel/pazarlığa dayalı/kapalı piyasalar
	Satıcı ve alıcılarla hasım ilişkileri	Satıcı ve alıcılarla ortaklık
	Değişik noktalardan alım	Tek noktadan alım
	Girdilerini kendin üret	Girdilerini dışardan al
	Özellikler için fiyat primi ve hacimli alım ve garantili alım	Özellikler için maliyetlerde indirim
	Kaynakları kullanma ve sömürme	Kaynakları koruma
ÜRETİM FAKTÖRLERİ	Fiziksel varlıklar (toprak, makine, bina) stratejik rekabet avantajının ana kaynağı	Fiziksel olmayan varlıklar (insan, organizasyon) stratejik rekabet avantajının ana kaynağı
	Varlıklara sahip olma	Varlıkları kontrol etme
	Finans güç ve kontrolün ana kaynağı	Bilgi güç ve kontrolün ana kaynağı
	İşgücü maliyet, alet ve makine yatırım	İşgücü yatırım, alet makine maliyet
	Teknik maharet başarıya götürür başarıya götürür	Beşeri/kişisel iletişimde maharet
	Teknolojik değişim ve inovasyon	Kurumsal değişim ve inovasyon
	Temel konularda maharet ve kapasite	Yeni/değişik/tekil maharet ve kapasite
	Kamu/açık bilgi, araştırma ve geliştirme	Özel/mülkiyeti saklı bilgi, araştırma ve geliştirme

Kaynak: E.H. Çakmak ve A.H. Akder, DTÖ ve Avrupa Birliği’deki Gelişmeler Işığında , 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı, Haziran 2005, (Yayın No. Tusiad-/2005-06/397), Syf. 39

Ülkelerin üretim ve piyasa büyüklükleri ve yapılarındaki farklılıklar nedeniyle, bu tür kavram değişikliklerinin benzer hızda yayılmasını beklemek haksızlık olur. Ancak, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki tüm tarım paydaşlarının kafalarını, kısa sürelerle de olsa gündelik sorunlardan kaldırarak, şartlar elverdiği ölçüde değişim algılamalarını artırma, hem dış piyasalarda rekabet edebilmek, hem de ithal ikameci davranışlarını daha etkin hale getirebilmek için gerekli hale gelmektedir. Kavram değişikliğinin politika tartışmalarına yansımaları kaçınılmazdır²².

Tablo-2.3 Tarım Politikalarında Kavram Değişiklikleri

Eski Kavram	Yeni Kavram
Tarım çiftçiliktir	Tarım gıda üretim ve dağıtım sistemidir
Dalgalanan arz	Daha istikrarlı arz (dünya çapında üretim)
İç piyasa en önemli pazar	Dış ve sınai piyasalar kritik pazarlar
Tüketiciler yüksek gıda maliyetinden ve kıtlıktan korkuyorlar	Tüketicilerin harcamalarında gıda payı azalıyor, dünya piyasaları kıtlık tehlikesini azaltıyor
Tüketici gıdanın güvenli olduğuna iniyor	Tüketici gıda güvenliğini sorguluyor
Hatırı sayılır siyasi etki	Sınırlı siyasi etki
Tarım için yeterli bütçe kaynakları	Bütçe açıkları ve bütçeden transferlerde düşüş
Ürün yetiştirmek	Gıda malları üretmek
Çiftçiye destek hakkıdır	Çiftçiye destek şartlıdır ve ihtiyaca göre verilir

Kaynak: E.H. Çakmak ve A.H. Akder, DTÖ ve Avrupa Birliği’deki Gelişmeler Işığında , 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı, Haziran 2005, (Yayın No. Tusiad-/2005-06/397), Syf. 39

Tablo 2.2’ ve Tablo-2.3’de sunulan tarım politikalarında kavram değişiklikleri. Algılamanın yanında, politika üretimi ve uygulamanın daha etkili hale getirilmesinde, beşeri ve kurumsal kapasitenin artırılmasının’da ön şart olarak belirlemektedir. Kavram değişikliğinin politika tartışmalarına yansımaları kaçınılmazdır. Genel ekonomilerindeki

²² Çakmak ve Akder, s. 37.

istikrarlı büyüme ve politikaların etkinliği nedeniyle tarımdaki temel sorunları çözmüş olan ülkelerin dışında kalan ülkelerin, bir yandan üretim şartlarını iyileştirirken, diğer yandan kavram değişikliklerini politika üretmede kullanmaları en azından var olan rekabet düzeylerinin korunması için gerekmektedir.

Her iki tabloda yer alan kavram değişiklikleri asgari şartları belirlemektedir. Doğaldır, gelişmiş üretim, iç ve dış piyasa şartlarına sahip olmayan ülkelerin işleri daha zordur. Ancak, uzun dönemi gözeten yaklaşım sadece süregelen sorunlara odaklanmanın yanında, dünya piyasalarında meydana gelebilecek yapısal değişiklikleri de dikkate almayı gerektirmektedir. Ana başlıklarla tarım ve gıda sanayindeki değişimler şöyle özetlenebilir²³:

- Yüksek teknoloji içeren girdi artıyor ve artacak;
- Arz zincirinde gelişim yapıyı değiştirdi. Çiftçiden perakendeciye uzanan zincirde tüketicinin belirleyici ağırlığı arttı ve sözleşmeli ilişkiler; dökme mallar yerine, yüksek katma değerli ürünlerde (farklılaştırılmış mallar) ticareti artıyor;
- Politikalar ve gıda arz zinciri etkileşimi, gelişmiş ülkeler, 1930'lardan kalma "piyasalar çiftçilere yeterli ve istikrarlı gelir sağlamaz" anlayışına dayanan politikalardan yavaş yavaş vazgeçiyorlar.

2.1. Tarım Sektörünün Gıda Güvenliği ve Yeterliliği Açısından Önemi

Tarımın ilk ve en önemli işlevi, insanoğlunun karnını doyurup, yaşamını sürdürmesini sağlayan besinsel ürünleri üretmektir. 1798 yılında ilk kez Thomas Malthus dünyanın bir gün mutlaka açlık sorunu ile karşı karşıya kalacağını ve bu açlığın sebebinin de nüfus artış hızının geometrik, gıda malları üretiminin artış hızının ise aritmetik olarak artmasından kaynaklandığını söylemiştir²⁴. Ancak, tarımsal ürünlerin verimliliğinde sağlanan artış ve dünya nüfusunun artış hızındaki düşüş Malthus'u haklı çıkarmamıştır. Tarımsal ürünlerin artış hızının, nüfus artış hızından fazla olması, tüketicinin gıda harcamalarında tarımsal ürün oranını gittikçe azaltıp, pazarlanabilir bir tarımsal üretim fazlası ortaya çıkartır. Bu da tarım kesiminde kişi başına geliri yükseltir.

²³ Çakmak ve Akder, s. 40.

²⁴ Ali Özgüven, **İktisadi Düşünceler - Doktrinler ve Teoriler**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005, s.98.

İnsanoğlu için ihtiyaçları fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlar olarak iki kategoriye ayırabiliriz. Biyolojik ihtiyaç, hayatta kalabilmesi için zaruri olan beslenme ihtiyacını giderdikten sonra ancak eğlenme, eğitim, zevkler gibi sosyal ihtiyaçlarını giderebilir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini koruyup, devamını sağlayabilmeleri, nüfuslarının dengeli ve sağlıklı beslenmesinden geçmekte, gıda maddelerini üreten sektör olan tarım sektörünün ne kadar stratejik bir öneme sahip olduğu buradan da görülmektedir.

Dünya nüfusunun sürekli ve hızlı artışına karşın doğal kaynaklar sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle her geçen yıl artan nüfusun gıda talebinin karşılanmasında zorluklar yaşanacaktır. Gelişmiş ülkeler yeterli sermaye ve teknolojileri sayesinde gıda güvencesi sorununu çözmüş gözükmemektedirler.

Gıda güvencesi, insanların her zaman aktif ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan erişimleri ve sürdürmeleri durumudur. Gıda güvencesinin gerçekleşmesi için şu koşulların sağlanması gerekir. İnsanlara yeterli gıda arzı sunulabilmesi, arzda dönemsel dalgalanmaların ortadan kaldırılabilmesi, kaliteli olması ve gıdaya erişip satın alınabilmesinin gerçekleşmesi gerekmektedir²⁵. Dünyadaki nüfusun tamamının, güvenli ve besleyici gıdalara fiziksel ve ekonomik olarak erişimi sağlandığı zaman gıda güvencesi var olmuş olacaktır.

Dünya Bankası (DB) tarafından 2008 yılında hazırlanan “Kalkınma için Tarım Raporunda” gelişmekte olan ülkelerin tarıma daha fazla yatırım yapması ve 2015 yılına kadar aşırı yoksulluk ve açlığı azaltma amaçlarına ulaşabilmesi için tarımın temel sektör olarak Kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Raporda, tarımsal ve kırsal kesimlerin son 20 yılda düşük yatırımlarla karşı karşıya kaldığı söylenmiştir. Dünyadaki yoksul nüfusun %70’i kırsal alanlarda yaşamasına rağmen gelişmekte olan ülkelerde resmi kalkınma desteğinin yalnızca %4’ünün tarıma harcandığına da yer verilmiştir²⁶.

²⁵ Nevin Demirbaş ve Elâ Atış, ”Türkiye Tarımında Gıda Güvencesi Sorununun Buğday Örneğinde İrdelenmesi”, **Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg.**, Cilt 42, Sayı 1, (2005), s. 179-190.

²⁶ World Bank, **Agriculture for Development**, Washington DC, 2008, ss. 1-4.

Tarım sektörü için geliştirilen tarım politikaları, kırsal bölgelerde yaşayan insanların yaşamlarının kalitelerini iyileştirerek kırsal hayatın devamlılığını sağlar. Kente doğal kaynak ve iş gücü temini sağlar. Bu politikalar sayesinde devamlı bir gıda stoku bulundurulması sağlanır ve ülkede meydana gelebilecek olağanüstü durumlarda ortaya çıkabilecek bir gıda arzı kıtlığının önüne geçilmiş olunur. Hükümetlerin tarım politikası oluşturmalarının bir nedeni de tamamen popülist politika sonucudur. Çünkü kırsal kesimdeki nüfusun yoğun olduğu bölgelerden fazla oy almayı hedefleyen seçim ekonomisi yatırımdır.

Tarım ve tarıma dayalı sanayi, özellikle gıda sanayi, son yirmi yılda hammadde üretiminden tüketiciye uzanan zincirde dinamik gelişmeler gösterdi. Önceleri tarladan başlayıp tüketicide sona eren ilişkiler yumağında, üretici belirleyici konumdayken, ilişkilerdeki belirleyicilik tersine döndü. Tüketici çiftlik üretiminde nicelik ve nitelik olarak ağırlık kazanmaya başladı. Piyasa sinyal akımının tersine dönmesinde, tüketicilerin ağırlıklarının artmasının yanında, tarım ve tarım-dışı lobilerin güç dengesinin tersine dönmesinin etkisi yadsınamaz. Sağlık, çevre ve sürdürülebilir gelişme gibi konular tarımsal üretimi ve politikaları etkilemeye başladılar ve etkilerinin artarak sürmesi bekleniyor²⁷.

2.2. Tarım Sektörünün İstihdam ve Toplumsal İstikrar Açısından Önemi

Tarımsal üretim refah artışı ve gelir artışıyla birlikte, gerçekleşen gelir şokları arasında tampon vazifesi görür. Ekonomik durgunluk ya da finansal kriz sürecinde tarımsal üretim ekonomide bir dengeleyici olarak rol oynar. Çünkü gelir şoklarıyla oluşan tarım dışı işsizleri tarım sektörüne kaydırıp istihdam yaratılır. Tarım sektörünün özellikle kırsal, yoksul ve dağlık yerleşim alanlarında toplumun temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve sosyal ihtiyaçların karşılanması için alternatifler yaratmaktadır. Tarım sektörü, gelişmiş ya da az gelişmiş ülke ekonomisi olsun hepsine sağladığı ortak bir katkı vardır. Tüm insanlığın, yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyacını gidermektedir²⁸.

²⁷ Çakmak ve Akder, s. 37.

²⁸ Randy Stringer, "How Important are the 'Non-Traditional' Economic Roles of Agriculture in Development?", <http://citeseer.ist.psu.edu/cache/papers/cs/22596/http://zSzzSzwwww.adelaide.edu.au/SzCIESzSz0118.pdf/randy01how.pdf> (27 Şubat 2008).

2.3. Tarım Sektörünün Ekonomik Kalkınma Açısından Önemi

Sanayi devriminden önce tarımsal ürünler, beslenme amacı dışında, ev yapımı, giyim, temizlik gibi birçok alanda kullanılmaktaydı. Sanayi devrimi ile birlikte tarımsal ürünlere dayalı endüstrilerin gelişmesi, endüstriyel hammadde üretimine yönelik tarımsal mallara olan talebin artmasına neden olmuştur. Pamuk üretim sahaları hızla artmış, kauçuk üretimi yayılmıştı. Başta İngiltere olmak üzere tüm Avrupa ülkelerinde otlaklar ve nadasa ayrılan tarlalar çitle çevrilerek, tekstil sanayinin ihtiyacı olan yünün üretildiği çiftlikler haline dönüştürülmüşlerdir. Sanayileşmenin hızlanmasını sağlamada temel nedenlerden biri de tarım sektöründen dışarı atılan ucuz işgücüdür. Ucuz işgücü sayesinde sanayi sektöründe maliyetler düşmüş ve sanayinin gelişmesi için gerekli olan sermaye birikimin bir kısmı buradan sağlanmıştır²⁹.

Endüstriyel tarım ürünlerin üretimini artırarak, söz konusu tarım ürünlerinden daha yüksek verim ve gelir elde edilmektedir. Tarım, sanayi sektörünün ürettiği ürünlere talep yaratarak sanayinin gelişmesini sağlamaktadır. Bunu, tarımsal sanayinin ürettiği, traktör, biçer-döver, tarım araç ve gereçleri gibi ürünlere talep yaratarak, bunları üreten sanayi dallarının gelişmesini sağlar. Tarımsal verimlilikte sağlanan artış, tarımsal üretimle uğraşan nüfusun sanayi ve hizmetler sektörüne giyim, barınma, ulaşım, kültür-eğlence gibi gereksinimlerini karşılamak için talepte bulunmalarına yol açmaktadır. Bu şekilde iç piyasa canlanarak sanayileşmenin önünün açılması sağlanmaktadır.

Tarım sektöründe meydana gelen üretim artışlarının etkisi ile artan gelir, bireylerin satın alma gücünü artırarak sanayi ürünlerine olan taleplerini artıracaktır, böylece tarım sektörünün ardından sanayileşmeye geçmek için zemin hazırlanacaktır. Sanayileşmenin gecikmesinin temel sebebi, düşük tarımsal üretim ve verimliliğidir. Eskimiş, kötü tarım teknolojileri ve yanlış tarım politikaları sonucu kişi başına gelir düşmekte ve sanayileşme de gecikmektedir. Tarımsal verimlilik artışı için yapılan kısa vadeli çözümler, uzun vadede tarım dışı sektörlerin gelişmesini sağlar. Tarım sektörü, tarım dışı sektörlerle emek ve sermaye sağlar. Gelişmekte olan ülkelerde emek gücü fazla

²⁹ Dinler, ss. 52-54.

olduğundan emek yoğun üretim kolları ağırlıktadır, gıda, tekstil, gibi. Bu sektörlerin gelişmesi tarımsal hammaddeye bağlıdır³⁰.

Kalkınmada tarım ve sanayi sektörleri arasında sıkı bir ilişki ve etkileşim mevcuttur. Tarım sektöründen beklenen ilk ve temel işlev, insanoğlunun temel gıda talebini karşılaması, daha sonrada insanoğlunun diğer ihtiyaçlarının karşılanması için sanayi sektörüne hammadde üretmesi ve ekonominin başlangıç aşamasında finansman sağlamasıdır. Her iki sektörde birbiri ile sıkı ilişki içinde olup, birbirini tamamlamaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınma yolunda tarım ya da sanayiden birini tercih ederek, bu doğrultuda politikalar üretmesi doğru değildir. Ekonomik gelişmeyi sağlayacak politikaların hangi sektörlerde yoğunlaşacağı konusunun ekonominin kendi özel şartları içerisinde incelenip değerlendirilmesi daha doğru olacaktır³¹.

Johnston ve Mellor (1961)³² çalışmalarında tarımın ekonomik kalkınmaya katkılarını şu şekilde sıralamıştır:

- a) Yurtiçi tüketim için gıda arzının artırılması,
- b) Sanayi sektörüne iş gücü sağlaması
- c) Yurtiçi tasarruf arzının artırılması
- d) Endüstriyel üretim için piyasaların genişlemesi,
- e) Ekonomiye ihracat yoluyla döviz kazandırması.

Johnston ve Mellor (1961) bu faktörlerinin her birinin öneminin eşit olduğunu ve tarımsal çıktıdaki artışın kırsal geliri artıracığını, ve yine çıktıdaki artışın sanayi üretimini genişleteceğini savunmuşlardır.

³⁰ Douglas Gollin, Stephen Parente and Richard Rogerson, “The Role of Agriculture in Development”, **American Economic Review**, Vol. 92, No. 2, (May 2002), ss. 160-164.

³¹ Özgüven, s. 64.

³² B.F. Johnston and J.W. Mellor, “The Role of Agriculture in Economic Development”, **American Economic Review**, Vol. 51, No. 4, (September 1961), 566-593.

2.4. Tarım Sektöründe İstikrarsızlık ve Devlet Müdahalesi Gerekliliği

2.4.1. Tarım Sektöründe İstikrarsızlığın Kaynakları

Tarım sektörünün sahip olduğu bazı özellikler kendini diğer sektörlerden farklı kılmaktadır.

-Tarım üretimin en önemli özelliklerinden biri, üretimin doğal koşullara ve iklime bağlı olmasıdır. Sulama, ilaçlama ve gübreleme yolu ile bu etkiler azaltılmaya çalışılsa da yeterli olamamaktadır. Dolayısıyla doğal faktörlerin kontrol edilememesi tarımsal üretimde dalgalanmalar oluşturur, bu dalgalanmalarda ürün miktarını, fiyatını dolayısıyla üreticilerin gelirlerini etkiler. Tarım kesiminde teknolojik yeniliklerle üretim artırılabilir ama sınırlıdır, bu durum sanayi sektöründe böyle değildir.

-Tarımsal üretimin mevsimlere bağlı olmasından, ekim biçim ve hasat zamanlarının belli olmasından dolayı artan bir tarımsal talep karşısında tarımsal arz hemen cevap verememektedir, bu da bir dengesizlik yaratmaktadır.

-Tarım ürünleri temel gıda maddeleri olduğu için talep elastikiyetleri 1'den küçüktür, bunun anlamı fiyatları ne kadar artarsa artsın, bu talebi çok küçük bir miktar etkileyecektir.

-Tarım ürünleri tek kullanımlıktır ve tüketildikten sonra ortadan kalkarlar, sanayi malları sürekliidir. Bir kere aldığınız bir buzdolabını yıllarca kullanabilirsiniz.

-Tarım sektöründe işgücü akıcılığı (mobilité) toprağa bağımlılık yüzünden zayıftır.

-Tarımsal üretim mevsimlere bağılı olduğundan üretim yapılmadığı dönemlerde makine, teçhizat ve emek boşa (atıl) kalır.

-Tarımsal işletmeler genellikle küçük ölçekli aile işletmelerinden oluştuğu için verimlilik düşüktür.

-Tarımda kullanılan emek ücretli işgücü emek yerine aile içi emek olduğu için ve kırsal alanlarda nüfus artışı daha hızlı olduğundan emek arzı yükselmektedir. Buna karşılık emek birimi başına düşen toprak ve sermaye miktarı artışı sınırlı olduğu için emek talebi düşük kalmaktadır. Bu yüzden tarım sektöründe gizli işsizlik vardır³³.

-Tarımsal üretimin hava koşullarına bağlı olması nedeniyle yıllar içinde ortaya çıkan dalgalanmalar hem üretici gelirlerini hem de gıda fiyatlarını dalgalandırmaktadır. Bu dalgalanmalardan ulusal ekonomi çok fazla etkilenmektedir. Hava koşullarının yanında zararlı böceklerin de etkisi ile dalgalanmalar artmaktadır.

-Tarımda maliyetlerin hesaplanmasında çeşitli güçlüklerle karşılaşılır. İklim şartlarına olan bağımlılık, üreticilerin ekim alanlarını genişletip daraltması, entansif (yoğun) tarım uygulanması suretiyle ürün miktarının artırılıp azaltılması sonucu üretim maliyetlerinin hesaplanmasında zorluklar meydana gelmektedir³⁴.

-Bazı tarım ürünleri sahip olduğu organik yapı nedeniyle çabuk bozulmaya müsait oldukları için, ürünün depolanıp saklanması mümkün olmadığı için piyasaya hemen sürülüp tüketilmesi gerekmektedir, buda arz ve talepte dalgalanmaya yol açmaktadır. Bu durum üretici gelirlerinde ve üretim miktarının belirlenmesinde belirsizliğe yol açmaktadır.

Ayrıca tarım ürünlerinin talebinin gelir esnekliklerinin düşük olması, Engel kanunu uyarınca tüketici geliri arttıkça, gıda harcamalarının payının azalması sebebiyle üreticilerin gelirlerinde azalmaya yol açmaktadır. Gıda maddelerinin bozulabilir ve hacimli nitelikte olması da stoklama maliyetlerini artıracığı için tarımsal gelirden azalma yaratmaktadır³⁵.

Tarım sektöründe, geleneksel tarım yapısının en zayıf olduğu alan iklimsel değişimlere karşı korumasız olmasıdır. Dünyanın kurak bölgelerindeki yağmur eksikliği, tarımsal üretim ve geliri düşürerek, ekonominin geneline yayılan konjonktürel

³³ Kazgan, s. 48.

³⁴ Özgüven, s. 37.

³⁵ R. Knutson, J. Penn and W. Boehm., **Agricultural and Food Policy**, 3rd Edition, New Jersey: Prentice Hall Publication, 1995, ss. 225-236.

dalgalanmaların sebebini oluşturmaktadır³⁶. Tarımsal üretim maliyetlerini direkt etkileyen iki önemli girdi bulunmaktadır. Bunlar mazot ve gübredir. Petrol fiyatlarında meydana gelen artışlar hem üretim maliyetlerini hem de taşıma maliyetlerini artıracığı için tarımsal ürün fiyatlarında dalgalanmalara neden olacaktır. Düşük faiz oranları ile birlikte petrol fiyatlarında yaşanan artışlar, sıcak paranın tarım ürünlerinin işlem gördüğü borsalara akmasına neden olur, buda yine tarımsal ürünlerde fiyat dalgalanmalarına yol açar. Tarımsal fiyatlarda görülen dalgalanmalar sebebiyle, tarımsal üreticiler fiyatlar konusunda büyük bir belirsizlik yaşamaktadırlar. Tarım sektörünün içinde barındırdığı yapı ve arz-talep dengesizliğinden kaynaklanan fiyat istikrarsızlıklarını dört başlık altında inceleyebiliriz:

- Tarım ürünlerinin beslenme açısından temel ürünler olması sonucu düşük talep esnekliğinin bulunması nedeniyle arzdaki iniş çıkışların doğrudan fiyat dalgalanmaları yaratması (King Kanunu).
- Üretimin zamana bağlı olması nedeniyle ortaya çıkan arz gecikmeleri sonucu devresel istikrarsızlıklar oluşması (Örümcek Ağı Teorisi).
- Tarımsal ürünlerin biyolojik olarak yıl boyunca değil de mevsimlik olarak hasat edilmelerinden kaynaklanan mevsimlik fiyat değişimleri.
- Tarımsal ürün fiyatlarında konjonktürel dalgalanmalar.

Ekonomik krizlerin hem genel ekonomi üzerinde hem de sektörler üzerinde önemli derecede olumsuz etkisi söz konusudur. Ancak özellikle büyük krizlerin tarım sektöründe yarattığı krizlerin sosyal ve ekonomik maliyeti daha da yüksektir. Bu sebeple, tüm ülkeler tarım sektörünü daima bu krizlerin etkisine karşı koruma eğilimindedir. Örneğin, 1929 yılları büyük buhranın olumsuz etkileri sebebiyle, tarım sektörü için oldukça kötü geçmesine sebep olmuştur. Durgunluk nedeni ile talepte büyük düşüşler yaşanmış, ABD ihracat yaptığı pazarlarını kaybetmiş bu da stokların artmasına neden

³⁶ B. H. Higgins, **Employment Without Inflation**, New Jersey: Transaction Publishers, 1998, ss. 27-32.

olmuştur. Üreticilerin zor duruma girmesi ile ABD’nde tarım sektöründe korumacılığa giderek tarım destekleme politikaları uygulanmaya başlanmıştır³⁷.

Tarımsal ürünler işlenmiş ürünlerden (sanayi, mamul mal) arz ve talep bakımından farklılık göstermektedir. Tarımsal ürünler hem beslenme ihtiyacının giderilmesine hizmet etmekte, hem de piyasaya satılmak amacı ile üretilmiş nihai mallar olarak yer amaktadır. Dahası tarımsal üretimin biyolojik doğası gereği arzları farklıdır. Bu farklılıklar sadece bu ürünlerin tüketiminde değil aynı zamanda onların piyasaya sürülmesi ve satılma biçimini de etkilemektedir. Tarım piyasasında çiftçilerin üretecekleri ürünler hakkında önceden almaları gereken bazı önemli kararlar vardır. Bunlar: ne kadar üretim yapılmalı ve üretilen ürünler satışa nasıl hazırlanmalı, ne zaman ve nerede satışa sunulmalı, piyasa ne kadar genişlikte olmalı, birkaç farklı pazarlama düzenlemelerinden hangisi tercih edilmeli, piyasanın daha düzenli işleyebilmesi için ne tür değişiklikler yapılmalı şeklindeki kararların önceden öngörülüp alınması ile çıkacak olan problemlerin en aza indirilmesi sağlanacaktır³⁸.

2.4.2. Tarım Politikasının Amaçları ve Araçları

Tarım sektöründe yaşayan bireylerin yaşam düzeylerini yükseltmek, tarımsal üretimi toplum yararına olacak şekilde teşvik etmek, tüketiciyi aşırı fiyat artışlarından korumak, kaliteli ve sağlıklı ürün yetiştirilmesini sağlamak amacıyla görevli devlet kurumlarının toplumsal baskı gruplarını da dikkate alarak düzenleyici ve özendirici önlem ve uygulamalarının tümü tarım politikası olarak ifade edilmektedir³⁹.

2.4.2.1. Tarım Politikasının Amaçları

Tarım politikası ile amaçlanan üretici gelirlerini artırıp, refahı yükseltmek, gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek, kırsal kesimde yaşayan insanların yaşam kalitesini iyileştirmek, üreticiler ve tüketiciler arasında düzenli işleyen bir piyasa oluşturulup

³⁷ Michael A. Bernstein, “Introduction: The Puzzle of the 1930s”, L.Galambos and R. Gallman (Ed.), **The Great Depression: Delayed Recovery and Economic Change in America, 1929-1939** içinde (1-21), United Kingdom: Cambridge University Press, 1989, s. 10.

³⁸ Richard L.Kohls, **Marketing Of Agricultural Products**, 3rd.Edt., New York: McMillan, 1967, s.16.

³⁹ İTO Türkiye’de Destekleme ve Taban Fiyat Politikası, İstanbul, Yayın No:1999-62, s.20

fıyatlarda istikrar sağlamak, yeni teknolojiler kullanarak verimliliği artırmak olarak özetleyebiliriz. Tarım sektörü ülke ekonomisi için önem arz ettiğinden ülkeler izlenecek politikaları kanun haline getirmişlerdir. Tarım kanunun amacı tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılması, tarım sektöründe uygulanacak öncelikli araştırma ve geliştirme programlarıyla ilgili kanuni ve idari düzenlemelerin yapılması hedeflenmiştir⁴⁰.

Tarım politikası, tarımsal üretimin yapılp yönlendirilmesi, verimliliğin ve gelirin artırılıp tarımsal ürünlerin yurt içi ve yurt dışı piyasalara pazarlanması, tarım kesiminin tarım dışı kesimlerle ilişkilerinin düzenlenmesi, kararların alınıp uygulamaya sokulabilmesi için devletin piyasalara müdahale etmesi amacıyla hazırlanmış politikalar⁴¹. Belirlenen bu amaçlara ulaşmak, tarım piyasalarında fiyat istikrarı sağlamak, üretici ve tüketiciyi korumak için devlet bir takım araçlar ve düzenlemelerle bu piyasalara müdahale eder. Devlet'in piyasalara müdahale şekli, direkt fiyatı etkileyerek olabileceği gibi, bazen de dolaylı yollardan olmaktadır.

Tarım ekonomik kalkınma ve gelişme için eşsiz bir araçtır. Bu büyük ekonomik faaliyet ilk olarak sadece emek gücüne dayanıyordu, daha sonra iş gücü verimliliğinde sağlanan artış ve teknolojik gelişmelerle halkın beslenme ihtiyaçlarının karşılanması yanı sıra çiftçilerin gelirlerini artıran bir sektör olmuştur. Hükümetler tarım sektörünün sorunsuz işemesi ve gelirlerin artırılması amacıyla müdahalelerde bulunurlar. Tarım sektörünün gelir yapısının olumsuz etkilere karşı korunmaması durumunda, tarım sektöründe ve kırsal kalkınmada istenmeyen sancılı dönüşümler ortaya çıkmak zorunda kalacaktır. Geçmişte pek çok ülkede yaşanan bu olumsuzluklar sonucunda, kırsal kesimlerdeki yoksulluğun artması kente göçü artırmıştır. Kırsal ve kentsel kesimlerdeki sektörler arası ücret farklılıkları tarımın rolünü daha da artırmıştır. Kırsal sektörde büyüme artırılınca, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler azaltılıp, yoksulluğ'un da azaltılması mümkün

⁴⁰ *Tarım Kanunu*, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/26960.html> (16 Ekim 2008).

⁴¹ Gülcan Eraktan, *Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası*, İstanbul: Uzel yay., 2001, s.3.

olmaktadır⁴². Diğer yandan, tarım sektörünün ekonomik kalkınmadaki anlamı yalnızca üretim artışı olmamalıdır, emek verimliliğinde sağlanan artışla birlikte, geliştirilmiş tarım tekniklerine adapte edilmelidir⁴³.

Tarım sektörünün, yapısında ki istikrarsızlıklar sebebi ile, korumaya ihtiyaç duyan bir sektördür. Gelişmiş olsun olmasın bütün ülkeler, değişik oranlarda tarım sektörünü dış rekabete karşı korumaktadır. Diğer sektörlerden tarıma kaynak aktarmaktadırlar. Ancak tarım sektöründeki yüksek korumalar rekabeti ortadan kaldırmakta, bu da verimsizliği artırıp, kaliteyi düşürmekte ve fiyatlar yükseltmektedir. Bu korumalar diğer sektörlerin gelişimini engellemekte ve kamu sektörü bütçesi üzerinde de ciddi bütçe yükü oluşturmaktadır⁴⁴.

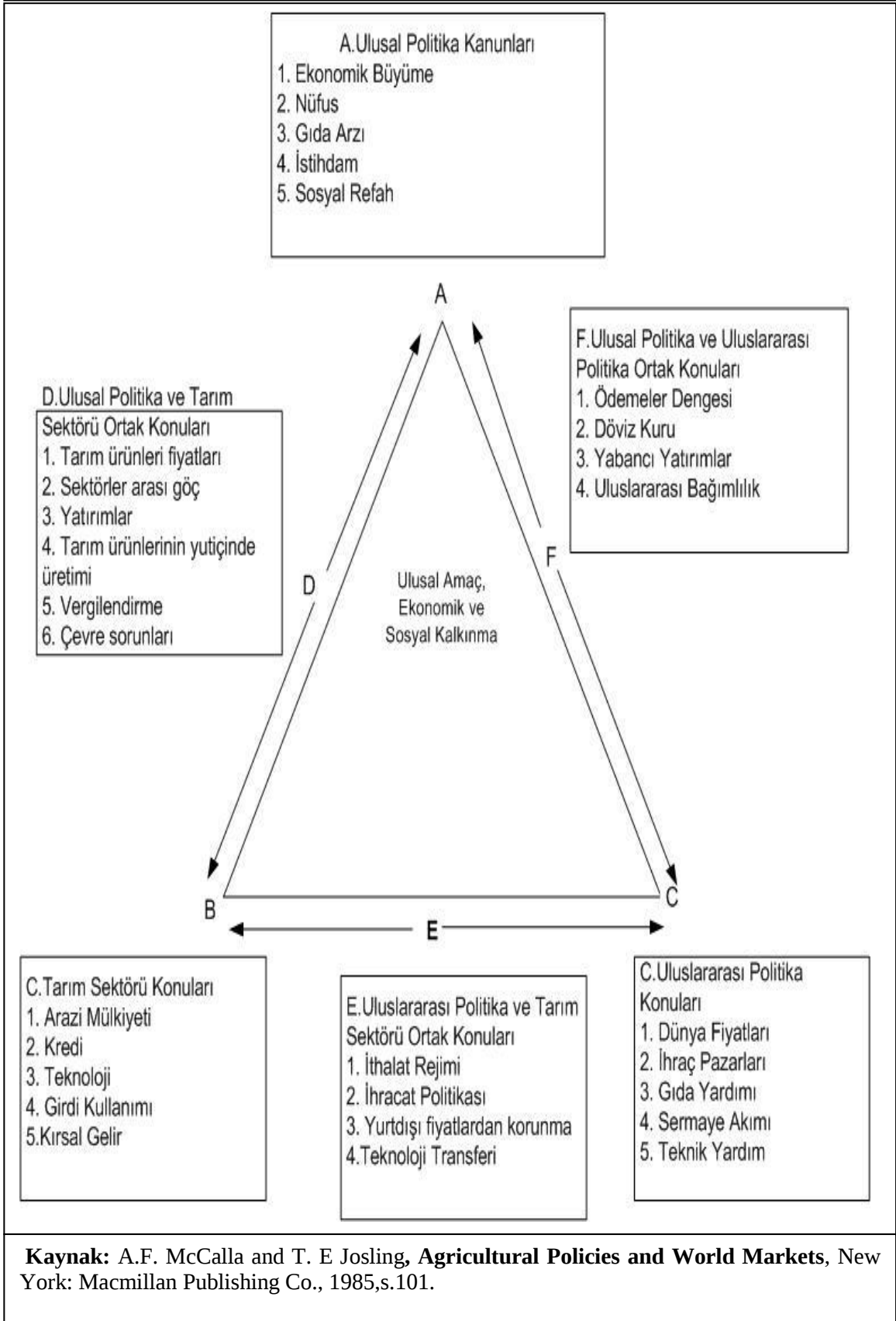
Her geçen gün artan küreselleşme nedeniyle tarım politikalarının da ulusal ve uluslararası politika olarak revize edilmesi gerekmektedir. Tarım sektörünün hedeflenen ulusal ve uluslararası amaçlara ulaşmak için diğer sektörlerle ilişki içinde olması gerekmektedir. Şekil-1.1’de bu ilişkileri ve birbirleri ile nasıl etkileşim halinde oldukları gösterilmektedir. Tarım sektörü ekonomik ve sosyal amaçlara hizmet ettiği için hem ekonomik büyümeye katkı sağlayıp hem de kalkınmayı gerçekleştirecek şekilde üç ana hattan, (A) ulusal politika konuları, (B) Tarım sektörü konuları, (C) Uluslararası politika konuları olarak birbiri ile bağlantı halindedir. Ayrıca bu ana hatlara bağlı üç yan hat mevcuttur. Şekildeki okları takip ettiğimizde ulusal ekonomilerin uluslararası ekonomilerle bağlantısı Dünya fiyatları ve dış ticaret aracılığıyla olurken, tarım sektörünün ulusal ekonominin diğer sektörleriyle etkileşimi girdi-çıkı ilişkileri, iç ticaret hadleri ve ekonomik büyüme, istihdam, gelir dağılımı gibi makro ekonomik politikalar yoluyla olmaktadır.

⁴² Peter Svedberg, **Poverty and Undernutrition: Theory, Measurement, and Policy**, Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 283.

⁴³ Michael P. Todaro, “A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries”, **The American Economic Review**, Vol. 59, No. 1, (1969), ss. 146-147.

⁴⁴ M. Acar, Dünya Ticaret Örgütü ve AB Işığında Türk Tarımının Geleceği, Ankara: Orion, 2006, s.11

Şekil-1. 1 Ulusal Politika Piramidi



Tarım sektörünün üretici ile bağlantısı ise üretim ve fiyat yoluyla olmaktadır. Dünya ticaretindeki gelişmeler dünya fiyatlarına yansıdığı oranda, ulusal makro ekonomik dengeleri etkilemekte ve iç ticaret hadleriyle tarımsal kaynak dağılımını yönlendirmektedir. Tarımsal üretimle fiziksel ihtiyaçların karşılanması yanında ekonomik aktivitede yaratması dolayısıyla artan ihracat olanakları ülkeye döviz kazancı sağlayacağı için dış ticaret hadlerine de olumlu yansıyacaktır.

Tarım sektöründe, destekleme politikaları ülkelerin gelişmişlik seviyesine ve koşullarına göre farklılıklar gösterebilir. Örneğin az gelişmiş ülkelerde doğayı koruma faktörü çok fazla önemde değilken, gelişmiş ülkelerde çevreyi ve doğayı korumak birincil öneme sahip olabilmektedir. Destekleme politikalarıyla üretici ve tüketici dengesi sağlayıp, refah seviyesinin yükseltilip adil bir gelir dağılımı amaçlanmaktadır. Devletin tarımsal destekleme politikalarıyla gerçekleştirmek istediği hedefler şunlardır⁴⁵:

- a) Çiftçi gelirlerinin artırılıp, istikrarlı bir yapıya kavuşmasını sağlamak.
- b) Gıda güvenliği sağlamak.
- c) Ödemeler bilançosunu iyileştirmek.
- d) Ekonominin diğer sektörlerinin gelişimine destek sağlamak.
- e) Tarımsal çıktıyı artırmak.

2.4.2.1. Tarım Politikasının Araçları

Tarım politikalarının istenilen amaçlarına ulaşabilmesi için bazı araçları vardır, bunları üç grupta toplayabiliriz⁴⁶: strüktürler politikası, fiyat politikası ve sosyal politikası.

1. Üretim politikası ile ilgili araçlar, işletmelerin planlanması, toprak reformu ve çeşitli girdilerin temini, belli kalitede üretimin yapılması, ekim alanlarının sınırlandırılması

⁴⁵Bernard M. Hoekman and Michel M. Kostecki, **The Political Economy of the World Trading System the WTO and Beyond: From GATT to WTO**, Oxford: Oxford University Press, 2004, s.210.

⁴⁶Özgüven, s. 222.

ve üretim kotaları ile geleneksel tarımın yüksek verimli modern bir tarım haline dönüştürmek.

2. Fiyat ve gelir politikası ile ilgili araçlar taban, tavan fiyatları, sübvansiyonlar, destekleme alımları, fark ödeme sistemleri v.b

3. Sosyal ve bölgesel politika araçları vergi muafiyetleri, borç ertelemeleri, kredi sağlama olanakları, gelir ödemeleri sayılabilir.

Tarım politikası araçlarını doğrudan destekleme ve dolaylı destekleme araçları şeklinde ikiye ayırabiliriz. Doğrudan desteklemelerde hükümet fiyatlar yoluyla müdahalede bulunur. İkinci tür destekler olan dolaylı destekler hükümetin bütçeden transfer ettiği para yardımı, sübvansiyonlar yoluyla müdahalesini kapsar. Bunların yanında, girdi destekleri, doğrudan gelir desteği, fark ödemesi, telafi edici ödemeler, hayvancılık destekleri, tarım sigortası ödemeleri, kırsal kalkınma destekleri, çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı destekleri, diğer destekleme ödemeleri, araştırma, geliştirme ve tarımsal yayım desteği, pazarlama teşvikleri, özel depolama yardımı, kalite desteği, organik üretim desteği, imha desteği, ürün işleme desteği, v.b. desteklerden oluşmaktadır⁴⁷.

AB ve Türkiye’de mevcut dönemde uygulanmakta olan destekleme doğrudan gelir desteği olduğu için, yeni destekleme sistemine geçişle diğer uygulamalara son verildiği için bu bölümde doğrudan gelir desteğine öncelikli olarak yer verilecektir.

Doğrudan gelir desteğinde devlet, kamu kaynaklarından hedeflenen tarım üreticisi grubunun gelir düzeyini yükseltmek amacıyla yapmış olduğu nakit ödemelerdir. Devlet doğrudan gelir desteği uygulaması fiyat desteği ya da girdi desteğine oranla gelir dağılımını bozucu etkisi daha düşük olduğu için kırsal kesimin gelirlerini artırıcı etkisi yüksektir. Doğrudan gelir desteğinin diğer desteklere oranla sahip olduğu bazı avantajlar vardır⁴⁸. Diğer yandan, doğrudan gelir desteği uygulamada ülkelere göre farklılık

⁴⁷ Alberto Valdés, **Agricultural Support Policies in Transition Economies**, Washington: World Bank Publications, 2000, s. 9.

⁴⁸ John Nash, “Direct Subside Program: Turkey”, L. Alexander Norsworthy (Ed.), **Rural Development, Natural Resources, and the Environment: Lessons of Experience in Eastern Europe and Central Asia** içinde (59-64), Washington: World Bank Publications, 2000, s. 59.

göstermektedir. Örneğin, ABD’de doğrudan gelir ödemeleri, 1996 yılına kadar üretime bağlı, 1996 yılından sonra yürürlüğe giren yeni tarım yasası ile esnek üretim sözleşmeleri adı altında sabit fakat yıldan yıla azalan miktarda gelir sağlayan sistem uygulanmıştır. ABD gibi gelişmiş ülkelerde DGD’leri tarımsal üretim seviyesini artırarak çiftçilere direkt servet etkisi yaratmakta, ayrıca peşin ödenen gelir yardımları ile üreticilerin yeni arazi ve makine alımlarına yatırım yapma imkânı sağlayarak sermayelerini artırma imkânı sağlamaktadır⁴⁹.

Tarım sektörünü yönelik politika araçları direkt fiyat ve gelir destekleri grubundan olabildiği gibi, bunların dışında da tarım sektörünün geliştirilmesine yönelik uygulamalar söz konusudur. Örneğin, tarım arazilerinin toplulaştırılması ve bu konuda reforma gidilmesi çok önemlidir. Çünkü günümüzde tarımsal yapı değişmekte, aile işletmelerinden büyük tarım çitliklerine geçilmekte, doğal kaynakların ve ekolojik dengenin korunmasına yönelik duyarlılık artmakta, tarım sektörü tek geçim kaynağı olmaktan çıkmakta, kırsal bölgelerdeki parçalanma nedeniyle genç nüfus kente göç etmekte, bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal fark giderek açılmakta, siyasal ve toplumsal istikrara yönelik tehditler oluşturmakta ve kırsal bölgelerdeki yatırım ve sermayenin de düşük kalması nedeniyle bir reforma ihtiyaç duyulmaktadır⁵⁰.

Devletin destekleri belirleyip uygulamaya geçilirken desteklenecek ürün, desteklenecek hedef kitle, bölgeler iyi tanımlanmalı, çiftçilere ve tüccarlara piyasa ve fiyatlar hakkında bilgi sağlamalı, kooperatif ve örgütlenme faaliyetlerini desteklemeli, piyasa altyapısının oluşturulması, ihraç ürünlerinde kaliteyi denetlemeli, rekabetçi pazarlamayı değiştirecek yasal çerçeveyi oluşturup bölgesel ticaret önündeki engelleri azaltmalıdır⁵¹. Sağlanan tarımsal desteklerin amacına ulaşması ve özellikle küçük çiftçilere faydalı olabilmesi için dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır: a) yoksul çiftçilerden zengin çiftçilere gelir ve kaynak aktarımı sağlanmaması için, uygulanan desteklerin

⁴⁹ Paul C. Westcott and C. Edwin Young, “Farm Program Effects on Agricultural Production: Coupled and Decoupled Programs”, **Agricultural Economic Report**, November 2004, ss.1-11.

⁵⁰ J. Ridell and F. Rembold, Farm Land Rationalisation and Land Consolidation: Strategies for Multifunctional use of Rural Space in Eastern and Central Europe, Praha: Fig-WW, 2001, s. 9.

⁵¹ Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, “Kalkınmakta Olan Ülkelerde Çiftçilere Sopa ve Havuç: Kuramda ve Uygulamada Tarımsal Neoliberalizm”, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki** içinde (213-225) Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel (çev.), İstanbul: Yordam Yayın, 2007, s. 217.

kapsamları, yoksul çiftçileri de kapsayacak şekilde düzenlenmeli, b) girdi yardımlarıyla mali yardım sağlanmalı, c) küçük çiftçiye garanti fiyat destek sistemi uygulanmalı, d) tarımsal gelirler artan oranlı vergilemeye tabii tutulmalı, özellikle sabit ya da azalan oranlı vergilemede zengin çiftçiler kayırlmakta, e) sermaye mallarının iç fiyatlarının dünya fiyatları ile uygun olacak şekilde kur ayarlamalarının yapılması. Böylece traktör ve tarım makinelerinin temin edilebilmesi kolaylaşmaktadır⁵².

Tarım politikalarının başarılı olabilmesi için izlenecek olan politikalarda göz önünde bulundurulması gereken bazı noktalar vardır: tarım ekonomileri ülke genel ekonomisinin bir alt sektörlü olduğu için, diğer sektörlerdeki gelişmeleri etkiler ve onlardaki gelişmelerden de etkilenir. Tarımsal ürünlerin üretimde ikame, tamamlayıcılık, girdi çıktı, tüketimde ikame ve tamamlayıcılık gibi ilişkilerin dikkate alınması gerekir. Çünkü bazı tarım ürünleri diğer tarım ürünlerinin ya da tarıma dayalı sanayinin hammaddesi olabilmekte, dana eti yerine koyun eti ikame edilmesi ya da şeker ve çay gibi tamamlayıcı ilişki olabilmektedir. Bir tarımsal ürünün üretici aynı zamanda onun tüketicisi konumunda da olabilmektedir, burada üreticinin refahı üretimden etkilenmekle birlikte üretimi tarafından değil tüketimi tarafından belirlenir. Tarım politikaları sıfır maliyetli politikalar değildir, ortaya çıkan maliyet toplumun belirli kesimlerince ödenmek zorunda olacağından herkesi aynı oranda ve anda memnun edemezler. Sonuçta etkin ve işlevsel bir tarım politikası uygulanabilmesi, mevcut kısıtlar altında topluma en minimum maliyet yükleyecek şekilde tasarlanmış politikalar olmalıdırlar⁵³.

Dünyada tarım ve tarımla ilişkili sektörlerin yapıları ve etkileşimleriyle beraber, algılanmaları da hızla değişiyor. Kökten değişim, bu sektörlerin her düzeyde yönetiminde ve stratejik yaklaşımlarda yenilenmeyi gerektiriyor. Özellikle politika tartışmalarında, sektörü algılamamanın ağır bastığı ve algılamamanın da geçmişe dayandığı dikkate alındığında, politika üretimi ve uygulaması değişimi hızlandırıcı değil, mevcudu korumayı hedef alıyor ve her türlü değişim gemleniyor. Değişimi gerçekleştirecek ulusal ve uluslararası "reform" atılımları, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermelerine rağmen,

⁵² Subrata Ghatak, **Introduction to Development Economics**, Routledge, 2003, s. 259.

⁵³ Erol H. Çakmak, Haluk Kasnakoğlu ve A. Halis Akder, "Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye", **TÜSİAD Raporu**, İstanbul: 1999, s. 34.

genellikle varılan tabloda küçük değişiklikler yapacak şekilde, birkaç köşesine küçük fırça darbeleri vurmaktan öteye geçemiyor⁵⁴.

Tarım sektörü kalkınmada önemli rol oynamasında rağmen, ekonomik kalkınma sürecinde diğer sektörle birlikte dengeli bir kalkınma yolu izlenmezse bir sektörün yarattığı fazlalık, diğer sektörün daha fazla açık vermesine yol açarak net büyüme ve refah etkisinin azaltıcı yönde olmasıyla sonuçlanabilmektedir. Bhagwati (1958)⁵⁵ her üretim artışının/büyümenin ekonomi için refah artışı anlamına gelmeyeceğini, Yoksullaştıran Büyüme (immiserizing growth) adını verdiği bazı durumlarda, ticaret hadlerinin bozulmasına neden olarak ülke refahını kötüleştiren durumları teorik olarak ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ki, üretim artışıyla birlikte görülen büyüme dış ticaret dengesini bozmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler emek yoğun mal ihraç edip, sermaye yoğun mal ithal etmektedirler. Tarımsal üretimde meydana gelen artış, ihraç malının fiyatını düşüreceğinden, artan büyüme oranı ülkenin aleyhinde bir dış ticaret dengesi oluşturacaktır. Artan büyüme sermaye mallarına olan ithalat talebini artıracığı için ithal malların fiyatları artacaktır. Ülkenin düşük ihracat geliri ile yüksek ithalat talebini karşılayamayacağı için Hintli iktisatçıya göre büyümesine ve üretiminin arttırmasına rağmen ülke fakirleşecektir.

⁵⁴ Çakmak ve Akder, s. 29.

⁵⁵ Jagdish Bhagwati, “Immiserizing Growth: A Geometrical Note”, **The Review of Economic Studies**, Vol. 25, No. 3, (Jun. 1958), ss. 201-205.

3. AVRUPA BİRLİĞİNDE ORTAK TARIM POLİTİKASININ VE TARIM SEKTÖRÜNÜN TEMEL YAPISI

3.1. Ortak Tarım Politikasının Oluşumu ve Amaçları

3.1.1. Ortak Tarım Politikasının Oluşumu

Sanayileşmiş ülkeler İkinci Dünya Savaşı sona ermeden önce 1944 yılında dünya ticaretinin serbestleştirecek, ülkeler arasında çok yanlı denkleşmeyi sağlayacak, savaşta yıkılan ekonomilerin onarımını hızlandıracak bir süreç oluşturmak amacıyla New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında düzenlenen bir konferansta bir araya gelişmişlerdir. IMF ve onun ikiz kuruluşu niteliğinde olan Dünya Bankası bu konferansta tasarlanmıştır. ABD savaş sonrası döneminin en güçlü ve en zengin ülkesi olması nedeniyle, bu kuruluşların tasarımında etkin bir rol oynamıştır. Özellikle Fon'un kuruluş amacı Avrupa ülkelerinin kısa dönemli borç ihtiyaçlarını karşılamak ve dolayısıyla parasal istikrarı sağlamakla sınırlandırılmışken, Dünya Bankası'na, yıkılan Batı Avrupa'nın imarına yönelik faaliyetlerde bulunma görevi verilmiştir. Bretton Woods konferansında üçüncü dünyanın iktisadi gelişme problemleriyle ilgilenilmemiştir. Bunda rol oynayan unsurlardan en önemlisi, kuruluş döneminde Latin Amerika ülkelerinin dışında, üçüncü dünya ülkelerinin çoğunun sömürge konumunda olmalarıdır⁵⁶. 1950'ler Fon'un temel amacı olan parasal istikrarı sağlamanın yanı sıra özellikle ekonomik liberalizm felsefesiyle uyumlu bir gelişme ideolojisinin de üretildiği dönemlerdir. Bu dönemlerde, Fon'un en güçlü üyesi olan ABD'nin serbest ticaret ideolojisini yansıtan Laissez Faire anlayışı doğrultusunda, sermaye ve mal hareketi üzerine konan engellemelerin kaldırılmasıyla ülkelerin bundan yarar sağlayacağı görüşü egemen kılınmaya çalışılmıştır. Fon'un gelişme konusundaki temel felsefesi, piyasa güçlerinin işlevini yerine getirebilmesi için mümkün olan en fazla serbestinin sağlanması ve bunu engellemeye yönelik fiyat teşvikleri, yurtiçi

⁵⁶ Cherl, Payer, **The Debt Trap: IMF and The Third World**, Middlesex: Penguin Books, 1974, s.22. aktaran Soyak, Alkan, Cengiz Bahçekapılı "İktisadi Krizler- Imf Politikaları İlişkisi Ve Finance And Development Dergisindeki Yansımaları" **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.13, Sayı.144, 1998, ss.48-61. Copyright 1998, s.2-3

sanayinin korunması gibi fiyat sistemini ve serbest piyasa ilişkilerini çarpıtan devlet müdahalelerinin ortadan kaldırılmasını öngörmektedir⁵⁷.

Uluslararası serbest ticaret politikalarını geliştirmekte olan ülkeler üzerine koşulsuz uygulanmasına yönelik politikalar pek çok açıdan eleştirilmiştir. Singer-Prebisch, Klasik serbest ticaret teorisinin, uzun dönemde ilksel mallar üreten geliştirmekte olan ülkeler ve kalkınmalarının aleyhine olacağına iddia etmiştir⁵⁸. Benzer şekilde Myrdal'da uluslararası serbest ticaretin bölgesel gelişme farklılıklarını artıracaklarını savunarak, küresel serbest ticaret kuralları geliştiren GATT'ı eleştirmiştir⁵⁹. Ancak geliştirmekte olan ülkelerin kalkınma sorunları konjonktürel etkiler haricinde sistematik olarak gelişmiş ülkeler ve egemen iktisat öğretisi tarafından sistematik olarak ele alınmamıştır. Kalkınma süreci serbest piyasa mekanizmasına bırakılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinin daha istikrarlı olması için bir yandan küresel ekonomiyi yönetmek için çeşitli kurumlar inşa edilirken diğer yandan, bölge ekonomileri için ortak ekonomik politika ve birliklere yönelinmiştir. Bu yönelimin sonucu meydana gelen anlaşmalardan birisi olan GATT, dünya⁶⁰ (ağırlıklı olarak sanayi) mal ticaretinin serbestleşme koşullarını düzenlemek için GATT⁶¹ "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması" 1947 yılında 23 ülkenin imzasıyla tesis edilmiştir⁶². GATT, uluslararası müzakereler ve turlarla güçlü ve daha serbest bir uluslararası ticaret sistemini⁶³ inşa etmeyi hedeflemiştir⁶⁴. GATT'ın temel ilkeleri, ülkeler arasındaki tercihli ticaret anlaşmalarının önlenmesi, koruma amaçlı gümrük tarifelerinin indirilmesi ve üyeler

⁵⁷ Soyak ve Bahçekapılı , s. 3.

⁵⁸ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**, İstanbul: Güzem Can yay., 2007, s. 561.

⁵⁹ Prebisch, R. **Towards a Dynamic Development Policy for Latin America**, New York, p.78-79 aktaran, Elif Uçkan Dağdemir. "Dünya Tarım Ürünleri Ticareti ve Gelişmekte Olan Ülkeler" İstanbul: Beta, 2009 s.19 .

⁶⁰ Seyidoğlu, s.215.

⁶¹ WTO, GATT and the Goods Council, http://www.wto.org/english/tratop_e/gatt_e/gatt_e.htm (28 Ekim 2010).

⁶² World Trade Organization and Secretariat, Graduate Institute of International Studies, "**From GATT To The WTO: The Multilateral Trading System in The New Millennium**" Kluwer Law Int.2000, s.vii

⁶³ Dağdemir, s.58.

⁶⁴ WTO, The GATT Years: From Havana To Marrakesh, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm (29 Ekim 2010).

arasındaki ihtilaflarda arabuluculuk yapmaktadır⁶⁵. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1948-1994 yılları arasında uygulanmış ve dünya ticaretinde genel kabul gören bir çerçeve oluşturmuştur. 1948 yılından bu yana, uluslararası kural ve disiplinlerin daha da iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla sekiz çok taraflı müzakere turu gerçekleştirilmiştir. İlk müzakerelerde savaş sonrası uluslararası ticaretin yeniden yapılandırılması için, tarifelerin azaltılması hedeflenmişken⁶⁶ zamanla diğer müzakerelerde anti-damping, tarife dışı engeller gibi uluslararası ticaretin diğer konuları müzakere edilmiş, son GATT müzakeresi, 1986-1994 Uruguay Turları olup, daha sonra Dünya Ticaret Örgütü tesis edilmiştir⁶⁷.

İkinci dünya savaşı sonrasında bölgesel ekonomilerin ortak ekonomi politika geliştirmesinin en iyi örneği Avrupa Birliği ülkeleridir. Avrupa ülkeleri, aralarındaki çıkar çatışmalarını ortadan kaldırmak ve savaşlarla yaşanan yıkımların önüne geçmek amacıyla bir birlik oluşturulması fikri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu yaklaşımla bugünkü Avrupa Birliği'nin (AB) temellerini oluşturan üç antlaşma imzalanmıştır. Bunlardan ilki olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşması 1951 yılında imzalanmış ve 50 yıl yürürlükte kalmıştır. Diğer iki antlaşma, Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşması 1957 yılında imzalanmıştır. Bu tarihlerde başlayan Avrupa'daki bütünleşme hareketi önemli aşamalar geçirerek günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüze kadar olan dönem içinde Avrupa Birliği'nde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlar içinde; Avrupa Tek Senedi (1987 yılında yürürlüğe girmiş ve 1992 yılında gerçekleşmiştir) ve 1993 yılında yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht Antlaşması) ekonomik ve siyasal anlamda önemli antlaşmalardır. 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ve 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe giren Nice Antlaşması ise Avrupa Parlamentosunun karar alma sürecini etkileyen antlaşmalardır. Son olarak da tartışılan Avrupa Anayasası Avrupa Birliği gelişme sürecinde önemli aşamaları

⁶⁵ Dinler, s.334..

⁶⁶ World Trade Organization and Secretariat, Graduate Institute of International Studies, s.vii

⁶⁷ WTO, The multilateral trading system—past, present and future, http://www.wto.org/english /thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr01_e.htm, (27 Ekim 2010).

oluşturmaktadır. Diğer taraftan Birlik bu gelişmelere paralel olarak üye sayısını da sürekli artırarak genişlemesini sürdürmüştür⁶⁸.

3.1.2. Ortak Tarım Politikasının Amaçları

II. Dünya savaşı ve sonrasında Avrupa kıtası hem sosyal hem de ekonomik olarak büyük yıkıma uğramıştır. Doğal kaynaklarında sınırlı olması insanları gıda yetersizliği ile karşı karşıya getirmiştir. Gıda arzında yaşanan sıkıntılar, soğuk savaşa karşı korunma arzusu, Avrupa'da kalıcı barışın sağlanmasının isteği Avrupa'nın bütünleşik bir yapıya bürünmesini zorunlu kılmıştır. Avrupa'da yaşayan insanların gıda arzının güvenceye alınması, dışa bağımlılığın azaltılma isteği, tarımda serbest pazarın sağlanma arzusu OTP temelini oluşturmuştur⁶⁹. Ayrıca 1950'li yıllarda Avrupa'da aktif nüfusun büyük çoğunluğunu tarımla uğraşmakta ve tarım ürünlerinin fiyatları ücret düzeylerini belirleyerek hayat standardını oluşturmaktaydı. Bu nedenle tarımla uğraşan kesimin gelirlerini korumak ve fiyat dalgalanmalarından etkilenmemelerini sağlamakta hedeflenen temel amaçlar arasında yer almıştır. Bunlarla birlikte AET içinde oluşturulan gümrük birliği ile sanayi mallarının serbest dolaşımı sanayide üstün olan Almanya'yı memnun ederken, nüfusunun büyük çoğunluğunu tarımda istihdam eden Fransa'yı rahatsız etmiştir. Fransa ve Almanya arasındaki bu dengesizlik ve huzursuzluğun giderilmesi için OTP'na gereksinim duyulmuştur⁷⁰.

İlk kez Roma Antlaşması'na konu olan Ortak Tarım Politikası (OTP), Avrupa'nın tarımsal ihtiyacının karşılanması, üreticilerin belirli bir gelir seviyesinin altına düşmemesi ve ürünlerin pazar fiyatlarının çok yüksek seviyelere çıkmaması amaçlarıyla oluşturulmuş olan bir politikadır. OTP, topluluk tercihi, tek pazar ve mali dayanışma ilkeleri üzerinde

⁶⁸ Brian E. Hill, **The Common Agricultural Policy: Past, Present, and Future**, Edition: illustrated, Routledge, 1984, s. 16.

F. Işın, "AB – Türkiye Tarımsal İlişkilerinin Gelişim Süreci", E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.), **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde (3-15), Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, s.3-15

⁶⁹ Akin Olgun ve Ferruh Işın, **Tarım Politikaları ve Tarım Sektörü Açısından AB ve Türkiye**, İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi ofset atölyesi, 1999, s.18.

⁷⁰ Thomas Covell Fischer, **The United States, the European Union, and the "globalization" of World Trade: Allies Or Adversaries?**, Edition: illustrated, Greenwood Publishing Group, 2000, s. 104.

yükselen ve bu üç ilkeyi de mali açıdan Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön verme Fonu ile destekleyen bir ortak politikadır. OTP'nin en önemli ilkelerinden birini oluşturmakta olan topluluk tercihi ilkesine göre, birlik, ithalata karşı korunacak, birlik içinde üretilmiş olan ürünlere öncelik tanınacak ve birliğin tarımsal ihracatının artabilmesi amacıyla gerekli destek sağlanacaktır. Bu bağlamda birlik tarımı dış rekabete karşı bir koruma duvarının arkasına alınmakta ve iç piyasaya doğrudan destek verilmektedir. Bir diğer ilke olan tek pazar ilkesiyle de tarımsal ürünlerin birlik içinde herhangi bir kısıtlama getirilmeden serbestçe dolaşması amaçlanmaktadır⁷¹.

Avrupa Birliği üyesi ülkelerin tarım politikalarının gerek ekonomik gerek siyasi anlamda ortak bir çerçevede yönetilmesi esasına dayanan Ortak Tarım Politikası (OTP), AB'nin ilk ortak politikasıdır. Halen Birlik bütçesinin yarısını oluşturan OTP'nin Avrupa Birliği'nin en önemli politikalarından biri olduğunu söylemek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan kıtlığın yarattığı endişenin yanı sıra, savaş sonrasında AB aktif nüfusunun çok önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörü çalışanlarının gelir düzeyinin korunması ve üye ülkelerin ulusal tarım politikaları arasındaki derin farklılıkların giderilmesi gerekliliği Birliği bir ortak tarım politikası oluşturmaya yöneltmiştir⁷².

Roma Anlaşması'nda, OTP'nin amaçları, bu amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılacak araçlar ve karar alma mekanizmaları açıklanmıştır. Roma antlaşmasında tarıma özel bir yer ayrılmış ve anlaşmanın 38-47. maddeleri tarım başlığı altında düzenlenmiştir. Anlaşmanın 38. maddesine göre ortak Pazar kurulmasının amacı, tarım ve tarım ürünlerinin ticaretini geliştirmek, bunun için üye ülkeler arasında ortak bir tarım politikası tesis etmektir. Roma anlaşmasının 39. maddesinde OTP'nin amaçları sıralanmıştır, bunlar⁷³:

⁷¹ Barış Övgün, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Çıkamaz: Politika Transferi Açısından Tarım Sorunu", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 9, No.1 , (2010), s. 94.

⁷² A. Olgun, "AB'de Ortak Tarım Politikasının Geçmişi, Reformlar, Mevcut Durum, Geleceği Ve Türkiye'nin Uyumunu Açısından Değerlendirilmesi", E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.), **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum** içinde (17-24), Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005,

⁷³ Sibel Tan ve İlkay Dellal, "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası", **T.E.A.E-Bakış**, Mart 2003, Sayı 2, Nüsha 1, Mart 2003, s.1.

A.Olgun, s.17-24

a) Teknik ilerlemeyi sürdürmek, tarımsal üretimi rasyonel hale getirmek ve başta işgücü olmak üzere üretim faktörlerinin uygun değer kullanımının gerçekleştirilmesi yoluyla, tarımda verimliliği artırmak;

b) Özellikle tarımda çalışanların bireysel gelirlerinin artırılması yoluyla, tarımsal nüfus için tatminkâr bir yaşam düzeyi sağlamak;

c) Tarım ürünleri piyasalarında istikrarı sağlamak;

d) Tarım ürünleri arzını güvence altına almak;

e) Ürünlerin tüketiciye makul fiyatlarla ulaşmasını sağlamak.

Roma anlaşmasında yer alan hedefleri uygulamaya koymak üzere 1958 Temmuz ayında Stresa Konferansı ile başlayan çalışmalar, 1960 yılında Topluluk Bakanlar Konseyinin politika ilkelerini benimsemesiyle sonuçlanmıştır. Yaklaşık üç yıl süren görüşmeler sonunda 1962 yılında ilk ortak piyasa düzeni hububat sektöründe yürürlüğe girmiştir.

Avrupa Birliği'nin 1962 yılında, üye ülkelerin tarım üreticilerini koruyan, dış rekabet kapalı bir özelliğe sahip olan Ortak Tarım Politikası'nı hayat geçirmesi, dünya tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi girişimlerini olumsuz yönde etkileyen önemli bir faktör olmuştur⁷⁴. Bu gelişmelere bağlı olarak ülkeler arasında genelde ticaret özelde ise tarım ürünleri ticaretinde korumacılık savaşlarının tohumları atılmıştır.

Stresa Konferansında OTP'nın geleceğini belirleyip yön veren bazı kararlar alınmıştır. Tarımsal ürünlerde üyeler arasındaki tarife ve diğer dış ticaret kısıtlamalar kaldırılmalı, üçüncü ülkelerle olan ticaretin artırılması için ticari ilişkiler kurulmalı, OTP hazırlanırken üye ülkelerin arz ve talep değişimleri hesaba katılarak üretim fazlalıklarının önlenmeli, Avrupa tarımının aile çiftliği işletme yapısı korunmalıdır⁷⁵. Mansholt'a göre

E. Oktay, "Türkiye Tarımı ve AB Uyumu" E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.). "**Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu**" içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, s.145-147

⁷⁴ Ingco, M. And Croome, J. "Trade Agreements: Achievements and Issues Ahead", içinde **Agriculture and the WTO**, Edt. Ingco, M.D. and Nash, J. World Bank and Oxford Univ. Washington DC, 2004 aktaran Dağdemir, Elif Uçkan. "**Dünya Tarım Ürünleri Ticareti ve Gelişmekte Olan Ülkeler**" İstanbul: Beta, s.75

⁷⁵ Ebru Ekeman, **21. Yüzyılın Esiginde Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikası**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:158, Mayıs 2000, s. 6.

Batı Avrupa'nın ekonomik bütünleşme sürecine tarımı dahil etmesinin dört önemli nedeni vardır. Birincisi, tarım ve sanayi ürünleri arasında kesin bir ayırım yapılmasının zor olması nedeniyle, tarım sektörünün kapsam dışı bırakılmasının uygulamada yaratacağı sıkıntılardır. İkincisi, altı kurucu üye ülke ekonomisi için tarımın son derece önemli bir sektör olmasıdır. 1955 yılında Fransa'nın aktif nüfusunun %26,9'u ve İtalya'nın aktif nüfusunun %40'ı tarımda istihdam edilmektedir. Üçüncüsü, ulusal bir ekonomide gıda fiyatlarındaki dalgalanmaların tarım piyasaları ve tarım politikalarından büyük ölçüde etkilenmesidir. Bu tarım dışı sektörler için önemli bir maliyet unsurudur. Sonuncusu da, birleşme sürecinde tarım sektöründe düzenlemeler ve değişmelerin genel ekonomik büyümeyi etkilemesi söz konusudur⁷⁶.

Tamamen prodüktivist yani azamî verim üzerine bina edilen ve yüksek sübvansiyonlar nedeniyle Komisyonun yıllık bütçesinin yıllarca yarısını tüketmiş olan bu politika zamanla AB'nin en fazla sorgulanan politikası haline gelmiştir. Tereyağı tepeleri, kilo litrelerce süt fazlaları, denize boşaltılan sebze ve meyve görüntüleri meydana gelmiştir. OTP 1980'lerin başından itibaren kontrolden çıkmış, pahalı, Avrupalı üreticiye verdiği destekten ötürü gelişmekte olan ülke üreticisini iflasa mahkûm eden, tüketici sağlığı açısından şaibeli bir politika konumu haline gelmiştir⁷⁷.

Ortak Tarım Politikası'nın gelişim süreci aynı zamanda dünya ekonomisinde serbest ticaret anlaşmalarının oluşumu ile paralel bir seyir izlemiştir. Uluslararası ticaretin başat güçleri tarafından, korumacılığı azaltmak, sürdürülemez boyutlara ulaşan tarımsal sübvansiyonların mali yükünü hafifletmek ve dünya tarım ürünleri ticaretinde yaşanan sıkıntılara son vererek uluslararası ticaretin önünü açmak konusunda uzlaşmaya varılması için, tarım ürünleri ticaretinin GATT kapsamında değerlendirilmesine karar verilmiştir. Böylece tarım ürünleri ticareti, karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde yürütülecek ve bu yolla uluslararası refahın en çoklanması hedefi gerçekleştirilmiş olacaktır. Bununla birlikte desteklerin kaldırılması sonucu gelir kaybına uğrayan tarım

76 H. Zobbe, "The Economic and Historical Foundation of the Common Agricultural Policy in Europe", **The Royal Veterinary and Agricultural University Department of Economics and Natural Resources Working Paper**, (2001/12), s.4.

77 C. Aktar ve V. Ananias, "Yeni Bir Ulusal Politika: Ekolojik Tarım", **İktisat İşletme ve Finans**, Vol. 20, Issue 229, (Nisan 2005), ss. 26-32.

kesiminin kayıplarını telafi etmek amacıyla, piyasa mekanizmasının işleyişini bozmayacak nitelikte, doğrudan gelir desteği (DGD) gibi, araçlar geliştirilmiştir⁷⁸.

Doğrudan gelir desteği kapsamındaki ödemeler; üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri ve üretimle belli derecede bağımlı doğrudan gelir ödemelerinden oluşmaktadır⁷⁹. Doğrudan gelir desteği⁸⁰, pratikte hem net ihracatçı hem de net ithalatçı durumlarda geçmiş dönem üretiminden sapmalar olabileceği ihtimali ile tarımsal gelirin stabilizasyonu amacı ile planlanabilir. Bu desteğin üretici ve tüketici davranışlarına doğrudan bir etkisi olmaması, girdi piyasaları üzerinde de etkisiz olmasına yol açmaktadır. Doğrudan gelir desteğinin bütçe veya vergi mükellefi yükünün diğer iki sisteme göre az veya çok oluşu ürünün ne kadarının ihracata yönelik üretildiği ve dünya ve yurtiçi piyasa fiyatları arasındaki farka bağlıdır.

Üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri üreticilere yapılan gelir ödemelerinin piyasa fiyatları ve üretimden bağımsız olmasını gerektirir. Bu uygulama ile çiftçiler, üretim kararlarını beklenen piyasa gelirlerine göre belirler. Üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemelerinin üretimi etkilememesi için 3 koşul gereklidir⁸¹. Genel anlamda üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri, serbest piyasa koşulları ile ilgili tüm üretim kararlarını etkilemektedir⁸².

3.2. Ortak Tarım Politikasının Temel İlkeleri

Roma Antlaşması'nın 39. Maddesindeki OTP'nin amaçlarına ulaşmak için OTP'nin belirli ilkeler çerçevesinde yürütülmesi gerektiği kararlaştırılmıştır. Böylece, OTP ilkeleri, Tek Pazar, Ortak Mali Dayanışma, Topluluk Tercihi olarak belirlenmiştir

⁷⁸ Gökdemir, ss.101-103.

⁷⁹ OECD, "Agricultural Policy Reform: New Approaches The Role Of Direct Income Payments", OECD, Paris. 1994. Aktaran Sevinç Demirci, "Doğrudan Gelir Sistemi Ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi" Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Mayıs 2000, s.9.

⁸⁰ A. Şahinöz, S. Çağatay ve Teoman, Ö., Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası Aracı Olarak Fark Ödeme Sistemi'nin Uygulanabilirliğinin Tartışılması Ve Sistemin İktisadi Analizi., Ankara: **Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü**, Nisan 2007, s. 22.

⁸¹ A. Babacan, Genel Politika Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi, DPT Tarım Dairesi, 1999 <http://ekutup.dpt.gov.tr/tarim/babacana/gelirode.pdf>, (27 Ekim 2010) , s.2

⁸² D. Knutson, Ronald J.B. Penn, William T. Boehm, **Agricultural and Food Policy**, Prentice-Hall, Inc.,1995 aktaran A., Babacan, "Genel Politika Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi". s.2

3.2.1. Tek Pazar

Bu ilkenin amacı, AB’de tarımsal alanda bir ortak pazarın kurulması, üye ülkeler arasında tarım mallarının serbestçe dolaşımının sağlanması, birlik içinde, gümrük vergilerinin, kotaların, rekabeti bozabilecek sübvansiyonların kaldırılmasını sağlayarak tek bir Pazar yaratmaktır. Bu amaçlara ulaşmak için, fiyat, döviz kuru, rekabet kuralları, üçüncü ülkelere karşı koruma yaptırımları, bitki ve hayvan sağlığını koruma, veterinerlik hizmetleri gibi tarım sektörünü doğrudan ilgilendiren konularda düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Tek Pazar ilkesinde ulaşılmak istenen hedef, AB içinde ortak bir koruma alanı gerçekleştirmektir.

3.2.2. Ortak Mali Dayanışma

OTP’nın ortak bir politika olması nedeniyle, birlik içi tüm harcamaların birlik üyeleri tarafından ortaklaşa karşılanmasını amaçlamıştır. Tek Pazar ve dışa karşı koruma mekanizmaları sonucu ortak mali dayanışma ilkesini gerekli kılmıştır. Bu ilke gereği tüm harcamalar AB üyeleri tarafından ortaklaşa üstlenilirken, OTP’ye bağlı olarak toplanan vergi gelirleri de topluluğun gelir hanesine yazılmaktadır. Bu şekilde birlik üyesi ülkeler tarım sektöründe tek bir ülke gibi davranabilmektedir. Topluluk bütçesi içinde 1962 yılında oluşturulan özel bir fon ile mali sorumluluğun ortak paylaşımı sağlanmıştır. Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) ile OTP giderleri karşılanmaktadır.

FEOGA Garanti Bölümü, fiyat ve pazar politikasının isleyebilmesi için gerekli olan harcamaları finanse etmekte ve Birlik bütçesinin %45’ini oluşturmaktadır. Yönlendirme Bölümü ise tarımsal yapıların iyileştirilmesine yönelik yapılandırma çalışmaları ile kırsal bölgelerin kalkınmasında kullanılmaktadır.

3.2.3. Topluluk Tercihi

Topluluk tercihi ilkesi ile Topluluk içi piyasalarda üye ülkeler tarafından üretilen tarım ürünlerine öncelikli bir rejim uygulayarak, üye ülkelerin tarım sektörünü ithalata karşı korumayı ve ihracatını da sübvansiyon etmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle üçüncü ülkelerde üretilen tarım ürünlerine karşı Topluluk üyesi ülkelerin tarım ürünleri tercih edilerek Topluluğun tarım sektörü korunmaktadır.

3.3. Ortak Tarım Politikasının Araçları: Pazar ve Fiyat Mekanizmaları

Avrupa Birliği’nde ortak tarım politikasının amaçlarının gerçekleştirilmesi için, belirtilen temel prensipler çerçevesinde, tarım sektörüne yönelik ortak piyasa düzenleri

kapsamında uygulanan fiyatlar, topluluk içinde ve üçüncü ülkelere karşı uygulanan fiyatlar olmak üzere iki grup altında toplanabilmektedir. Ayrıca ortak piyasa düzenleri çerçevesinde fiyat dışı yöntemlere de başvurularak tarım ürünleri piyasaları düzenlenmektedir. Genel olarak piyasa düzenleri, iç piyasaya yönelik uygulamalar ve üçüncü ülkelere karşı uygulamalar şeklinde özetlenebilir⁸³.

Avrupa Birliği'nde topluluk üyesi ülkeler arasındaki tarım sektöründeki gümrük vergilerinin, ihracat sübvansiyonların, destekleme alımlarının farklı olması sonucu sektörde, üretim fazlası ya da azlığı, tarımsal gelirler ve fiyatlarda dalgalanmalar gibi sorunlar meydana getirmiştir. Bu sorunlar nedeniyle AB'de tarım sektöründe serbest bir Pazar yerine AB tarafından yönlendirilen ve müdahalelerde bulunan bir Pazar yapısına geçilmiştir. Bu Pazar yapısının işleyebilmesi için 1960-1962 yılları arasında OTP amaçlarını gerçekleştirmek için bir mekanizma geliştirildi. Bu mekanizma Ortak Piyasa Düzenlemeleri (OPD)'dir. Başlangıçta, OPD'ye tabi ürünler sığır ve dana eti, sığır eti, koyun ve keçi eti, süt ve süt ürünleri, şarap, sektörlerini ilgilendirmektedir. Başlangıçta tarım ürünlerin yarısına yakını bu düzenlemeye tabii iken, 1992 ve 1999 reformları sonucunda nişastalık patates hariçler, tahıllar, pirinç, şeker, zeytinyağı, sığır eti, domuz eti koyun ve keçi etleri kümes hayvanları etleri, yumurta, şarap, süt ve sütü ürünler, yaprak tütün, su ürünleri, taze sebzeler ve sofralık meyveler, tahılların işlenmesinden sağlanmış ürünler, meyve ve sebzelerin işlenmesinden sağlanmış ürünler, keten ve kenevir, şerbetçi otu, kurutulmuş hayvan yemleri, tohumluklar, yağlı tohumlar, ipek böceği, muz düzenlemeye tabi ürünleri ile düzenlemeye tabii ürünlerin kapsamı %90'lara ulaşmıştır. Tüm tarım ürünlerinde aynı düzenleme uygulanamayacağından, OTP kapsamında bir ürün veya ürün grupları için farklı politikalar geliştirilmiştir. Bunları üç boyutta inceleyebiliriz. İç piyasaya yönelik araçlar, dış piyasalara yönelik araçlar ve yapısal politika araçları⁸⁴.

⁸³ Olgun, ss.17-24.

⁸⁴ Naci Bayraç ve Füsün Yenilmez, "Tarım Sektörünün Yapısal Analizi ve Avrupa Ortak Tarım Politikası" <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Naci2.doc> (18 Temmuz 2009).

3.3.1. İç Piyasaya Yönelik Araçlar

İç piyasalara yönelik uygulamalar iki şekilde olmaktadır⁸⁵:

Fiyata Bağlı Uygulamalar: Bu uygulamalar, Hedef ve Müdahale fiyatları ile sağlanmaktadır.

Hedef fiyat, üreticilerin gelir düzeyini en makul seviyede tutacak tavan fiyatı saptayarak, tüketicilerin de aşırı fiyat artışlarından korunmasını sağlamak amacıyla oluşturulan fiyattır.

Müdahale fiyatı ise fiyatların hedef fiyat altına düşmesi halinde üreticilere sağlanan en düşük garanti seviyesini ifade eden taban fiyattır.

Fiyata Bağlı Olmayan Uygulamalar: Bu uygulamalar, gerek üreticileri gerekse de ilgili ürünlerin işleyicilerini desteklemek amacıyla yapılmaktadır. Bu desteklemelerin başlıcaları şunlardır:

- İşleyici yardımları
- Niteliği değiştirme primleri,
- Depolama yardımları,
- Tüketici yardımları.

Her yıl belirlenen hedef fiyat sayesinde, üreticilere fiyat konusunda fikir vererek, üreticilerin üretimlerini önceden planlamalarını, tüketicilerinde aşırı fiyat artışlarından korunmalarını sağlamaktadır. Hedef fiyat AB ‘de tüketici bölgedeki (Duisburg-Almanya) üreticilerin eline geçmesi istenen fiyattır. Tüm piyasada geçerli olan bu fiyat, müdahale ve eşik fiyatın saptanmasında esas alınmaktadır. Ayrıca AB içinde piyasanın düzenlenmesi hedef ve müdahale fiyat arasındaki ilişkiye dayanır. Üretim bölgesi olan Ormes’te belirlenen müdahale fiyata, tüketim bölgesi olan Duisburg arasındaki taşıma masrafları ve pazarlama marjı (müdahale fiyatın belli bir yüzdesi) kadar bir fark eklenerek hedef fiyat

⁸⁵ Olgun, ss.17-24.

bulunur. Bu fiyat sistemlerinin dışında az sayıda ürün için uygulanan bir fiyat politikası vardır. Piyasada oluşan bazı sebze ve meyvelerin arz fazlasını üretici kuruluşlarının çekmesi için verilen piyasadan çekme fiyatı. Diğer de yine sebze ve meyvelerde ki arz fazlasında kullanılan devlet kurumları tarafından verilen satın alma fiyatıdır⁸⁶.

3.3.2. Üçüncü Ülkelere Karşı Uygulanan Politikalar

Dış piyasalara yönelik uygulamalar ise iki şekilde olmaktadır⁸⁷:

- **İhracat iadeleri: Birliğin** genellikle dünya fiyatları üzerinde olan yüksek fiyatlı tarım ürünlerinde ihracatın teşvik edilmesi amacıyla dünya fiyatları ile müdahale fiyatları arasındaki fark **ihracat iadesi** olarak ihracatçılara ödenmektedir.

- **İthalat vergileri: Üçüncü** ülkelerden yapılan ithalatta uygulanan vergilerdir. Bunun amacı, AB içi tarımsal ürün fiyatlarını ve piyasalarını düşük düzeydeki dünya fiyatlarına karşı korumaktır.

Avrupa Birliği tarımsal ürün piyasasını dış rekabetten korumak amacıyla iki yönlü bir politika takip etmektedir. Birlik dışındaki ülkelerden, birliğe ithal edilen ürünlere karşı koruma duvarları uygularken, hem de birliğin ihracatını yükseltmek için ihracata destekleme yapmaktadır. Avrupa birliği tarımsal ürün pazarını dış pazarların rekabetinden korumak amacıyla uyguladığı araçlardan birisi “eşik fiyat”tır. Eşik fiyat üçüncü ülkelerden ithal edilen çay, kahve, pamuk, kakao, kuruyemiş, zeytinyağı gibi tarım ürünlerinin en düşük fiyatına denir. Her ürün için yıllık hesaplanır. Amacı, AB üyesi ülkeleri üçüncü ülkelere karşı korumak, ithal edilen ürünlerin fiyatını birlik içindeki fiyat seviyesine yükselterek fiyat istikrarını sağlamaktır. Yani eşik fiyat ithal edilen ürünlerin birlik sınırındaki CIF (mal bedeli, sigorta, navlun) fiyatı üzerine denkleştirici vergi koyularak elde edilir. Bu şekilde iç üretim tüketiciler tarafından tercih edilerek üretici gelirlerinin artması sağlanacaktır⁸⁸.

⁸⁶Allan E. Buckwell, **The Costs of the Common Agricultural Policy**, Edition: illustrated, reprint, Routledge, 1982, s. 102.

⁸⁷Olgun, ss.17-24.

⁸⁸Halil Kızılaslan, “Dünya’da ve Türkiye’de Buğday Üretimi ve Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması, GOÜ”, **Ziraat Fakültesi Dergisi**, Cilt. 21, Sayı. 2, (2004), s. 36.

OTP'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı fiyat politikası GATT Uruguay Round müzakereleri sonucunda hazırlanarak Temmuz 1995 tarihinde yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü'nün Tarım Anlaşmasıyla önemli ölçüde değişime uğramıştır. Söz konusu anlaşma sonucunda tarım ürünleri ithalatında değişen vergilerin yerini gümrük tarifeleri almış ve DTÖ'ne üye ülkelerin değişken vergi uyguladıkları tüm ürünler için birer gümrük tarifesi üst sınırı belirlenmesi ve belirlenen bu tarife tavrılarının bir takvim uyarınca aşamalı olarak düşürülmesi kararı alınmıştır. Varılan bu anlaşma çerçevesinde bir ürünün ithalatında söz konusu tarife üst sınırından daha fazla vergi alınamamaktadır. Alınan karar sonucunda diğer ülkeler gibi AB'de prelevman ve değişken vergi uyguladığı tüm ürünler için birer gümrük tarifesi üst sınırı belirlenmiştir⁸⁹.

Avrupa Birliği üyeleri, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlamak amacıyla, Birlik içinde tüm koruyucu önlemleri kaldırırken, üçüncü ülkelere yapılacak ithalata değişken oranlı ithalat vergisi ile sınırlama getirmiştir. Uygulanan bu ithalat vergisi, geleneksel gümrük vergileri gibi sabit oranlı değildir. Ülke olarak, AB pazarlarına girecek ithal tarım ürünlerinin dünya piyasalarındaki fiyatlarıyla eşik fiyat arasındaki farka eşittir. 1962 yılında GATT bünyesinde yapılan Dillon turunda Kabul edilen bu sistem, AB'nin toplam tarımsal üretiminin %40'ını kapsamakta ve tahıl, şeker, süt ürünleri, zeytinyağı gibi başlıca önemli tarımsal ürünler üzerinde uygulanmaktaydı⁹⁰. Topluluk ürünlerinin ihracatını özendirmek için, ihraç edilecek ürün fiyatını dünya fiyatı düzeyine indirecek prim sistemi uygulanmış, iç ve dış fiyat arasındaki fark ihracatçıya iadesi olarak ödenmiştir. Dünya fiyatlarının Topluluk fiyatlarından yüksek olması durumunda ihracatçılardan, topluluk fiyatları ile dünya fiyatları arasındaki fark oranında ihracat vergisi alınarak tarım sektörü dış rekabete karşı korunmuştur⁹¹.

3.3.3. Yapısal Araçlar

Topluluğun kurulduğu ilk yıllarda Avrupa tarımı hem makineleşme hem de arazi verimliliği bakımından son derece elverişsiz durumdaydı. Bu koşullar nedeniyle hem

⁸⁹ Ekeman, ss. 14-15.

⁹⁰ Ahmet Şahinöz, **ABD-AET Türkiye Tarım Politikaları ve Dünya Pazarları (Ortadoğu)**, İstanbul: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayınları, 1989, s. 83.

⁹¹ Handan Soğuk, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Tarım Politikası**, İKV Yayını No:148, 2001 s.54.

Üretim maliyetleri artmakta hem de üretici gelirleri düşmekteydi. Komisyon rnlerin kalitesini ve verimliliğini artırmak, ortaya çıkan üretim fazlalarının sorun olmasını önlemek, fiyatların çok fazla düşmesini engellemek için bir takım yapısal politikalar izlenmesi gerektiğine karar vermiştir. AB'nin yapısal politika araçları üreticiler, tarım işletmeleri, tarımsal ürünlerin pazarlanması, zaman içinde bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılması gibi alanlar üzerinde yoğunlaşmaktadır⁹². 1968 yılından itibaren Avrupa Topluluğu Komisyonunun tarım politikasından sorumlu yesi Sicco Mansholt, piyasa ve fiyat düzenlemeleri ile tarım sektörünün sorunlarının çözüme ulaşmadığını kamuoyuna açıklamıştır. Bunun zerine Mansholt 1972 yılında formüle ettiğı yeni tarım düzenlemelerini açıklamıştır. Buna göre, tarım sektöründe optimum ölçeğe ulaşmak ve modernleşmeye gitmek ve tarım sektörünün kazançlarını artırmak, sektörden çıkmak isteyen gençlere yeni iş alanları bulup eğıtmek, 55 yaşı üstündeki çiftçilerin gelir kayıplarını önlemek için emekliye ayırmak, sektörün ürün fazlası olan kesimlerinde fiyat artışlarını önlemek şeklinde önlemler paketi açıklamıştır⁹³.

3.4. Ortak Tarım Politikasının Gelişim ve Reform Süreci

Avrupa Birliğı Ortak Tarım Politikası için reformların getirdiğı, gözden kaçmaması gereken önemli bir değışiklik de "ortak" kavramıdır. Eskiden politikanın ortaklığını sağılayan en önemli araç, tüm topluluk için aynı destek fiyatının, ortak fiyatın ilan edilmesi idi. Destek gelir desteğine ve kırsal kalkınmaya dönüştüğünden artık ortak ilkelere göre dağıtılan kaynakların çiftçilerin ve ülkelerin kendi önceliklerine göre yönlendirdikleri bir uygulama ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliğı de bu politikaların artık "ortak olmayan" boyutunun bilinciyle, birçok durumda "Ortak Tarım Politikası" yerine ortak bütçeyle le ağırlıklı politikaların ilişkisini "Avrupa Tarım Modeli" kavramını ile tanımlamaktadır⁹⁴.

OTP'sı kuruluşundan itibaren izlediğı politikalarla, Roma anlaşmasında belirlenen amaçlara ulaşmada çok gecikmemiştir. Birliğin, amaçları arasında yer alan tarımsal

⁹² Ayten Berzeg, "Avrupa Topluluğu'nun Ortak Tarımsal Yapı Politikası", **Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi**, Sayı 17, (1987), s. 9.

⁹³ George A. Kourvetaris and Andreas Moschonas, **The Impact of European Integration: Political, Sociological, and Economic Changes**, Greenwood Publishing Group, 1996, ss. 114-115.

⁹⁴ akmak ve Akder, s. 127.

üretimin artırılması, sektörde çalışanların gelirlerinin artırılması, gıda güvenliği ve kalitesinin sağlanması, istikrarlı bir piyasanın varlığı yakalanmaya başlamıştır. 1970’li yılların başına kadar birlik üyesi ülkeler özellikle hububat ürünleri ve şekerde net ithalatçı konumdayken, OTP uygulamalarından sonra, üye ülkeler, hububat, şeker, şarap, sığır ve dana eti, süt ürünlerinde net ihracatçı konuma geçmişlerdir. OTP’sının üreticiye sağladığı fiyat garantisi uygulamaları ve yeni teknolojilerin kullanılarak verimliliğin artırılması çabaları, özellikle hububat ve süt ürünlerinde, birlik üyesi ülkelerin talebinden fazla üretime yol açmış buda ortaya büyük miktarlarda ki ürün fazlalığının stoklanması, depolanması ihtiyacını getirmiştir. Üretimde meydana gelen bu fazlalığın, dünya tarım piyasalarına ve birliğe iki yönlü etkisi bulunmaktadır. Artan ürün stoklarını eritmek için birlik daha fazla ihracat desteği sağlamakta, bu da birlik fiyatlarının dünya fiyatları üzerinde kalmasına neden olmaktadır⁹⁵.

Üreticilere verilen yüksek destekler ve oluşan ürün fazlalıklarının depolanması ihtiyacı bütçeye oldukça ağır maliyetler getirmeye başlamıştır. Reform arayışlarını gerektiren diğer bir nedende çevrecilerden gelen yoğun baskılardır. Uygulanan yüksek destekleme politikası nedeniyle üretimi artırmak için uygulanan entansif tarım sonucu aşırı ekim yapılmış ve toprağa fazla yüklenilmiştir. Aşırı sulamanın yapılması, gübre ve kimyasal ilaçların fazla kullanılması toprağı tahrip etmiş, suların kirlenmesine yol açmış ve doğal dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Bu da çevreye verilen zararı artırmış ve çevrecilerin tepkisine neden olmuştur⁹⁶. Reformları gerekli kılan nedenlerden biri de bölgeler arası ortaya çıkan gelir farklılıklarıdır. Bu farklılığın sebebi desteklemelerin ürünlere ve bölgelere göre farklılık göstermesidir. Büyük ölçekli işletmeler küçük ölçekli işletmelere göre daha fazla pay almıştır. Buda küçük ölçekli işletmelerin ve çiftçilerin aleyhine bir gelir dağılımı bozukluğu yaratmıştır. Ayrıca ortaya çıkan süt ürünleri ve tahıl ürünlerindeki aşırı stoklardan da anlaşılacağı üzere, bu ürünleri ekenlere, meyve, sebze ürünlerini ekenlere göre daha fazla destek sağlanmıştır⁹⁷. Kırsal alanda ve şehirlerde

⁹⁵ Fatma Doğruel, Tarımsal Destekleme Politikaları ve Sonuçları,: ABD, AT, ve Türkiye, İstanbul: İTO Yay., No: 1993-29, 1993, s. 25.

⁹⁶ Halis Akder, Avrupa Topluluğu’nda Ortak tarım Politikasının Reformu ve Türkiye’nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti, Ankara: Türkiye Dış Ticaret Derneği Yay. No: 4-1988, s. 13.

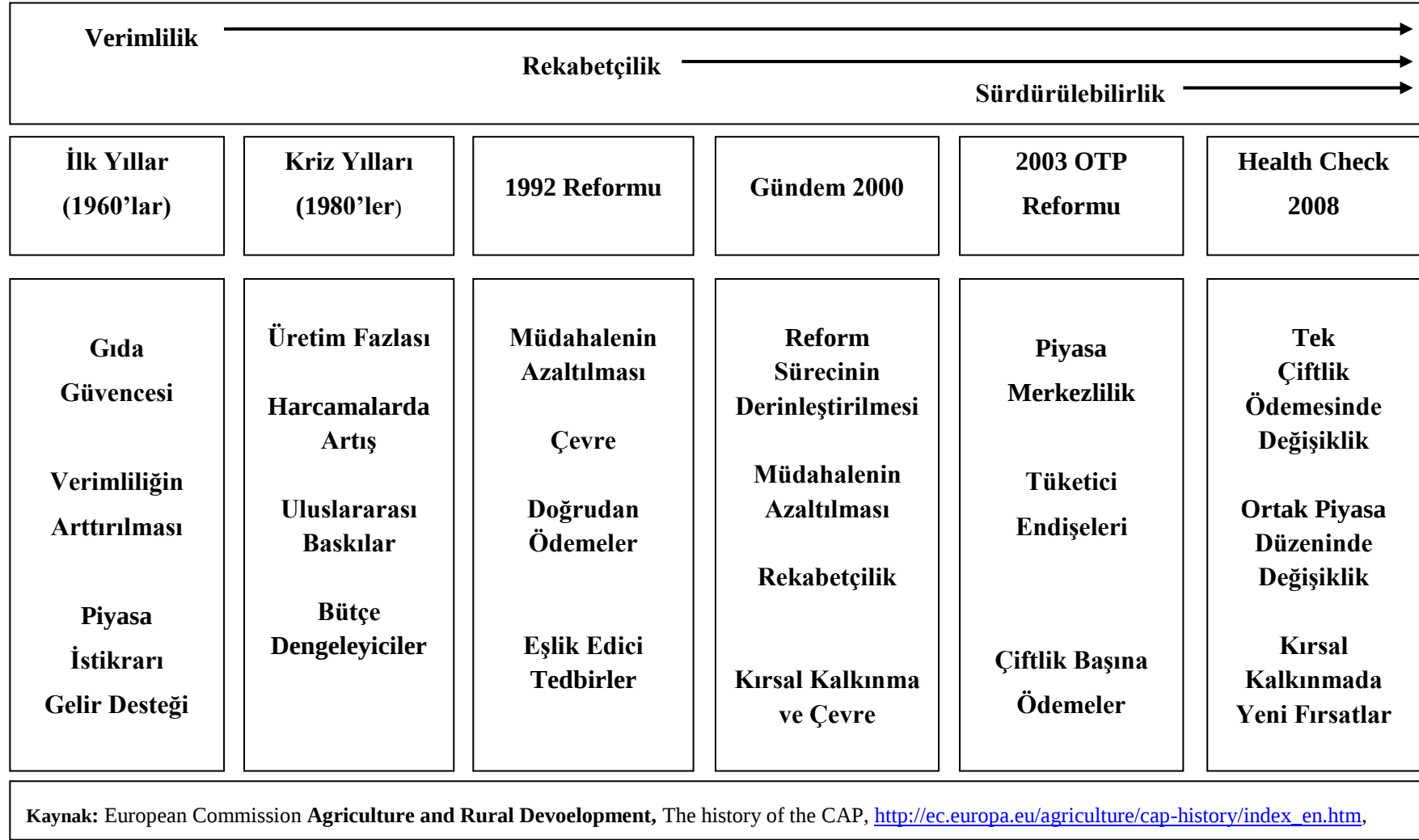
⁹⁷ Brent Borrell and Lionel Hubbard, “Global Economic Effects of the EU Common Agricultural Policy”, **Economic Affairs**, Vol. 20, No. 2, 2000, ss.18-26.

yaşayanlar arasında ortaya çıkan yaşam standardı ve gelir eşitsizliği OTP amaçlarına ulaşmada doğru yolda olmadığını göstermiştir. Birliğin uyguladığı ihracat iadeleri ile dünyanın en büyük ithalatçısı konumundan, en büyük ikinci ihracatçı konumuna yükselmesi ile politikaların uygulanmasında ortaya çıkan farklılıklar reformu gerekli kılmıştır. Ayrıca, OTP’ında reformu gerekli kılan dış kaynaklı neden de 1980’li yıllardan itibaren dünyada liberal ticaret politikalarına doğru geçişin olması nedeniyle AB’nin Dünya Ticaret Örgütü ve GATT gibi uluslararası kurumlara olan sorumluluklarıdır⁹⁸. OTP uygulanması sonucu meydana gelen bu tür problemler bu politikanın tekrar gözden geçirilip, bazı düzenlemeler yapılmasını gündeme getirmiştir. İşte dönem dönem yapılan bu düzenlemeler reformları oluşturmuştur. OTP’ında meydana gelen reform değişikliklerini incelediğimizde aşağıdaki reform süreçler gerçekleşmiştir.

Şekil-3.4.1.’te Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının tarihsel gelişimi verilmiştir. Buna göre, 1960’lı yıllarda, verimlilik temel ekseninde, gıda güvencesi, verimliliğin artırılması, piyasa istikrarı ve gelir desteği temel Ortak Tarım Politikası’nın temel bileşenleridir. 1980’li yıllarda, üretim fazlası, harcamalarda artış, uluslararası baskılar, bütçe dengeleyicileri gibi gelişmeler Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası’nın karşılaştığı hususlar olmuştur.

⁹⁸Ulrich Koester, “The Developments Of The Economics Of Agricultural Product Markets in Europe”, **Rivista Di Economia Agraria**, No. 3-4, 1995, s. 561.

Şekil-3.4. 1 Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Tarihsel Gelişimi



1970’li yılların sonuna doğru OTP kuruluş amaçlarını gerçekleştirmişti. 1980’ler OTP için arz fazlasının gerçekleştiği kriz yılları olmuştur. Üretimle birlikte bütçeden yapılan harcamalar da patlamıştır. Olumsuz gelişmeler başka ülkelerin, özellikle gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünleri dış ticaretine zarar vermiş, sürtüşmelere neden olmuştur. Aşırı girdi kullanımı ile erişilen toprak verimliliği gerçekte çevre tahribatının en dramatik örneklerinden biridir. 1983’te hazırlanan reform planı 1985’te ileri dönük bir "perspektif" olarak sunulmuştur. 1988’de ortak bütçeden tarıma yapılan harcamalarının oranına bir üst sınır getirilmiş, ancak uygulamalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁹⁹.

AB, uyguladığı Ortak Tarım Politikası ile amacına ulaşırken, bazı önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunlar¹⁰⁰;

- Üretim artış hızının tüketim artış hızını geçmesi,
- Birçok üründe üretim fazlalıklarının oluşması,
- Desteklemelerin büyük çiftçilere yaraması ve büyük işletmeler ile küçük işletmeler arasındaki gelir farkının açılması,
- Dünya tarım ürünleri ticaretinin tarım ürünleri ihracatçısı ülkeler aleyhine gelişmesi ve Dünya Ticaret Örgütü kanalıyla yapılan baskı,
- Bütçe yükünün artmasıdır.

Ortak Tarım Politikası’nın yol açtığı sorunlar nedeniyle, AB, çeşitli dönemlerde reform çalışmaları yapmıştır. Bu reform çalışmaları kronolojik olarak şu şekildedir¹⁰¹:

- 1968-Mansholt planı
- 1973-Ortak sorumluluk vergisi
- 1980-Garanti eşiği
- 1984-Kota uygulaması

⁹⁹ Çakmak ve Akder, s. 125.

¹⁰⁰ Olgun, ss. 17-24.

¹⁰¹ Olgun, ss. 17-24.

- 1988-Maksimum garanti edilmiş miktarlar
- 1992-Mac-Sharry reformu
- 1999-Gündem 2000 Reformu
- 2008-Health Check

Yukarıda belirtilen bu reform çalışmalarının ortak amaçları esas olarak,

- Üretim alanlarının daraltılarak veya boş bırakılarak üretimin azaltılması,
- Destekleme fiyatlarının düşürülmesi,
- Bütçe yükünün azaltılması,
- Çiftçilerin rekabet gücünün artırılması,
- Çevre uygulamalarıdır.

3.4.1. Mansholt Reformu

OTP'sının 1962 yılında yürürlüğe girmesinden sonra yapılan ilk reform hareketi 1968 Mansholt Planıdır. 1968 yılında, "Topluluğun tarım politikalarından sorumlu ilk "Komiseri" Sicco Mansholt tarafından hazırlanan "Tarımın Yeniden Yapılandırılması ile İlgili Bir Memorandum" ya da "Mansholt Planı" olarak da bilinen rapor son derece radikal kararlara yer vermesi nedeniyle aslında bir muhtıra niteliğindedir. Mansholt Planında, tarım sektöründeki yapısal değişimleri hızlandırma ilkeleri yer almaktadır. Bu ilkeler şunlardır: işletme ölçeğinin büyütülmesi, bunun için, büyük çiftliklere yatırım yardımı yapılarak, küçük çiftliklerin büyük çiftliklere katılmasını sağlamak, bölgesel alternatif istihdam olanakları yaratmak için, tarım nüfusunun yarı yarıya azaltılması, bu azalmayı sağlamak için erken emekliliği teşvik etmek ya da 55 yaşın üzerindeki çiftçilerin emekliye ayrılması, çiftliklerin modernizasyonu, çiftçilerin eğitimi için mali destek ve danışmanlık hizmetinin sağlanması ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu önerilerin akabinde 1970'li yıllarda baş gösteren dünya ekonomik durgunluk krizi ve petrol şokları sonrası işsizliğin artması, tarım sektöründeki istihdamın azalmasını engellemiştir¹⁰². Mansholt planında

¹⁰²David R. Stead, "Europe's Mansholt Plan Forty Years On, The Role Of Agriculture in The Rural Economy", **Proceedings Of The 16th International Farm Management Association Congress A Vibrant**

1975 yılında ilk kez birlik üyesi ülkelerdeki dağlık ve az gelişmiş bölgelerdeki tarımsal yapının modernizasyonu için çiftçilere doğrudan yardım yapılmasına karar verilmiş ve yatırım desteği verilmeye başlanmıştır. Mansholt planı çok karışıklık yaratmıştır. Aile çiftlikleri kendilerinin yok edilmeye çalışıldığını, tarımın yalnızca büyük işletmelere bırakılacağını, böylece tarım ürünlerinin fiyatlarında istedikleri gibi yönlendirebileceklerini düşünmüşler ve planı protesto etmişlerdir. Uygulama varılmak istenen hedeflerin çok gerisinde kalmıştır, ancak bu ilkeler diğer reformlara temel teşkil etme bakımından son derece önemlidir.

Dünyada yaşanan ekonomik kriz topluluğun hedeflerine ulaşmasını önemli ölçüde etkilemiştir. Birlik içinde yaşanan üretim fazlası sorunları çözülmeden, birliğe 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında da İspanya ve Portekiz'in katılımıyla birliğin bütçe üzerindeki finansman yükü oldukça ağırlaşmıştır. Birliğe katılan her yeni üye ülke sorunların daha da artmasına neden olduğundan 13 Temmuz 1985 tarihinde komisyon OTP'sında reform getiren ilkeleri kapsayan yeşil kitap (Green Paper) adlı raporu yayımlamıştır.

Yeşil kitapta yer alan sorunlar arasında, özellikle arz ve talep arasındaki büyüyen dengesizlik, küçük aile işletmelerinin gelir sorunları ve ürünlere uygulanan garantili fiyatlar ele alınmıştır. Bu sorunlara çözüm oluşturması amacıyla şu ilkeler benimsenmiştir. Arz fazlası meydana gelen ve vergi mükelleflerine yük olan ürünlerin üretiminin kademeli olarak azaltılması, iç ve dış piyasalara tüketici tercihlerine göre ürün çeşitliliğinin ve kalitesinin artırılması, küçük aile işletmelerinin gelir sorunlarına doğrudan yardımlarla çözüm aranmasına, tarım ürünleri işleyen sanayilerin gelişmelerini teşvik ederek modern teknoloji kullanılmasını sağlamak, yoğun (ekstansif) tarımdan, yaygın (intensive) tarıma geçilmesi, sosyal dengenin gözetilerek çevre sorunlarına karşı çiftçilerin eğitilmesi ilkeleri olarak birlik önceliklerini belirtmiştir¹⁰³. 1971-1981 yılları arasındaki ortalama tarım harcamaları 30 milyar ECU iken, 1986 yılında bütçeden yapılan tarım harcamaları 59 milyar ECU olmuştur. Tarım harcamalarının artışı ve bütçeye getirdiği yükün azaltılması yönündeki ilk ciddi reform adımı 1984 Fontainebleau zirvesinde Avrupa Konseyinin aldığı kararlardır. Bu zirvede üye Devletlerin kendi refah düzeyine göre aşırı kabul edilebilecek

Rural Economy The Challenge For Balance, University College Cork, Ireland 15 – 20 July, (136-140) 2007. s. 138.

¹⁰³ R. Karluk, s. 332.

bir bütçe yükünü sürdürmelerine izin verilmeyecek ve katı bir bütçe disiplininin sağlanması gerektiği dikkatlere sunulacaktı¹⁰⁴. Ancak bu önlemlerde yeterli olmamıştır, çünkü topluluk her geçen gün büyümekte, gelişmekte ve harcamaları da artmaktadır. Her yeni ülke yeni bir bütçe yükü demek olduğundan 1988 yılında tarım harcamalarını gözden geçirmek ve düzenlemek için yeniden bir reforma gidilmiştir.

1988 yılında Konseyde kabul edilen tarım önerileri şunlardır: Sıkı bütçe disiplini ilkesi benimsenmiştir. OTP harcamalarını kontrol etmek için genelleştirilmiş bütçe dengeleyiciler sistemine geçilmesi, Üretimi belirlenen sınır ve kotalar içinde tutabilmek için her ürün için Maksimum Garanti Miktarlarının oluşturulması, tarımsal harcamaların yıllık GSMH artışının % 74'ünü geçmesine engel olmak için bütçe disiplininin kurulması, harcamaların bütçenin belirlenmiş limitlerini geçmesine engel olmak için erken uyarı sisteminin geliştirilmesi, garanti eşiğinin oluşturulması, gönüllü olarak arazilerin boş bırakılmasının sağlanması, erken emekliliğin sağlanması ilkeleri uygulamaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle tahıl ve süt üretimindeki fazlalıkların azaltılması amacıyla, üretime kota konulmuş, kotanın aşılması durumunda cezai yaptırım uygulanmıştır¹⁰⁵. 1988 reformu bölgesel kalkınma için gerekli olan yapısal fonların da başlangıcı olmuştur. Birlik içindeki üye ülkeler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi, gelişmiş bölgelerin yakalanabilmesi, kırsal kalkınma önlemleri 1988 reformuna dahil edilmiştir. 1988 reformunun temel amacı, üretim fazlalıklarının önüne geçmek ve bu şekilde bütçenin yükünü hafifletmektir. Bunu yaparken üretime özellikle süt ve tahıl üretimine kota koymuş, bütçeden karşılanan müdahale alımlarına sınır getirmiş, emekliliği özendirmiş ve yeni ekim alanlarının açılmasını yasaklamıştır. Uygulanan bu politikalar neticesinde OTP sorunları çözülmemiş, aksine küçük çiftçilerin aleyhine sonuçlar doğurmuş, gelirleri düşen kırsal kesimdeki küçük çiftçiler şehirlere göç etmişlerdir. Şehirde artan nüfus yoğunluğu işsizliğin artmasına sebep olurken, tarım işletmelerinin ve topraklarının büyük işletmeler elinde toplanmasına yol açmıştır. Tüm bu gelişmelerin üzerine Avrupa Komisyonu 1992 yılında OTP için son derece radikal önlemler olan McSharry reformları kabul edilmiştir.

¹⁰⁴ Lee Ann Patterson, "Agricultural Policy Reform in the European Community: A Three-Level Game Analysis", **International Organization**, Vol. 51, Issue 1, (1997), ss. 135-165.

¹⁰⁵ Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 3. Baskı, Ankara, 1996, ss. 46-47.

AB'nin 1990'lı yıllarla birlikte tarım politikasında önemli bir değişim görülmesinin ilk temel nedeni, 1962 yılından beri uygulanmakta olan OTP sayesinde tarımsal anlamda önemli bir güç haline gelmesi ve böylece ilk zamanlardaki ithalata dayalı tarımsal gelişmeye artık gereksinim duymamasıdır. Çünkü sürekli artan üretim topluluğu bir arz fazlası durumuna sokmuş ve bu politikaları sübvans eden politikalar da topluluğu finansal açıdan zor durumlarda bırakmıştır. Politika değişikliğinin ikinci nedeni ise OTP'nin özellikle ABD tarafından aşırı korumacı bir politika olduğu yönünde eleştirilmesidir. Bu nedenle AB'nin OTP'sinde meydana gelen değişme sadece liberalleşme ve serbestleşme argümanı ile değerlendirilmemeli, bu noktada AB'nin artık önemli bir tarımsal güç olduğu unutulmamalıdır¹⁰⁶.

3.4.2. MacSharry Reformları

OTP'sı işleyişinin üç temel ilkesi olan, tek Pazar, topluluk tercihi ve mali dayanışma ilkeleri sonucu gıda stoklarındaki artış ve bütçe harcamaları üzerinde kontrolsüz bir baskı meydana gelmiştir. 1992 yılı reformlarını gerekli kılan temel nedenler bunlardır, bu reformları harekete geçiren itici güç'te GATT müzakereleri ve Uruguay turuna tarımın dahil edilmesi olmuştur. 1992 yılı reformları iki ayaküstüne oturtulmuştur: Pazar politikası ve kırsal kalkınmanın sağlanması, küçük ölçekli ya da aile tarımının yapılması. 1992 yılında yapılan reformla, üretim dolayısı ile stokların artması sonucu artan bütçe harcamaları, tarımsal nüfusta meydana gelen azalmaya rağmen, çiftlik gelirlerinin düşmesi, yapılan yoğun tarım nedeniyle çevreye verilen tahribatın artması sorunlarına çözüm üreten düzenlemeler yapılmıştır¹⁰⁷.

1990'lı yılların AB tarım politikasını belirleyen en önemli düzenleme, 1992 yılında yapılmış olan Mac Sharry reformlarıdır. Bu reformla birlikte AB'nin geleneksel tarım politikası olan OTP (CAP-Common Agricultural Policy), yerini kırsal kalkınmayı da içeren daha geniş bir tarım politikasına (CARPE-Common Agricultural and Rural Policy for Europe) bırakmıştır. Bu reform hareketi toplulukta üretim fazlalığı bulunan ve temel ürün niteliğinde olan sektörlerle yönelmekte ve müdahale fiyatlarının düşürülmesi ve

¹⁰⁶ Övgün, s. 94

¹⁰⁷ Cemil Ertuğrul, "Gündem 2000 Çerçevesinde AB Ortak Tarım Politikasının Yeniden Yapılandırılması Ve Türkiye", **Devlet Planlama Dergisi**, 42. Yıl Özel Sayı (2002). ss. 294-295.

doğrudan gelir desteğine geçiş şeklinde iki aşamalı işlemektedir. OTP’de bu şekilde bir değişiklik yapılmasının temel nedenleri aşırı üretimin geri çekilmesi, stok artışlarının önlenmesi, tarım harcamalarının azaltılması ve birlik tarımının rekabet gücünün artırılması olarak belirtilmektedir ¹⁰⁸.

1992 yılında MacSharry önerilerinin kabul edilmesiyle gerçekleşen temel reformlar çerçevesinde, ilk kez destekleme fiyatları azaltılarak, çiftçilerin gelir kayıpları doğrudan gelir desteği ödemeleri ile telafi edilmeye çalışılmıştır. Tahıl, yağlı tohumlar ve protein içerikli bitkilerde doğrudan ödemelere geçilerek, tahıl, sığır eti ve tereyağında %30 oranında destekleme fiyatları azaltılmıştır. Çevreye verilen zararların azaltılması, toprakların verimliliğinin artırılması için tarlaların bir kısmı üretimden çekilmiştir. Kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve dengeli hale getirilmesi için, çevre koruma ve Ormanlaştırmanın artırılması, erken emekliliğin özendirilmeside alınan tedbirler arasındadır.

Avrupa Birliğinde 1992 yılı radikal reformların yapılmasını gerektiren bazı iç ve dış faktörler vardır. Reformu gerektiren İç faktörler şunlardır¹⁰⁹:

- Tarım harcamalarının bütçede meydana getirdiği aşırı yük nedeni ile 1988-1992 yılları için mali perspektifte bütçe harcamalarının en önemli kısmını oluşturan FEOGA'nın Garanti Bölümü harcamalarının söz konusu dönem içinde Topluluk GSMH'sındaki artışın yüzde 74'ü seviyesindeki, bir sınır içinde artırılması planlanmıştır.
- OTP'sının yeni gıda güvenliği ve kalite standartları gibi yeni önceliklerinin oluşması,
- Daha fazla çevre dostu uygulamalar getirtilerek, doğaya ve çevreye verilen zararların azaltılma isteği,
- AB tarım mevzuatını basitleştirmek,
- Kırsal kesimden kente göçü önleyip, kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek.

¹⁰⁸ Övgün, s. 94-95

¹⁰⁹ Pavlos Pezaros, “The Agenda 2000 CAP reform agreement in the light of the future EU enlargement”, **European Institute of Public Administration Working paper**, 99/W/02, 1999, ss. 1-3.

Dış Faktörler:

- AB'nin genişlemesi ve yeni katılımların OTP'sına getireceği yük,
- DTÖ'nün dış ticaretin serbestleştirilmesi çalışmaları ve tarımda verimlilik ve rekabetin artırılması için tarım sektörünün Uruguay Turu kapsamına alınması.

Uluslararası ticaretin serbestleşmesini sağlamak amacıyla kurulan GATT anlaşması, 01.01.1995 Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştürülmüştür. GATT anlaşması çerçevesinde 1986 yılında başlayan Uruguay Round'un da tarım ürünlerinde desteklerin azaltılıp, rekabetin artırılması için dış ticaretin serbestleştirilmesi çalışmaları 1994 yılında sonuçlanmıştır. Uruguay Round'un da tarımın serbestleştirilmesi için yılsonuna kadar yürürlüğe koyulacak olan 3 temel madde kurala bağlanmıştır. DTÖ'nün yürürlüğe girdiği 1995 yılından itibaren geçerli olan bu üç madde, tarım ürünlerinde pazara girişin genişlemesi, iç desteklerin ve ihracat sübvansiyonların azaltılması başlıklarıyla belirlenmiştir. Üye ülkelerin yerine getirmekle mükellef oldukları kurallar belirlenmiş ve anlaşma öncesinde büyük ölçüde müdahalelere ve tarife dışı engellere konu olan uluslararası tarım ürünleri ticaretinin çok taraflı sisteme entegre edilmesi amaçlanmıştır. Uruguay Roundu, Tarım anlaşması gereğince AB'ne bazı yükümlülükler getirmiştir. AB tarım politikalarını bu yeni kurallar çerçevesinde düzenlemesi gerekmektedir, bu yükümlülükler şunlardır: İhracat sübvansiyonlarını, altı yıl içerisinde miktar olarak % 21, değer olarak % 36 oranında düşürecek. Pazara Giriş koşullarında ise, Avrupa Birliği diğer ülkeler gibi tüm tarife dışı engellerini tarifelere dönüştürecek, 6 yıl içinde tarifelerini her ürün için %15, ortalama % 36 oranında indirecektir. İç desteklemeler de, altı yıl içerisinde % 20 oranında indirimle gidilecek, ticareti bozucu etkileri olan yeşil kutu destekleri bu indirimden muaf tutulacaktır¹¹⁰.

1992 yılında gerçekleşen reformların sonuçlarına göz atarsak:

Fiyat desteğinin azaltılması aşamalı olarak uygulanmıştır. Bu reform, şiddetli bir şekilde tahıllar, yağlı tohumlar ve proteinli bitkilere uygulanmıştır. Tahıl, yağlı tohumlar, tütün, sığır ve koyun etinde destekleme fiyatlarının düşürülmesi, 1997 yılında tahılda

¹¹⁰ Hamza Çeştepe, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Son Dönemlerdeki Uygulamalarının Türkiye'ye Etkileri", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, (2006), ss.158-159.

müdahale ve hedef fiyatının %35 oranında azaltılmasına karar verilmiştir. Arazinin boş bırakılması uygulaması (set aside) zorunlu hale getirilip, uygulamanın 1993-1996 yılları arasında tahıl, yağlı tohumlar, proteinli bitkiler, sığır, koyun ve kuzu eti, tütün ve süt ürünlerinde tamamlanma zorunluluğu getirilmiştir. Yapılan bu düzenlemelerle, üretici gelirleri 1992 ile 1996 yılları arasında % 4,5 oranında artış göstermiş, fiyatlar dünya fiyatlarına daha yakın hale getirilmiş, tüketici refahında artış gözlenmiş, kamu stokları azalmış ve bütçe harcamaları daha şeffaf hale gelmiştir ¹¹¹.

Reformun uygulamaya başlandığı ilk üç yıl içinde, tahıl stokları 30 milyon ton'dan yaklaşık olarak 6 milyon ton'a düşürülmüştür. Tereyağı dağları ve süt gölleri neredeyse yok olmuştur. Depolama maliyetleri düşmüştür. 1992 reformu ile fiyat desteklerinin azaltılıp, DGD uygulamasının başlatılması hektar başına alan ödemesi olarak uygulanmıştır. DGD'nin üretimden bağlantısız (de-coupled) ve üretimle çeşitli derecelerde bağlantılı uygulamaları bulunmaktadır. Toplulukta 1992 OTP reformu ile üretimle bağlantılı bir DGD istemine geçilmesine karşın, 2003 yılından itibaren üretimden bağlantısız bir DGD sistemine geçiş için çalışmalar başlayacaktır. Üreticiler (set aside) alan ödemesi için ekilebilir alanlarını boş bırakarak tahıl üretimi 1993 yılında 180 milyon ton iken 1994 yılında 160 milyon ton'a düşürülmüştür. Bu şekilde tahıl üretimi bir önceki yıla göre %3 oranında düşürülmüş oldu ¹¹². Çevreyi koruma politikaları kapsamında, gübre kullanım miktarını azaltmak için yeni üretim yöntemleri geliştirilmiştir. Depolama maliyetleri düşürüldüğü için, FEOGA'nın garanti bölümünün harcamaları azaltılmıştır. 1992 reformları sürdürülebilir kalkınma uygulamaları için dönüşüm niteliği taşımaktadır. Topluluğun, üretim fazlalarını eritmek ve stokları azaltmak için fiyat desteklemelerini azaltarak, üreticilere DGD uygulamasına geçilmesi sonucu iç fiyatlar düşmüş, düşen iç fiyatlar tüketiciler lehine olmuştur. Ayrıca 1992 tarihinde imzalanan Maastricht Anlaşması ile sadece ekonomik birleşme hareketi olan Avrupa Ekonomik Topluluğu siyasal bir birleşme hareketine dönüşerek AET adı Avrupa Birliği (AB) olarak değiştirilmiştir. Ardından 1994 yılında Uruguay Turu Tarım Anlaşması imzalanarak AB'nin OTP'sının liberalleşmesinin yolu açılmıştır.

¹¹¹Demirci, ss. 17-20.

¹¹² Franz Fischler, "Agriculture and rural development in a deeper and wider European Union, Agenda 2000 and the 2000–2006 financial perspective", *Studia Diplomatica*, Vol. 49, No. 2, 1996, ss. 74-82.

1992 yılı reformları ile başlatılan kırsal kalkınma gelişimi AB komisyonu tarafından 1996 yılında Cork Bildirisi yayınlayarak, topluluğun kırsal kalkınma politikasının belirlenmesi üzerinde önemli düzenlemelere sahne olmuştur. Bu bildiri ile birliğin kırsal alanda sürdürülebilir bir kırsal kalkınma gerçekleştirilebilmesi için alması gereken tedbirler belirtilmiştir. Birlik MacSharry reformları ve WTO'nun tarım anlaşması gereğince yeni düzenlemeler yapma gereği duydu. Komisyon tarafından hazırlanıp 25 Mart 1999 tarihinde Konseyce kabul edilen, kırsal kalkınmayı, gıda güvenliği, ürün kalitesini, hayvan sağlığını, pazarda daha rekabetçi olmayı gözeten politikalarla, tarımsal desteklemede yenilikler getiren, 2000-2006 yılları arasında geçerli olmak üzere kapsamlı reform paketini kabul etmiştir¹¹³.

MacSharry Reformlarına rağmen, FEOGA'nın Birlik bütçesinin halen yarısını oluşturması, tarımın çevre üzerindeki olumsuz etkisi, BSE krizinin (deli dana hastalığı) ürün güvenliği ve tüketici hakları konularını gündeme getirmesi yeni bir tarım reformu düşüncesini doğurmuştur. Bu sebepler neticesinde Aralık 1995 Madrid Zirvesi'nde Konsey'in isteği üzerine Komisyon tarafından hazırlanan ve 21.yy. AB'nin karşılaşacağı sorunları saptayarak, çözüm önerileri içeren Gündem 2000 metninde, MacSharry reformlarının devamı niteliğinde hazırlanan bir dizi reforma yer verilmiştir¹¹⁴.

3.4.3. Gündem 2000 Reformları

1992 yılında gerçekleştirilen MacSharry reformları istenilen sonuçlara ulaşmada yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, yeni genişlemeler doğrultusunda birliği güçlendirmek ve yeni bir mali perspektif kazandırmak amacıyla 1995 yılının Aralık ayında Madrid Zirvesi'nde hazırlanan Gündem 2000 metni, Mart 1999 Berlin Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Böylece Komisyon, birliğin 2000-2006 yıllarını kapsayan yeni mali çerçevesini çizerek, AB'nin gelecek dönem için karşılaşılabileceği olası sorunların önüne geçmek ve mevcut sorunlara çözüm üretmek amacıyla bir dizi reforma yer vermiştir.

¹¹³ Alan Swinbank and Carsten Daugbjerg, "The 2003 CAP Reform: Accommodating WTO Pressures", **Comparative European Politics**, 2006, ss. 47-64.

¹¹⁴ Olgun, ss.17-24.

Gündem 2000 reform ihtiyacını gerektiren bazı temel faktörler bulunmaktadır. Birincisi, AB'nin genişleme perspektifinin bütçede yaratacağı ek maliyettir. Gündem 2000 Reformu ile bütçede büyük çaplı kısıtlamalara gidilmiştir. Kısıtlamalara gidilmesinde 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi ile Topluluğa aday ülke statüsü ile katılan 10 Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin etkisi vardır. Çünkü MDAÜ'lerin ekonomilerinin tarımdaki payı AB'ye üye ülkelerin payından daha fazladır ve bu ülkelerin OTP'ye uyum sürecinde maliyetlerinin yüksek olması AB için sürdürülemez bir bütçe etkilerine yol açacaktır. İkinci olarak, 1999 yılı sonunda gerçekleşmesi beklenen DTÖ Tarım Anlaşması yeni tur müzakereleri olmuştur. DTÖ'ne verilen tarımsal desteklemelerle ilgili taahhütlere, MDAÜ'lerindeki tarımsal desteklerde ekleneceğinden AB'nin DTÖ'ne karşı güç duruma düşmemesi için OTP'sında yeni düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır. Çünkü birliğe yeni katılan ülkelerin ekonomileri içinde tarımın payının yüksek olması, özellikle tahıl ve sığır etinde ki stok fazlalarının sorun teşkil etmesi nedeniyle DTÖ'ne verilen taahhütler yerine getirilemez. Tarımsal faaliyetlerde verimlilik ve rekabet gücünü artırmak için bu düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. 1990'lı yılların ortalarında patlak veren BSE (deli dana) krizi ile Avrupa kamuoyunda tarımın uygulanış ve yönetiliş şekli hakkında halkta güvensizlik ve tedirginlik yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca çevreci grupların ve hayvan hakları savunucularının eylemleri ile tarımın çevreyi tahrip etmeyen ve daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması yönündeki baskıları artmıştır¹¹⁵.

"Gündem 2000", reformu, 1999 yılında yürürlüğe girdi. Gündem 2000'le reform derinleştirilmeğe, diğer ürün gruplarına da yayılmaya çalışıldı. Telafi anlayışıyla yapılan doğrudan ödemeler doğrudan gelir desteğine dönüştürüldü. "Yatay Yönetmelikle" iki yeni destek aracı geliştirildi. Desteği hak etmek çevre dostu uygulamalara bağlandı ve gelir desteklerine özellikle çiftlik düzeyinde bir üst sınır getirilerek, bu fazla desteğin kesilip kırsal kalkınma amaçlı kullanılması önerildi. Başlangıçta gönüllü olarak yapılan düzenleme "Ara Dönem Değerlendirmesi'nde" zorunlu hale getirildi. Tahılların yanı sıra, kırmızı et ve süt ürünlerinde de ürüne bağlı destek indirimleri surdu. Fiyatların aşağı çekilmesi rekabet gücünü daha da artırıldı. Birinci ayak gelir ve artık azalsa da suren

¹¹⁵ Gülcan Eraktan ve Necat Ören, "AB Ortak Tarım Politikası, Reform Süreci ve Türkiye'ye Etkileri" **Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi**, Ankara: Türkiye Ziraat Mühendisliği, 3-7 Ocak 2005, ss. 23-33.

piyasa desteği, ihracat sübvansiyonu, müdahale alımı, depolama yanında kırsal gelişme, desteğin ikinci ayağı önem kazandı. Kırsal gelişmeyle çiftçilere ve ailelerine tarım dışı istihdam ve gelir seçenekleri oluşturulmaya, yapısal ve çevresel kaygılar politikaya katılmaya, gıda kalitesi ve güvenliği iyileştirilmeye çalışıldı. Toprak ve su kirleten uygulamalardan vazgeçme desteği alabilmenin koşulu olmuştu. Reformun bir amacı da (politik amacı) Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyeliğinin sağlanabilmesiydi. Yeni üyelerin kırsal gelişmeye daha kolay uyum gösterip daha çok yararlanabilecekleri düşünölmüşür¹¹⁶.

Gündem 2000’de planlanan bu reformlar kapsamında;

- Çevre korumanın OTP ile bütünleştirilmesi,
- Fiyat desteğinden kırsal kalkınma ve doğrudan ödemelere geçiş,
- Tarımsal üreticilere alternatif iş olanakları yaratılması,
- Ürün güvenliğinin sağlanması ve insan sağlığı,
- Kalite artışı,
- Rekabet gücünün artışı, amaçlanmaktadır.

AB Gündem 2000 reformları ile tarım sektöründe daha kalıcı, uzun dönemli stratejiler geliştirmeyi hedeflemiştir. Gündem 2000 reformları iki ayak üzerine oturtulmuştur. Birinci ayak, topluluğun tarım ürünlerini destekleme sistemini yeniden yapılandırmayı hedeflemiştir. Bunu, tarım ürünleri müdahale fiyatlarını düşürüp, fiyatların serbest piyasa da oluşumunun sağlanması ve ortaya çıkan çiftçi gelirlerindeki kayıpları önlemek amacıyla DGD’lerinin artırılmasıyla sağlayacaktır. OTP’nın ikinci ayağını kırsal kalkınma oluşturmaktadır. Buradaki amaç, Avrupa’da gelecek dönem ve nesiller dikkate alınarak sürdürülebilir bir kırsal kalkınma hedeflenmektedir. Topluluk içinde gittikçe artan tarımsal üretim çevre üzerinde büyük oranlarda hasara yol açmıştır. Orman alanları tarıma açılmış, yüksek miktarlarda gübre ve tarım ilacı kullanılmıştır. Bu nedenle özellikle doğal

¹¹⁶Çakmak ve Akder, s. 126.

çevreye zarar vermeyen üretim yöntemlerinin seçilmesi, gıda kalitesinin ve güvenliğinin artırılması, hayvan sağlığının artırılmasına yönelik tedbirler alınmıştır¹¹⁷. Kasım 1996 yılında yayınlanan Cork Bildirisi ile 2000’li yıllarda uygulanacak olan OTP’sının çevreye zarar vermeyen, kültürel mirası ve doğal dengeyi koruyan ve sürdürülebilir kırsal kalkınmayı gerçekleştiren politikaları ile ilgili radikal önlemlerin temelleri atılmıştır¹¹⁸.

Avrupa Birliği, yeni katılacak, MDAÜ’lerin katılım öncesi adaptasyonunu kolaylaştırmak ve tarımsal yapılarının dönüşümünü sağlamak için özel bir programlar oluşturmuştur. Gündem 2000 reformlarıyla birlikte kurulan finansal mekanizmalar, Tarım ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı (SAPARD) ve Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı (ISPA). Sapard MDAÜ’lerin kırsal kalkınma konusunda karşılaştıkları sorunlara çözüm getirmek ve üyelik öncesi OTP’ye uyumlarını kolaylaştırmak amacıyla, ISPA ise ulaşım ve çevre altyapısına yönelik olarak oluşturulmuştur. SAPARD programı 2000 yılının Ocak ayında yürürlüğe girmiş olup, 2006 sonuna kadar yıllık 520 milyon € bütçesi bulunmaktadır. 10 aday ülke için katılım öncesi yardımlar 3,12 milyar Euro ile sınırlandırılmış olup, bunun 520 milyon Euro’ya yakını tarıma ayrılmıştır. Bu mali yardımlardan en karlı çıkan Polonya olmuştur. SAPARD programı ile aktarılan AB kaynakları sonucunda ortalama çiftlik büyüklüğü artmış, üretim oranları yükselmiş, gıda işleme endüstrisi çarpıcı bir şekilde gelişmiş, gıda ihracatı artmış ve bunlar sonucunda kırsal altyapı iyileşmesi sağlanmıştır. Polonya bu süreçte tarım sektörünü geliştirmek için 2,7 milyar Euro AB’den mali destek almış ve Polonya hükümeti müzakere sürecinde en avantajlı çıkan aday ülke olmuştur. Polonya SAPARD programı ile ülke tarımını iyileştirmiştir¹¹⁹.

1999 tarihinde Kabul edilen günden 2000 raporunun özünde yatan temel stratejilerden biri OTP ile ilgili eski ve yeni eleştirileri dikkate alarak, çok fonksiyonlu bir

¹¹⁷ Swinbank and Daugbjerg, ss. 47- 52.

¹¹⁸ Yılmaz Gündüz ve Mehmet Kaya, “Avrupa Birliği Tarım Politikası Ve Türkiye’de Organik Tarımın Geliştirilmesi Üzerine Olası Etkisi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 6, Sayı 2, Yaz-2007, ss. 305-330.

¹¹⁹ Seda Elçi, **Avrupa Birliği Yapısal Fonları**, Ankara: Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı, AB Uzmanlık Tezi, 2007, s. 76.

tarım stratejisi modeli geliştirmektedir. Bu model de tarımsal üretimle ilgili bazı noktalar öne çıkmıştır. Bunlar, gıda güvenliği, gıda kalitesi ve hayvan sağlığıdır.

Tüketici sağlığının en üst düzeyde korunması ve tüketici güveninin yeniden sağlanması amacıyla 2000 yılında yeni bir düzenleyici yaklaşım getiren Gıda Güvenliğine ilişkin “Beyaz Doküman”ı yayımlanmıştır. Beyaz Doküman’ın yayımlanmasından iki yıl sonra, 2002 tarihinde 178/2002/EC sayılı Gıda Kanununun Genel Prensiplerini Ortaya Koyan, Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesini (EFSA) Kuran ve Gıda Güvenliğine İlişkin Konulardaki Usulleri Belirleyen Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü kabul edilmiştir. Birlik içinde gıda güvenliğinin artırılması amacı ile yayınlanan Beyaz Doküman’da, gıda güvenliği ile ilgili tüm konular bir arada ele alınmaktadır. Bunlar, tüketicilerin çıkarlarının korunması amacıyla, hijyen kurallarından, hayvan ve bitki sağlığına kadar tüm önlemleri kapsamaktadır. Meydana gelen BSE krizi sonrasında, tüketiciye tekrar güven verebilmesi için et ve et ürünlerinde sıkı bir etiketleme mekanizması geliştirilmiştir. Birlik gıda güvenliğinin sağlanabilmesi ve kalitesinin artırılabilmesi için, ürünlerin üreticilerden son tüketiciye ulaşma aşamasına kadar denetleme getirmiştir. Komisyon BSE krizi, kuş gribi, şap gibi hayvansal hastalıkların önüne geçmek ve ortadan kaldırmak için hayvanların sağlık koşullarının artırılması, hastalıkların kontrol altına alınması için bir takım tedbirler almıştır¹²⁰.

Gündem 2000’in getirdiği yeniliklerle üreticilere doğrudan ödeme sağlayan Ortak Piyasa Düzenlerini kapsayan yeni bir tüzük belirlenmiştir. 1257/99 nolu yeni “yatay tüzük” ile bazı yetkiler doğrudan üye ülkelere verilerek sisteme esneklik getirilmiştir. Buna göre üreticilerin doğrudan ödemelerden yararlanabilmeleri için bazı koşullar getirilmiştir. Bunlar; çevreye duyulan hassasiyet, gıda kalitesi ve güvenilirliği, temizlik ve hayvan refahı gibi konuları kapsamaktadır. Çiftçilerin bu şartları ihlal etmeleri durumunda, ödemelerde kısıtlama yapılması öngörülmüştür¹²¹.

¹²⁰ Michael Cardwell, “Agriculture”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 52, No. 4, 2003, ss. 1032 -1034.

¹²¹ Cengiz Sayın ve Ayhan Tufan, “Türkiye ve Avrupa Birliği’nde İzlenen Tarım Politikaları: Başlıca Kısıtlar, Farklılıklar Ve Uyum Önerileri”, Tokat, **VI. Türkiye Tarım Ekonomisi Kongresi**, 16-18 Eylül 2004, s.15.

Uruguay Roundun'da ortaya konulan Tarım Anlaşması gereğince, tüm tarife dışı engellerin gümrük tarifesine dönüştürülmesi, ülkeler arasında haksız rekabet yaratan tarım ürünleri sübvansiyonlarının değer, miktar ya da tarife oranlarında değişiklik yapıp, azaltılmasına, birlik içindeki tarımsal desteklerin özellikle fiyat desteklerin azaltılıp, DGD'ğine geçilmesi konusunda bağlayıcılığı olan bir anlaşmaya varılmıştır. Bu doğrultuda Gündem 2000 amaçları için yapılacak yeni düzenlemeler: fiyat desteklerinin azaltılması, ihracat sübvansiyonların düşürülmesi, ithalat tarife oranlarının düşürülmesi, üreticilere yapılan doğrudan ödemelerin artırılması; set-asidenin (toprağı boş bırakma) devam ettirilmesi; ulusal programlar ve yeni destek primlerinin belirlenmesi ile şeker kotalarının değiştirilmemesi şeklinde düzenlenmiştir. 2000 reformuyla bazı sektörlerde yapılan düzenlemeler¹²²:

- Hububatta, 2000-2002 yılları arasında, müdahale fiyatlarında % 15'lik bir indirime gidilmesi öngörülmüştür. Buna karşılık, telafi edici ödemelerin %17 oranında artırılması kararlaştırılmıştır,
- Yağlı tohumlardaki telafi edici ödemelerin de 63 Euro/ton olacak şekilde 2003 yılına kadar azaltılması öngörülmüştür. Referans fiyatı uygulaması da 2000 yılından itibaren kaldırılmıştır,
- Proteinli bitkilerde ise telafi edici ödemelerin 73 Euro/ton'a getirilmesi kararlaştırılmıştır,
- Süt'te müdahale fiyatının %15 oranında indirime gidilmesine,
- Sığır etinde, müdahale fiyatı, 2000 yılından itibaren üç aşamada toplam % 20 oranında azalacaktır.

Gündem 2000 Reformu ile genişlemeye devam eden AB mevcut Uruguay Roundu anlaşmasındaki taahhütlerini nasıl yerine getireceğini ve çıkacak sorunlara karşı nasıl önlem alacağına yönelik adım atmıştır. Müdahale fiyatlarının düşürülmesi ile tarım ürünlerinin fiyatları dünya fiyatlarına yaklaştırılmış, çiftçilerin uğramış oldukları gelir kayıpları doğrudan ödemelerle telafi edilmiştir. Azaltılan fiyat desteklemeleri ile stoklar ve

¹²² Hans van Meijl and Frank van Tongeren, "The agenda 2000 CAP reform, world prices and URAA GATT-WTO Export Constraints", **Agricultural Economics Research Institute Report**, The Hague, 2001, ss. 64-84.

aşırı üretim önlenmiş, topluluğun iç ve dış piyasalarda rekabet gücü artırılmıştır. Bu reformlarla genişlemeye devam eden AB gelecek dönem DTÖ görüşmelerinde elini güçlendirmiş ve birliğe yeni katılacak üyelerle bütünleşme sağlamıştır.

3.4.4. 2003 Reformları

Avrupa Birliği, Ortak Tarım Politikası kapsamında, yukarıda da belirttiğimiz gibi birçok reform gerçekleştirmiştir. 2003 yılında yapılan reformun bir nedeni, AB'nin Dünya Ticaret Örgütü ile yapılan tarım müzakerelerinde durumunu güçlendirmek istemesidir. Bir diğer neden ise, AB'ne 2004 yılında katılan 10 yeni ülke ile bütçe yükünün daha da çoğalması ile gıda güvenliği ve kalitesi konusunda endişe ve beklentilerin artmasıdır. Bu reform paketinde yer alan hususlar aşağıda belirtilmiştir¹²³.

- **Tek ödeme planı:** AB çiftçileri için üretimden bağımsız, tek bir çiftlik ödemesinin getirilmesi.

- **Çapraz uyum:** Bu ödeme, çevre, gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı ile hayvan refahı standartlarının yanı sıra, bütün çiftlik arazilerinin iyi durumda muhafaza edilmesi koşuluna bağlanması.

- **Modülasyon:** Yeni kırsal kalkınma politikasını finanse etmek için, büyük çiftliklere yapılan doğrudan ödemelerde indirim.

- **Kırsal kalkınma politikaları,**

- Kalite teşvikleri,
- Çiftlik danışma sistemi,
- Standartları karşılama,
- Hayvan refahı,

- OPD açısından yapılan düzenlemeler.

¹²³ Olgun, ss. 17-24.

26 Haziran 2003 tarihinde kabul edilen ve Fishler reformu olarak adlandırılan yeni pakette, OTP'sı ile ilgili yeni düzenlemeler yer almaktadır¹²⁴. Bunlar: AB tarımının rekabet gücünün artırılarak, tarımsal gelirlerde istikrar ve güvence sağlanması, çiftçilere verilen desteklerin üretimden bağımsız, tek bir çiftlik ödemesine dönüştürülmesi, çiftçiler korunmaya çalışılırken de, tüketiciler ve vergi mükelleflerin çıkarları da gözetilerek adalet sağlanması, genişleme süreci göz önünde bulundurularak bütçenin yeniden ayarlanması ve OTP 'sı harcamalarının kabul edilebilir bir seviyede tutulması, çevreye zarar veren unsurların ortadan kaldırılması, sürdürülebilir bir kırsal kalkınma için çevre, kalite ve hayvan refahının desteklenmesi ve bunlar için yeni önlemler alınması, organik tarımın desteklenmesi, Dünya Ticaret Örgütü ile gerçekleştirilen müzakerelerde OTP'nin en iyi şekilde savunulması hedeflenmiştir. Reformların bir bölümünün 2005, bir bölümünün ise 2006 yılında yürürlüğe girmesine karar verilmiş; bazı sektörlerde aşamalı geçişler öngörülmüştür¹²⁵.

Tarım Konseyi tarafından, 1782/2003/EC sayılı tüzük'le birlikte OTP reformları kanunlaştırılarak, yürürlüğe sokulmuştur. Bu tüzükle birlikte Gündem 2000'de başlayan reformlar geliştirilerek ve yenileri eklenerek uygulamaya sokulmuştur. 2003 reformunun getirdiği OTP Reformları genel olarak düzenlenen tüzüklerle belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Bu tüzükle aşağıda ayrıntıları açıklanacak olan Tek ödeme planı, Zorunlu çapraz uyum, modülasyon ve finansal disiplin, kırsal kalkınma tedbirlerine ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır¹²⁶.

Tek Ödeme Planı (TÖP): TÖP, 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Üye devletlerin en geç 2007 yılına kadar uygulamayı geciktirebilmek hakları vardır. Ancak en geç 2007 başında, tüm üye devletler tek ödeme planına geçmiş olacaklardır. Bu ödeme sistemi, daha önce üreticilere ödenen DGD'nin yerine geçecektir.

¹²⁴ Bahri Karli ve Diğerleri, "Dünya Ticaret Örgütü Kararları ve Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinin Türk Tarım Politikaları ve GAP Bölgesi Tarımına Muhtemel Etkileri", **GAP IV. Ulusal Tarım Kongresi**, Şanlıurfa, 21-23 Eylül 2005, ss. 1-28.

¹²⁵ Bedriye Tunçsiper, Dilek Sürəkçi ve Elif Öznur Kan, "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Ve Türk Tarımına Yansımaları: Balıkesir İli Örneği", **2. Ulusal İktisat Kongresi**, İzmir: DEÜ, 20-22 Şubat 2008, ss. 1-22.

¹²⁶ Tom Edwards , "Cap Reform: A New Common Agricultural Policy?", **SPICe briefing**, 03/86, 31 October 2003, ss. 1-15.

Önceki uygulamada DGD üretimle verimle bağlantılı iken Tek Ödeme Sistemi bunu üretimden bağımsız hale getirmiştir. Bu sisteme geçişle çiftçileri daha piyasa odaklı hale getirmek amaçlanmıştır. Üreticilere tek ödeme yapılırken 2000–2002 döneminde yapılan yardım miktarı referans alınacaktır. Süt sektöründe, ödemelerde, üretimden bağlantısızlık reformu 2007 yılı başında uygulanacaktır. 2007 yılında tümünden uygulanmaya başlayacak olan süt ödemelerindeki doğrudan yardımlar kademeli şekilde uygulamaya alınacaktır. Üye devletlerce dile getirilen, bu sistemle ilgili endişe ve çekincelerden ötürü komisyon üyelerine doğrudan ödemelerin bir kısmının, halen uygulanmakta olan şekilde uygulayabileceklerini, ancak 2006 ya da en geç 2007 yılına kadar tek ödeme sistemine geçişi tamamlamalarına karar vermiştir. Tek ödeme planına geçişle birlikte, AB’de üye devletlerin üretimden vazgeçmemeleri, üretim kapasitelerinin düşmemeleri için, üye devletlere çeşitli formlarda uygulayabilecekleri seçenekler sunulmuştur¹²⁷.

¹²⁷Aysu, ss. 77-81.

Tek Çiftlik Ödemesi iyi nedenlere dayanmak koşuluyla 1 Ocak 2007’e kadar ertelenebilecektir. Üreticilere tek ödeme yapılırken 2000–2002 döneminde yapılan yardım miktarı referans alınacaktır. Tarım arazilerinin yok olmasından endişe duyan ülkeler ise Tek Ödeme planıyla OTP bileşenleri temel alan ödemelerinin (tahıllar ve diğer ekilebilir ürünler için) % 25’ini koruyabilirken halen uygulanmakta olan üretimle bağlantılı hektar başına yardımları yukarıda belirtilen oran düzeyine kadar sürdürmek için ilave makarnalık sert buğday yardımlarının % 40 oranında üretim miktarına göre doğrudan ödeme yapabileceklerdir. Ayrıca üye ülkeler, organik tarım gibi özel üretim şekillerini özendirmek için tek ödeme miktarını %10 oranında arttırabileceklerdir.

- Büyükbaş hayvan sektöründe ülkeler isterlerse tek ödeme sistemi yerine gebe primlerin % 40’ını koruyabilecekler ya da yerine kesim priminin tamamını veya bunun yerine özel dişi hayvan priminin % 75’ini koruyabileceklerdir. Koyun ve keçide ise doğrudan ödemelerin % 50’si üretime göre yapılacaktır.

- Süt sektöründe, ödemelerde, üretimden bağlantısızlık reformu 2007 yılı başında uygulanacaktır. Üye devletler, bununla birlikte 2005’ten itibaren, ödemelerde üretimden bağlantısızlığı uygulayabilirlerken bu sektörde üye ülkeler tek ödeme sistemine geçişi 2008 yılına kadar erteleyebileceklerdir. Süt sektöründeki asimetrik indirim: Tereyağı müdahale fiyatı dört yılda % 25 oranında düşürülecek ya da Gündem

2000’de belirlenen orana göre ek ödeme % 10 oranında düşürülecektir. Süt tozunda ise Gündem 2000’de öngörüldüğü gibi üç yılda % 15 indirim yapılacaktır.

- En dıştaki bölgeler ve Ege adalarındaki kurutma yardımları ve doğrudan ödemeler tek ödeme planı altında bütünleştirilecektir. Ayrıca tahıl sektöründeki artışlar yarı yarıya düşürülecek, müdahale fiyatı korunacaktır. Bu sektörde Yunanistan’a ait olan Ege Adaları ve çevre dışı bölgelerde tek ödeme sistemine geçiş, o ülkelerin inisiyatifine bırakılacaktır.

- Ayrıca, üye devletler, tarımsal ürünlerin kalitesini ve pazarlanmasını yükseltmek, çevreyi korumak ve geliştirme amaçlı ek ödemeleri tek ödeme planlarına dâhil, belirli ürünlere tahsis edilmiş fonların % 10’unu aşamayacak şekilde yapabileceklerdir.

- 2007 yılında tümünden uygulanmaya başlayacak olan süt ödemelerindeki doğrudan yardımlar kademeli şekilde uygulamaya alınacaktır. 2006 ya da en geç 2007 yılında tek ödemenin bir parçası haline dönüştürülecektir.

Modülasyon ve Finansal Disiplin: Modülasyon, kırsal kalkınmayı güçlendirmek adına daha fazla kaynak aktarmak olarak tanımlanmakta olup, bu aktarımı da büyük üreticilere verilen doğrudan ödemelerin kısılması yoluyla sağlamaktadır. Büyük üreticilere verilen doğrudan ödemeler 2005 yılında % 3, 2006 yılında % 4 ve 2007 yılından itibaren % 5 azaltılacaktır. 5000 EURO'ya kadar olan ödemelerde ise, herhangi bir indirim sözü konusu olmayacaktır. Gerçekleştirilen modülasyon karşılığında, her üye devlet, kendi ülkesinde modülasyon sonucu elde edilen toplam miktarın en az %20'sini alıp geriye kalan% 80'i tarımsal alan, tarımsal istihdam, satın alma gücüne göre hesaplanan kişi başına milli gelir'e göre üye ülkeler arasında yeniden dağıtılacaktır. Komisyon AB-25'li OTP'sı harcamalarının tavanını Ekim 2002 yılında yapılan Brüksel Zirvesi'nde belirlemiştir. Bu zirvede, 2007 yılında başlayan bir mali disiplin mekanizmasının kurulmasına karar verilmiştir. Komisyon harcamalara ilişkin bir bütçe yılındaki tahmini rakam olarak 300 milyon Euro güvence payı öngörülmüşse de, her yıl bu rakam yeniden ayarlanabilecektir.

Zorunlu Çapraz Uyum: Çapraz uyum uygulamaları ilk kez 1992 yılında set-aside, gündem 2000'de kırsal kalkınma tedbirleri ile uygulanmaya başlamıştır. 2003'yılı reformları ile bu ilke bir zorunluluğa dönüştürülüp, şarta bağlanmıştır. Çevre, gıda güvenliği, hayvan sağlığı, bitki sağlığı gibi konuları belli standartlara bağlayarak bir tüzük haline getirmiştir. Belirlenen bu standartlara uymayan üye devletler, doğrudan ödemelerin tamamından yararlanamayacak, yalnızca bir kısmını kullanabileceklerdir. Bu şekilde daha önceki reformlarda uygulanması iyi olan çevreyi koruma tedbirleri artık zorunluluk halini almıştır. Zorunlu çapraz uyum adı altında çevre, gıda güvenliği, hayvan sağlığı, bitki sağlığı gibi konularda AB standartları getirilmiştir. Bunlar¹²⁸:

-
- Alan Koruma (set aside) ödemeleri ancak, seçilebilir alanları üretim dışı bırakan (sürekli nadas hariç) üreticilere ödenecektir. Organik üretim yapanların alan koruma yükümlülükleri yoktur. Korunan alanlar, en az bir dekar ve genişlikleri 10 metre çevresel gereklilik gereği 5 metreye kadar düşürülebilecektir.
 - Pirinçte müdahale fiyatı % 50 oranında düşürülecek, sert buğdayda ülkeler doğrudan ödemeleri % 40 oranına kadar üretime bağlı olarak yapabilecek, nişastalık patatese sağlanacak desteğin % 40'ı tek ödeme sistemine göre, geriye kalanı üretime göre gerçekleştirilecek, kuru otta ise sadece tek ödeme sistemi uygulanacaktır

¹²⁸ Tarımsal ürünlerin kalitesinin artırılması, üretim süreçlerinin, pazarlama ve yardımların geliştirilmesi için, bir plan dâhilinde çalışmalara katılan üreticilere 5 yıla kadar uzanacak bir dönemde üretici başına 1500 EURO yıllık ödemeler yapılacaktır.

Çevre, kamu, hayvan ve bitki sağlığı, hayvan refahı ve meslek güvenliği ile ilgili standartlar AB mevzuatında yer alırken üye ülkelerin mevzuatlarında yer almamasından kaynaklanan sorunları önlemek için üreticilere

Kırsal kalkınma Tedbirleri: kırsal kalkınma tedbirleri yeni yönetmelikler kapsamında bir takım değişikliklere gidilmiştir. Bunlar: AB mevzuatında belirlenmiş standartlara üreticilerin ulaşmasına yardımcı olmak, desteklerden yararlanan çiftçilere yönelik gıda kalitesini ve güvencesini artırmak için denetim mekanizması kurmak, Hayvan refahı önlemleri, yasal standartların ötesinde ise üreticiler bu harcamaları, kendi harcamalarından karşılamak zorundadır son olarakta çiftçilere ürünlerde kalite ve güvence standartlarını yakalamaları için danışmanlık ve destek hizmetleri verilmesine karar verilmiştir.

2003 reformu, OTP doğrudan yardımları için kullanılan kaynakların, 2007'den itibaren yıllık yaklaşık 1 milyar Euro tutarındaki kısmının kırsal kalkınma önlemlerine aktarılması yoluyla kırsal kalkınmaya katkıda bulunacaktır. Bu önlemlerin hedefleri arasında rekabet edebilirlik, toprak yönetimi ve kırsal ekonomi yer almaktadır¹²⁹.

2003 reformu, çevre, doğa, toprak ve suyu korumak için çeşitli tedbirler almıştır. Kullanılan yeni üretim yöntemleri ile kimyasal ilaç ve gübre kullanımı azalmış, organik tarıma geçilmiş, çevrenin, toprağın ve suyun kalitesi artırılmıştır¹³⁰.

geçici ve aşamalı destekler verilecektir. Yardımların üst sınırı işletme başına 10 bin Euro olarak belirlenmiştir.

Üreticiler, sadece yasal standartların dışındaki taahhütlerde uygulanan hayvan refahı önlemlerini, yasal standartları yerine getirmede kendileri harcama yaparak kullanacaklardır. AB, çiftlik hayvanlarının refahını geliştiren ve en az 5 yıllık süre için taahhütte bulunan üreticileri yıllık hayvan ünitesi başına 500 EURO olarak belirlenen miktarda destekleyecektir.

Genç üreticilere yapılacak yardımların güçlendirilmesinin yanı sıra genç çiftçilere, önlemler çerçevesinde, yüksek derecede yatırım yardımları yapılacaktır.

Natura 2000 çerçevesinde 500 EURO/ hektardan başlayan ve zaman içerisinde 200 EURO/ hektara kadar çekilmesi planlanan özel çevresel kısıtlamalar için yardımlarda bulunacaktır.

Devlet ormanlarına ekolojik ve sosyal amaçlı yapılacak yatırımlar desteklenecek ve kiralanın yerler için yıllık primler verilebilecektir.

Üye devletlere, tarım arazilerinin iyi tarımsal ve çevresel koşullarda muhafaza etme sorumluluğu bırakılmıştır.

¹²⁹ **Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu**, “Ortak Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikaları fark yaratıyor” Sayı 3, Mayıs-Haziran 2006, ss. 1-18.

¹³⁰ Markus F. Hofreither, Erwin Schmid and Franz Sınabell, “Phasing out of Environmentally Harmful Subsidies: Effects of the CAP 2003 Reform”, **American Agricultural Economics Association Annual Meeting**, Denver, Colorado, July 1-4 2004, ss.1-20.

2003 OTP reformu, tarım fiyatları üzerinde yeni politikalar doğrultusunda birtakım değişikliklere gitmiştir. Bunlar¹³¹:

¹³¹Tahıllar : Müdahale fiyatları ve 63 EUR/tonluk doğrudan yardımlar korunmakta, aylık artışlar % 50

indirgenmektedir. Çavdar müdahale sisteminden çıkarılmakta fakat çavdar üretimi önemli olan ülkeler, çavdar üretim alanlarını desteklemek için, kırsal kalkınma önlemleri kapsamında, ilave % 10 modülasyon parası alabileceklerdir.

Proteinli Ürünler: Proteinli ürünler için cari ilave (9.5 EUR/ton) sürdürülecek ve 55.57 EUR/ha ürün özel alan ödemesine dönüştürülmüştür. Ödeme, yeni maksimum garanti alanı olan 1.4 milyon hektar sınırı içinde yapılacaktır.

Bakliyat: Cari rejim 2004 – 2005 yıllarında değişmemiş olup, daha sonra tek ödeme sistemine entegre edilecektir.

Makarnalık buğday : Geleneksel üretim alanlarında makarnalık buğdaya verilen ilave destekler, üretimden bağımsız olarak sürdürülecektir. Üye ülkeler bunun % 40'ını üretimle bağlantılandırabilirler. Yardım 2004 yılında 313 EUR/ha, 2005'te 291 EUR/ha, 2006'da 285 EUR/ha olarak uygulanmıştır, 2007 yılında tek ödeme planına dahil edilecektir. Makarnalık buğdayın yetiştirildiği diğer alanlarda halen 139.5 EUR/ha olarak ödenen özel yardımlar, üç yıl içinde kaldırılacaktır. Bu doğrultuda yardımlar 2004'te 93 EUR/ha, 2005'te 46 EUR/ha olmuş ve daha sonra sıfırlanmıştır. 2004/2005 yılından itibaren, açık ölçütlere bağlı olarak, 40 EUR/ton özel prim ödenmektedir.

Kurutma yardımları: İlave ödemeler 19 EUR/ha'dan 24 EUR/ha'a çıkarılmıştır.

Nişastalık patates : 110.54 EUR/ton'luk nişastalık patates cari ödemelerinin % 40'ı nişasta endüstrisine tarihi teslimler (historical deliveries) temelinde tek ödeme planına dahil edileceklerdir. Geriye kalanlar nişastalık patates özel ürün ödemeleri olarak korunacaktır. Nişasta üretim geri ödemesi olarak, minimum fiyat uygulamasına devam edilecektir.

Kuru yem : Kuru yem sektöründe destekler üretici ve işleyiciler arasında dağıtılacaktır. Üreticilere yapılan doğrudan yardımlar, endüstriye tarihi teslimler (historical deliveries) temelinde tek ödeme planına dahil edileceklerdir. Cari ulusal garanti miktarları hesaba katılarak bir ulusal tavan uygulanacaktır. 2004/05 yılında işleme yardımları 33 EUR/ton'da fixlenecektir.

Enerji Ürünlerine Destek : Enerji ürünleri üreticilerine 45 EUR/ha yardım ödenecek ve tüm AB içinde 1 500 000 hektar maksimum garanti edilecek alanda uygulanacaktır. Üretici ve işleme endüstrisi arasında yapılan bir sözleşmeye konu enerji ürünü üreten üreticiler yardım almaya hak kazanacaklardır. İşlemenin çiftlikte yapıldığı durumlarda ise, sözleşme aranmayacaktır.

Çeltik: Müdahale fiyatı, 150 EUR/ton olacak şekilde % 50 indirgenecektir. Müdahale, yılda 75 000 ton ile sınırlandırılacaktır. Üretici gelirlerini stabilize etmek için, doğrudan yardımlar 52 EUR/ton'dan 177 EUR/ton'a çıkartılacaktır. Bunun 102 EUR/ton'u tek ödeme planının bir parçası olacaktır ve cari maksimum garanti alanı tarafından sınırlanan tarihi haklar temelinde ödenecektir.

Sert Kabuklular : Halen uygulanan sistem; badem, fındık, ceviz ve fıstık için ayrı ayrı belirlenmiş olan 800 bin hektarlık ulusal garanti alanında 120.75 EUR/ha yıllık düz oranlı ödeme ile değiştirilecektir. Üye ülkeler, garanti miktarlarında çeşitli esnekliklere sahiptirler.

Süt: Konsey, süt sektöründe asimetrik fiyat indirgemesine karar vermiştir. Gündem 2000'de öngörülen % 10 fiyat indirgemesinden sonra, müdahale fiyatında % 25'lik bir yeni indigeme (2004'te % 7, 2005-2006 ve 2007'de % 4) yapılacaktır. Kaymağı alınmış süt tozunda fiyat indirgemesi, Gündem 2000'de kararlaştırıldığı gibi, % 15 olacaktır (2004'ten 2006'ya üç aşamada). Tereyağı müdahale alımları 2004'te 70 bin tonla sınırlandırılmış olup, yıllık 10 ar bin tonluk düşmelerle, 2007'de 30 bin ton olacaktır. Bu limit altında, alımlar, yalnızca ihale yolu ile yapılacaktır. Süt hedef fiyatı kaldırılacaktır. Tazminat, tek ödeme planının bir parçası olarak, aşağıdaki gibi ödenecektir; 2004 yılında 11.81 EUR/ton, 2005'te 23.65 EUR/ton ve 2006 ve sonrasında 35.5 EUR/ton. Süt üreticilerine stabil bir perspektif sunmak için, Konsey, 2014/2015 yılına kadar reforme edilmiş süt kota sistemini sürdürmeye karar vermiştir. Gündem 2000'de karar verilen genel kota artırımları, 2006 ve sonrasında yapılacaktır

Gündem 2000 reform sürecinde başlayan, AB'nin genişleme sürecinde OTP'sının durumu tartışmaları, 2003 reformlarında genişçe yer alacak ve büyük değişikliklere gidilecektir. AB'ye üyelikleri 2004 kesin tarih olan 10 yeni aday ülke (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta ve Kıbrıs) Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile AB nüfusunun %28, ekilebilir alanlarının da %40 artması öngörülmektedir. Bulgaristan ve Romanya 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren Avrupa Birliği üyeleri arasında yer almaya başlayacak. Yeni katılımcı aday ülkelerin ekonomileri içinde tarımın payı oldukça büyüktür. AB-15'li grup zaten yeterince büyük bir tarım üreticisi iken AB-25'li grubun varlığı küresel tarım ekonomisinde oldukça büyük bir şekilde hissedilecektir. Yeni katılacak ülkelerin tarımsal yapıları kendi içlerinde farklılık arz etmektedir. Aday ülkelere, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın tarım sektöründe büyük ölçekli işletmeler, devlet ve kooperatif çiftlikleri daha ağırlıkta iken, Polonya, Slovenya ve Slovakya'da daha küçük ölçekli tarım işletmeciliği hakimdir. AB yeni katılan ülkelerin bütçeye getireceği ek maliyet yükü nedeniyle doğrudan gelir ödemelerin dağıtımında önlem almıştır. Doğrudan gelir ödemeleri AB-15'li grup ile AB-25'li grup arasında farklılık göstermektedir. Yeni uygulamaya göre yeni üyeler desteklerin tamamından 10 yıl sonra faydalanabileceklerdir. Bu süre zarfına kadar aşama aşama destekler şu şekildedir: 2004 yılında % 25, 2005 yılında % 30, 2006 yılında % 35 ve 2007 yılında % 40 olan DGD ödemeleri, 2008'den itibaren 10'ar puan artmaya başlayacak, böylelikle 2008 % 50, 2009 % 60, 2010 % 70, 2011 % 80, 2012 % 90 olduktan sonra, ancak 2013 yılında % 100'lük değerine ulaşabilecektir¹³².

2003 Reformlarının OTP'sı üzerinde getirdiği yenilikler sonucu, birliğe yeni katılan üyeler eski ülkeler kadar şanslı olmayacaklardır. Yeni katılan üyelerle birlikte birlik içindeki çiftçi sayısında meydana gelen artışla birlikte, OTP'sı harcamalarında artış meydana gelmeyecektir. OTP'sı harcamaları 2013 yılına kadar dondurulup, belirlenen tavan sınırını aşamayacaktır. Yeni üyelerin, piyasa mekanizmasına yumuşak geçişlerinin sağlanması için DGD'lerinin tamamından yararlanamayıp, aşamalı bir yararlanmaya tabi tutulacaklardır.

¹³² Nancy Cochrane and Ralph Seeley, **EU Enlargement: Implications for New Member Countries, the United States, and World Trade**, USDA, Electronic Report from the Economic Research Service, WRS04-85 Ocak 2003), ss.1-20.

Gündem 2000 süreciyle birlikte, reform sürecinin derinleştirilmesi, müdahalenin azaltılması, rekabetçilik, kırsal kalkınma ve çevre konuları temel gündem maddeleri olmuştur. 2003 Ortak Tarım Politikası reformu, sürdürülebilirlik temel ekseninde piyasa merkezilik, tüketici endişeleri, çiftlik başına ödemeler ve kırsal kalkınma ve çevre yine temel gündem konuları olmuştur.

3.4.5. Health Check 2008

Health Check 2008 sürecinde ise, tek çiftlik ödemesinde değişiklik, ortak piyasa düzeninde değişiklik ve kırsal kalkınmada yeni fırsatlar temel gündem konuları olmuştur. AB OTP'sı kendine has yapısı, araçları ve amaçları ile dünyadaki tarımsal gündemin önemli bir parçasıdır. Üretim, tüketim, dış ve iç ticaret ile ilgili çok büyük bir müktesebat yüküne sahip olan bu politika, kimi AB teorisyenlerine göre AB bütünleşmesini (entegrasyon) hızlandıran bileşendir. Dolayısıyla makro çerçevede OTP sadece bir tarımsal politika bütünü değil, aynı zamanda tarihsel gelişimi içinde AB'ye üye ülkelerin tarım gibi çok teknik ve siyasi boyutu olan bir alandaki politika becerisini de yansıtmaktadır. OTP'nin öncelikli hedefi piyasaların istikrarlı bir yapıya kavuşturulması olmuştur. Ürünlerin çeşitli üretim dalgalanmalarına tabi olmadan yetiştirilmesi, bu ürünlerin depolanması ve piyasalara ulaştırılması ve bu piyasalarda doğru fiyatlarla satılmasının sağlanması ile iç pazar istikrarının sağlanması amaçlanmıştır. Gıda arzı güvencesi ile beraber, çiftçilerin gelir kayıpları da OTP'nin tasarımıda önemli bir yer tutmuştur. Çiftçiler bahsedilen gıda arzının güvenliğini sağlayacak kimseler olarak, istikrarlı bir gelir elde etmesi gereken kesim olarak tanımlanmış ve bu istikrarı sağlayacak tedbirler OTP tasarımına yansıtılmıştır. Tarımsal üretimin teknik ve siyasi boyutu ve toplum için önemi göz önüne alındığında, uluslar-üstü (supranational) bir yapılanma ihtiyacı OTP'nin uygulanabilirliğinin en önemli gereği olmuştur. Bu çerçevede, ortak pazar ilkesinin ilk adımları atılmıştır ve ortak gümrük tarifeleri, malların, hizmetlerin ve sermayenin AB sınırları içinde dolaşımı ile ilgili ilkeler benimsenmiştir. OTP ise, zaten mevcut durumda ulusal politikalarda çok çeşitli müdahalelere ve mekanizmalara sahip olan tarım politikalarının tek elden yürütülmesini sağlayarak AB entegrasyon sürecine çok önemli katkı sağlamıştır. OTP'nin bir gereği olarak üye ülkeler ulusal konuların bazılarında

özellikle yasama ve yürütme konularında yetkilerinin bir kısmını AB'nin organlarına devrettikleri için tarım konusunda bağımsız politikalar uygulayamamakta ve Birliğin aldığı kararlara uymak zorunda kalmaktadırlar¹³³. Yapılan bu reform çalışmaları neticesinde bazı sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlar ¹³⁴:

- Fiyat desteklerinden doğrudan ödemelere geçiş,
- Sığır eti ve tahıllar başta olmak üzere iç fiyatların düşmesi ve dünya fiyatlarına yaklaşması,
- Arz yönetim politikaları ve kırsal gelişme önlemlerinin uygulanması,
- Üretim fazlalarının azalmasıdır.

3.4.6. 2013 Sonrası OTP

Avrupa Birliği 2013 sonrası için Ortak Tarım Politikasının reforme edilmesini planlamıştır. Bu reformların temel amacı, tarımda rekabet gücü ve sürdürülebilirliği artırırken, Avrupa vatandaşlarına kaliteli ve sağlıklı besin arzını güvence altına alma, kırsal kalkınma ve çevreyi korumayı da hedeflemektedir. Reform sürecindeki kritik on tane hedef olarak, daha iyi hedeflenen gelir desteği, kriz yönetimine yönelik araçlar, doğal kaynakları koruma odaklı destekler, araştırma ve inovasyonu destekleme, daha rekabetçi ve dengeli besin zinciri oluşturma, çevre ve iklim değişikliğini koruma odaklı destekler, genç çiftçi yaratma, kırsal istihdam ve girişimciliği güçlendirme, sorunlu bölgelere ek destekler sağlama ve sonuç olarak daha basit ama daha etkin bir Ortak Tarım Politikası yaratmaktır¹³⁵.

¹³³Tarım Bakanlığı, **Ortak Tarım Politikası**, www.tarim.gov.tr/Files/AB_Tarim/OrtakTarimPolitikasi.Pdf (25 Mayıs 2011), ss.1-2.

¹³⁴Olgun, ss.17-24.

¹³⁵**European Commission** "The Common Agricultural Policy After 2013", 2011, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1181_en.htm?locale=en , (10 Aralık 2012)

3.5. Avrupa Birliğinde Tarım Sektörünün Yapısı ve Ekonomideki Yeri ve Önemi

Tablo-3.5.1.'de AB-27 temel ekonomik göstergeler verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği son üye ülkelerin katılımlarıyla ulaştığı genişleme sayesinde 2012 yılı itibarıyla 501.425 milyonluk nüfustan oluşan iç pazarı ile dünyanın güçlü ekonomilerinden birini oluşturmaktadır. Nüfus artış hızının yavaşlayıp, düşmeye başlaması, doğum oranlarının azaldığını ve Avrupa nüfusunun yaşlanmaya başladığını göstermektedir.

Tablo-3.5. 1 AB-27 Temel Ekonomik Göstergeler			
AB-27	2010	2011	2012
Nüfus (Bin Kişi)	499.305	500.556	501.425
Nüfus Artış Hızı	0,24	0,25	0,17
GSYİH (Milyar Dolar)	16.259,0	17.577,7	17.070,0
Reel GSYİH Büyüme Oranı	2.0	1.6	0.0
Kişi Başına Düşen GSYİH (Dolar)	32.563	35.116	34.043
Toplam İstihdam (Bin Kişi)	219.913	223.448	
İstihdam (%)	64.5	64.1	64.3
Hizmet Sektöründe İstihdam Oranı	68.8	68.9	
Sanayi Sektöründe İstihdam Oranı	24.9	24.8	
Tarım Sektöründe İstihdam Oranı	6.3	6.2	
Toplam İşsiz (Bin Kişi)	191.89	168.97	
İstihdam Oranı (%)	9.0	9.7	9.7
Enflasyon Oranı (%)	2.0	3.1	2.3
Toplam İhracat (Milyar Dolar)	4.595,5	5.156,6	6.028,5
Toplam İthalat (Milyar Dolar)	4.653,8	5.272,7	6.126,1
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH(%)	-0.2	0.1	0.3
Kaynak: European Commission, Statistic, Europe in Figures, Statistical books , Eurostat Regional Yearbook 2011.			

Avrupa Birliği'nde istihdam oranı 2012 verilerine göre %64,3'tür. İstihdamın sektörel dağılımını incelediğimizde %68.9'luk bir payla hizmetler sektörü ilk sırada yer almaktadır. Hizmetler sektörünü ikinci sırada %24.8'lik payla sanayi sektörü izlemekte ve

üçüncü sırada ise %6.2'lik bir payla tarım sektörü yer almaktadır. AB-27¹³⁶ ülkeleri ortalaması olarak 2010 yılında %2.0 olan GSYİH büyüme oranının, 2011 yılında az bir düşüşle %1,96'a gerilediği görülmektedir. İşsizlik rakamının 2011 yılında düşmesiyle, aktif nüfusun istihdam oranını da yükseltmiştir. Cari işlemler dengesi açığı/GSYİH oranı %1'in altında seyretmektedir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği ekonomisinin küresel rekabet gücünün oldukça yüksek olduğunu belirtebiliriz.

Tablo-3.5.2'de Avrupa Birliği'nin dış ticareti yapısı verilmiştir. Avrupa Birliği'nin dış ticaret dengesini incelediğimizde, toplam Avrupa Birliği-27'nin dış ticaret dengesi 2010 yılı itibari ile -159,908 Milyon Euro düzeyindedir.

Tablo-3.5. 2 Avrupa Birliği'nin Dış Ticaret Yapısı ve Dengesi (Milyon Euro)					
	2006	2007	2008	2009	2010
Toplam AB-27	-192,686	-194,459	-255,086	-109,572	-159,908
Ürün Listesi					
Gıda ve içecekler	12,348	12,841	13,113	11,593	14,522
Hammadde	-31,814	-36,962	-38,581	-16,789	-29,696
Enerji	-280,627	-270,897	-372,420	-241,390	-307,26
İşlenmiş Mallar	4,014	-12,508	1,656	24,578	14,227
Kimyasallar	75,352	77,213	74,499	83,721	97,854
Makine ve araçlar	101,268	121,295	153,640	115,265	126,63
Diğer mamul mallar	-51,361	-60,073	-59,819	-60,735	-65,036
Diğer	3,587	4,222	3,276	-262	11,275
Kaynak: Eurostat Statistical yearbook — Data 1958-2010–07, External and intra-European trade, Union trade, s. 55, 2011 edition					

¹³⁶ EU-27: Avrupa Birliği -27 ; **BG**: Bulgaristan; **BE**: Belçika ; **CZ**: Çek Cumhuriyeti ; **DK**: Danimarka,; **DE**: Almanya,; **EE**: Estonya ; **IE**: İrlanda, ; **EL/GR**: Yunanistan ; **ES**: İspanya, ; **FR**: Fransa ; **IT**: İtalya; **CY**: G.Kıbrıs,; **LV**: Letonya ; **LT**: Litvanya ; **LU**: Lüksemburg,; **HU**: Macaristan ; **MT**: Malta ; **NL**: Hollanda,; **AT**: Avusturya; **PL**: Polonya ; **PT**: Portekiz ; **RO**: Romanya ; **SI**: Slovenya ; **SK**: Slovakya ; **FI**: Finlandiya; **SE**: İsveç, ; **UK**: Birleşik Krallık, ; **IS**: İzlanda; **LI**: Lihtenştayn ; **NO**: Norveç ; **CH**: İsviçre ; **HR**: Hırvatistan

Son genişlemelerle birlikte üye sayısı 27'ye ulaşan AB'nin dünya ile olan ticareti azalırken, kendi içinde olan ticareti de artmıştır. Çünkü Genişlemeden önce AB'nin on yeni üyesi ile yaptığı ticaret, dış dünya ile yaptığı ticaret olarak kabul edilirken; genişlemeden sonra, bu ülkelerle yaptığı ticaret topluluk içi ticaret haline dönüşmüştür.

Tablo-3.5.3.'te Avrupa Birliği ülkeleri tarım sektörü için temel göstergeler verilmiştir. Buna göre, 2009 yılında Avrupa Birliği-27 için kullanılabilir tarımsal alan 178443000 hektar olup, Avrupa Birliği-27 ülkeleri içerisinde en yüksek kullanılabilir tarımsal alana sahip ülkeler olarak, Fransa, İspanya, İngiltere, Almanya, Polonya, Romanya, İtalya ve Macaristan gelmektedir. 2009 yılında Avrupa Birliği-27 için, tarımsal işletme sayısı 13700 adettir.

Avrupa Birliği-27 ülkeleri içerisinde en yüksek tarımsal işletme sayısına sahip ülkeler olarak, Romanya, Portekiz, İngiltere, Macaristan, Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Almanya ve Bulgaristan gelmektedir. Avrupa Birliği-27'de tarımsal alan istihdam yapısını incelediğimizde, tarımda çalışanların oranı, Avrupa Birliği-27'de 2009 yılında, % 5.1'dir. Tarımda çalışanların oranı, Avrupa Birliği-27'de en yüksek olan ülkeler olarak, Bulgaristan, Yunanistan, Letonya, Litvanya, Avusturya, Polonya, Portekiz ve Romanya gelmektedir.

Avrupa Birliği-27, tarım sektörün GSYİH'daki payı 2009 yılı için, % 1.1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği-27, tarım sektörün GSYİH'daki payı 2009 yılı için, en yüksek olan ülkeler olarak, Polonya, Romanya, Litvanya, Bulgaristan, Yunanistan ve İspanya gelmektedir.

Avrupa Birliği-27 için 2009 yılında, gıda ve tarımsal ürünler ticaretini incelediğimizde, tarımsal ithalatın toplam ithalatta payı %7.7 ve tarımsal ihracatın toplam ihracatta payı % 6.8 olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal dış ticaret dengesi ise -1251 Milyon Euro açık vermektedir. Tarımsal dış ticaret dengesi en yüksek açık veren ülkeler olarak, Finlandiya İsveç, İngiltere, Portekiz, Romanya, İtalya, Yunanistan, Almanya ve Çek Cumhuriyeti gelmektedir.

Tablo-3.5. 3 Avrupa Birliği Ülkeleri Tarım Sektörü İçin Temel Göstergeler

	Kullanılabilir Tarımsal Alan (UUA) (1000 Hektar)	Tarımsal İşletme Sayısı (1000)	İşletme Başına (UUA, Hektar)	İstihdam (Tarım, Ormancılık, Avcılık, Balıkçılık Sektörü)		Tarım Sektörü Üretim (Mlyn Euro)	Girdi Kullanımı (Mlyn Euro)	Katma Değer (Temel Fiyatlara Göre, Mlyn Euro)	GSYİH'da Tarımın Payı (%)	Brüt Sabit Sermayeye Tarımın Payı (%)	Avrupa Birliği Gıda Ve Tarımsal Ürünler Ticareti			Gıda Fiyatlarının Trendi	Hane Halklarının Gıda, İçecek Ve Tütün Harcamasının Toplam Harcamaya Oranı
				Kişi (1000)	Çalışan Nüfusa Oranı %						Tarımsal İthalatın Toplam İthalatta Payı (%)	Tarımsal İhracatın Toplam İhracatta Payı (%)	Tarımsal Dış Ticaret Dengesi (Mlyn Euro)		
	2009	2007	2007	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2008
AB-27	178 443	13 700	12.6	11 20	5.1	334 74	204 963	129 312	1.1	2.5	7.7	6.8	- 1 251	1.0	16.4
AB-25	159597	9 276	16.8	8 200	4.0	316363	194 741	121 622	1.1	2.5	7.6	6.7	23	0.9	16.2
AB-15	126763	5 662	22.0	5 337	3.1	282320	171 808	110 512	0.9	2.5	7.8	6.7	812	:	15.5
Belçika	1 365	48	28.6	66	1.5	6 899	4 737	2 162	0.6	1.6	9.5	10.3	3 313	0.0	16.7
Bulgaristan	5 101	493	6.2	231	7.1	3 777	2 463	1 314	3.8	1.8	10.3	17.6	289	2.5	
Çek Cumh.	3 546	39	89.3	154	3.1	3 697	2 980	717	0.5	1.4	6.8	4.8	- 1 257	0.6	23.9
Danimarka	2 695	45	59.7	71	2.5	8 546	7 011	1 535	0.7	5.5	12.3	18.2	4 835	1.1	14.7
Almanya	16 890	371	45.7	649	1.7	42 439	29 595	12 844	0.5	1.9	8.9	6.2	- 10010	0.2	14.6
Estonya	802	23	38.9	24	4.0	570	392	178	1.3	3.2	12.1	8.7	- 321	0.2	28.3
İrlanda	4 190	128	32.3	96	5.0	4 995	4 071	925	0.6	1.5	12.5	14.2	6 149	-1.7	14.7
Yunanistan	3 819	860	4.7	537	11.9	10 106	4 453	5 653	2.4	5.4	13.6	25.0	- 2 291	1.3	20.2
İspanya	23 105	1 044	23.8	786	4.2	37 593	16 198	21 395	2.0	2.1	9.7	15.5	3 734	-0.2	16.8

Tablo-3.5. 3 Avrupa Birliği Ülkeleri Tarım Sektörü İçin Temel Göstergeler

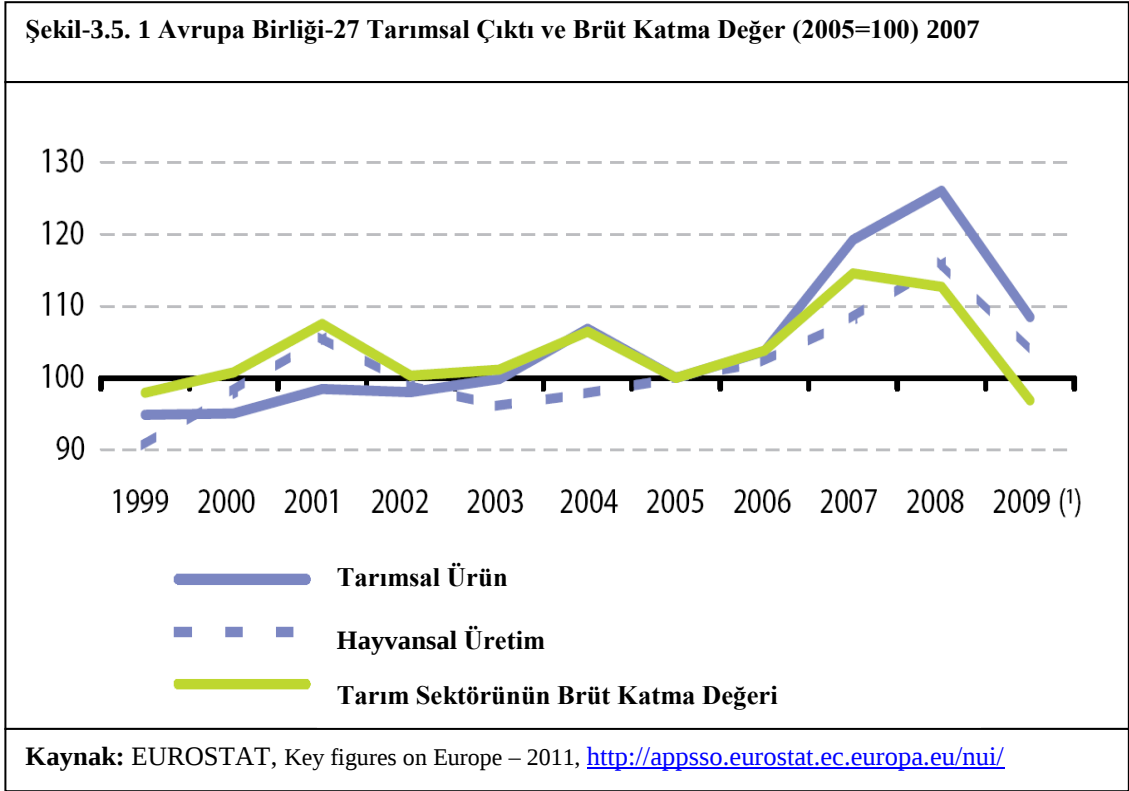
	Kullanılabilir Tarımsal Alan (UUA) (1000 Hektar)	Tarımsal İşletme Sayısı (1000)	İşletme Başına (UUA, Hektar)	İstihdam (Tarım, Ormancılık, Avcılık, Balıkçılık Sektörü)		Tarım Sektörü Üretim (Mlyn Euro)	Girdi Kullanımı (Mlyn Euro)	Katma Değer (Temel Fiyatlara Göre, Mlyn Euro)	GSYİH'da Tarımın Payı (%)	Brüt Sabit Sermayeye Tarımın Payı (%)	Avrupa Birliği Gıda Ve Tarımsal Ürünler Ticareti			Gıda Fiyatlarının Trendi	Hane Halklarının Gıda, İçecek Ve Tütün Harcamasının Toplam Harcamaya Oranı
				Kişi (1000)	Çalışan Nüfusa Oranı %						Tarımsal İthalatın Toplam İthalatta Payı (%)	Tarımsal İhracatın Toplam İhracatta Payı (%)	Tarımsal Dış Ticaret Dengesi (Mlyn Euro)		
	2009	2007	2007	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2008
Fransa	29 385	527	52.1	752	2.9	62 772	40 545	22 227	1.2	2.7	9.0	12.9	8 278	0.1	16.4
İtalya	13 338	1 679	7.6	849	3.7	43 488	20 869	22 619	1.5	3.3	10.1	8.6	- 4 925	0.8	17.3
G. Kıbrıs	148	40	3.6	15	3.9	665	360	305	1.8	0.3	14.2	24.0	- 613	0.2	22.7
Letonya	1 833	108	16.5	85	8.7	869	651	218	1.2	3.3	17.6	16.7	- 322	3.3	24.5
Litvanya	2 689	230	11.5	130	9.2	1 866	1 272	594	2.2	1.4	13.4	17.9	349	4.2	31.1
Lüksemburg	131	2	56.8	3	1.4	270	190	80	0.2	1.9	9.2	5.4	- 809	0.0	17.3
Macaristan	5 783	626	6.8	174	4.6	5 870	4 168	1 702	1.8	4.6	6.1	8.6	1 688	4.0	27.1
Malta	10	11	0.9	2	1.4	131	70	61	1.0	1.2	15.4	4.0	- 339	1.8	20.4
Hollanda	1 921	77	24.9	218	2.8	22 465	15 220	7 245	1.3	3.4	11.7	17.2	23 855	1.0	14.4
Avusturya	3 169	165	19.3	214	5.3	6 113	3 743	2 370	0.9	3.4	8.3	8.0	- 668	0.4	13.8
Polonya	15 625	2 391	6.5	2 107	13.3	17 466	10 805	6 661	2.1	1.6	8.3	10.9	1 828	4.0	26.8
Portekiz	3 684	275	12.6	565	11.2	6 761	4 692	2 070	1.2	2.3	12.3	11.1	- 2 773	-0.9	
Romanya	13 745	3 931	3.5	2 689	29.1	14 134	7 759	6 375	5.4	3.1	9.8	7.8	- 1 563	5.6	31.4

Tablo-3.5. 3 Avrupa Birliği Ülkeleri Tarım Sektörü İçin Temel Göstergeler

	Kullanılabilir Tarımsal Alan (UUA) (1000 Hektar)	Tarımsal İşletme Sayısı (1000)	İşletme Başına (UUA, Hektar)	İstihdam (Tarım, Ormancılık, Avcılık, Balıkçılık Sektörü)		Tarım Sektörü Üretim (Mlyn Euro)	Girdi Kullanımı (Mlyn Euro)	Katma Değer (Temel Fiyatlara Göre, Mlyn Euro)	GSYİH'da Tarımın Payı (%)	Brüt Sabit Sermayeye Tarımın Payı (%)	Avrupa Birliği Gıda Ve Tarımsal Ürünler Ticareti			Gıda Fiyatlarının Trendi	Hane Halklarının Gıda, İçecek Ve Tütün Harcamasının Toplam Harcamaya Oranı
				Kişi (1000)	Çalışan Nüfusa Oranı %						Tarımsal İthalatın Toplam İthalatta Payı (%)	Tarımsal İhracatın Toplam İhracatta Payı (%)	Tarımsal Dış Ticaret Dengesi (Mlyn Euro)		
	2009	2007	2007	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2009	2008
Slovenya	469	75	6.5	89	9.1	1 052	668	384	1.1	3.0	9.8	5.7	– 810	0.9	19.4
Slovakya	1 930	69	28.1	85	3.6	1 858	1 568	290	0.5	1.6	7.0	4.5	– 991	0.9	22.5
Finlandiya	2 296	68	33.6	113	4.6	3 914	2 710	1 204	0.7	3.4	8.2	3.2	– 2 148	1.6	17.4
İsveç	3 067	73	42.9	98	2.2	4 229	3 238	991	0.3	1.8	8.8	3.7	– 4 073	1.9	15.9
İngiltere	17 709	300	53.8	321	1.1	21 729	14 536	7 193	0.5	1.6	11.0	6.5	–21655	2.2	12.6
Hırvatistan	1 308			223	13.9	:	:	:	:	:	10.3	11.6	– 699	2.2	17.0
İzlanda	2 381			8	4.8	:	:	:	:	:	10.0	3.3	– 163	16.3	
Makedonya	1 079			120	19.0	:	:	:	:	:					36.8
Türkiye	39 095	3 077	13.1	4 881	22.9	:	:	:	:	:	5.5	10.3	1 990	6.3	
ABD	373170	2 076	181.8	1 079	0.7	:	:	:	:	:	5.1	9.8	15 839	-0.8	
Japonya	4 406	2 605	1.7	2 540	3.8	:	:	:	:	:	8.8	0.5	– 32498		

Kaynak ve Detaylı bilgi için bkz.: European Commission (Eurostat and Agriculture and Rural Development DG), FAO and UNSO.

Şekil-3.5.1.'te Avrupa Birliği-27'nin tarımsal çıktı ve brüt katma değer düzeyi verilmiştir. Buna göre, tarım sektörünün brüt katma değeri 1999 yılından itibaren iki yılda bir %10 artış göstermiştir. 2007 yılından sonra ise % 10'dan fazla bir artış göstermesine rağmen küresel iktisadi krizin etkisiyle önemli ölçüde daralmaya maruz kalmıştır. Tarımsal ürün ve hayvansal üretimde de trend benzer şekilde seyretmiştir.



Tablo-3.5.4.'te üretici fiyatlarıyla tarım sektörünün çıktı değeri verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27 için üretici fiyatlarıyla tarım sektörünün çıktı değeri 2000 yılında 295 330.9 Milyon Euro, 2005 yılında 308 681.0 Milyon Euro ve 2009 yılında 329 390.4 Milyon Euro olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı itibari ile ülkelere göre üretici fiyatlarıyla tarım sektörünün çıktı değeri Avrupa Birliği-27'deki oranları açısından incelendiğinde, en yüksek payı, Fransa % 18.6, Almanya % 13, İtalya % 12.9, İspanya % 11.3, Hollanda % 6.9 ve İngiltere % 6.5 olarak sıralanmaktadır. Bu altı ülkenin 2009 yılı itibari ile üretici fiyatlarıyla tarım sektörünün çıktı değeri Avrupa Birliği-27'tarımsal üretiminin % 69.2'sine denk gelmektedir. Tablo-3.5.4.'teki verilere göre, Avrupa Birliği-15'in 2009 yılı itibari ile üretici fiyatlarıyla tarım sektörünün çıktı değeri ise Avrupa Birliği-27'tarımsal üretiminin 2000 yılında % 87.7'sine denk gelmekte iken, 2009 yılında % 84.8'ine denk gelmektedir.

Tablo-3.5.4 Tarım Sektörünün Çıktı Değeri (Üretici Fiyatlarıyla)						
	Milyon Euro				Avrupa Birliği-27'nin %'si	
	2000	2005	2009		2000	2009
EU-27	295 330.9	308 681.0	329 390.4		100	100
EU-15	258 936.0	263 451.9	279 278.9		87.7	84.8
BE	6 844.6	6 540.3	6 864.0		2.3	2.1
BG	3 389.3	3 356.0	3 795.7		1.1	1.2
CZ	2 819.1	3 424.2	3 702.8		1	1.1
DK	7 725.3	7 865.5	8 180.4		2.6	2.5
DE	39 203.4	38 946.0	42 923.3		13.3	13
EE	363.4	521.3	547.5		0.1	0.2
IE	5 141.7	5 301.2	5 002.4		1.7	1.5
EL	9 849.2	10 539.7	10 332.9		3.3	3.1
ES	32 693.5	35 406.9	37 087.4		11.1	11.3
FR	56 607.1	56 149.0	61 235.7		19.2	18.6
IT	40 995.9	42 169.6	42 465.8		13.9	12.9
CY	579.6	654.1	656.9		0.2	0.2
LV	459.8	693.1	773.8		0.2	0.2
LT	1 140.4	1 433.2	1 706.9		0.4	0.5
LU	237.9	256	290.7		0.1	0.1
HU	4 851.4	5 700.7	5 718.9		1.6	1.7
MT	130.4	109.7	122.9		0	0
NL	19 638.7	20 302.1	22 710.4		6.6	6.9
AT	5 226.3	5 342.7	5 972.1		1.8	1.8
PL	12 406.3	14 120.9	16 441.9		4.2	5
PT	5 996.8	6 110.6	6 537.7		2	2
RO	7 971.5	12 667.1	13 843.7		2.7	4.2
SI	952.4	982.9	945.7		0.3	0.3
SK	1 331.5	1 566.0	1 854.7		0.5	0.6
FI	3 424.4	3 605.8	3 862.4		1.2	1.2

Tablo-3.5.4 Tarım Sektörünün Çıktı Değeri (Üretici Fiyatlarıyla)						
	Milyon Euro				Avrupa Birliği-27'nin %'si	
	2000	2005	2009		2000	2009
SE	4 392.3	4 282.3	4 399.1		1.5	1.3
UK	20 958.9	20 634.1	21 414.6		7.1	6.5
NO	2 946.8	3 106.3	3 374.7		1	1
CH	7 067.1	6 627.9	7 039.4		2.4	2.1
Kaynak: Eurostat - Economic Accounts For Agriculture EU-27: Avrupa Birliği -27; BG: Bulgaristan; BE: Belçika; CZ: Çek Cumhuriyeti ; DK: Danimarka, DE: Almanya,; EE: Estonya ; IE: İrlanda, ; EL/GR: Yunanistan ; ES: İspanya, ; FR: Fransa ; IT: İtalya; CY: G.Kıbrıs,; LV: Letonya ; LT: Litvanya ; LU: Lüksemburg,; HU: Macaristan ; MT: Malta ; NL: Hollanda,; AT: Avusturya; PL: Polonya ; PT: Portekiz ; RO: Romanya ; SI: Slovenya ; SK: Slovakya ; FI: Finlandiya; SE: İsveç, ; UK: Birleşik Krallık, ; IS: İzlanda; LI: Lihtenştayn ; NO: Norveç ; CH: İsviçre ; HR: Hırvatistan						

Tablo-3.5.5'te Avrupa Birliği'nde tarım sektörünün toplam brüt katma değerdeki yeri 2007-2009 dönemi için verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27 grubunda tarım sektörü 2007 ve 2008 yıllarında toplam katma değer % 1.8'ni ve 2009 yılında ise % 1.6'sını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, tarım sektörünün Avrupa Birliği-27 ekonomisi içerisinde katma değer açısından önemi küçük olmasına rağmen beslenme, gıda güvenliği ve kırsal kalkınma açısından son derece büyük önem arz etmektedir.

Avrupa Birliği-27 ülkeleri arasında 2009 yılı itibariyle tarım sektörünün toplam katma değer içerisinde en yüksek değer aldığı ülkeler sıralamasında Romanya, Bulgaristan, Slovakya, Polonya, Litvanya, Letonya, Macaristan ve Yunanistan gelmektedir. Avrupa Birliği'nde tarım sektörünün brüt toplam katma değerdeki yeri 2009 yılında küresel iktisadi krizin etkisiyle azalma göstermiştir.

Tablo-3.5. 5 Avrupa Birliği'nde Tarım Sektörünün Toplam Brüt Katma Değerdeki Yeri

Ülke	2007		2008		2009	
	Tarımda Brüt Katma Değer	Toplam Katma Değerin %'si	Tarımda Brüt Katma Değer	Toplam Katma Değerin %'si	Tarımda Brüt Katma Değer	Toplam Katma Değerin %'si
EU27	201 335.9	1.8	199 505.1	1.8	174 420.4	1.6
EU15	169 265.1	1.6	163 284.3	1.6	144 932.7	1.5
EU12	32 070.8	4.2	36 220.8	4.2	29 487.7	3.8
BE	2 638.0	0.9	2 074.0	0.7	2 047.0	0.7
BG	1 547.5	6.0	2 040.2	6.9	1 694.2	5.6
CZ	2 819.6	2.5	3 386.9	2.5	2 794.1	2.3
DK	2 267.7	1.2	1 946.8	1.0	1 753.9	0.9
DE	20 940.0	1.0	19 960.0	0.9	17 310.0	0.8
EE	439.4	3.2	396.1	2.8	309.3	2.6
IE	2 380.7	1.4	2 083.7	1.3	1 421.6	1.0
GR	6 871.1	3.5	6 568.0	3.2	6 622.3	3.2
ES	27 201.0	2.9	26 494.0	2.7	25 955.0	2.6
FR	37 476.0	2.2	35 738.0	2.0	30 010.5	1.7
IT	28 480.6	2.1	28 329.6	2.0	25 083.6	1.8
CY	309.0	2.2	346.1	2.3	346.1	2.3
LV	667.9	3.6	629.4	3.0	550.4	3.3
LT	1 009.0	3.9	1 075.5	3.7	802.2	3.4
LU	134.9	0.4	127.9	0.4	103.3	0.3
HU	3 425.3	4.0	3 856.7	4.2	2 605.0	3.3
MT	116.3	2.4	98.3	1.9	103.8	2.1
NL	10 548.0	2.1	9 566.0	1.8	8 798.0	1.7
AT	4 332.5	1.8	4 386.6	1.7	3 794.1	1.5
PL	11 775.0	4.3	11 872.7	3.7	10 054.8	3.6
PT	3 583.3	2.5	3 433.4	2.3	3 442.8	2.3
RO	7 193.4	6.5	9 266.9	7.4	7 484.8	7.1
SI	760.7	2.5	823.0	2.5	756.0	2.4
SK	2 007.5	4.1	2 466.3	4.2	2 256.3	3.9
FI	4 723.0	3.0	4 641.0	2.9	3 956.0	2.7
SE	5 078.5	1.7	5 182.5	1.8	4 486.7	1.8
UK	12 607.8	0.7	12 755.6	0.8	10 139.9	0.7

Tablo-3.5. 5 Avrupa Birliği'nde Tarım Sektörünün Toplam Brüt Katma Değerdeki Yeri

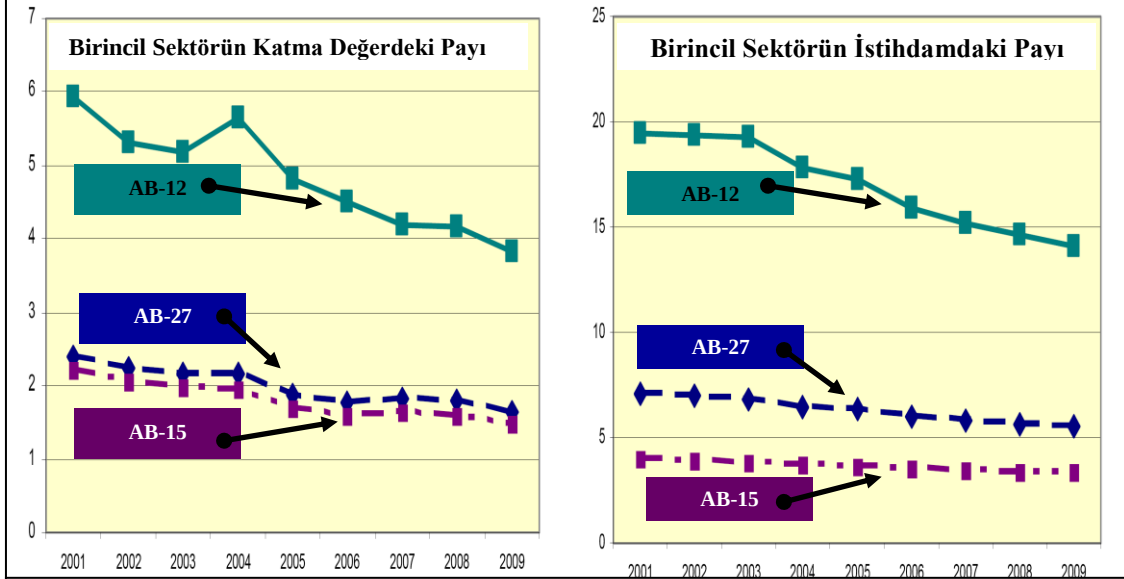
Ülke	2007		2008		2009	
	Tarımda Brüt Katma Değer	Toplam Katma Değerin %'si	Tarımda Brüt Katma Değer	Toplam Katma Değerin %'si	Tarımda Brüt Katma Değer	Toplam Katma Değerin %'si

Kaynak: European Commission, Situation And Prospects For Eu Agriculture And Rural Areas, December 2010, s.42

EU-27: Avrupa Birliği -27; BG: Bulgaristan; BE: Belçika ; CZ: Çek Cumhuriyeti; DK: Danimarka; DE: Almanya; EE: Estonya ; IE: İrlanda ; EL/GR: Yunanistan ; ES: İspanya ; FR: Fransa ; IT: İtalya; CY: G.Kıbrıs; LV: Letonya ; LT: Litvanya ; LU: Lüksemburg; HU: Macaristan ; MT: Malta ; NL: Hollanda; AT: Avusturya; PL: Polonya ; PT: Portekiz ; RO: Romanya ; SI: Slovenya ; SK: Slovakya ; FI: Finlandiya; SE: İsveç ; UK: Birleşik Krallık ; IS: İzlanda; LI: Lihtenştayn ; NO: Norveç ; CH: İsviçre ; HR: Hırvatistan

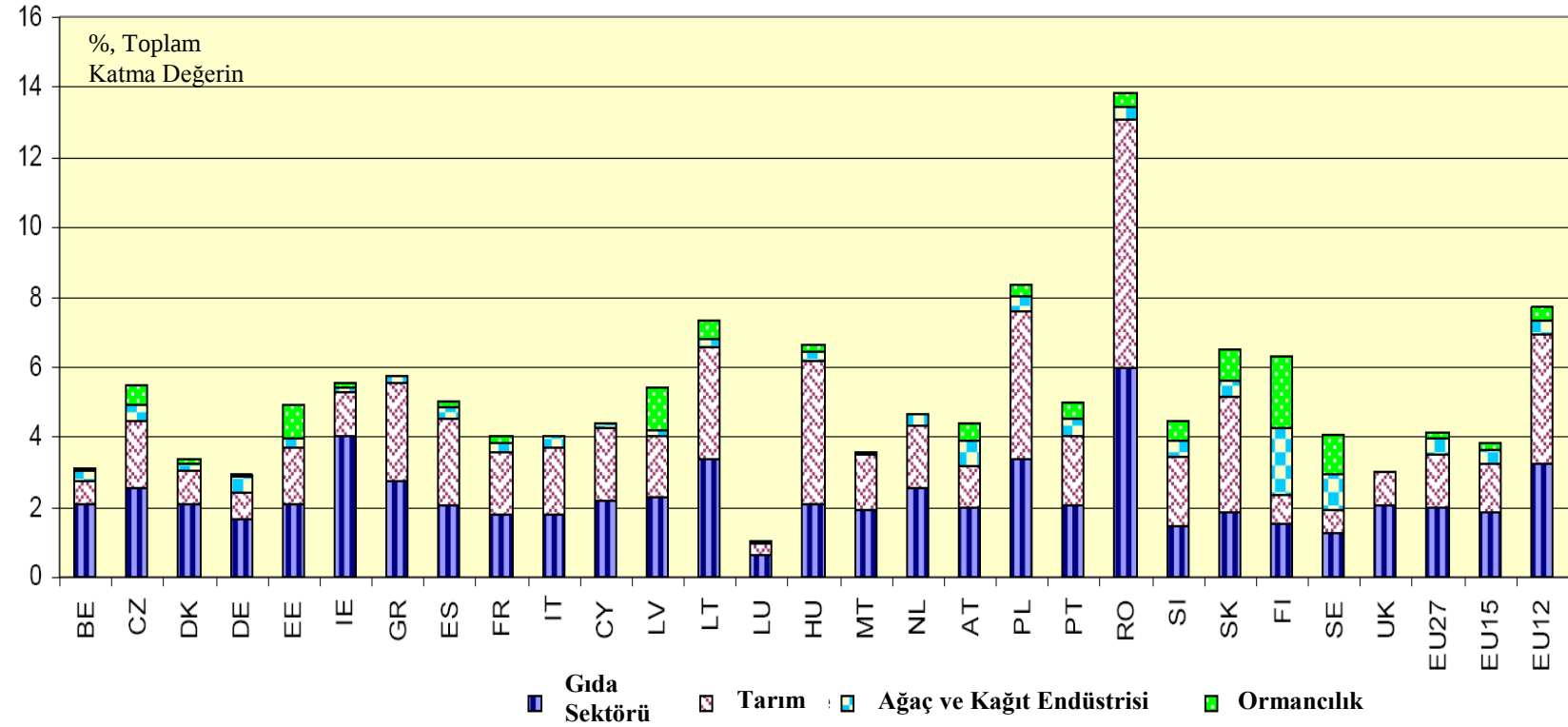
Şekil-3.5.2'te Avrupa Birliği ülke gruplarında birincil sektörün (tarım, ormancılık, avcılık) katma değer ve istihdamdaki payı verilmiştir. Buna göre, birincil sektörün katma değer ve istihdamdaki payı gittikçe azalma göstermektedir.

Şekil-3.5.2 Avrupa Birliği Ülke Gruplarında Birincil Sektörün (Tarım, Ormancılık, Avcılık) Katma değer ve İstihdamdaki Payı (%)



Kaynak: European Commission, Situation And Prospects For Eu Agriculture And Rural Areas, December 2010, s.14

Şekil-3.5.3 Tarım, Gıda ve Ormancılık Sektörlerinin Ekonomide Brüt Katma Değerdeki Payı (2008, %)



Kaynak: European Commission, Situation And Prospects For Eu Agriculture And Rural Areas, December 2010, s.13

EU-27: Avrupa Birliği -27 ; BG: Bulgaristan; BE: Belçika ; CZ: Çek Cumhuriyeti ; DK: Danimarka; DE: Almanya; EE: Estonya ; IE: İrlanda ; EL/GR: Yunanistan ; ES: İspanya ; FR: Fransa ; IT: İtalya; CY: G.Kıbrıs; LV: Letonya ; LT: Litvanya ; LU: Lüksemburg; HU: Macaristan ; MT: Malta ; NL: Hollanda; AT: Avusturya; PL: Polonya ; PT: Portekiz ; RO: Romanya ; SI: Slovenya ; SK: Slovakya ; FI: Finlandiya; SE: İsveç; ; UK: Birleşik Krallık ; IS: İzlanda; LI: Lihtenştayn ; NO: Norveç ; CH: İsviçre ; HR: Hırvatistan

Avrupa Birliği ülke grupları için Tablo-3.5.6 'da tarım sektöründe brüt katma değeri ve toplam sübvansiyon düzeyi verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27 için 2000 yılında brüt katma değer 2000 yılında 131213.5 Milyon Euro, 2005 yılında 129433.6 Milyon Euro ve 2009 yılında 125408.8 Milyon Euro düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam sübvansiyon miktarı ise 2000 yılında 38633.1 Milyon Euro, 2005 yılında 49336.5 Milyon Euro ve 2009 yılında 52997.6 Milyon Euro düzeyinde gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği-27'deki sübvansiyonların brüt katma değerdeki oranını incelediğimizde ise, toplam sübvansiyon tutarı 2000 yılında, %29.4, 2005 yılında %38.1 ve 2009 yılında %42.3 olmak üzere her yıl artan bir oranda gerçekleşmiştir. Toplam sübvansiyonun en yüksek olduğu ülkeler, Fransa, İspanya, Almanya, İtalya ve İngiltere gelmektedir.

Tablo-3.5.6 Tarım Sektöründe Brüt Katma Değer ve Toplam Sübvansiyon Düzeyi (Milyon Euro)							
	Brüt Katma Değer				Toplam Sübvansiyon		
	2000	2005	2009		2000	2005	2009
EU-27	131213.5	129433.6	125408.8		38633.1	49336.5	52997.6
EU-27 Sübvansiyon Brüt Katma Değerin Yüzdesi:					%29.4	%38.1	%42.3
EU-15	116 401.5	111 991.1	108 296.4		37 462.8	43 814.5	44 762.4
BE	2 484.0	2 138.2	1 914.0		351.2	486.2	598.6
BG	1 634.1	1 544.3	1 465.5		5.4	86.7	446.9
CZ	831.4	969.5	629.2		170.1	669.5	1 226.9
DK	2 495.5	2 248.7	1 570.8		788.8	974.3	1 002.3
DE	13 570.7	12 919.7	12 923.9		5 600.7	6 093.0	6 546.0
EE	137.5	196.5	157		22.2	89.6	134.8
IE	1 616.7	1 627.2	936.6		1 284.0	2 225.0	1 924.4
EL	6 239.8	6 405.9	5 800.6		2 134.3	2 221.0	3 099.6
ES	19 225.1	20 344.7	21 276.8		4 895.3	6 550.5	7 021.4
FR	23 889.7	21 303.2	20 585.5		8 152.3	9 742.9	9 787.3
IT	24 526.8	24 410.2	22 074.9		4 794.1	4 315.1	4 096.9
CY	324.6	332.3	302.1		3	45.5	40.1
LV	182.4	221.9	141		15.1	175.1	271.3
LT	394.1	409.5	426.7		17.8	228.4	326.7
LU	102.9	107.2	87.3		48.4	62	65.6

Tablo-3.5.6 Tarım Sektöründe Brüt Katma Değer ve Toplam Sübvansiyon Düzeyi (Milyon Euro)

	Brüt Katma Değer				Toplam Sübvansiyon		
	2000	2005	2009		2000	2005	2009
HU	1 814.5	1 794.8	1 551.3		172.2	1 087.7	1 162.7
MT	64.5	44.7	52.1		1	19.4	17
NL	9 052.8	7 751.1	7 396.3		408.4	801.3	842.4
AT	2 126.8	2 201.6	2 338.4		1 409.5	1 725.1	1 672.2
PL	4 597.5	5 160.7	5 651.3		214.4	2 111.4	3 120.0
PT	2 159.9	1 926.7	1 846.1		663.7	1 071.8	891.2
RO	4 121.3	6 003.1	5 998.8		228.3	548.8	712.5
SI	399.4	397.4	344.2		93.9	232.2	265.8
SK	310.7	367.8	393.3		226.8	227.6	510.6
FI	669.7	785.2	699.1		1 967.3	2 095.3	2 155.0
SE	1 093.5	1 118.9	1 200.3		881.9	1 018.0	970
UK	7 147.4	6 702.6	7 645.9		4 083.0	4 433.1	4 089.6
NO	980	919.5	878.1		1 291.1	1 207.0	1 234.2
CH	3 052.8	2 582.6	2 657.3		1 497.0	1 717.9	1 982.9

Kaynak: Eurostat - Economic Accounts For Agriculture

EU-27: Avrupa Birliği -27; **BG:** Bulgaristan; **BE:** Belçika ; **CZ:** Çek Cumhuriyeti ; **DK:** Danimarka,; **DE:** Almanya,; **EE:** Estonya ; **IE:** İrlanda, ; **EL/GR:** Yunanistan ; **ES:** İspanya, ; **FR:** Fransa ; **IT:** İtalya; **CY:** G.Kıbrıs,; **LV:** Letonya ; **LT:** Litvanya ; **LU:** Lüksemburg,; **HU:** Macaristan ; **MT:** Malta ; **NL:** Hollanda,; **AT:** Avusturya; **PL:** Polonya ; **PT:** Portekiz ; **RO:** Romanya ; **SI:** Slovenya ; **SK:** Slovakya ; **FI:** Finlandiya; **SE:** İsveç, ; **UK:** Birleşik Krallık, ; **IS:** İzlanda; **LI:** Lihtenştayn ; **NO:** Norveç ; **CH:** İsviçre ; **HR:** Hırvatistan

Avrupa Birliği ülke grupları için Tablo-3.5.7.'de 2005 yılı tarımsal işletmelerin bazı önemli özellikleri verilmiştir. Tarım işletmelerinin büyüklüğü hem makine kullanımı, hem de verimlilik açısından çok önem arz etmektedir. İşletme büyüklüğü ile üretim kapasitesi yakından ilişkilidir. İşletmelerin %3'ü 100 hektardan daha fazla araziye sahip, %51'i ise 5 hektardan daha küçük araziye işlemektedir. Tüm işletmelerin %3'ü tüzel kişiliğe sahip, %1'i grup işletmesi ve 96'sı şahıs işletmesidir. Tarımcılık metotlarına göre Avrupa Birliği'ndeki işletmelerin yapısını incelediğimizde 2005 yılında Avrupa Birliği-27'de traktör ile % 78.9 ve çok işlevli hasat makinesi ile % 40.2 oranında tarım yapılmaktadır. Diğer yandan, organik tarım düzeyi % 1.6 düzeyindedir.

Tablo-3.5. 7 Tarımsal İşletmelerin Bazı Önemli Özellikleri (2005 yılı)				
Kullanılan Tarım Arazisine Göre (%)				
<5 ha	45.4	51.6	45	50
5-<20 ha	32.2	29.5	33	31
20-<50 ha	12.4	10.4	12	10
50-<100 ha	6.0	5.0	6	5
>=100 ha	4.1	3.6	4	4
Tarımcılık Metotlarına Göre (%)				
Organik Tarım			1.9	1.6
Örtü Altında Yetiştirilen Ürünler	2.7	2.5	3.0	2.8
Makineleşmeye Göre (%)				
Traktör İle			80.7	78.9
Kendi Traktörü İle			64.4	55.0
Çok İşlevli Hasat Makinesi İle			40.3	40.2
Kaynak: Agricultural statistics Main results – 2006-2007, European Communities, EUROSTAT, L-2920 Luxembourg, s. 37, 2008,				

Avrupa Birliği ülke grupları için Tablo-3.5.8.'de ekonomik büyüklük sınıflarına göre işletmeler verilmiştir. Buna göre, işletmelerin ekonomik büyüklüklerine baktığımızda, Avrupa büyüklük birimine göre işletme büyüklükleri beş ana grupta toplanmaktadır. Buna göre; 8ESU'den daha küçük işletmeler küçük işletmeler, 100 ESU'den daha büyük işletmeler ise çok büyük işletmeler olarak tanımlanmaktadır. AB'de işletmelerin %66'sı ortalama işletme büyüklükleri açısından 8ESU'nun altındadır. 8-16 ESU'nun altında olan işletmelerin oranı ise %12 düzeyindedir.

Tablo-3.5. 8 Ekonomik Büyüklük Sınıfları (2007 Yılı)		
Gruplar	Büyüklük (ESU)	AB-27 2007, (%)
Küçük	1- < 8 ESU	34
Ortalamanın altında	8 - < 16 ESU	7
Ortalamanın üstünde	16 - < 40 ESU	6
Büyük	40 - < 100 ESU	4
Çok büyük	>= 100 ESU	2
Kaynak: Agricultural statistics Main results – 2008-2009, European Communities, EUROSTAT, L-2920 Luxembourg, s. 1-179, 2010 ESU (European Size Unit) : Avrupa Büyüklük Birimi: Her bir üretim faaliyeti için hesaplanan brüt karların toplanması sonucu işletmenin toplam standart brüt karının bulunmasını ifade eder. İşletmenin toplam brüt karının ESU’ya (1ESU =1200 ECU) bölünmesi ile ekonomik işletme büyüklüğünün belirlenmektedir.		

Avrupa Birliği ülke grupları için Tablo-3.5.9’da tarımsal işletmelerin tarımsal alanlara göre sınıflandırılması verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27’de toplam tarımsal alan 7816000 hektar olup, 5 hektardan küçük tarımsal alanların payı 3921000 hektar, 5-20 arasında olan tarımsal alanlar, 2405700 hektar, 50<100 hektar arasındaki tarımsal alanların payı 393400 hektar ve 100 hektardan büyük tarımsal alanların payı 287600 hektar düzeyindedir. En yüksek tarımsal alanlara sahip ülkeler, İtalya, Romanya, Polonya, İspanya, Yunanistan ve Fransa gelmektedir. Diğer yandan, AB ülkelerinin kendi aralarında da, tarım işletmelerinin büyüklüğü açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. İşletmelerin %50’si 5 hektardan küçük işletmeler, %30’si de 20 hektardan küçük işletmelerden oluşmaktadır. İşletmelerin %20’si 20 hektardan büyük işletmelerden oluşmakta ve bu işletmelerin %84’ünü de eski üyeler oluşturmaktadır. Tarım işletmelerinin sayısına baktığımızda, işletmelerin beşte birini yeni üye ülkeler oluşturmaktadır.

Tablo-3.5. 9 AB’de Tarımsal İşletmelerin Sayısı ve Büyüme Oranı						
	Tarımsal İşletme Sayısı			Büyüme (%)		
Toplam (1000)	2003	2005	2007	2003-2005	2005-2007	2003- 2007
AB-27	7 932.4	7 822.7	7 310.8	- 1.4	- 6.5	-7.8
Belçika	52.7	49.6	46.1	-5.8	-7.0	-12.4
Bulgaristan	157.3	118.1	117.8	-25.0	-0.2	-25.1
Çek Cumhuriyeti	26	26.8	25.9	-3.1	-3.1	-0.1
Danimarka	48.6	51.4	44.4	5.7	-13.6	-8.7
Almanya	390.2	371.1	348.5	-4.9	-6.1	-10.7
Estonya	14.6	13.4	12.8	-8.0	-4.8	-12.4
İrlanda	128.8	125.5	117.9	-2.6	-6.0	-8.5
Yunanistan	554.9	678.1	711.1	3.6	4.9	-8.6
İspanya	978.5	959.0	939.5	-2.0	-2.0	-4.0
Fransa	566.4	527.4	494.1	-6.9	-6.9	-13.3
İtalya	1428.1	1381.4	1383.1	-3.3	-1.1	-3.1
Kıbrıs	28.4	29.9	28.1	5.3	-33.7	-1.1
Letonya	52.7	44.9	44.4	-14.	-1.1	-15.8
Litvanya	89.4	128.6	85.3	43.9	-33.7	-4.6
Lüksemburg	2.3	2.4	2.2	2.6	-5.5	-3.0
Macaristan	161	157.2	140.8	-2.4	-10.4	-12.5
Malta	7.3	8.2	7.6	12.6	-7.2	4.5
Hollanda	85.4	81.8	76.7	-4.1	-6.2	-10.1
Avusturya	140.6	137.0	130.9	-2.6	-4.5	-6.9
Polonya	1056.3	1082.7	1128.1	2.5	4.2	6.8
Portekiz	261.6	219.0	181.6	-16.3	-17.1	-30.6
Romanya	1211.8	1236.0	866.7	2.0	-29.9	-28.5
Slovenya	61.4	60.9	61.5	-0.9	1.0	0.1
Slovakya	12.2	12.9	18.8	5.8	23.1	30.2
Finlandiya	74.2	70.0	66.6	-5.6	-4.9	10.2
İsveç	60.2	66.3	57.5	10.	-13.3	4.5
Birleşik Krallık	181.8	183.4	178.5	0.9	-2.7	1.8
Kaynak: Agricultural statistics Main results – 2008-2009, European Communities, EUROSTAT, L-2920 Luxembourg, s. 1-179, 2010						

Tablo-3.5.10.'da Avrupa Birliği üye ülkeler tarafından kullanılabilir tarımsal alanların sınıflandırılması verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27 için kullanılabilir toplam tarımsal alan 161617900 hektar iken ekilebilir tarımsal alan 100117300 hektar, çayır ve mera alanı ise 50806500 hektar ve uzun ömürlü bitkiler 10498200 hektarlık alana sahiptirler. İşletme başına ekilebilir tarımsal alan Avrupa Birliği-27 için 2005 yılında 20.7 hektar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında, en yüksek ekilebilir tarımsal alana sahip ülkeler, Fransa, Almanya, İspanya, Polonya, İtalya, Romanya ve İngiltere gelmektedir.

Tablo-3.5. 10 Üye Ülkeler Tarafından Kullanılabilir Tarımsal Alanların Sınıflandırılması						
	Kullanılabilir Tarımsal Alan (UUA: Utilised Agricultural Area 1000 Hektar)				Ortalama UAA/işletme hektar	
	2003	2005	2007	2003	2005	2007
AB-27	161 633	161 740	160 827	20.4	20.7	22
Belçika	1 392	1 383.7	1 373	26.4	27.9	29.7
Bulgaristan	2 629	2 487.6	2 867	16.7	22.1	24.3
Çek Cumhuriyeti	3 594	3 552.9	3 490	138.5	131.7	134.6
Danimarka	2 658	2 588.3	2 660	54.7	53.8	60
Almanya	16 909	16 975.3	16 861	43.3	45.7	48.4
Estonya	703	763.8	848	48.3	57.0	66.5
İrlanda	4 239	4 160.4	4 019	32.9	33.2	34.1
Yunanistan	3 877	3 905.8	3 996	5.9	5.8	5.6
İspanya	22 729	23 741.0	23 784	23.2	24.8	25.4
Fransa	27 729	27 490.4	23 371	48.9	52.1	55.7
İtalya	27 685	12 405.9	12 451	8.9	9.0	9
Kıbrıs	12 677	142.1	139	5.2	4.8	4.9
Letonya	149	1 301.5	1 429	22.8	29.0	32.2
Litvanya	1 202	2 338.2	2 134	20.4	18.2	25
Lüksemburg	1 827	128.7	130	55.4	54.5	58.4

Tablo-3.5. 10 Üye Ülkeler Tarafından Kullanılabilir Tarımsal Alanların Sınıflandırılması						
	Kullanılabilir Tarımsal Alan (UUA: Utilised Agricultural Area 1000 Hektar)			Ortalama UAA/işletme hektar		
	2003	2005	2007	2003	2005	2007
Macaristan	128	4 045.3	4 054	25.4	26.0	28.8
Malta	4 081	8.9	9	1.3	1.2	1.2
Hollanda	10	1 958.1	1 914	23.5	23.9	24.9
Avusturya	2 007	2 690.2	2 576	19.3	19.6	19.7
Polonya	2 708	13 132.3	13 856	12.2	12.1	12.3
Portekiz	12 889	3 502.9	3 321	13.6	16.0	18.3
Romanya	3 570	10 337.1	9 498	8.8	8.4	11
Slovenya	10 624	448.1	461	7	7.4	7.5
Slovakya	449	1 840.4	1 889	172.1	143.0	119.3
Finlandiya	2 095	2 261.5	2 286	30.2	32.3	34.3
İsveç	2 242	3 095.9	2 989	50.9	46.7	51.9
Birleşik Krallık	3 06615 494	14 961.6	14 334	85.2	81.6	80.3
Kaynak: Agricultural statistics Main results – 2008-2009, European Communities, EUROSTAT, L-2920 Luxembourg, s. 1-179, 2010						

Tablo-3.5.11.'de AB-27 için 2005 yılında, kullanılabilir tarımsal alanların büyüklüklerin, işletmelerin arazi alanına göre sınıflandırılması verilmiştir. Buna göre, tarımsal işletmelerin toplam alanı 198042700 hektar olup, 5 hektardan küçük alan, 12515400 hektar, 5-20 hektar arası 30835800 hektar, 20-50 hektar arası 31704800 hektar, 50-100 hektarlık kısım 31733000 ve 100 hektardan büyük alanların boyutu ise 91253700 hk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kullanılabilir tarımsal alanlarda, ormanlık alanları payı, 26764400 hektar, tarımsal alanların payı 161617900 hektar, ekilebilir alanların payı 100117300 hektar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekilebilir tarımsal alanların dağılımında ise, tahıllara ayrılan ekilebilir alan 56576000 hektar, endüstri bitkileri alanı 9850200, nadas arazisi alanı, 7707400 hektar, daimi mera ve çayırlar alanı, 50806500 hektar, daimi ekinler alanı 10498200 hektar, yem bitkileri alanı 17685200 hektar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo-3.5.11 AB-27 İçin Kullanılabilir Tarımsal Alanların Büyüklüklerin, İşletmelerin Arazi Alanına Göre Sınıflandırılması (2005 yılı)

UAA'ların büyüklüklerine göre sınıflandırılması	Toplam hektar (1000)	<5 hektar (1000)	5-<20 hektar (1000)	20-<50 hektar (1000)	50<100 hektar (1000)	>=100 Hektar (1000)
Tarımsal İşletmelerin Toplam Alanı	198 042.7	12 515.4	30 835.8	31 704.8	31 733.0	91 253.7
Diğer alanlar	36 424.7	3 728.0	7 063.1	6 196.7	4 227.8	15 209.1
Ormanlık alanlar	26 764.4	2 429.2	5 188.7	4 683.2	3 105.5	11 357.9
Tarımsal alanlar	161 617.9	8 787.4	23 772.7	25 508.0 27	27 505.2	76 044.6
Ekilebilir alanlar	100 117.3	4 559.6	13 933.6	15 350.0 17	17 802.6	48 471.5
Tahıllar	56 576.0	2 885.2	8 837.4	8 347.5	9 138.2	27 367.7
Kuru bakliyat	1 832.1	45.6	155.1	184.4	288.0	1 159.0
Kök bitkiler	4 190.5	306.9	708.5	668.7	727.3	1 779.1
Endüstri bitkileri	9 850.2	277.8	790.4	879.5	1 227.7	6 674.8
Taze sebze ve çilek	1 732.1	302.5	386.7	290.5	247.0	505.4
Açık hava	1 628.7	248.3	359.5	280.7	241.5	498.7
Sera	102.7	54.1	27.1	9.6	5.2	6.7
Çiçek ve süs bitkileri	88.1	32.2	19.7	15.2	9.8	11.1
Açık hava	65.1	15.5	15.3	14.3	09.3	10.6
Sera	23.1	16.7	4.4	0.9	0.5	0.5
Yem bitkileri	17 685.2	529.5	2 302.2	3 826.0	4 520.7	6 506.7
Nadas arazisi	7 707.4	168.0	694.8	1 085.3	1 565.5	4 193.8
Daimi mera ve çayırlar	50 806.5	1 413.9	6 375.0	8 288.7	8 662.5	26 066.4
Daimi ekinler	10 498.2	2 706.4	3 402.1	1 854.8	1 033.6	1 501.2
Meyve ve ekimi	2 377.8	567.5	890.9	413.9	204.0	301.5

Tablo-3.5.11 AB-27 İçin Kullanılabilir Tarımsal Alanların Büyüklüklerin, İşletmelerin Arazi Alanına Göre Sınıflandırılması (2005 yılı)						
UAA'ların büyüklüklerine göre sınıflandırılması	Toplam hektar (1000)	<5 hektar (1000)	5-<20 hektar (1000)	20-<50 hektar (1000)	50<100 hektar (1000)	>=100 Hektar (1000)
Zeytin ağacı	4 137.5	1 278.9	1 242.9	601.6	355.1	659.0
Üzüm bağı	3 310.3	611.8	1 083.3	749.8	421.0	444.5
Kaynak: Agricultural statistics Main results – 2006-2007, European Communities, EUROSTAT, L-2920 Luxembourg, s. 47, 2008						

Tablo-3.5.12.'de Avrupa Birliği ülkeleri için ekilebilir alanların ve kalıcı ürünlerin yapısı verilmiştir. Buna göre, ekilebilir alanlar içerisinde tahılların payı % 56, endüstriyel bitkilerin payı %18, yem bitkilerinin payı % 18 olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan, kalıcı ürünlerin yapısında ise zeytin ağacı % 38, meyve ve Ekimi % 23 ve üzüm bağı is % 32 oranında yer kaplamaktadır.

Tablo-3.5. 12 Avrupa Birliği-27 Ekilebilir Alanların Ve Kalıcı Ürünlerin Yapısı (2005)			
Ekilebilir alanların yapısı AB-27 (%)		Kalıcı ürünlerin yapısı AB-27 (%)	
Tahıllar	56	Zeytin ağacı	38
Endüstriyel bitkiler	18	Meyve ve ekimi	23
Nadas alanı	8	Üzüm bağı	32
Taze sebze ve çilek	2	Narenciye	5
Kuru baklagiller	2	Diğer	2
Kök bitkileri	4		
Yem bitkileri	18		
Diğer	0		
Kaynak: Agricultural statistics Main results – 2006-2007, European Communities, EUROSTAT, L-2920 Luxembourg, s. 49, 2008			

Tablo-3.5.13.'te Avrupa Birliği-27 için tarımsal işgücü düzeyleri verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27 için 2007 yılında toplam işgücü düzeyi 8 985 AWU iken, bunun hane halkına dayanan kısmı %75.5'dir. Düzenli işgücü oranı Avrupa Birliği-27 %24.5'tir. Toplam işgücünde en yüksek paya sahip ülkeler, Polonya, Romanya, İtalya, İspanya, Fransa, Almanya ve Yunanistan gelmektedir.

Tablo-3.5.13 AB-27 Tarımsal İşgücü						
	Toplam İşgücü 1000 AWU		Hane Halkı (Aile İşgücü)* (% AWU)		Düzenli İşgücü (Aileden Olmayan) (% AWU)	
	2005	2007	2005	2007	2005	2007
AB-27	9 782	8 985	76.1	75.5	23.9	24.5
Kaynak: Agricultural statistics Main results – 2008-2009, European Communities, EUROSTAT, L-2920 Luxembourg, s. 1-179, 2010 * Hane halkı iş gücü 16.1 milyon kişi bunun %42'sini kadın iş gücü oluşturmaktadır. **Sezonluk iş gücü, AWU (Annual Work Unit) : Yıllık Çalışma Birimi,						

Tablo-3.5.14.'te Avrupa Birliği ülke grupları için tarımsal işgücü ve yıllık değişim düzeyi verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27 için 2000-2005 arasındaki işgücündeki değişim oranı % -1.4'tür. Avrupa Birliği ülkelerinin 2000-2005 arasındaki işgücündeki değişim oranı neredeyse tamamında azalma yönündedir. En büyük işgücü azalması olan ülkeler, Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Estonya, Slovakya, Letonya, Portekiz ve Polonya gelmektedir.

Tablo-3.5.14 Tarımsal İşgücü ve Yıllık Değişim					
	İşgücü 1000AWU			Yıllık Değişim (%)	
	1995	2000	2005	1995- 2000	2000- 2005
AB-27	:	10540	9 782.4	:	-1,4
AB-15	7209	6529	:	-2.0	
Belçika	84	75	68.8	-2.3	-1,7
Çek Cumhuriyeti		166	142.1	:	-2,9
Danimarka	90	76	58.4	-3.3	-4,6
Almanya	792	685	634.7	-2.9	-1,5
Estonya	70	65	28.1	-1.7	-11,4
Yunanistan	645	586	576.3	-1.9	-0,3
İspanya	1102	1101	949.2	-0.0	-2,8
Fransa	1137	1028	844.4	-2.0	-3,6
İrlanda	232	172	148.0	-5.8	-2,8

Tablo-3.5.14 Tarımsal İşgücü ve Yıllık Değişim					
	İşgücü 1000AWU			Yıllık Değişim (%)	
	1995	2000	2005	1995- 2000	2000- 2005
İtalya	1463	1383	1271.2	-1.1	-1,6
Kıbrıs	:	24	25.9	:	0,9
Letonya	:	149	81.8	:	-9,0
Litvanya	:	187	152.7	:	-3,7
Lüksemburg	5	4	4.0	-2.6	0,0
Macaristan	780	676	229.4	-2.8	-13,2
Malta	5	4	3.7	-0.4	-4,5
Hollanda	221	220	173.9	-0.1	-4,2
Avusturya	198	175	152.3	-2.4	-2,6
Polonya	:	2495	1727.0	:	-6,2
Portekiz	619	503	317.3	-4.1	-7,4
Slovenya	111	104	82.9	-1.3	-4,1
Slovakya	203	143	66.7	-6.8	-10,7
Finlandiya	141	111	83.3	-4.6	-5,0
İsveç	90	77	66.7	-3.3	-2,7
Birleşik Krallık	391	334	292.4	-3.1	-2,5
Bulgaristan	:	771	246.4	:	-13,6
Romanya	:	3645	1355.1	:	-12,6
Kaynak: Agricultural statistics Data – 1995-2005, European Communities, EUROSTAT, s.12-13, 2007					
AWU (Annual Work Unit) : Yıllık Çalışma Birimi,					

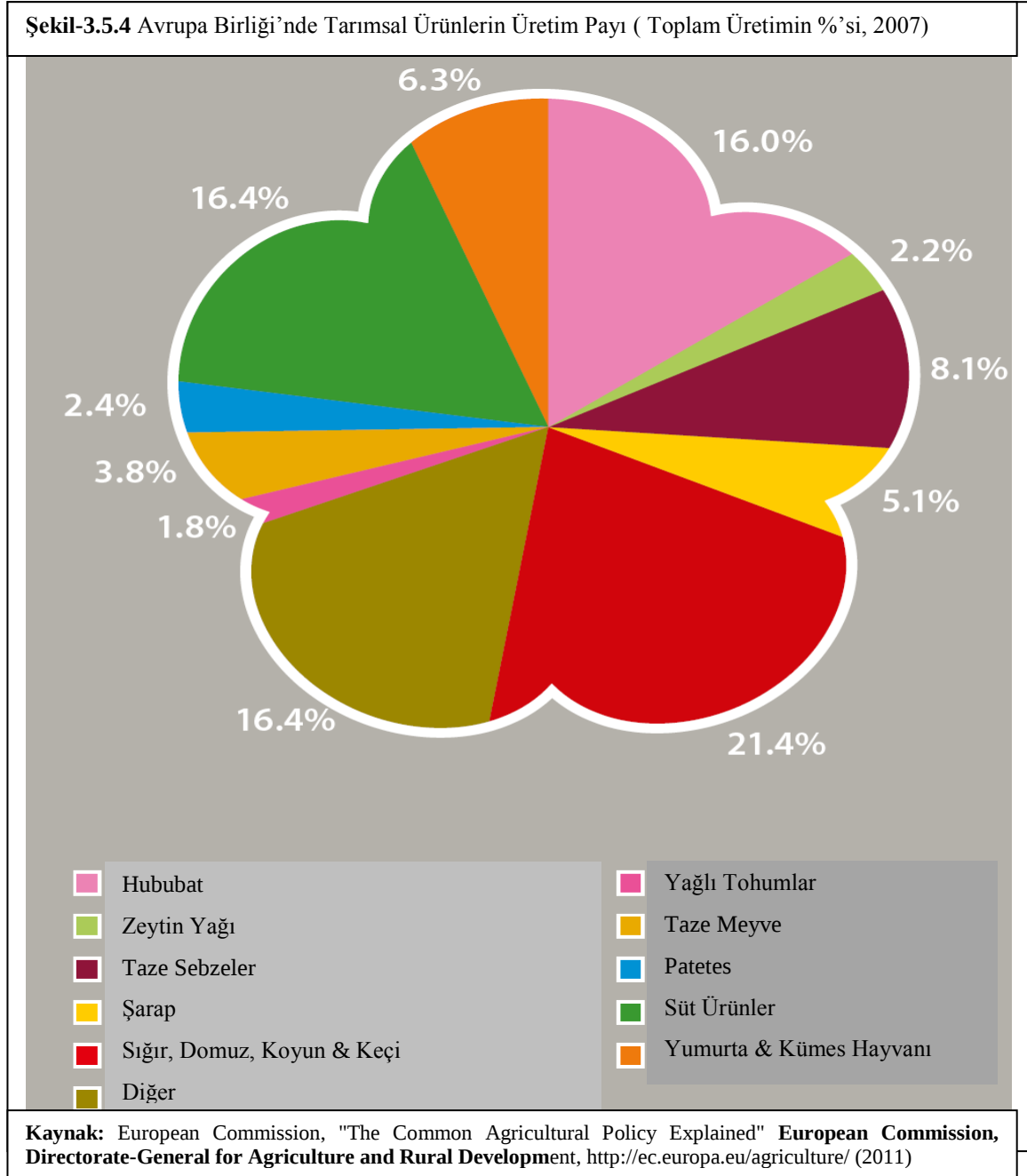
Tablo-3.5.15'te AB-27 tarımsal gelir göstergeleri verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27 için gelir göstergesi 2000=100 iken, 2008'de 115.6'ya yükselmiştir. 2008 yılında 2000 yılına göre artış % 15.6 iken 2001 yılına göre % 5.7 'dir. 2008 yılında 2000'e göre en yüksek gelir artışı gösteren ülkeler, Litvanya, Letonya, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovakya ve Romanya gelmektedir. 2001 yılına göre 2008'de en yüksek gelir artışı gösteren ülkeler de yaklaşık aynı grup ülkelerdir.

Tablo-3.5.15 AB-27 Tarımsal Gelir Göstergeler (2000=100)

	2001	2005	2006	2007	2008	2001-2008 % değişim
AB-27	109.3	106.0	109.9	121.3	115.6	5.7
AB-25	104.4	99.8	103.3	112.4	105.7	1.3
AB-15	103.8	95.2	98.0	105.8	100.6	-3.1
Belçika	91.7	84.0	101.1	103.4	80.1	-12.6
Bulgaristan	111.8	97.9	94.0	96.4	124.4	11.3
Çek Cumhuriyeti	127.2	152.2	155.6	197.0	201.8	58.6
Danimarka	120.7	93.6	100.7	108.4	81.6	-32.4
Almanya	124.5	111.1	116.4	139.7	129.6	4.1
Estonya	134.2	248.4	232.6	327.1	251.9	87.7
İrlanda	99.8	85.7	85.4	87.0	80.1	-19.7
Yunanistan	107.9	95.9	91.7	96.4	94.0	-12.9
İspanya	100.8	89.7	99.0	109.6	98.2	-2.6
Fransa	94.7	104.8	92.3	102.4	93.4	-1.4
İtalya	98.1	85.1	82.0	79.8	81.1	-17.3
Kıbrıs	111.4	93.6	96.0	106.3	103.9	-6.7
Letonya	129.8	243.0	317.8	347.6	280.2	115.9
Litvanya	92.7	191.1	175.7	303.1	287.5	210.1
Lüksemburg	101.0	95.7	93.2	102.5	89.7	-11.2
Macaristan	107.1	145.5	162.6	174.7	207.2	93.5
Malta	115.1	106.7	105.4	102.5	89.2	-22.5
Hollanda	93.4	78.7	94.0	92.1	81.5	-12.7
Avusturya	117.1	110.8	119.5	131.5	125.5	7.2
Polonya	115.0	164.1	181.1	221.6	182.5	58.7
Portekiz	107.3	105.0	109.6	105.1	108.9	1.5
Romanya	171.3	148.9	147.9	117.3	150.7	-12.0
Slovenya	86.8	139.8	136.3	148.6	135.0	55.5
Slovakya	113.7	121.3	148.0	156.3	171.4	50.7
Finlandiya	96.9	106.4	103.7	108.7	94.4	-2.6
İsveç	106.7	109.0	116.5	137.1	135.3	26.8
Birleşik Krallık	105.1	123.5	128.4	135.5	157.9	50.2

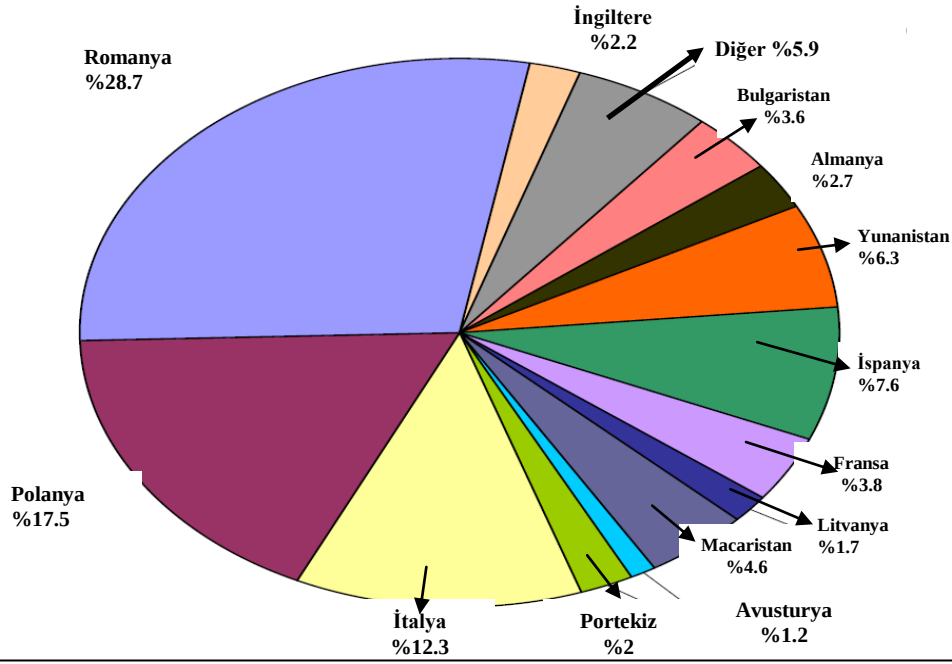
Kaynak: European Communities, **EUROSTAT**, Economic accounts for agriculture - Agricultural income 18/2009 — Statistics in focus, 2009. e* tahmini değer

Şekil-3.5.4.'te Avrupa Birliği'nde tarımsal ürünlerin üretim payı verilmiştir. Buna göre, 2007 yılında sığır, domuz, koyun ve keçi (% 21.4), süt ürünleri (%16.4), diğer ürünler (% 16.4), hububatlar (% 16) ve taze sebzeler (% 8.1) düzeyinde gerçekleşmiştir.



Şekil-3.5.5 Avrupa Birliği ülkelerinde tarımsal işletmelerin dağılımı verilmiştir. Buna göre, en yüksek işletme sayısı Romanya, Polonya ve İtalya'dadır.

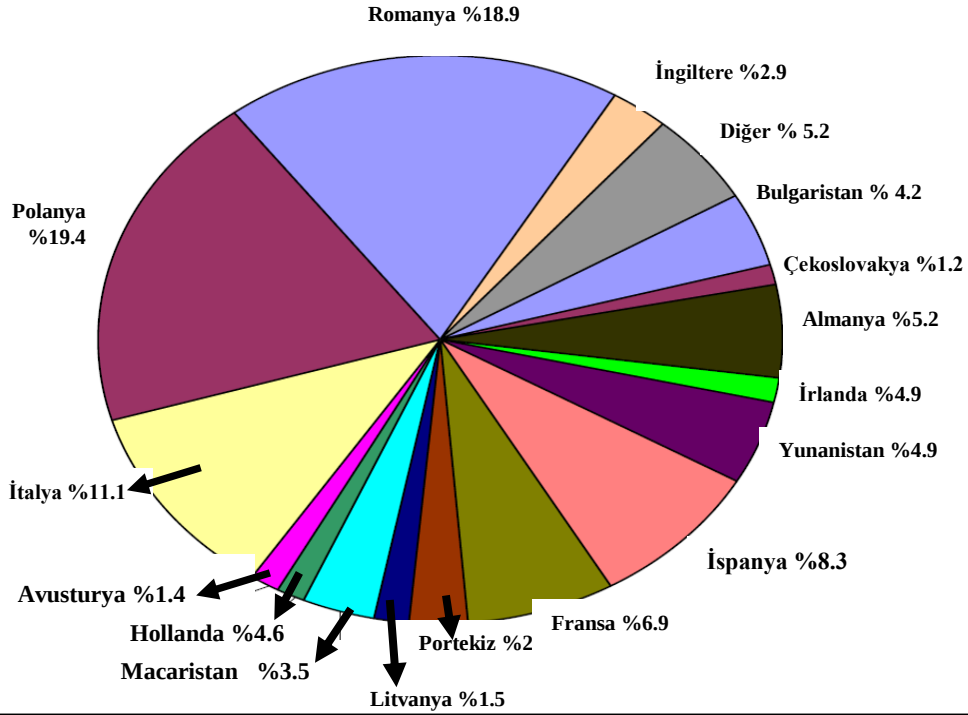
Şekil-3.5.5 Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımsal İşletmelerin Dağılımı (2007)



Kaynak: European Commission, Situation And Prospects For Eu Agriculture And Rural Areas, 2010, s. 43

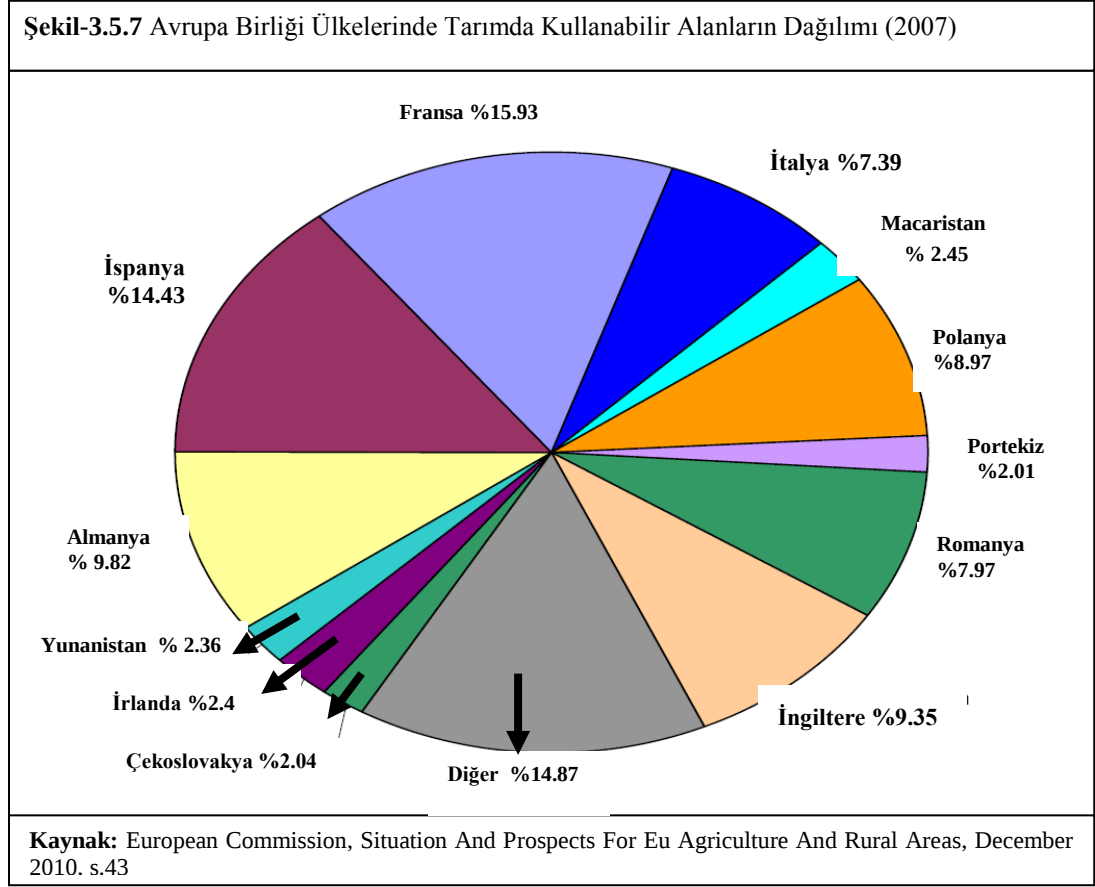
Şekil-3.5.6 Avrupa Birliği ülkelerinde tarımda işgücünün dağılımı verilmiştir. Buna göre, en yüksek işgücü Polonya, Romanya ve İtalya'da yer almaktadır.

Şekil-3.5.6 Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımda İşgücünün Dağılımı (2007)

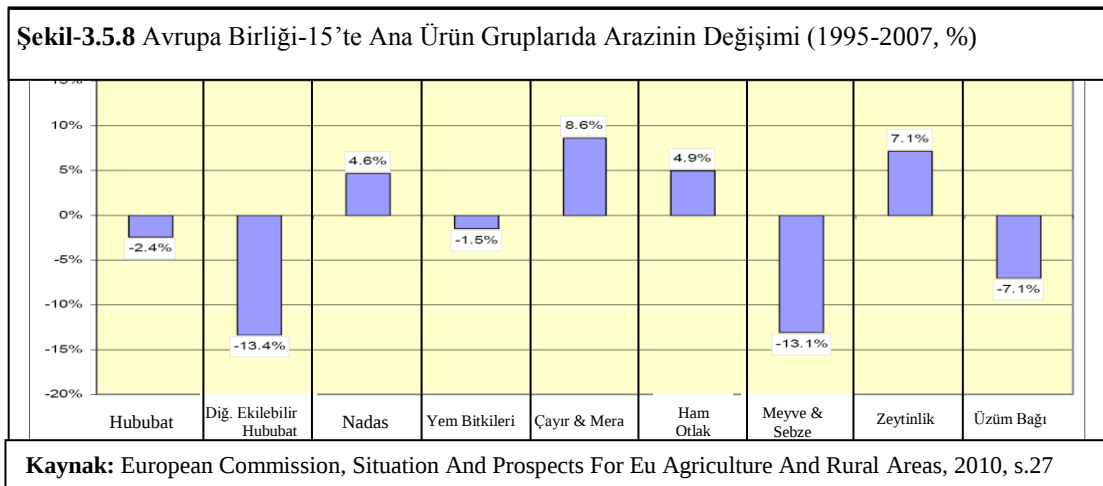


Kaynak: European Commission, Situation And Prospects For Eu Agriculture And Rural Areas, December 2010. s. 43

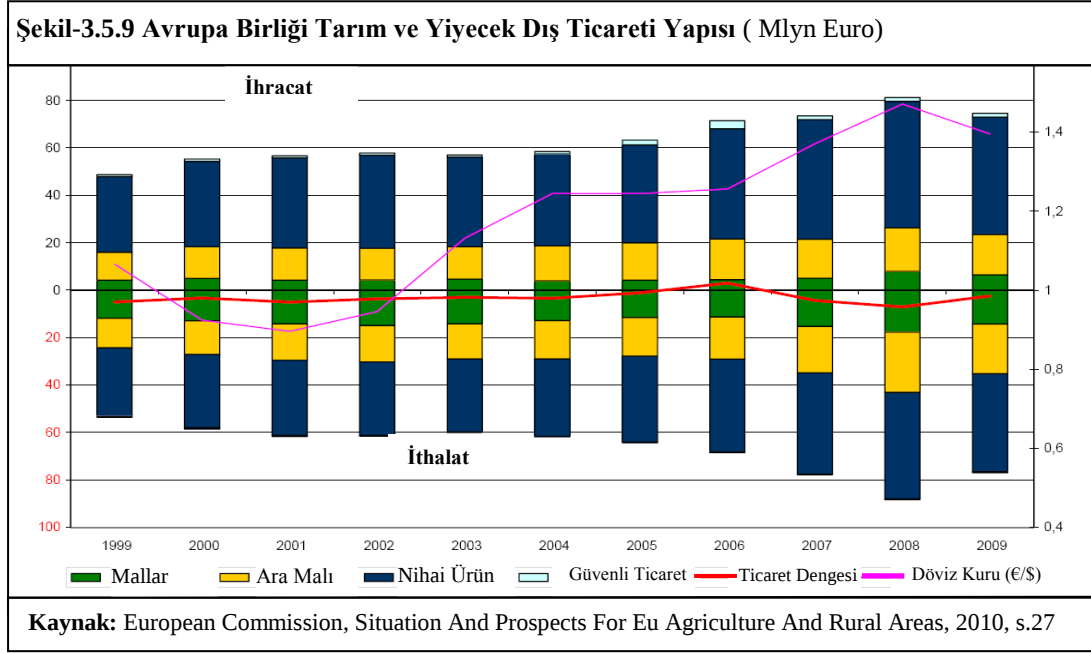
Şekil-3.5.7.'de Avrupa Birliği ülkelerinde tarımda kullanabilir alanların dağılımı verilmiştir. En yüksek alanlar, Fransa, İspanya, Almanya ve İngiltere'dedir.



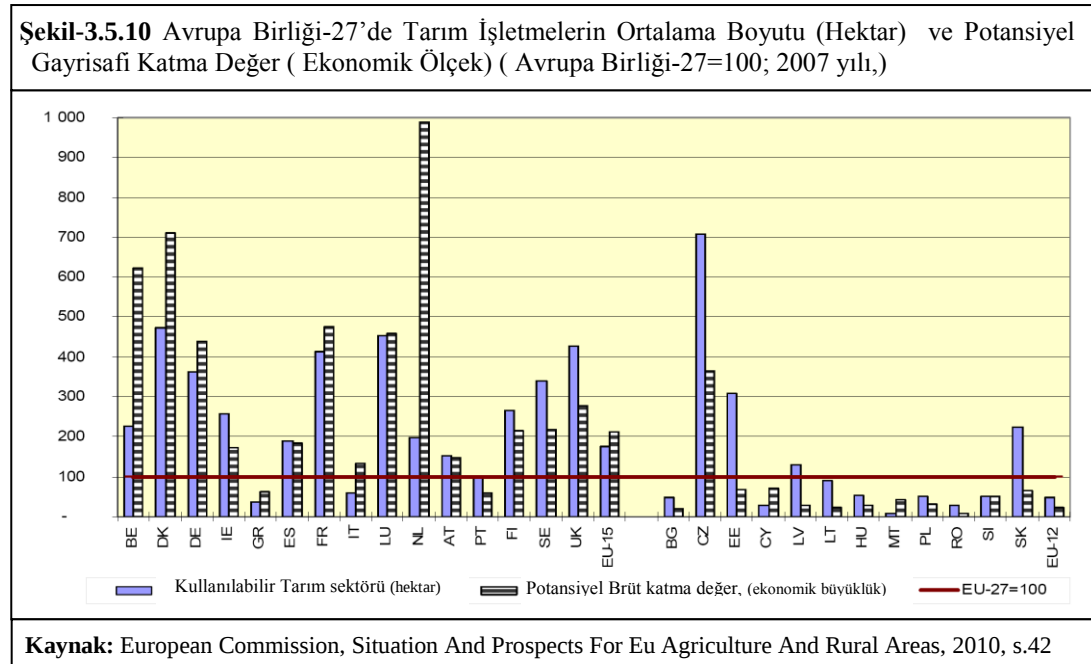
Şekil-3.5.8.'de Avrupa Birliği-15'te ana ürün grupları da arazinin değişimi verilmiştir. Buna göre, en fazla artış, çayır&meralarda, en çok azalma ise, diğer ekilebilir hububat alanlarında ortaya çıkmıştır.



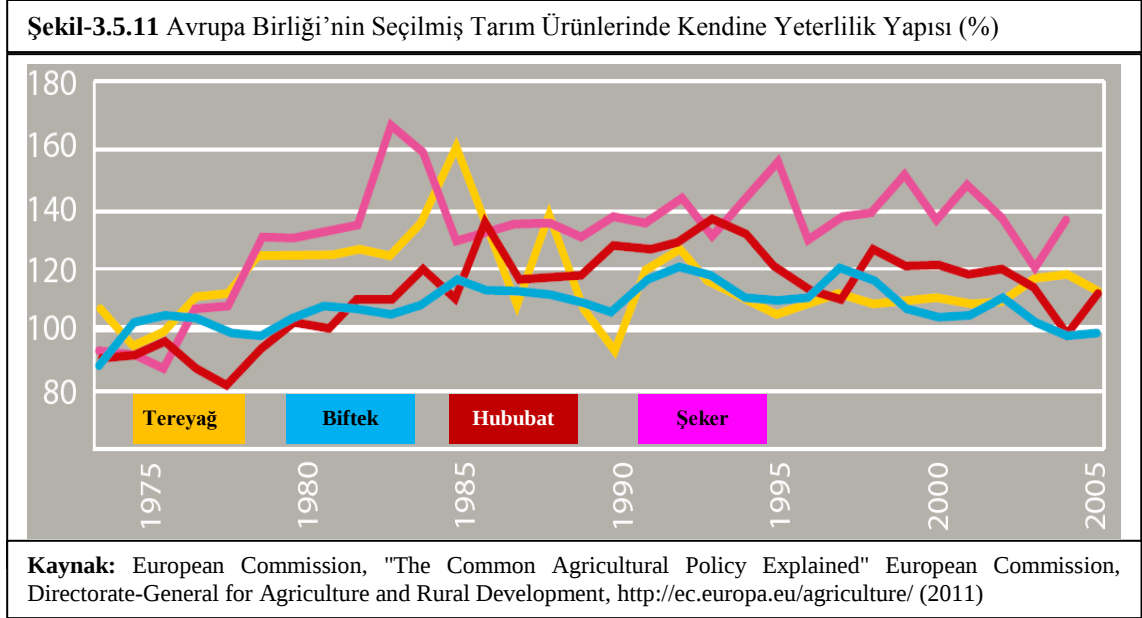
Şekil-3.5.9.'te Avrupa Birliği tarım ve yiyecek ticareti yapısı verilmiştir. Buna göre, dış ticaret dengesi 2006 yılından sonra daha fazla açık vermeye başlamıştır.



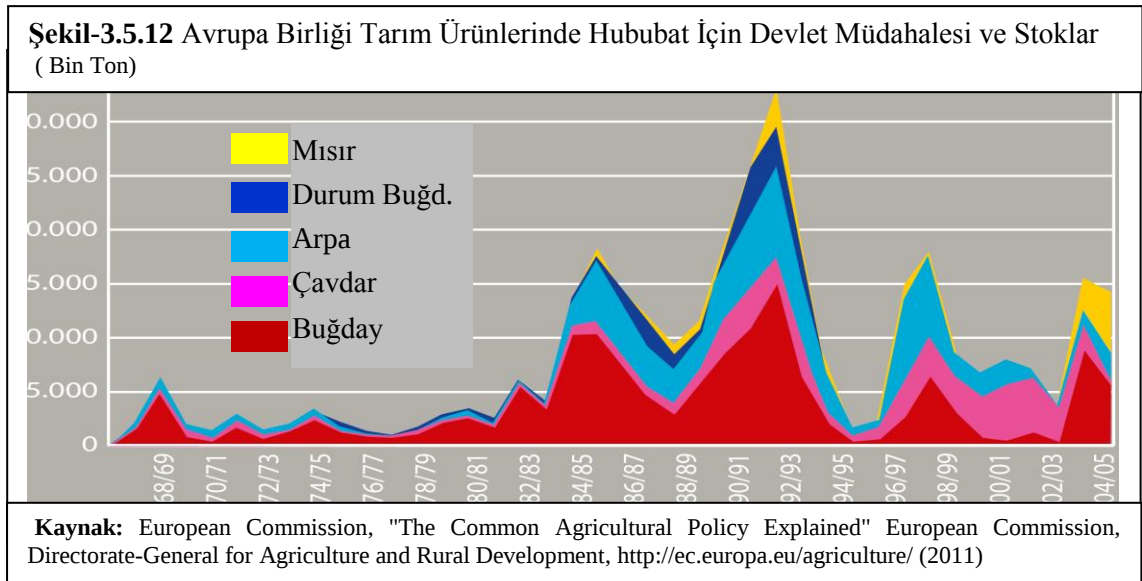
Şekil-3.5.10.'da Avrupa Birliği-27'de tarım işletmelerin ortalama boyutu ve potansiyel gayrisafı katma değer verilmiştir. En yüksek alan ve potansiyel brüt katma değere sahip ülkeler, Fransa, Hollanda, Almanya, Danimarka ve Belçika sayılabilir.



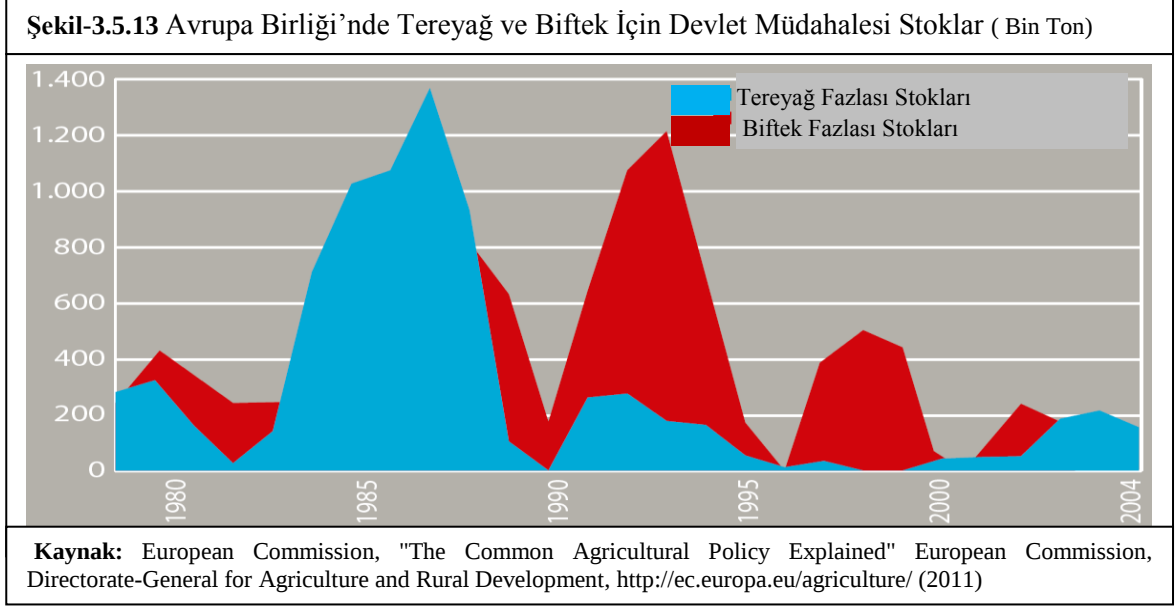
Şekil-3.5.11.'te Avrupa Birliği'nin seçilmiş tarım ürünlerinde kendine yeterlilik yapısı verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği 1970'li yıllarda kendine yeterlilik sorunu yaşadığı ürünlerde, uyguladığı politikalarla birlikte 1980'lerin başından itibaren hububat, bifttek, şeker ve tereyağ ürünlerinde kendine yeterliliğe fazlasıyla ulaşmışlardır.



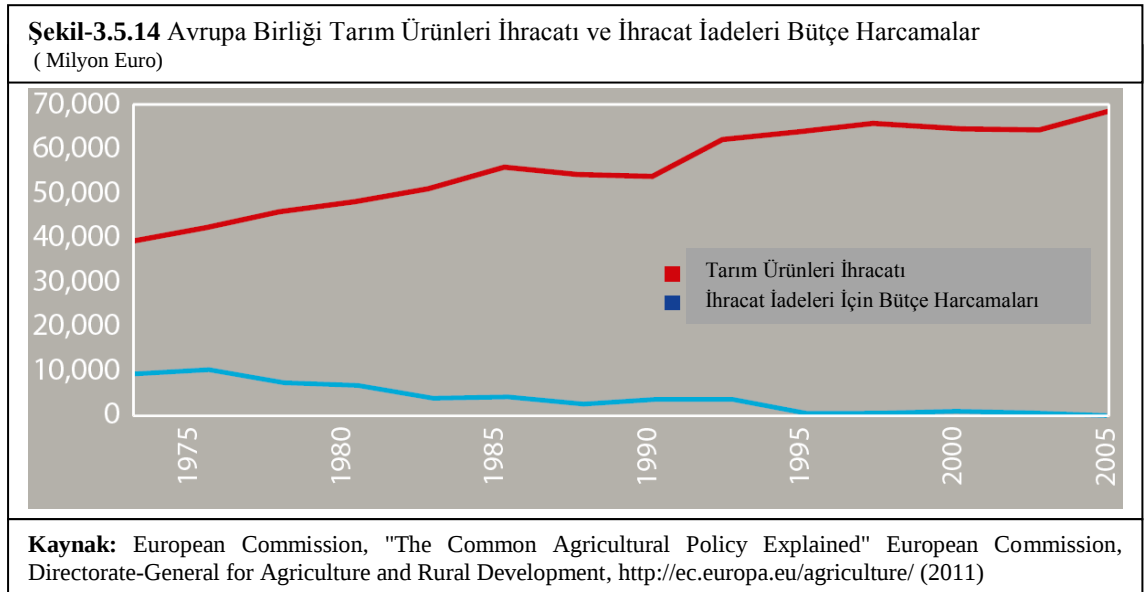
Şekil-3.5.12.'te Avrupa Birliği tarım ürünlerinde hububat için devlet müdahalesi ve stoklar verilmiştir. Buna göre, devletin müdahaleleri ile özellikle 1985'lerle birlikte mısır, d.buğdayı, arpa, çavdar ve buğdayda aşırı stoklar oluşmuştur.



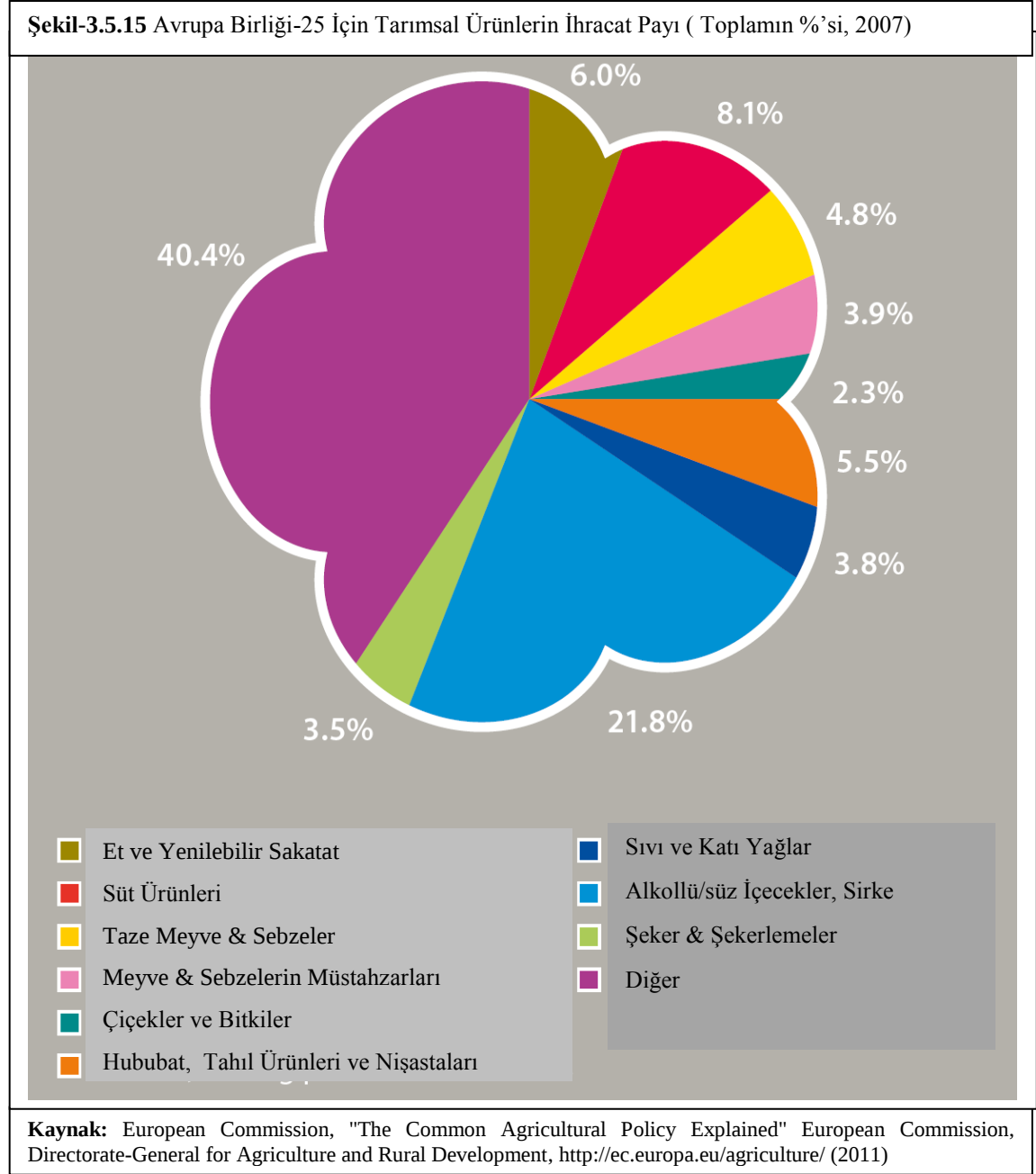
Şekil-3.5.13.'te Avrupa Birliği'nde tereyağ ve biftek için devlet müdahalesi ve buna bağlı oluşan stoklar verilmiştir. Buna göre, özellikle 1980 sonrasında tereyağı ve biftek ürünlerinde aşırı arz fazlası ve stokları ortaya çıkmıştır.



Şekil-3.5.14.'te Avrupa Birliği tarım ürünleri ihracatı ve ihracat iadeleri bütçe harcamalar verilmiştir. Buna göre, tarımsal ürünlerin ihracatı istikrarlı bir artış göstermiştir. Diğer yandan, ihracat iadeleri için bütçe harcamaları da, tarımsal ürünlerin ihracatı istikrarlı bir artışla beraber azalma göstermiştir.

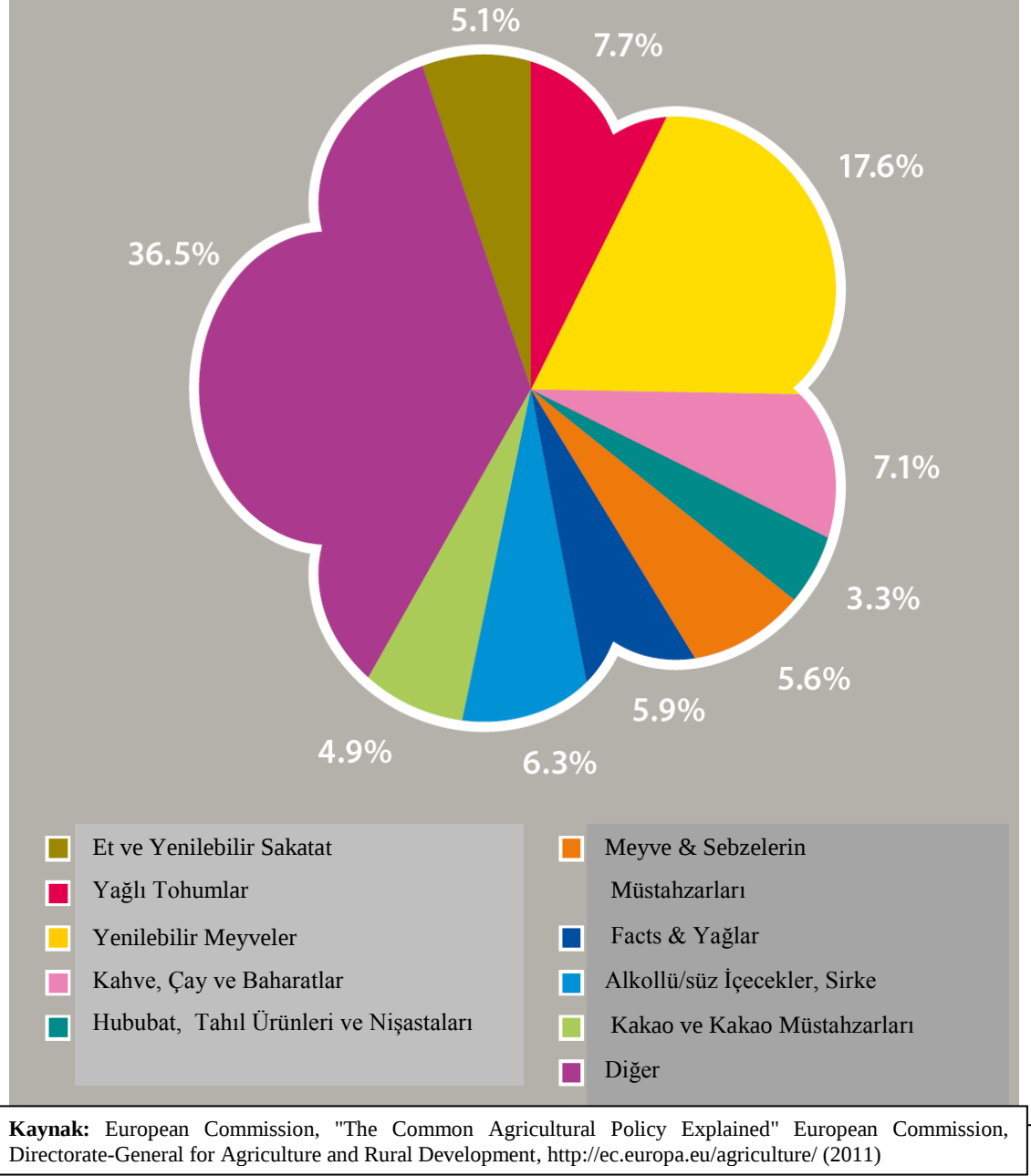


Şekil-3.5.15.'te Avrupa Birliği-25 için tarımsal ürünlerin ihracat payı 2007 yılı için toplam ihracatın oranı olarak verilmiştir. Buna göre, tarımsal ürünler içerisinde en yüksek ihracat payı alkollü ve alkolsüz içecekler, sirke, süt ürünler, et ve yenilenebilir sakatat, hububat, tahıl ürünleri ve nişastaları gelmektedir.



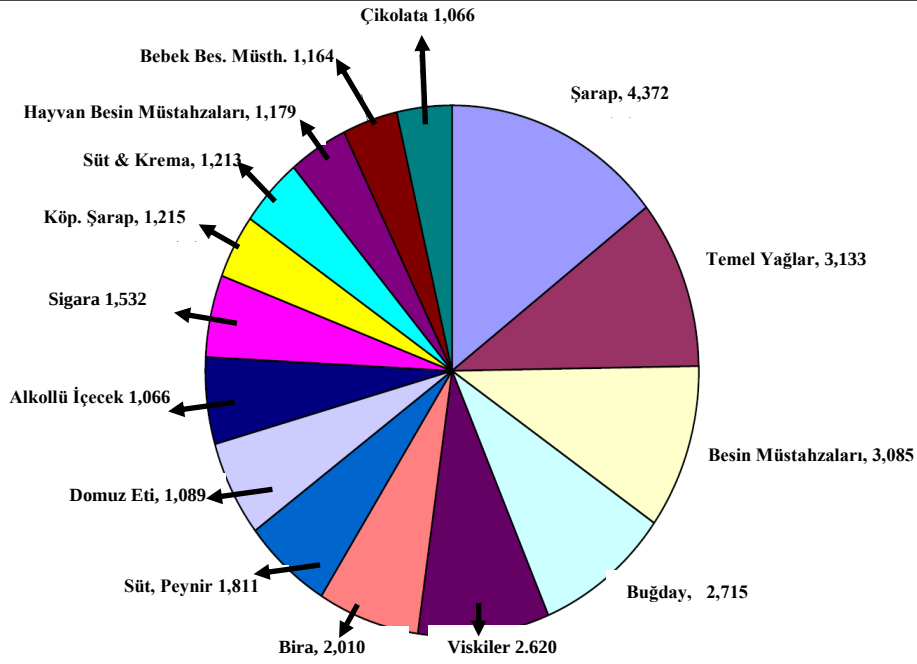
Şekil-3.5.16.'da Avrupa Birliği-25 İçin tarımsal ürünlerin ithalat payı 2007 yılı için toplam ithalatın oranı olarak verilmiştir. Buna göre, tarımsal ürünler içerisinde en yüksek ithalat payı yenilebilir meyveler, yağlı tohumlar, kahve, çay ve baharatlar gelmektedir. En düşük düzeyinde ise hububat, tahıl ürünleri ve nişastaları gelmektedir.

Şekil-3.5.16 Avrupa Birliği-25 İçin Tarımsal Ürünlerin İthalat Payı (Toplamın %'si, 2007)



Şekil-3.5.17.'de Avrupa Birliği ülkelerinde tarımsal ürün ihracatı 2007-2009 ortalaması verilmiştir. Buna göre, ihracatta en yüksek ürün kalemleri, şarap, temel yağlar, besin müstahzarları, buğday ve viskiler gelmektedir.

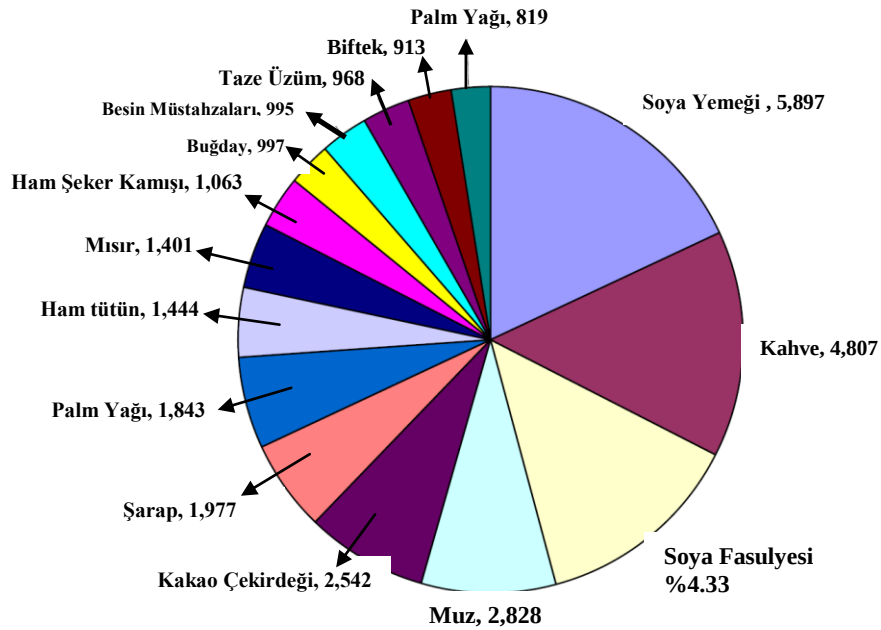
Şekil-3.5.17 Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımsal Ürün İhracatı (2007-2009 Ortalaması, Milyon Euro)



Kaynak: European Commission, Situation And Prospects For Eu Agriculture And Rural Areas, 2010, s.28

Şekil-3.5.17.'de Avrupa Birliği ülkelerinde tarımsal ürün ithalatı 2007-2009 ortalaması verilmiştir. Buna göre, ithalatta en yüksek ürün kalemleri, soya ürünleri, kahve, muz ve kakao çekirdeği gelmektedir.

Şekil-3.5.18 Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımsal Ürün İthalatı (2007-2009 Ortalaması, Milyon Euro)



Kaynak: European Commission, Situation And Prospects For Eu Agriculture And Rural Areas, December 2010. s.29

Tablo-3.5.16.'da Avrupa Birliği -27'nin tarım ürünleri için dünyaya ihracatı, Uruguay Turu anlaşmasındaki tanımlamaya göre verilmiştir. Buna göre, 2009 yılı verilerine göre en çok ihracatı yapılan ürün gruplarının başında, ara mallar ve nihai ürünler gelmektedir. Alt ürün kalemlerinde ise, 2009 yılı verilerine göre, en çok ihracatı yapılan ürünlerin başında meşrubat, alkollü içkiler ve sirke, yenilen çeşitli gıda müstahzarları, tütün ve tütün mamulleri süt ürünü, et ve yenilen sakatat, hububat, hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, yenilebilir meyve ve kabuklu yemiş, kakao ve kakao müstahzarları, sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin müstahzarlar, gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri, hububat, un ve nişasta müstahzarları gelmektedir.

Tablo-3.5. 16 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünyaya İhracatı (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)		Tarımdaki Payı (%)	
<i>İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	00/09	08/09	2000	2009
01 – Canlı Hayvanlar	1 054	900	1 011	896	975	1 048	1 049	1 106	1 106	1 190	12.9	7.6	1.9	1.6
02 - Et Ve Yenilen Sakatat	3 842	3 672	3 479	3 087	3 628	3 551	3 729	3 797	5 098	4 419	15	-13.3	6.9	5.9
04 – Süt Ürünü	5 435	5 614	5 047	4 983	5 151	5 163	5 013	6 199	6 554	5 463	0.5	-16.6	9.8	7.3
05 – Hayvansal Orijinli Ürünler	351	308	338	307	386	436	471	453	557	579	64.9	3.9	0.6	0.8
06 – Ağaçlar ve Diğer Bitkiler	1 204	1 273	1 390	1 336	1 320	1 386	1 596	1 721	1 745	1 558	29.4	-10.7	2.2	2.1
07 – Yenilebilir, Sebze, Kök ve Yumrular	1 083	1 200	1 551	1 499	1 386	1 361	1 701	1 908	2 089	1 901	75.6	-9	2	2.6
08 – Yenilebilir Meyve ve Kabuklu Yemiş	1 160	1 316	1 384	1 393	1 405	1 615	1 975	2 284	2 481	2 318	99.9	-6.5	2.1	3.1

Tablo-3.5. 16 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünyaya İhracatı (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)		Tarımdaki Payı (%)	
09 –Kahve, Çay, Paraguay Çayı & türler	738	737	731	779	820	884	1 008	1 062	1 145	1 080	46.3	-5.7	1.3	1.5
10 - Hububat	3 035	2 339	2 319	2 481	1 605	2 073	2 301	2 883	5 510	3 868	27.4	-29.8	5.5	5.2
11 – Yem Sanayi Ürünleri	1 595	1 727	1 783	1 698	1 780	1 512	1 529	1 755	1 991	1 803	13.1	-9.4	2.9	2.4
12 – Yağlı Tohumlar ve Meyveler	884	850	969	889	975	1 070	1 200	1 516	1 824	1 575	78.1	-13.6	1.6	2.1
13 - Lak; Sakız, Reçine ve Diğer Bitkisel Özsu	548	564	594	559	597	646	593	655	641	594	8.5	-7.2	1	0.8
14 - Başka Yerde Belirtilmeyen Bitkisel Ürünler	16	13	16	16	12	10	18	42	37	34	105.4	-8.7	0	0
15 - Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar	2 488	2 158	2 411	2 271	2 379	2 446	2 500	2 530	3 060	2 644	6.3	-13.6	4.5	3.5
16 – Et Müstahzarları	688	615	594	550	549	567	581	611	680	656	-4.6	-3.5	1.2	0.9
17 - Şeker ve şeker mamulleri	2 378	2 579	2 030	1 866	1 657	2 224	2 872	1 544	1 443	1 517	-36.2	5.1	4.3	2
18 - Kakao ve kakao müstahzarları.	1 464	1 619	1 722	1 805	1 837	1 844	2 132	2 379	2 590	2 705	84.8	4.4	2.6	3.6
19 - Hububat, un, nişasta müstahzarları	3 012	3 456	3 417	3 315	3 394	3 668	4 024	4 420	4 989	4 948	64.3	-0.8	5.4	6.6
20 - Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin müstahzarlar	2 109	2 297	2 490	2 279	2 336	2 444	2 705	3 009	3 059	2 906	37.7	-5	3.8	3.9
21 - Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	2 832	3 141	3 365	3 382	3 692	4 019	4 517	4 883	4 989	4 765	68.2	-4.5	5.1	6.4

Tablo-3.5. 16 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünyaya İhracatı (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)		Tarımdaki Payı (%)	
22 - Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	11 816	12 468	13 254	13 112	13 008	13 983	16 353	17 304	16 909	15 246	29	-9.8	21.4	20.5
23 - Gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri	1 240	1 255	1 369	1 212	1 348	1 479	1 690	1 895	2 163	2 333	88.2	7.9	2.2	3.1
24 - Tütün ve tütün Mamulleri	2 482	2 466	2 503	2 338	2 262	3 617	5 069	3 156	3 711	3 831	54.3	3.2	4.5	5.1
Diğer Dünya Ticaret Örgütü Ürünleri (1-24 Kısım Hariç)	3 848	4 185	4 134	5 031	5 977	6 258	6 824	6 342	6 843	6 553	70.3	-4.2	7	8.8
Toplam Tarımsal Ürünler	55 303	56 753	57 903	57 085	58 480	63 305	71 448	73 453	81 212	74 488	34.7	-8.3	100	100
- Mallar	4 946	4 198	4 310	4 720	3 927	4 186	4 474	5 044	7 900	6 474	30.9	-18	8.9	8.7
- Ara Mallar	13 435	13 619	13 427	13 537	14 665	15 791	17 082	16 429	18 346	17 026	26.7	-7.2	24.3	22.9
- Nihai Ürünler	35 991	37 977	39 287	37 918	38 841	41 361	46 427	50 474	53 287	49 484	37.5	-7.1	65.1	66.4
- Güvenilir Ticaret	931	959	879	910	1 047	1 967	3 465	1 506	1 679	1 503	61.5	-10.5	1.7	2
Tüm Toplam Ürünler	849 740	884 707	891 899	869 237	952 955	1 052 720	1 160 101	1 240 541	1 309 818	1 095 678	28.9	-16.3		
% Tarım Ürün. / Tüm Ürünler	6.5	6.4	6.5	6.6	6.1	6	6.2	5.9	6.2	6.8				
Kaynak: EUROSTAT / COMEXT														

Tablo-3.5.17.'de Avrupa Birliği -27'nin tarım ürünleri için dünyadan ithalatı, Uruguay Turu anlaşmasındaki tanımlamaya göre verilmiştir. Buna göre, 2009 yılı verilerine göre en çok ithalatı yapılan ürün gruplarının başında, ara mallar ve nihai ürünler gelmektedir. Alt ürün kalemlerinde ise, 2009 yılı verilerine göre, en çok ithalatı yapılan ürünlerin başında gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri, yenilebilir, sebze, kök ve yumrular, yenilebilir meyve ve kabuklu yemiş, Kahve, çay, Paraguay çayı ve türler, hububat, yağlı tohumlar ve meyveler hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, kakao ve kakao müstahzarları, sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin müstahzarlar, meşrubat, alkollü içkiler ve sirke, et ve yenilen sakatat gelmektedir.

Tablo-3.5. 17 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünyadan İthalatı (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
<i>İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	00/09	08/09	2000	2009
01 – Canlı Hayvanlar	602	522	512	442	436	536	579	457	352	287	-52.4	-18.5	1	0.4
02 - Et Ve Yenilen Sakatat	2 527	2 988	2 815	2 768	2 901	3 390	3 590	3 811	3 646	3 381	33.8	-7.3	4.3	4.4
04 – Süt Ürünü	1 034	1 091	988	1 027	983	837	878	909	958	884	-14.5	-7.7	1.8	1.1
05 – Hayvansal Orijinli Ürünler	852	834	777	758	799	848	834	807	1 012	958	12.5	-5.3	1.5	1.2
06 – Ağaçlar ve Diğer Bitkiler	1 191	1 230	1 242	1 198	1 204	1 256	1 378	1 466	1 533	1 454	22.1	-5.1	2	1.9
07 – Yenilebilir, Sebze, Kök ve Yumrular	2 479	2 563	2 476	2 340	2 682	2 809	3 039	3 841	3 605	3 234	30.5	-10.3	4.2	4.2
08 – Yenilebilir Meyve ve Kabuklu Yemiş	8 174	8 915	9 140	9 544	10 091	11 445	11 761	12 484	13 133	11 966	46.4	-8.9	13.9	15.5

Tablo-3.5. 17 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünyadan İthalatı (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
09 –Kahve, Çay, Paraguay Çayı & türler	5 830	4 627	3 866	3 692	3 687	4 614	5 325	5 855	6 715	6 365	9.2	-5.2	9.9	8.3
10 - Hububat	1 774	2 089	2 795	2 381	2 499	1 925	2 055	4 598	5 665	2 772	56.3	-51.1	3	3.6
11 – Yem Sanayi Ürünleri	77	72	69	60	77	76	90	132	105	97	26.6	-7.5	0.1	0.1
12 – Yağlı Tohumlar ve Meyveler	5 281	6 123	5 851	5 730	5 373	4 884	4 778	5 940	8 437	7 055	33.6	-16.4	9	9.2
13 - Lak; Sakız, Reçine ve Diğer Bitkisel Özsu	482	478	456	415	465	538	510	536	587	544	12.8	-7.2	0.8	0.7
14 - Başka Yerde Belirtilmeyen Bitkisel Ürünler	125	141	109	99	98	103	104	122	133	122	-2.1	-7.8	0.2	0.2
15 - Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar	2 369	2 363	2 822	2 870	3 388	3 832	4 926	5 472	7 786	5 473	131	-29.7	4	7.1
16 – Et Müstahzarları	576	641	608	667	780	956	1 094	1 204	1 612	1 469	155	-8.9	1	1.9
17 - Şeker ve şeker mamulleri	1 502	1 671	1 754	1 668	1 780	1 909	2 058	1 995	2 117	1 836	22.3	-13.3	2.6	2.4
18 - Kakao ve kakao müstahzarları.	1 913	2 265	3 003	3 521	2 958	3 154	3 096	3 486	3 981	4 659	143.5	17	3.3	6.1
19 - Hububat, un, nişasta müstahzarları	552	576	598	634	698	722	757	846	959	970	75.5	1.2	0.9	1.3
20 - Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin müstahzarlar	3 258	3 008	3 176	3 113	3 266	3 542	3 828	4 137	4 386	3 840	17.9	-12.4	5.6	5
21 - Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	1 354	1 424	1 432	1 369	1 392	1 489	1 699	1 924	2 054	2 070	52.8	0.8	2.3	2.7

Tablo-3.5. 17 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünyadan İthalatı (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
22 - Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	2 902	3 499	3 521	3 456	3 856	4 012	4 437	5 091	5 138	4 776	64.6	-7	4.9	6.2
23 - Gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri	5 108	5 891	5 694	5 452	6 189	5 530	5 548	6 540	8 492	7 549	47.8	-11.1	8.7	9.8
24 - Tütün ve tütün Mamulleri	2 944	2 961	2 699	2 302	2 054	2 032	2 040	2 076	1 899	2 196	-25.4	15.6	5	2.9
Diğer Dünya Ticaret Örgütü Ürünleri (1-24 Kısım Hariç)	5 740	5 818	5 168	4 521	4 239	3 998	4 135	4 101	3 988	3 035	-47.1	-23.9	9.8	3.9
Toplam Tarımsal Ürünler	58 648	61 790	61 572	60 029	61 894	64 436	68 538	77 832	88 293	76 993	31.3	-12.8	100	100
- Mallar	12 929	14 209	14 930	14 220	12 840	11 606	11 384	15 282	17 758	14 312	10.7	-19.4	22	18.6
- Ara Mallar	14 255	15 477	15 390	14 800	16 189	16 302	17 780	19 630	25 441	20 970	47.1	-17.6	24.3	27.2
- Nihai Ürünler	30 871	31 639	31 002	30 891	32 652	36 263	39 143	42 692	44 869	41 318	33.8	-7.9	52.6	53.7
- Güvenilir Ticaret	593	465	251	118	213	266	230	228	225	393	-33.6	74.9	1	0.5
Tüm Toplam Ürünler	992 695	979 143	936 967	935 265	1027 522	1 179 569	1 352 787	1 433 402	1 564 946	1 199 798	20.9	-23.3		
% Tarım Ürün. / Tüm Ürünler	5.9	6.3	6.6	6.4	6	5.5	5.1	5.4	5.6	6.4				
Kaynak: EUROSTAT / COMEXT														

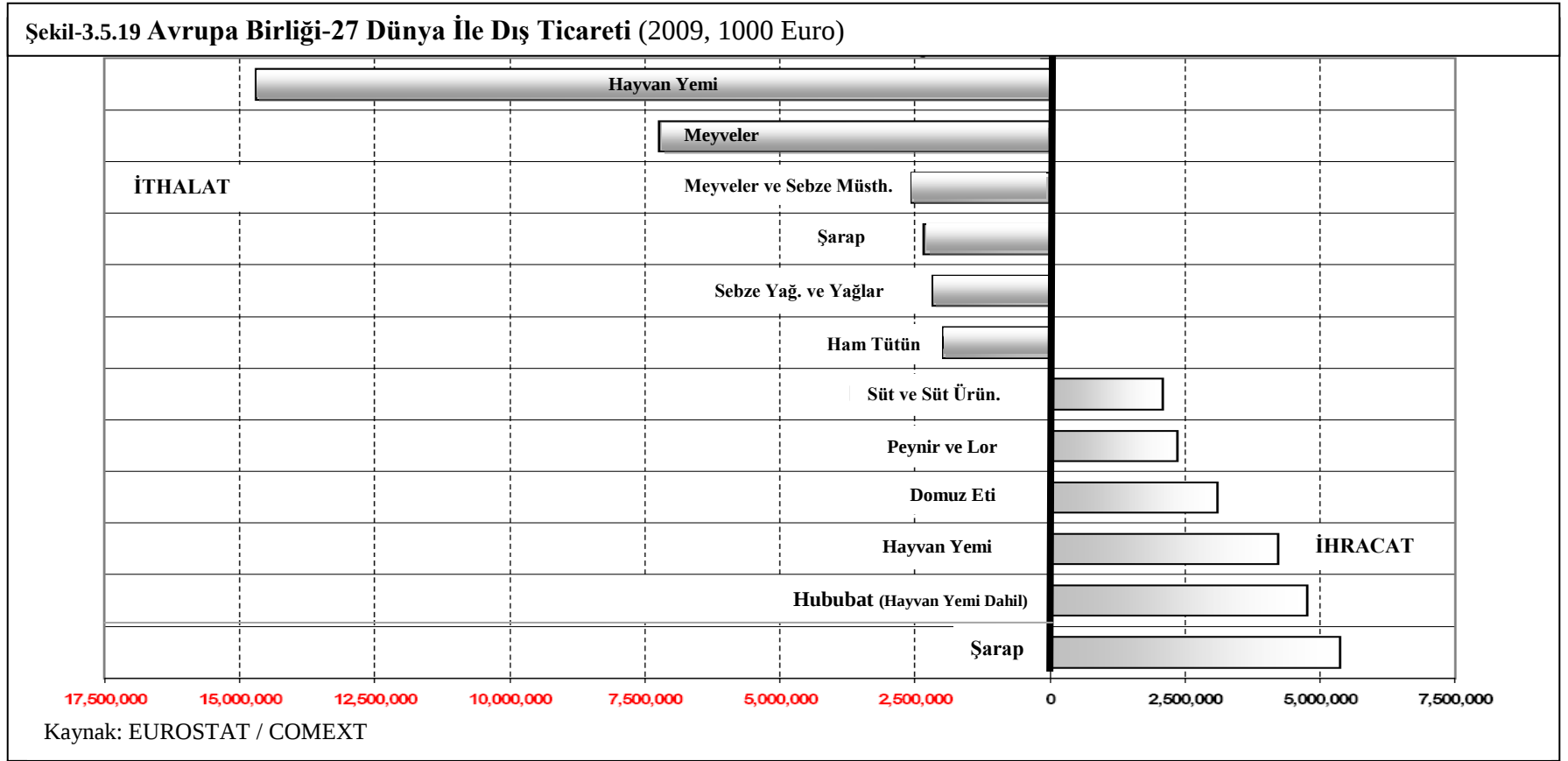
Tablo-3.5.18.'de Avrupa Birliği -27'nin tarım ürünleri için dünyadan ile dış ticaret dengesi, Uruguay Turu anlaşmasındaki tanımlamaya göre verilmiştir. Buna göre, 2009 yılı verilerine göre en fazla dış ticaret açığı verilen ürün gruplarının başında, mallar ve ara mallar gelmektedir. Alt ürün kalemlerinde ise, 2009 yılı verilerine göre en fazla dış ticaret açığı verilen ürünlerin başında, gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri, hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, yağlı tohumlar ve meyveler, kahve, çay, Paraguay çayı & türler, yenilebilir meyve ve kabuklu yemiş yenilebilir, sebze, kök ve yumrular gelmektedir. Alt ürün kalemlerinde ise, 2009 yılı verilerine göre en fazla dış ticaret fazlası verilen ürünler grubunda başında nihai ürünler grubu, alt ürün kalemlerinde ise, süt ürünü, hububat, un, nişasta müstahzarları, yenilen çeşitli gıda müstahzarları, meşrubat, alkollü içkiler ve sirke, diğer dünya ticaret örgütü ürünleri gelmektedir.

Tablo-3.5. 18 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünya İle Dış Ticaret Dengesi (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)	
<i>İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	00/09	08/09
01 – Canlı Hayvanlar	452	378	499	454	539	512	470	649	754	904	99.9	19.8
02 - Et Ve Yenilen Sakatat	1 315	684	664	319	728	161	139	- 15	1 452	1 038	-21.1	-28.6
04 – Süt Ürünü	4 400	4 524	4 059	3 956	4 168	4 326	4 135	5 290	5 596	4 579	4.1	-18.2
05 – Hayvansal Orijinli Ürünler	- 500	- 527	- 439	- 451	- 414	- 412	- 363	- 354	- 455	- 379	-24.2	-16.7
06 – Ağaçlar Ve Diğer Bitkiler	13	43	148	137	116	130	218	255	212	104	681.7	-51.1
07 – Yenilebilir, Sebze, Kök Ve Yumrular	- 1 396	- 1 363	- 925	- 841	- 1 296	- 1 448	- 1 338	- 1 933	- 1 517	- 1 333	-4.5	-12.1
08 – Yenilebilir Meyve Ve Kabuklu Yemiş	- 7 014	- 7 598	- 7 756	- 8 151	- 8 686	- 9 831	- 9 786	- 10 201	- 10 652	- 9 648	37.5	-9.4
09 –Kahve, Çay, Paraguay Çayı & Türler	- 5 091	- 3 889	- 3 135	- 2 913	- 2 867	- 3 731	- 4 316	- 4 794	- 5 570	- 5 284	3.8	-5.1

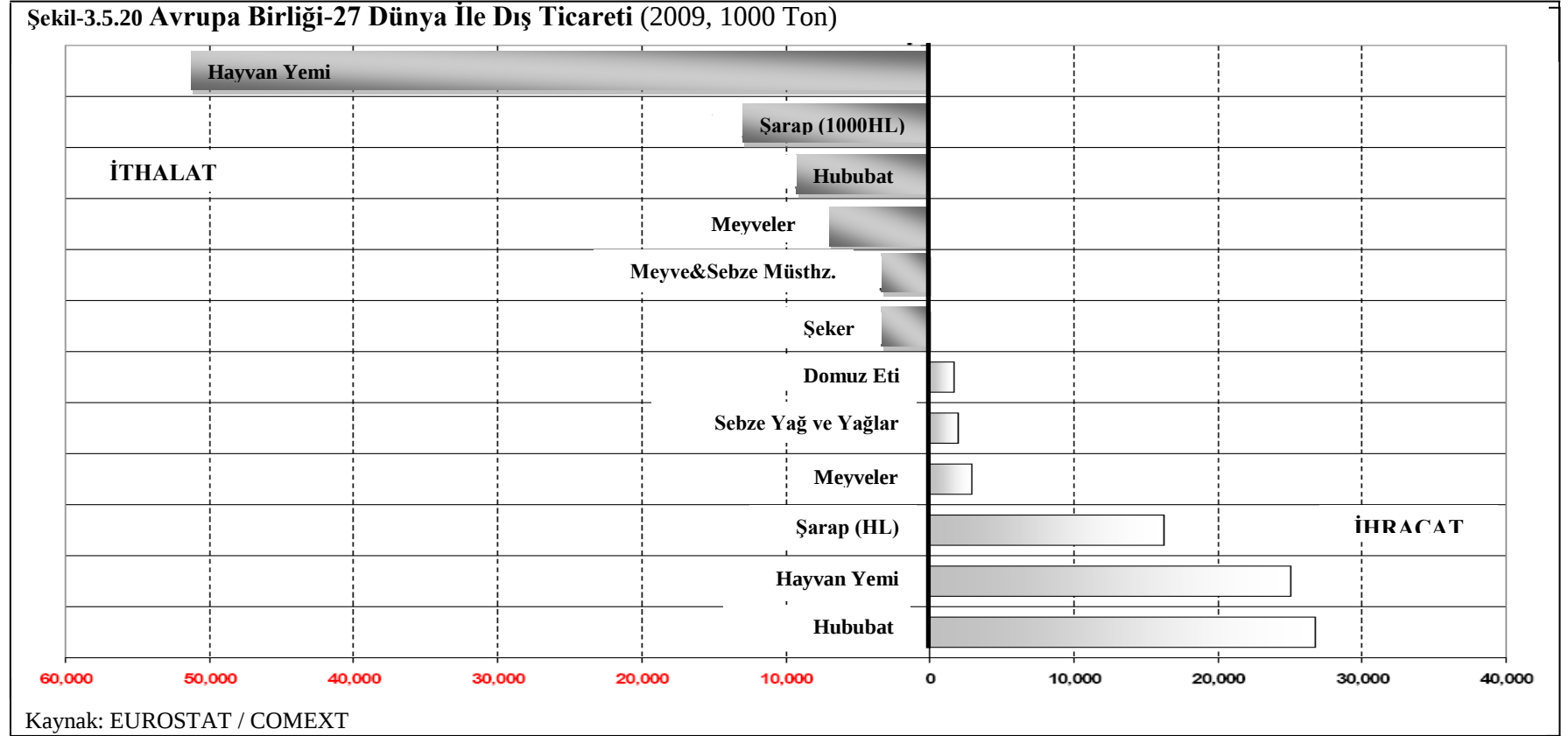
Tablo-3.5. 18 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünya İle Dış Ticaret Dengesi (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)	
<i>İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	00/09	08/09
10 - Hububat	1 262	250	- 477	100	- 894	149	245	- 1 715	- 156	1 096	-13.1	- 802.7
11 – Yem Sanayi Ürünleri	1 518	1 654	1 714	1 638	1 703	1 436	1 439	1 623	1 886	1 706	12.4	-9.5
12 – Yağlı Tohumlar Ve Meyveler	- 4 397	- 5 273	- 4 882	- 4 842	- 4 397	- 3 813	- 3 578	- 4 424	- 6 613	- 5 480	24.6	-17.1
13 - Lak; Sakız, Reçine Ve Diğer Bitkisel Özsu	66	86	138	144	132	108	83	118	54	50	-23.5	-7
14 - Başka Yerde Belirtilmeyen Bitkisel Ürünler	- 109	- 127	- 92	- 83	- 86	- 92	- 86	- 80	- 96	- 89	-18.4	-7.5
15 - Hayvansal Ve Bitkisel Katı Ve Sıvı Yağlar	119	- 206	- 411	- 599	- 1 009	- 1 385	- 2 426	- 2 942	- 4 727	- 2 829	- 2477.7	-40.1
16 – Et Müstahzarları	112	- 25	- 14	- 117	- 231	- 389	- 513	- 594	- 932	- 813	-827.5	-12.7
17 - Şeker Ve Şeker Mamulleri	876	908	276	198	- 123	316	813	- 451	- 674	- 319	-136.4	-52.7
18 - Kakao Ve Kakao Müstahzarları.	- 450	- 646	- 1 281	- 1 716	- 1 120	- 1 310	- 965	- 1 107	- 1 391	- 1 954	334.3	40.5
19 - Hububat, Un, Nişasta Müstahzarları	2 459	2 880	2 819	2 680	2 696	2 946	3 267	3 574	4 030	3 978	61.8	-1.3
20 - Sebzeler, meyveler, Sert Kabuklu meyveler Ve Bitkilerin Müstahzarlar	- 1 149	- 712	- 686	- 834	- 930	- 1 098	- 1 122	- 1 128	- 1 327	- 935	-18.6	-29.6

Tablo-3.5. 18 Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Dünya İle Dış Ticaret Dengesi (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)	
<i>İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	00/09	08/09
21 - Yenilen Çeşitli Gıda Müstahzarları	1 478	1 718	1 933	2 013	2 299	2 530	2 818	2 959	2 935	2 695	82.4	-8.2
22 - Meşrubat, Alkollü İçkiler Ve Sirke	8 914	8 969	9 733	9 657	9 152	9 971	11 916	12 213	11 772	10 470	17.4	-11.1
23 - Gıda sanayinin Kalıntı Ve Döküntüleri	- 3 868	- 4 637	- 4 325	- 4 240	- 4 840	- 4 052	- 3 859	- 4 646	- 6 329	- 5 216	34.8	-17.6
24 - Tütün Ve Tütün Mamulleri	- 462	- 495	- 196	36	208	1 585	3 029	1 080	1 811	1 635	-453.9	-9.7
Diğer Dünya Ticaret Örgütü Ürünleri (1-24 Kısım Hariç)	- 1 892	- 1 633	- 1 033	510	1 738	2 259	2 690	2 241	2 856	3 518	-286	23.2
Toplam Tarımsal Ürünler	- 3 344	- 5 037	- 3 670	- 2 943	- 3 414	- 1 131	2 911	- 4 379	- 7 081	- 2 506	-25.1	-64.6
- Mallar	- 7 982	- 10 010	- 10 620	- 9 500	- 8 913	- 7 419	- 6 910	- 10 238	- 9 858	- 7 838	-1.8	-20.5
- Ara Mallar	- 820	- 1 858	- 1 963	- 1 263	- 1 523	- 511	- 698	- 3 200	- 7 095	- 3 944	380.9	-44.4
- Nihai Ürünler	5 120	6 338	8 284	7 028	6 189	5 098	7 284	7 782	8 418	8 166	59.5	-3
- Güvenilir Ticaret	338	493	628	792	833	1 701	3 235	1 278	1 454	1 110	228.4	-23.7
Tüm Toplam Ürünler	- 142 956	- 94 436	- 45 068	- 66 028	- 74 567	- 126 849	- 192 686	- 192 861	- 255 128	- 104 120	-27.2	-59.2
Kaynak: EUROSTAT / COMEXT												

Şekil-3.5.19’da Avrupa Birliği-27 dünya ile dış ticareti yapısı 2009 yılı için değer olarak verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27 en çok ithalatı yapılan ürünler arasında, hayvan yemi, meyveler, meyve ve sebze müstahzarları, şarap, sebze yağları ve yağlar ve ham tütün gelmektedir. Avrupa Birliği-27 en çok ihracatı yapılan ürünler arasında, şarap, hububat, hayvan yemi, domuz eti, peynir ve lor, süt ve süt ürünleri gelmektedir.



Şekil-3.5.20’de Avrupa Birliği-27 dünya ile dış ticareti yapısı 2009 yılı için miktar olarak verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27 en çok ithalatı yapılan ürünler arasında, hayvan yemi, şarap, hububat, meyveler, meyve ve sebze müstahzarları, şeker gelmektedir. Avrupa Birliği-27 en çok ihracatı yapılan ürünler arasında, domuz eti, sebze yağları ve yağlar, meyveler, şarap, hayvan yemi, hububat gelmektedir.



3.6. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Tarımsal Destek Politikaları

Ortak Tarım Politikası'nın mali dayanışma ilkesi çerçevesinde yürütülmesini sağlamak için, Roma Antlaşması'nın 40 ve 43. maddeleri doğrultusunda, Topluluğu kuran altı üye ülke tarafından 1962 tarihinde OTP'nin finansmanını sağlamak ve bölgeler arası kalkınma farklarını azaltmak için Avrupa Tarımsal Yön verme (Yönlendirme) ve Garanti Fonu – EAGGF (The European Agriculture Guidance and Guarantee Fund) ya da Fransızca adıyla FEOGA (Fonds European d'Orientation et de Garanti Agricoles) kurulmuştur¹³⁷. 1964'de FEOGA Garanti ve Yönlendirme Fonu olarak ikiye ayrılmıştır. FEOGA tek başına ayrı bir fon değil, Topluluk bütçesinin bir bölümüdür. Bu fon kurulduğu yıllarda AB bütçesinden %90' pay almakta iken, yıllar içinde payı azaltılarak %50'lere düşürülmüştür. Bu payın azaltılmasında AB bütçesinden finanse edilen harcama kalemlerinin büyüklüğü ile oluşturulan başka ortak politikaların sayısının artması, OTP'nda yapılan reformlar etkili olmuştur. FEOGA'nın kuruluş amaçları şunlardır: Roma antlaşması öncülüğünde tarım politikasının amaçlarını gerçekleştirmek için ortak bir finansman kaynağı oluşturmak, tarımsal talebi denkleştirmek, fiyat politikasını düzenlemek, tarımsal altyapıyı geliştirmek¹³⁸.

FEOGA dışında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Sosyal Fonu (ESF), Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı (FIFG) ve LEADER de OTP'nin diğer finansman kaynaklarıdır. FEDER bölgeler arasındaki kalkınma farklılıklarını gidermek, FSE, AB çapında mesleki eğitim, istihdam ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, LEADER ise kırsal kalkınmayı destekleyen faaliyetleri bütünleştirmek amacıyla kurulmuş fonlardır¹³⁹. Ayrıca, 1290/2005 sayılı Tüzük kapsamında oluşturulan Avrupa Tarımsal Garanti Fonu (the European Agricultural Guarantee Fund - EAGF) ve Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu (the European

¹³⁷ Rosemary Fennell, **The Common Agricultural Policy: Continuity and Change**, Oxford University Press, 1997, s. 41.

¹³⁸ Tan ve Dellal, ss. 2-3.

¹³⁹ European Communities, **Working For The Regions**, European Communities, 2004, http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/27/working2004_en.pdf, (27/02/2009)

Agricultural Fund for Rural Development - EAFRD) 2007 itibariyle yürürlüğe konmuştur¹⁴⁰.

FEOGA bütçesinin yaklaşık %90'ını oluşturan **Garanti bölümü**, Ortak Piyasa Düzenlemeleri çerçevesindeki fiyat ve pazar mekanizmaları ile ilgili tüm zorunlu harcamaların karşılanmasında kullanılmaktadır. FEOGA bütçesinin kalan %10'unu oluşturan **Yönlendirme bölümü** ise tarım sektöründe yapısal politikalara ilişkin önlemlerin tümü ve kırsal kalkınma tedbirlerinin bir kısmının finansmanında kullanılmaktadır. Yönlendirme bölümünü Garanti bölümünden ayıran temel fark, Yönlendirme bölümünde üye ülkeler ile AB'nin ortak finansman sağlamasıdır.

AB bütçesini harcamalarına baktığımız zaman ise en büyük payın tarım kesimine ayrıldığını görüyoruz. İlk kurulduğu yıllarda % 94'lere kadar çıkan bu oran günümüzde nispeten azalmasına rağmen hala % 45'ler civarındadır. Tarımsal Garanti ve Yön verme Fonu (EAGGF) AB'nin Ortak Tarım Politikası (ortak tarım politikası) uygulamalarının desteklenmesinde temel finansman olup birlik bütçesinin önemli bir kısmına karşılık gelmektedir. Yıllar itibariyle AB Tarımsal Garanti ve Yön verme Bölümü harcamaları incelendiğinde, önemli düzeyde bir artış olduğu görülmektedir. Nitekim toplam harcamaların 2005 yılında 1965 yılına göre yaklaşık 176 kat (% 17472) arttığı ve 50.4 milyar Euro'ya ulaştığı belirlenmiştir¹⁴¹.

Şekil-3.6.1.'da Avrupa Birliği Ortak tarım politikası harcamaları verilmiştir. Buna göre, 1980'lerde ihracat teşvikleri ve diğer pazar destekleri yüksek düzeyde seyretmiştir. 1990'lardan sonra ise doğrudan gelir ödemeleri, kırsal kalkınma destekleri hakim olmuştur. 2006 sonrasında ise bağımsız doğrudan gelir ödemeleri artış göstermiştir. Desteklerin GSYİH' içerisindeki yeri % 0.4 - % 0.6 arasında değişiklik göstermiştir.

Doğrudan gelir ödemeleri, Avrupa Birliği'nde olduğu gibi diğer ülkelerde de yaygınlaşmıştır. Doğrudan gelir desteğinin uygulayan ülkelerin başında ABD,

¹⁴⁰European Commission, **Financing the Common Agricultural Policy**, 2005, http://ec.europa.eu/agriculture/fin/index_en.htm, (27/02/2009).

¹⁴¹Olgun, ss.17-24.

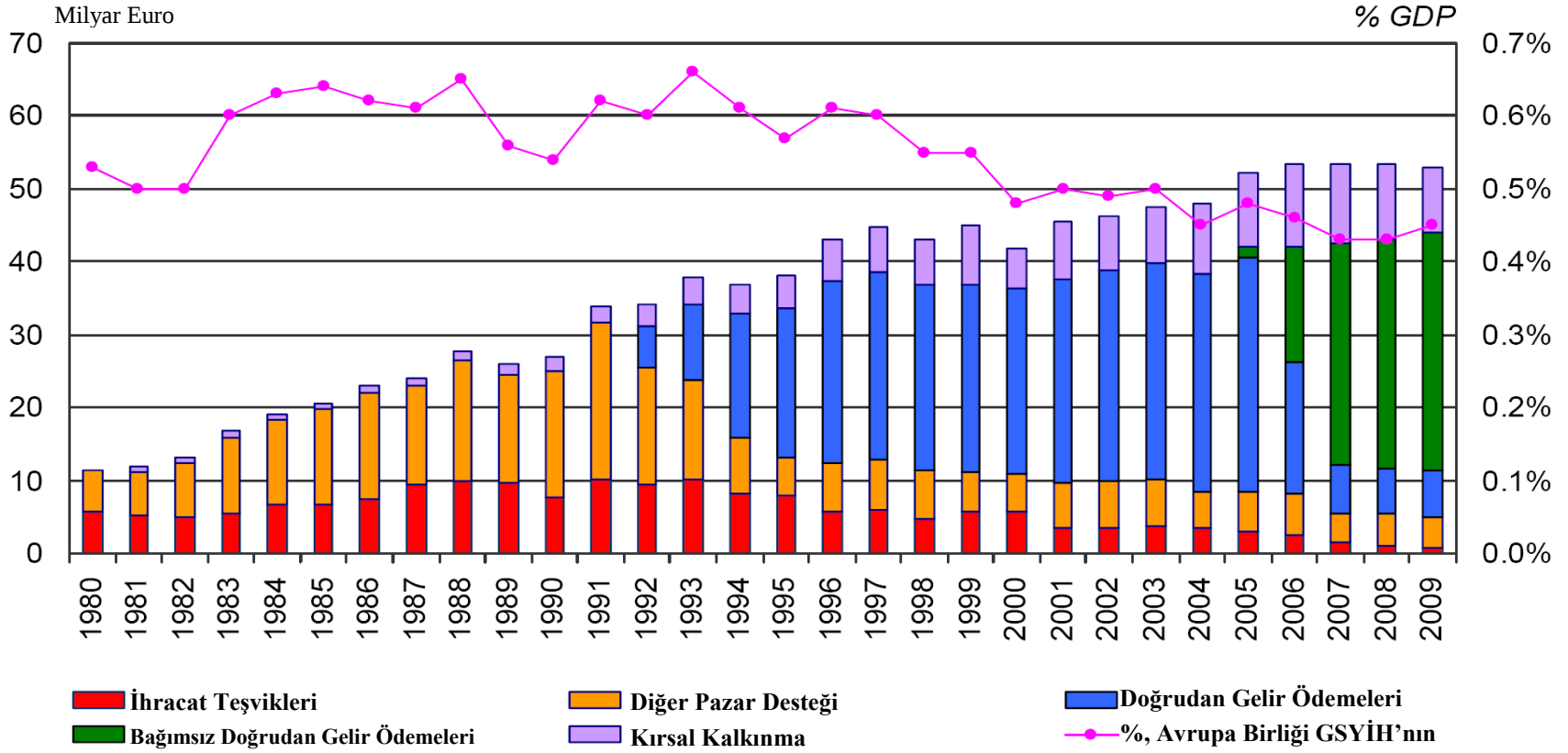
Meksika ve Romanya gelmektedir. AB uygulamada birçok araç kullandığı için bazı yazınlarda bu uygulamaya doğrudan gelir desteği denilip denilemeyeceği tartışılmaktadır. Ancak üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri olmasa da fark ödeme benzeri ödemeler mevcuttur¹⁴². ABD'nin tarım politikaları 1996 yılında uygulamaya koyulan Federal Tarımsal İyileştirme ve Reform (FAIR) yasası ile köklü değişime uğramıştır. FÖS'nin yerini “üretim esnekliği kontrat ödemeleri” (ÜEK) almıştır. Bütçe kısıtları ve tarım dış ticaretini liberalleştirme isteği ABD’de yeni tarım politikasının üretim ve verimden bağımsız, önceden maliyeti belli destekleme politikalarına ağırlık vermesini beraberinde getirmiştir¹⁴³. ABD ekonomisinde doğrudan gelir destek sisteminin temel amacı, maliyeti önceden belirlenebildiği için bütçe harcamalarını azaltmak, üretici gelirlerini korurken piyasa güçlerinin üretim ve ticaretteki etkisini artırmak, üretim üzerindeki kontrol gereğini kaldırmak veya azaltmak ve en önemlisi Amerikan tarım ürünlerinin rekabet gücünü ve ihracat düzeyini artırmak amacıyla uygulamaya başlanmıştır¹⁴⁴.

¹⁴² Demirci, s.14.

¹⁴³ E.H. Çakmak, H. Kasnaçoğlu ve T. Yıldırım, “Fark Ödeme Sisteminin Ekonomik Analizi”, **Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Çalışma Raporu**, Ankara, Nisan 1998, s.18.

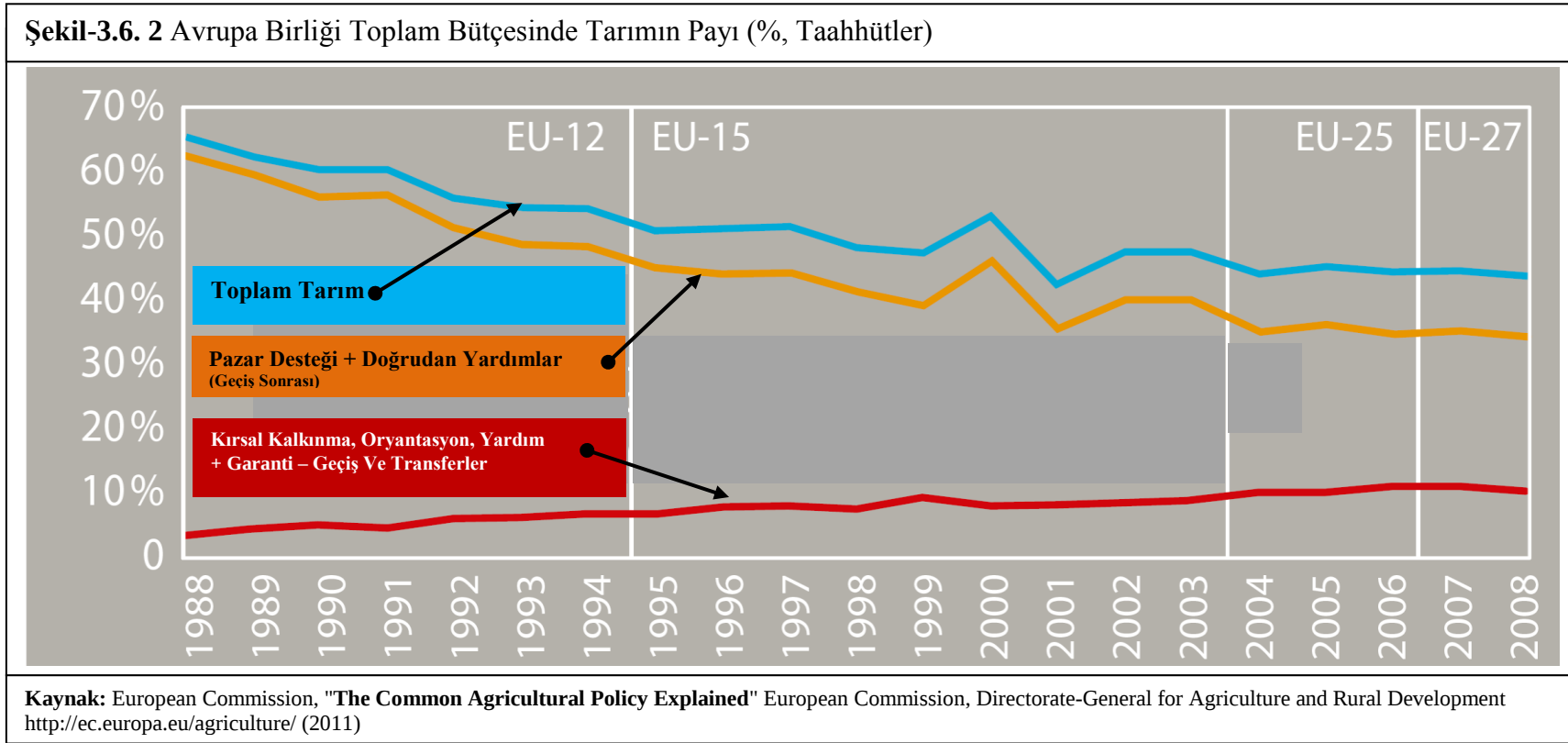
¹⁴⁴ Demirci, s.14.

Şekil-3.6.1 Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Harcamaları (1989-2009, Milyar Euro)

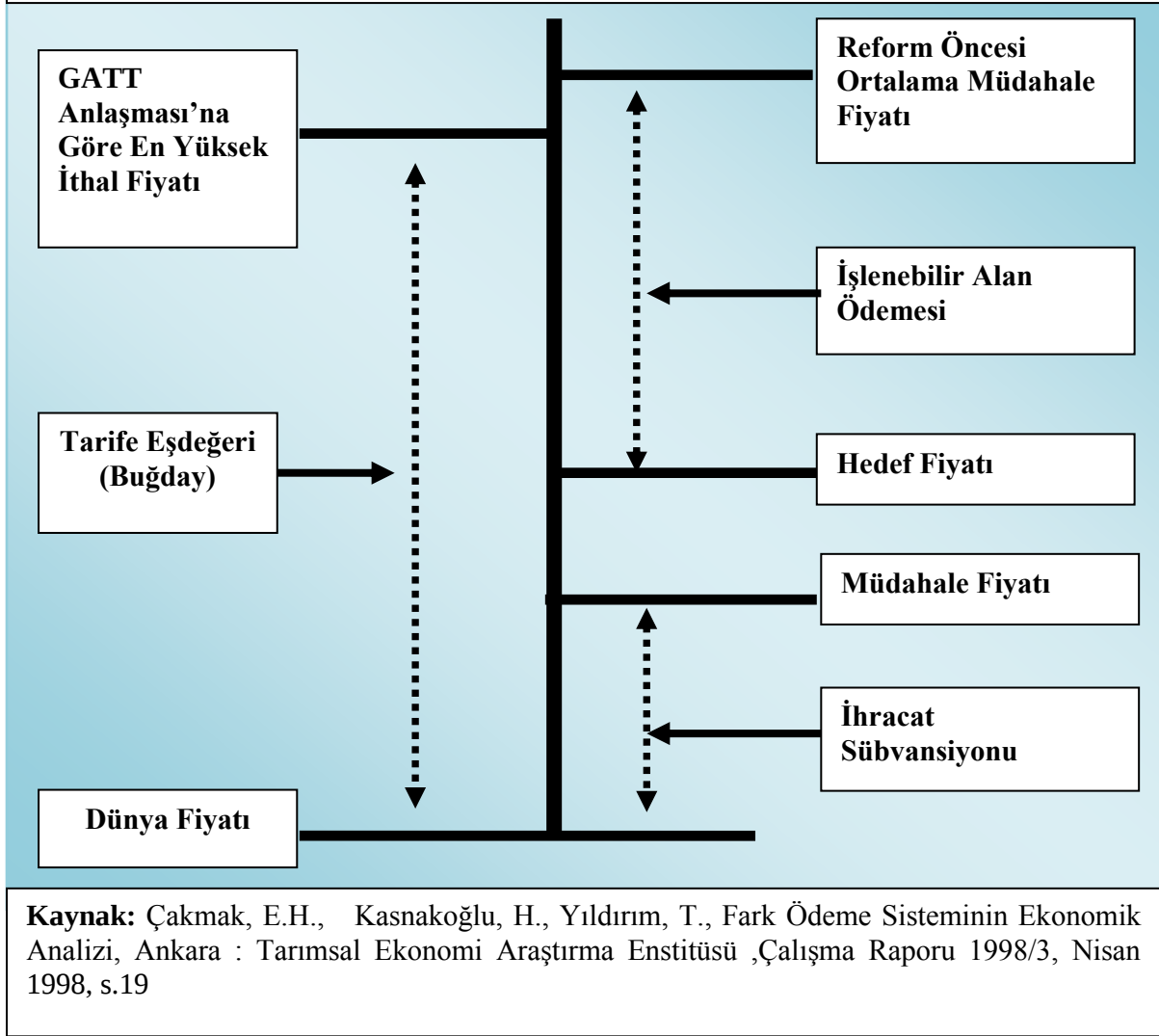


Kaynak: European Commission, Situation And Prospects For Eu Agriculture And Rural Areas, December 2010, s.12

Şekil-3.6.2.'da Avrupa Birliği toplam bütçesinde tarımın payı verilmiştir. Buna göre, toplam tarım desteğinin büyüklüğü 1990'larda Avrupa Birliği toplam bütçesinin %65'ni kapsarken, 2000'lerde %45'lere inmiştir. Pazar desteği ve doğrudan yardımlar ise toplam yardımlara paralel olarak zamanla azalan (%35'lere kadar) bir seyir izlemiştir. Kırsal kalkınma, oryantasyon, yardım + garanti – geçiş ve transferler ise 1988'den günümüze istikrarlı bir artış göstermiştir.



Şekil-3.6. 3 Avrupa Birliği'nde Tahıl Fiyat Desteği



Kaynak: Çakmak, E.H., Kasnakoğlu, H., Yıldırım, T., Fark Ödeme Sisteminin Ekonomik Analizi, Ankara : Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü ,Çalışma Raporu 1998/3, Nisan 1998, s.19

Avrupa Birliği'nde (AB) de tarım politikasında değişiklikler 1992 yılında başlamıştır. Avrupa'da FÖS sadece İngiltere'de AB'ye üye olmadan önce uygulanmıştır. AB, FÖS'e benzer bir sistemi 1992 yılında kabul edilen Mac Sharry reformları sonrasında uygulamaya koymuştur. Reformun genel amacı Ortak Tarım Politikasına (OTP) dahil olan tahıl, yağlı tohumlar, tütün, süt, sığır ve koyun etinde destekleme maliyetini düşürmektir¹⁴⁵. Reformların esas amacı ise tahıllarda destekleme fiyatını düşürerek piyasa fiyatını dünya fiyatına yaklaştırmaktır. Üreticilerin gelir kaybının bir kısmı ise "işlenebilir

¹⁴⁵ Babacan, s.7.

alan ödemesi” (İAÖ) ile telafi edilecektir. Ancak belli bir işletme büyüklüğünün üstündeki üreticilerin İAÖ alabilmeleri için topraklarının bir kısmını üretim dışı bırakmaları gerekmektedir. 1995 yılında uygulamaya giren GATT Anlaşması’yla AB ithalat rejiminde de değişiklik yapmak zorunda kaldı. Tahıllar için uygulanan fiyat destek sistemini Şekil-3.6.3.’te verilmiştir. Buna göre, tahılların müdahale fiyatları 1993 hasadından başlayarak üç yıl içinde %35 düşürülmüştür¹⁴⁶.

Reform sonrası AB piyasa fiyat desteğini azaltmayı amaç edinmiştir. Daha önce tek sistem ile sağlanan bu destek daha sonra iki destek sistemiyle sağlanmaya çalışılmıştır. İAÖ desteğin bir kısmının yükünü tüketicilerden vergi verenlere transfer etmiş ve reform paketinde yer alan işletme büyüklüklerine göre İAÖ azalması teklifinin büyük çiftçilerin şiddetle karşı çıkması nedeniyle, OTP’de bütçe krizinin çıkmasına neden olmuştur. Ödemeler 1991 öncesi sabit bölgesel verimlere bağlı olsa da üretimden bağımsız olduğu söylenemez. Bu sistemin en önemli sakıncası İAÖ ödemelerinin sabit olması ve ödemelerin dünya fiyatındaki değişimlerden etkilenmemesidir¹⁴⁷.

Tablo-3.6.1’de AB’de doğrudan gelir desteğinin amaçları, uygulama kriterleri ve yöntemi verilmiştir. Buna göre, programın amacı, destekleme fiyatlarının azaltılmasıdır. Ödeme esası, desteklenen ürünlerin ortalama ekilen alanı olarak belirlenmiştir. Uygulanan ürünler, Buğday, mısır, arpa, pirinç, yulaf, kolza, kuru bakliyat, tütün, sığır ve koyun eti, soya fasulyesi, ayçiçeği, baklagillerdir. Maksimum ödeme miktarında üst limit belirlenmemiştir.

Tablo-3.6.1. Avrupa Birliği’nde Doğrudan Gelir Desteğinin Amaçları, Uygulama Kriterleri ve Yöntemi	
Amaç	AB: OTP Reformu
Amaç	Destekleme fiyatlarının azaltılması

¹⁴⁶ Çakmak, Kasnakoğlu ve Yıldırım, s.19.

¹⁴⁷ Çakmak, Kasnakoğlu ve Yıldırım, s.18.

Tablo-3.6.1. Avrupa Birliği’nde Doğrudan Gelir Desteğinin Amaçları, Uygulama Kriterleri ve Yöntemi	
Amaç	AB: OTP Reformu
Uygulama başlangıcı	1993
Ödeme esası	Desteklenen ürünlerin ortalama ekilen alanı (baz yılı:1989-91)
Uygulanan ürünler	Buğday, mısır, arpa, pirinç, yulaf, kolza, kuru bakliyat, tütün, sığır ve koyun eti, soya fasulyesi, ayçiçeği, baklagil
Uygulama periyodu	Nominal dönem sabit; süre sonunu belirten tarih yok
Maksimum ödeme miktarı	Üst limit yok
Arazi kullanım sınırları	Arazi desteklenen ürünlere ayrılmış, büyük üreticiler desteklenen ürün alanlarını önceden kararlaştırılmış
Diğer özellikler	Tahıllar için düşük seviyede fiyat desteği sürüyor
Kaynak: Demirci, Sevinç, “Doğrudan Gelir Sistemi Ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi” Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü , Mayıs 2000, s.45	

Mac Shary reformu bütün olarak değerlendirildiğinde; üretici gelirleri 1992 ile 1996 yılları arasında % 4,5 oranında artış göstermiş, fiyatlar dünya fiyatlarına daha yakın hale getirilmiş, tüketici refahında artış gözlenmiş, kamu stokları azalmış ve bütçe harcamaları daha şeffaf hale gelmiştir. Ancak; sistemin çok karmaşık olması, düzenlemelerin bazı açılardan birbirine uygunluk göstermemesi, büyük işletmelerin reform öncesinde olduğu gibi halen büyük oranda ödemelerden pay alması, arazilerini boş bırakan veya uygun ürün yetiştirme koşulları bulunmayan üreticilere yapılan ödemelerin kamu nezdinde doğru bulunmaması ve piyasa koşullarındaki dengesizliğin yarattığı riskler gibi sorunları da getirmiştir. Ödemelerin sabit olması ve dünya fiyatındaki değişimlerden

etkilenmemesi de diğerk bir sorun olarak algılanmaktadır. Sonuçta; işlenebilir alan ödemeleri, 1991 yılı öncesi bölgesel sabit verimlere bağılı olsa da üretimden bağımsız olduğı söylenemez. Avrupa Birliğı'nde uygulanan işlenebilir alan ödemelerin üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri olmadığı ya da belli ölçüde bağımsız olduğı yönünde iddialar söz konusudur. Alana doğrudan ödemelerin, üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri kriterine uymadığı ("bu ödemelerin alınabilmesi için üretim şart olmamalıdır". DTÖ 1994, Ek 2, paragraf 6e) belirtilmektedir. DTÖ nezdinde bu ödemeler destek seviyesini azalttığı için belli ölçüde üretimden bağımsız görülmekte ve destek biçimi olarak yeşil kutu da değilse bile mavi kutu içinde yer alabileceğı kabul edilmektedir¹⁴⁸.

Reformun bütçe harcamaları ve üretici gelirleri üzerine olan etkileri ele alındığında , tahıllar, yağlı tohumlar ve baklagillerde hektar başına gayri safi katma değerk artışı sırasıyla, yüzde 22, yüzde 27 ve yüzde 29 olarak gerçekleşmiş, bütçe harcamaları ise 1992 yılında 10,2 milyar ECU iken 1996 yılında 16,4 milyar ECU'ya yükselmiştir. Reform beraberinde bazı problemleri de getirmiştir. Bunlar sistemin çok karmaşık olması, düzenlemelerin bazı açılardan birbirine uygunluk göstermemesi, büyük işletmelerin reform öncesinde olduğı gibi halen büyük oranda ödemelerden pay alması, arazilerini boş bırakan veya uygun ürün yetiştirme koşulları bulunmayan üreticilere yapılan ödemelerin kamu nezdinde doğru bulunmaması ve piyasa koşullarındaki dengesizliğin yarattığı risklerdir. Reform bütün olarak değerlendirildiğinde ise, üretici gelirleri 1992 ile 1996 yılları arasında yüzde 4,5 oranında artış göstermiş, fiyatlar dünya fiyatlarına daha yakın hale getirilmiş, tüketicilerin refahlarında artış gözlenmiş, kamu stokları azalmış ve bütçe harcamaları daha şeffaf hale gelmiştir¹⁴⁹.

AB'de 2009 yılında temel politika değışmeleri, küresel iktisadi krizden etkilenmiştir. Üye ülkeler, kırsal kalkınma planlarını, iklim değışikliği, su yönetimi, yenilenebilir enerji, biyoçeşitlilik ve ilgili alanlardaki yenilikler kadar süt ürünleri sektörünün yeniden yapılandırmasında ek fonlar kullanmak için iyileştirmişlerdir. Üreticilere destek (%PSE), 1986-88'de %39 iken 2007-09 döneminde %23'e

¹⁴⁸ Agra Europe, **CAP Monitor**, Tunbridge Wells, England. 1998. Aktaran Sevinç Demirci, "Doğrudan Gelir Sistemi Ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi" s.20

¹⁴⁹ Babacan, ss. 11-12.

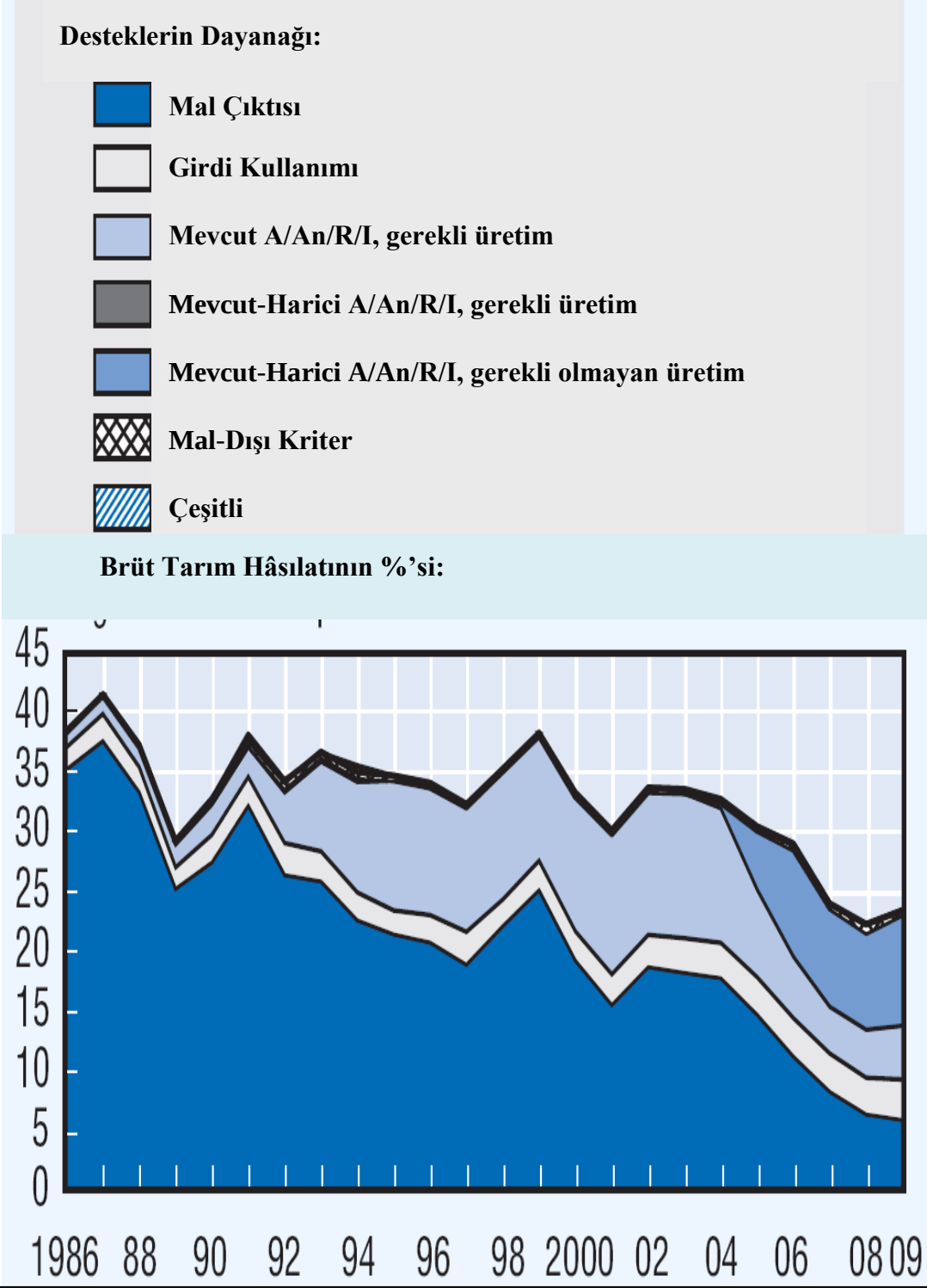
düşürülmüştür. OECD ortalaması %22'dir. 2009'da brüt hâsılatın %24'üne çıkarılan destekteki artış, üretim değerindeki azalış sebebiyle gerçekleşmiştir. Mutlak açıdan bakıldığında, çoğunlukla, yurtiçi fiyatlardaki düşüş sebebiyle destek azalmıştır. Üreticilere destekteki (PSE) çoğu bozucu transferlerin payı (çıktı ve girdi kullanımına bağlı, girdi kısıtları olmaksızın) 1986-88'de %92 iken 2007-09 döneminde %34'e düşürülmüştür. Aynı dönem sürecinde ise, en az bozucu desteğin payı %39'a ulaşmıştır. Çiftçiler tarafından alınan fiyatlar, 1986-88'de %71 iken, 2007-09'daki dünya fiyatlarının üzerinde %9 daha fazla gerçekleşmiştir. Çiftlik hâsılatları 2007-09'daki dünya fiyatlarından %30 daha fazladır¹⁵⁰

Tek mal transferi (%SCT), buğday, arpa, yulaf, pirinç, yağlı tohumlar, süt, domuz ve yumurtalar için 2007-09 döneminde sıfıra yakın veya brüt mal hâsılatlarında %5'den daha düşüktür. Üreticilere destek (%PSE)'teki toplam tek mal transferinin payı (%SCT), 1986-88'de %93 iken 2007-09 döneminde %34'e düşmüştür. Tüketiciler üzerine (%CSE ile ölçülen) empoze edilen maliyet 1986-88'de %36 iken 2007-09 döneminde %8'e düşmüştür. Tarıma genel hizmetler için sağlanan destek, 1986-88'de toplam desteğin %8'i iken 2007-09 döneminde %12'ye yükselmiştir. Tarım sektörüne toplam destek GSYİH'nın %'si olarak 1986-88'de %2.63 iken 2007-09 döneminde %0.86'ya düşmüştür. Detaylar Şekil-3.6.4, Şekil-3.6.5 ve Tablo-3.6.2.'de verilmiştir. AB'de son dönemdeki reformların uygulanması, tarım sektörünün piyasaya uyumunu iyileştirmiştir. Bu durum piyasaya müdahalesi ve koruması azalmıştır, üretim gerektirmeyen imtiyazlı ödemelerin payı artmıştır. Böylece, bu durum üreticilerin piyasa sinyallerine daha iyi tepki vermelerine imkân vermiştir. Modülasyondan sağlanan ek fonlar, hedeflemeyi artırabilmektedir. Bunlar, spesifik hedefler için, (daha yüksek çevresel tarım performansı ve/veya rekabetçilik) kullanılmak zorundadır. Fakat bazı sektör-spesifik tedbirler üretimi korumak için potansiyele sahiptir ¹⁵¹.

¹⁵⁰ OECD , Agricultural Policies In OECD Countries, OECD yay., 2010, s.50.

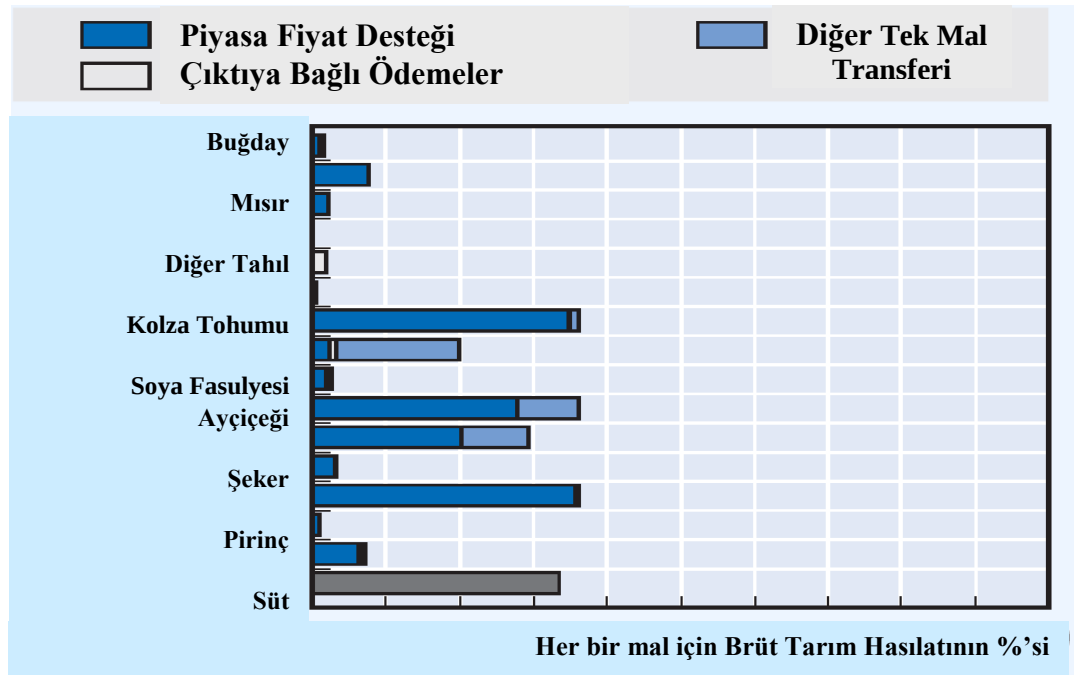
¹⁵¹ OECD , Agricultural Policies In OECD Countries, OECD yay., 2010, s.50.

Şekil-3.6. 4 AB’de Destek Kategorilerine Göre Tahmini Üretici Destek Düzeyi



Kaynak: OECD , Agricultural Policies In OECD Countries, OECD yay. s.50.

Şekil-3.6.5 AB’de Mal Gruplarına Göre Üretici Tek Mal Transferi (2007-09)



Kaynak: OECD, Agricultural Policies In OECD Countries, OECD yay. s.50.

Tablo-3.6.2. AVRUPA BİRLİĞİ (EU-27)* EKONOMİSİNDE TARIM SEKTÖRÜNE TAHMİNİ DESTEK (EUR, MLYN)

	1986-88	2007-09	2007	2008	2009p
Toplam Üretim Değeri (Çiftlik Çıkışı)	211,380	326,201	327,024	347,911	303,667
Piyasa Fiyatı Desteği Mallarının %'si	75	73	74	74	73
Toplam Tüketim Değeri (Çiftlik Çıkışı)	188,226	297,215	300,561	314,083	277,002
Tahmini Üretici Desteği (PSE)	88,005	91,155	93,689	92,795	86,980
Mal Çıktısına Bağlı Destek	79,853	27,003	32,391	26,632	21,986
Piyasa Fiyatı Desteği	74,791	26,011	31,463	25,645	20,925
Çıktıya Bağlı Ödeme	5,063	992	927	987	1,061
Girdi Kullanımına Bağlı Ödeme	4,565	12,512	12,380	12,657	12,498
Değişken Girdi Kullanımına Bağlı	872	4,190	4,409	4,274	3,888
Girdi Kısıtlarıyla	0	91	96	91	87
Sabit Sermaye Oluşumuna Bağlı	2,685	6,438	6,163	6,433	6,718

Tablo-3.6.2. AVRUPA BİRLİĞİ (EU-27)* EKONOMİSİNDE TARIM SEKTÖRÜNE TAHMİNİ DESTEK (EUR, MLYN)					
	1986-88	2007-09	2007	2008	2009p
Girdi Kısıtlarıyla	0	530	435	712	444
Çiftlik Hizmetlerine Bağlı	1,008	1,883	1,808	1,949	1,892
Girdi Kısıtlarıyla	82	32	38	32	25
Mevcut A/An/R/I(2)'ye bağlı ödemeler, üretim gerektiren	3,195	15,989	15,026	16,489	16,453
Hâsılata/Gelire bağlı	132	485	490	471	492
Ekili Arazi/ Hayvan Sayısına Bağlı	3,063	15,505	14,536	16,018	15,961
Girdi Kısıtlarıyla	849	12,614	11,582	13,128	13,134
Mevcut-Harici A/An/R/I'ye bağlı ödemeler, üretim gerektiren	0	192	218	191	167
Mevcut-Harici A/An/R/I'ye bağlı ödemeler, üretim gerektirmeyen	0	33,342	31,970	33,633	34,424
Değişken Ödeme Oranlarıyla	0	0	0	0	0
Mal hariç tutularak	0	0	0	0	0
Sabit Ödeme Oranlarıyla	0	33,342	31,970	33,633	34,424
Mal hariç tutularak	0	15,919	20,633	13,815	13,308
Mal-harici kriterlere bağlı ödemeler	428	2,158	1,781	3,189	1,505
Uzun Dönemde Kaynakların Kullanım dışına çıkarılmasına bağlı	426	1,567	1,207	2,593	902
Spesifik mal-dışı çıktıya bağlı	1	504	484	504	524
Mal-harici kritere bağlı	0	87	90	92	80
Muhtelif Ödemeler	-35	-42	-76	3	-52
Tahmini Üretici Desteği (PSE) (%)	39	23	24	22	24
Üretici NPC	1.71	1.09	1.12	1.08	1.08
Üretici NAC	1.65	1.30	1.32	1.29	1.31
Tahmini Genel Hizmet Desteği (GSSE)	8,273	12,378	11,788	13,636	11,711
Araştırma&Geliştirme	1,059	2,049	2,001	2,088	2,060
Ziraat Okulları	169	1,027	1,101	1,010	970
İnceleme Hizmetleri	171	652	614	680	661
Altyapı	1,166	4,822	4,801	5,715	3,949
Pazarlama & Promosyon	1,557	3,547	2,975	3,897	3,770

Tablo-3.6.2. AVRUPA BİRLİĞİ (EU-27)* EKONOMİSİNDE TARIM SEKTÖRÜNE TAHMİNİ DESTEK (EUR, MLYN)					
	1986-88	2007-09	2007	2008	2009p
Kamu Hissedarlığı	4,114	236	253	195	260
Muhtelif	38	46	44	52	41
TSE/GSSE (%)	8.2	11.8	11.0	12.6	11.7
Tahmini Tüketici Desteği (CSE)	-65,589	-24,639	-30,049	-23,916	-19,952
Tüketicilerden üreticilere transfer	-75,427	-25,789	-31,697	-24,745	-20,926
Tüketicilerden Diğer transferler	-1,501	-890	-1,417	-594	-658
Vergi Ödeyenlerden Tüketicilere transfer	4,442	1,518	1,789	1,424	1,340
Aşırı Besin Maliyeti	6,897	523	1,276	0	292
% CSE	-36	-8	-10	-8	-7
% NPC	1.70	1.10	1.12	1.09	1.08
% NAC	1.56	1.09	1.11	1.08	1.08
Tahmini Toplam Destek (TSE)	100,720	105,051	107,266	107,854	100,031
Tüketicilerden Transfer	76,928	26,679	33,114	25,339	21,584
Vergi Ödeyenlerden Transfer	25,293	79,261	75,570	83,109	79,105
Bütçe Gelirleri	-1,501	-890	-1,417	-594	-658
TSE/GDP (%)	2.63	0.86	0.87	0.86	0.84
GSYİH Deflatör 1986-88=100	100	180	178	179	182
Kaynak: OECD, PSE/CSE database, 2010. P: Geçici, NPC: Nominal Koruma Katsayısı, NAC: Nominal Yardım Katsayısı Not: A (area, arazi), An (animal numbers, hayvan sayısı), R (receipts, hâsılat) or I (income, Gelir). * 1986-94 için EU12, 1990'dan itibaren (doğu Almanya dahil) ; 1995-2003 için EU15; 2004-06 için EU25, 2007'den beri EU27					

1980'li yıllarda dünya tarım ürünleri ticareti durgunluk ve daralmanın nedenleri arasında, gelişmiş ülkelerde tarım piyasalarının doyum noktasına ulaşması, çoğu ülkede tarımsal üretim açıklarının azalması yer almaktadır ¹⁵².

¹⁵² A. Şahinöz, "ABD-AT Ticaret Savaşı: Paylaşılmayan Dünya Pazarları", Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 12, 1994. aktaran Elif Uçkan Dağdemir, s.72

Tarımsal üretimin giderek artmasına karşın dünya pazarlarının durgunluğa girmesi uluslararası ticareti olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle AB'nin yoğun dış ticaret atılımının duraklama dönemi ile çakışması bu olumsuzluğu körüklemiştir. Bu dönemde başta ABD, AB, Kanada ve Avustralya olmak üzere tarım ürünü ihracatçısı ülkeler, daralan dış pazarlarda rakiplerinden pay kapabilmek için yoğun bir rekabet sürecine girmişlerdir. Özellikle AB ile ABD arasındaki bu mücadele zamanla şiddetini arttırmış ve ticari mücadeleyi “sübvansiyonlar savaşına”¹⁵³ dönüştürmüştür.

Ortak Tarım Politikası'nın kuruluş aşamasında tarım ürünlerinde dışa bağımlı olan Avrupa Birliği, 1970'li yıllardan itibaren pek çok üründe verimlilik artışı ile kendi kendine yeter hale gelmiş ve buna bağlı olarak başlangıçta belirlediği hedeflere önemli ölçüde ulaşmıştır. Ortak Tarım Politikasının sonuçlarını şu şekilde belirtmek mümkündür¹⁵⁴:

- **Verimlilik artışları,**
- **Üretim artışı,**
- **Üretici gelir artışı,**
- **Birçok üründe kendi kendine yeterli hale gelme ve üretim fazlasına ulaşma,**
- **Kişi başına tüketim artışı,**
- **Net İthalatçılıktan, dünyanın en büyük ihracatçılarından biri olma.**

Tablo-3.6.3.'te AB Kırsal Gelişme Politikası Önerisi, 2007-2013 dönemi için verilmiştir. Buna göre, Ortak Tarım Politikasının gelişimi, kırsal alanların durumu ve paydaşlarla yapılan görüşmelerden AB'nin gelecekteki Kırsal Gelişme politikasının üç önemli alana odaklanması gerektiği anlaşıyor. Bunlardan birincisi tarım ve orman sektörlerinin rekabet gücünün artırılması, ikincisi çevre ve toprak yönetimi, üçüncüsü yaşam kalitesinin yükseltilmesi, ekonomik çeşitlilik diğer bir ifadeyle, geniş anlamda (kapsamlı) kırsal gelişmedir¹⁵⁵

¹⁵³ Gökdemir, Bülent, Tarımda Piyasa Reform Türk Tarımı Özelinde Tarım Ve Rekabet Politikası İlişkisi, Ankara: Rekabet Kurumu, 2004, s.22.

Ayrıca bkz. Z. Dinler, s.347.

¹⁵⁴ Olgun, ss.17-24.

¹⁵⁵ Çakmak ve Akder, s. 135.

Tablo-3.6.3. AB Kırsal Gelişme Politikası Önerisi, 2007-2013.

Amaçlar		AB Stratejisi Ulusal Strateji Kırsal Gelişme Programları
1. Eksen Rekabet gücü	Önlemler	İnsan Kaynakları: Meslek eğitimi ve bilgilendirme eylemleri Genç Çiftçi ve Erken emeklilik Danışma servislerinden yararlanma (standartlara uyum dahil) Çiftlik yönetimi, çeşitli bakım ve danışma, orman danışma sistemlerinin kurulması Fiziki Sermaye: Çiftlik/orman yatırımları İşleme/pazarlama Tarım/orman altyapısı Tarımsal üretim potansiyelinin sağlanması Tarımsal üretim ürünlerin kalitesi (2003 OTP reformu): Standartları sağlama geçici desteği Gıda kalitesini özendirme Gıda kalitesi tanıtımı Geçici önlemler: Yarı-geçimlik Üretici grupları oluşturma
	Fon payı	En az % 15
	AB'nin ek finans.	En fazla % 50 - 75
	Uygulama alanı	Tüm kırsal alanlar
2. Eksen Toprak Yönetimi	Önlemler	Tarımsal toprağın sürdürülebilir kullanımı: Dağlık Diğer sorunlu alanlar Natura 2000 alanları Tarım-çevre/hayvan refahı (zorunlu) Üretken olmayan yatırımlar için destek Orman topraklarının sürdürülebilir kullanımı: Ağaçlandırma (tarımsal/tarımsal olmayan alan) Tarım-Orman (Agroforestry) Natura 2000 orman alanları Orman çevresi Orman üretim potansiyelinin yeniden kurulması Üretken olmayan yatırımlara destek
	Taban (tarım)	Desteğin karşılığı (cross compliance)
	Fon payı	En az %25
	AB'den ek finans.	Azami % 55 - 80
	Uygulama alanı	Tüm kırsal alanlar
3. Eksen Kapsamlı Kırsal Gelişme	Önlemler	Yaşam kalitesi: Kırsal ekonomi ve nüfus için temel servisler (donanım ve altyapı) Köylerin restorasyonu ve gelişimi, kırsal mirasın korunması ve saklanması Meslek eğitimi Yerel gelişme stratejileri için kapasite yaratma Ekonomik Çeşitlilik: Tarım dışı etkinliklere yönelme Mikro-işletmelere destek Turizm etkinliklerini özendirme Doğal mirasın korunması ve yönetimi
	Uygulama	Yerel gelişme stratejileri tercih edilir
	Fon payı	En az % 15
	AB'den ek finans.	En fazla %50 - 75
	Uygulama alanı	Tüm kırsal alanlar
Lider Eksen	Uygulama	Seçilmiş yörelerde lider yaklaşımıyla üç eksen konuları kapsamında
	Fon payı	En az % 7
	Reserv	AB genel Ar-Ge'sinin %3ü (destek aktarma –modulation- dışında)
	AB'den ek finans.	En fazla % 55 - 80
	Uygulama alanı	Tüm kırsal alanlar ve seçilmiş yöreler

Kaynak: European Comission, New Perspectives for EU Rural Development, Fact Sheet, Luxembourg. 2004 aktaran E.H. Çakmak ve A.H. Akder, DTÖ ve Avrupa Birliği'deki Gelişmeler Işığında, 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı, Haziran 2005, (Yayın No. Tusiad-/2005-06/397), Syf. 135

4. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPISI ve TARIM SEKTÖRÜNE YÖNELİK POLİTİKALAR

4.1. Tarım Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Türkiye ekonomisinde 1970'lerden günümüze, tarım sektöründe sağlanan gelişme sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Sektörün temel girdilerinden başlayıp tüketime uzanan sistemde kısmi düzeltme atılımlarına rağmen sorunlar devam etmektedir. Sınırlı gelişmenin sağlandığı politika ortamının değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak, politika ortamı sadece doğrudan tarım politikalarıyla sınırlı değildir. Tarım genel ekonominin bir parçası olduğu için üretilen malların hepsinin dış ticareti mümkündür. Bu sebeple, izlenen makro ve mikro politikaların, az veya çok, tarım sektörüne etkisi kaçınılmazdır¹⁵⁶.

GSMH'daki payı yıllar itibarıyla azalsa da, nüfusun gıda maddeleri gereksinimini karşılaması, tarıma dayalı sanayinin hammadde kaynağını oluşturması, belli bir kesime istihdam olanağı sağlaması, dışa bağımlılığın önlenmesi ve ödemeler dengesi üzerinde etkilerinin olması nedeniyle tarım, Türkiye ekonomisinde önemli bir sektör olma özelliğini devam ettirmektedir. Ancak, Türkiye'nin mevcut tarımsal yapısı, AB ile yapılacak olan tam üyelik müzakereleri için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Nitekim Türkiye'de¹⁵⁷,

- Tarımsal nüfus fazla,
- Tarımsal ve kırsal altyapı sorunları hala devam ediyor,
- Toprak mülkiyet yapısı adaletsiz,
- İşletmeler küçük ve parçalı,
- Girdi kullanımı yetersiz, verimlilik düşük, üretim düşük ve maliyetler yüksek,
- Teknoloji kullanımı yetersiz,
- Rekabet gücü düşük,

¹⁵⁶ Çakmak ve Akder, s. 67.

¹⁵⁷ Olgun, ss. 17-24.

- Örgütlenme oranı düşük,
- Pazarlama sorunları çözülmemiştir.

Bu sorunlar, Türkiye'nin AB'ne uyumunu güçleştirmektedir. Türkiye ile AB arasındaki ciddi düzeyde tarımsal yapı farklılıkları söz konusudur. Özellikle, ortalama işletme büyüklüğü, tarımda çalışan nüfusun payı, ekonomide tarımın ağırlığı, verimlilik dış ticaret dengesi ve ihracatta ve ithalatta bağımlılığın bakımından ortaya çıkmaktadır.

4.1.1. Tarımın GSMH'daki Payı

GSMH'daki payı yıllar itibariyle azalsa da, nüfusun gıda maddeleri gereksinimini karşılaması, tarıma dayalı sanayinin hammadde kaynağını oluşturması, belli bir kesime istihdam olanağı sağlaması, dışa bağımlılığın önlenmesi ve ödemeler dengesi üzerinde etkilerinin olması nedeniyle tarım, Türkiye ekonomisinde önemli bir sektör olma özelliğini devam ettirmektedir¹⁵⁸.

Tablo-4.1.1'de sektörlerin sabit fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payları verilmiştir. Buna göre, tarım sektörünün GSMH'daki payı 1923 yılında %39.6 iken 1929'da %50'lere çıkmış, 1941'e doğru %37'lere inmiş ancak savaş yıllarında tekrar yükselmiş, sonraki yıllarda aşamalı olarak tarım sektörünün GSMH'daki payı azalma göstermiştir. 1980'lerde %25'lere gerilemiş, 1990'larda %17'ye gerilemiş, 2000 ve sonrası dönemde ise %10 düzeyine kadar düşüş göstermiştir. Diğer yandan, bu süreçte sanayi sektörü ve özellikle hizmetler sektörünün GSMH'daki payı artış göstermiştir. 2006 yılı itibariyle, sanayinin GSMH'daki payı %25 civarında iken, hizmetler sektörünün payı %66 civarındadır.

Tablo-4.1.1 Sektörlerin Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payları (Sabit Fiyatlarla, %)							
Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1923	39,6	13,2	47,2	1965	30,8	20,0	49,2
1924	47,4	9,8	42,8	1966	31,3	20,0	48,7
1925	47,8	9,5	42,6	1967	29,5	21,0	49,4
1926	49,4	9,9	40,8	1968	39,8	16,7	43,6

¹⁵⁸ Olgun, ss. 17-24.

Tablo-4.1.1 Sektörlerin Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payları (Sabit Fiyatlarla, %)							
Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1927	40,9	12,6	46,4	1969	38,8	17,0	44,1
1928	44,0	11,3	44,7	1970	36,7	16,6	46,7
1929	51,6	9,6	38,8	1971	34,5	16,9	48,6
1930	45,5	11,1	43,4	1972	31,3	17,5	51,1
1931	45,1	12,3	42,6	1973	30,7	17,3	52,0
1932	39,9	13,8	46,3	1974	33,0	16,6	50,5
1933	37,3	15,9	46,8	1975	32,7	16,7	50,6
1934	34,1	17,6	48,3	1976	30,6	18,1	51,3
1935	35,3	17,8	47,0	1977	29,5	17,4	53,0
1936	43,1	15,3	41,7	1978	30,2	17,3	52,5
1937	40,8	16,2	43,0	1979	26,7	19,8	53,5
1938	40,1	16,4	43,5	1980	25,5	18,3	56,2
1939	39,0	18,0	43,0	1981	23,5	20,9	55,6
1940	38,5	18,6	42,9	1982	21,9	22,1	56,0
1941	37,0	19,3	43,7	1983	20,7	21,3	58,0
1942	51,2	13,3	35,5	1984	21,0	20,8	58,1
1943	56,5	10,7	32,8	1985	19,7	21,9	58,4
1944	44,1	15,4	40,5	1986	19,2	25,0	55,8
1945	38,3	16,1	45,6	1987	17,2	24,9	57,9
1946	45,6	14,7	39,7	1988	16,7	26,3	57,0
1947	38,4	15,2	46,3	1989	16,2	26,5	57,4
1948	45,2	14,0	40,8	1990	16,8	24,8	58,4
1949	40,1	14,9	44,9	1991	14,5	25,1	60,4
1950	41,7	14,6	43,7	1992	14,1	24,8	61,1
1951	44,8	13,5	41,7	1993	14,7	23,7	61,6
1952	44,6	13,3	42,1	1994	14,7	25,6	59,7
1953	45,0	13,5	41,5	1995	14,8	25,5	59,7
1954	38,4	15,6	46,0	1996	15,7	23,9	60,4
1955	39,0	16,0	45,0	1997	13,4	23,7	62,9
1956	39,3	16,7	44,1	1998	16,5	20,9	62,6
1957	41,9	15,8	42,2	1999	14,4	21,7	63,9
1958	41,7	16,8	41,5	2000	13,5	22,3	64,1
1959	37,3	18,1	44,6	2001	11,6	24,4	64,0
1960	37,9	17,2	44,9	2002	11,5	24,5	64,1
1961	35,6	18,0	46,4	2003	11,7	24,0	64,3

Tablo-4.1.1 Sektörlerin Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payları (Sabit Fiyatlarla, %)							
Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1962	36,3	18,0	45,7	2004	11,1	23,9	65,0
1963	36,1	17,9	46,0	2005	10,1	24,4	65,5
1964	33,8	19,0	47,3	2006	9,0	24,6	66,4
Kaynak: TUIK							

Tablo-4.1.2’de 1987 Fiyatlarıyla tarım ve alt kalemlerinin GSYİH içindeki büyüklüğü verilmiştir. Buna göre, tarım sektörünün alt kalemleri içerisinde en büyük pay, tarım ve hayvancılık alt sektörü gelmektedir. Ormancılık ve balıkçılık sektörleri ise daha sonra gelmektedir.

Tablo-4.1.2 Tarım ve Alt Kalemlerinin GSYİH İçindeki Büyüklüğü (1987 Fiyatlarıyla)					
	Toplam Tarım	Tarım ve Hayvancılık	Ormancılık	Balıkçılık	GSYİH
1968	10 599 991	9 898 030	588 528	113 433	31 425 049
1969	10 470 705	9 710 239	617 103	143 363	32 707 548
1970	10 767 561	10 007 006	640 293	120 262	33 765 132
1971	11 324 720	10 580 936	643 402	100 382	35 644 700
1972	11 454 314	10 667 827	692 387	94 100	38 291 639
1973	10 565 936	9 751 042	751 205	63 689	39 540 780
1974	11 231 456	10 388 982	787 273	55 202	41 752 876
1975	11 583 228	10 767 308	751 060	64 860	44 748 268
1976	12 391 863	11 486 900	828 258	76 705	49 429 503
1977	12 162 375	11 140 087	913 282	109 006	51 113 351
1978	12 500 380	11 393 249	967 791	139 340	51 881 586
1979	12 495 126	11 357 328	935 400	202 397	51 557 767
1980	12 636 076	11 480 250	943 478	212 347	50 295 991
1981	12 398 475	11 189 584	965 480	243 411	52 738 671
1982	12 786 159	11 686 317	830 026	269 816	54 617 937
1983	12 666 921	11 514 665	849 876	302 379	57 332 998

Tablo-4.1.2 Tarım ve Alt Kalemlerinin GSYİH İçindeki Büyüklüğü (1987 Fiyatlarıyla)

	Toplam Tarım	Tarım ve Hayvancılık	Ormancılık	Balıkçılık	GSYİH
1984	12 727 499	11 596 623	866 755	264 121	61 181 164
1985	12 669 498	11 530 710	844 951	293 837	63 776 134
1986	13 254 660	12 171 329	821 083	262 248	68 248 101
1987	13 314 271	12 235 735	801 765	276 772	74 721 925
1988	14 356 432	13 209 419	798 151	348 863	76 306 292
1989	13 272 220	12 166 289	790 838	315 093	76 498 311
1990	14 176 793	13 136 987	774 157	265 648	83 578 464
1991	14 048 843	13 051 789	730 279	266 775	84 352 830
1992	14 651 066	13 488 634	900 139	262 293	89 400 745
1993	14 462 970	13 391 418	732 763	338 789	96 590 370
1994	14 358 229	13 265 809	751 866	340 554	91 320 722
1995	14 640 222	13 490 393	831 701	318 128	97 887 800
1996	15 284 401	14 175 826	792 098	316 477	104 745 149
1997	14 927 152	13 883 628	729 636	313 888	112 631 203
1998	16 176 447	15 079 664	724 935	371 848	116 113 609
1999	15 369 020	14 306 127	694 708	368 185	110 645 883
2000	15 961 788	14 888 229	713 645	359 914	118 789 113
2001	14 923 100	13 898 347	655 708	369 045	109 885 336
2002	15 947 584	14 837 137	756 384	354 063	118 612 222
2003	15 548 759	14 500 780	689 090	358 889	125 485 113
2004	15 862 555	14 682 646	793 339	386 570	136 692 580
2005	16 755 642	15 624 245	734 638	396 759	146 780 723
2006	17 241 028	16 001 848	802 594	436 586	155 732 493
Kaynak: TÜİK					

Tablo-4.1.3'te 1998-2009 dönemi için, 1998 fiyatlarıyla ana iktisadi faaliyet kollarına göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla kalemleri verilmiştir. Buna göre, tarım sektörünün büyüme oranı ekonomik konjonktüre ve mevsimsel koşullara göre istikrarsız bir seyir izlemiştir.

Tablo-4.1.3 Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1998 Fiyatlarıyla)								
Yıl	Tarım		Sanayi		Hizmetler		GSYİH	
	(Bin YTL)	(%) Büyüme	(Bin YTL)	(%) Büyüme	(Bin YTL)	(%) Büyüme	(Bin YTL)	(%) Büyüme
1998	8 757 483	-	18 830 799	-	40 406 300	-	70 203 147	-
1999	8 259 850	-5,7	17 906 410	-4,9	39 808 104	-1,5	67 840 570	-3,4
2000	8 844 649	7,1	19 081 268	6,6	42 366 912	6,4	72 436 399	6,8
2001	8 147 374	-7,9	17 689 505	-7,3	41 314 240	-2,5	68 309 352	-5,7
2002	8 860 621	8,8	18 175 341	2,7	43 595 374	5,5	72 519 831	6,2
2003	8 683 621	-2,0	19 588 439	7,8	45 511 988	4,4	76 338 193	5,3
2004	8 929 288	2,8	21 803 052	11,3	50 128 359	10,1	83 485 591	9,4
2005	9 570 752	7,2	23 679 505	8,6	54 482 795	8,7	90 499 731	8,4
2006	9 700 944	1,4	25 649 966	8,3	58 962 026	8,2	96 738 320	6,9
2007	9 046 723	-6,7	27 130 511	5,8	62 687 562	6,3	101 254 625	4,7
2008	9 433 550	4,3	27 211 651	0,3	63 465 704	1,2	101 921 730	0,7
2009	9 766 885	3,5	25 390 040	-6,7	61 529 254	-3,1	97 143 611	-4,7
Kaynak: TUIK								

Tablo-4.1.4'te ana iktisadi faaliyet kollarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payları verilmiştir. Buna göre, 2009'da GSYİH'da, tarım sektörü %10, sanayi sektörü %26 ve hizmetler sektörü ise %63 oranında paya sahiptir.

Tablo-4.1.4 Ana iktisadi faaliyet kollarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payları (1998 Fiyatlarıyla)								
Yıl	Tarım		Sanayi		Hizmetler		GSYİH	
	(Bin YTL)	(%) Pay	(Bin YTL)	(%) Pay	(Bin YTL)	(%) Pay	(Bin YTL)	(%)
1998	8 757 483	12,5	18 830 799	26,8	40 406 300	57,6	70 203 147	100
1999	8 259 850	12,2	17 906 410	26,4	39 808 104	58,7	67 840 570	100
2000	8 844 649	12,2	19 081 268	26,3	42 366 912	58,5	72 436 399	100
2001	8 147 374	11,9	17 689 505	25,9	41 314 240	60,5	68 309 352	100
2002	8 860 621	12,2	18 175 341	25,1	43 595 374	60,1	72 519 831	100
2003	8 683 621	11,4	19 588 439	25,7	45 511 988	59,6	76 338 193	100
2004	8 929 288	10,7	21 803 052	26,1	50 128 359	60,0	83 485 591	100
2005	9 570 752	10,6	23 679 505	26,2	54 482 795	60,2	90 499 731	100
2006	9 700 944	10,0	25 649 966	26,5	58 962 026	61,0	96 738 320	100
2007	9 046 723	8,9	27 130 511	26,8	62 687 562	61,9	101 254 625	100
2008	9 433 550	9,3	27 211 651	26,7	63 465 704	62,3	101 921 730	100
2009	9 766 885	10,1	25 390 040	26,1	61 529 254	63,3	97 143 611	100
Kaynak: TUIK								

Türkiye’de tarım, istihdam, ihracat ve Gayri Safi Milli Hâsılaya (GSMH) önemli katkılarda bulunan sektör olma özelliğini korumaktadır. Tarım sektöründeki üretim şartları, makro ve sektör düzeyinde yaşanan kaos ve özellikle son on yıldaki kriz ortamının egemenliği tarım sektöründe yapısal değişimi önleyen etkenler olarak belirlemektedir¹⁵⁹.

¹⁵⁹ Çakmak ve Akder, s. 45.

4.1.2. Tarımın İstihdamdaki Payı

Tarımsal istihdam yapısını incelediğimizde çiftliklerin arazi büyüklüklerinden beklendiği üzere, tarımın istihdamında payı yüksektir. Sektör kırdaki işgücüne katılan kadınların hemen tümünü (%90'ını) istihdam etmektedir. 1980'lerin sonundan itibaren, tarımın toplam istihdam içindeki payı ve tarımda istihdam edilenlerin sayısı azalmaktadır. Yazında, "yapısal dönüşüm noktası" olarak adlandırılan bu gelişmeye, Türkiye, özellikle genel ekonomik gelişmenin istikrarlı olmaması nedeniyle, hayli gecikmeli olarak varmıştır. Tarımsal istihdam sadece işgücüne katılım oranını artırmakla kalmıyor, aynı zamanda Türkiye'nin kronik işsizlik sorununa kısmi de olsa çözüm sağlamaktadır. Bu katkısını özellikle beşeri sermaye birikimi olmayan kişilere istihdam sağlayarak gerçekleştiriyor. Tarımsal istihdamda okur-yazar olmayan oranı diğer sektörlerle oranla hayli yüksektir. İşgücü piyasasının genelinde izlenen arz ve talep uyumsuzluğu, tarımla tarım-dışı arasında daha belirgin hale gelmektedir. Son yıllarda hızla artan okur-yazarlık oranına rağmen, tarımda okur-yazar olmayanların oranı yüzde 18'dir. Özellikle tarımda çalışan kadınlarda okuma yazma oranı hayli yüksektir. Tarımsal istihdamda yüzde 60 paya sahip olan kadınların üçte biri okul yüzü görmemiştir. Eğitimin hala sınırlı kaldığı kırsal kesimden kente göçte çekim unsurunun etkili olamayacağı açıktır. Kırdan kente göç kararında, itici unsur diye anılan, çaresizlik belirleyici olacaktır¹⁶⁰.

Türkiye ekonomisinde tarım sektörü özellikle kırsal kesimde, her zaman istihdamda önemli bir role sahip olmuştur. Tablo-4.1.5.'te ekonomik faaliyet koluna göre istihdam edilenler verilmiştir. Buna göre, 1923'te istihdamda %90 olan tarımın payı, 1950'lerde bu pay %80'e, 1980'lerde %50'ye, 2000'lerde %35'ler ve son yıllarda ise %25'lere kadar gerilemiştir. Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün istihdamdaki payı gerilemesine karşın yine de, ¼ oranında yüksek bir paya sahiptir. Bu sebeple, tarım sektörünün önemi sadece gıda-besin güvenliği açısından değil, Türkiye ekonomisi için istihdam perspektifinden de çok büyük önem arz etmektedir.

¹⁶⁰ Çakmak ve Akder, s. 52.

Tablo-4.1.5 Ekonomik Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler, [15+ Yaş, Bin Kişi],											
Yıl	Toplam	Tarım, Ormancılık, Avcılık Ve Balıkçılık		Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz Ve Su	İnşaat Ve Bayındırlık İşleri	Top. Prk. Ticaret, Lok.Otel.	Ulaştırma, Haberleşme Depolama	Mali Sig. Tş. Ml. Krm. Hizmt.	Toplum Sos. Kiş. Hizmetler
		Bin Kişi	% (Toplamı n)								
1923	5031	4525	89.9	17	159	1	40	138	19	13	119
1924	5161	4618	89.5	28	162	1	56	141	21	13	121
1925	5280	4712	89.2	24	166	1	73	144	22	14	124
1926	5447	4809	88.3	33	197	1	74	147	23	16	147
1927	5593	4909	87.8	36	207	1	94	150	24	17	155
1928	6058	5345	88.2	39	213	1	106	153	25	17	159
1929	6197	5459	88.1	34	215	1	127	156	26	19	160
1930	5975	5229	87.5	35	212	1	132	160	29	18	159
1931	6026	5341	88.6	37	201	1	86	163	29	18	150
1932	6150	5455	88.7	41	202	2	84	166	31	18	151
1933	6259	5571	89.0	40	177	2	99	170	31	18	151
1934	6420	5690	88.6	50	185	2	117	174	32	18	152
1935	6638	5835	87.9	53	256	2	114	174	34	18	152

Tablo-4.1.5 Ekonomik Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler, [15+ Yaş, Bin Kişi],											
Yıl	Toplam	Tarım, Ormancılık, Avcılık Ve Balıkçılık		Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz Ve Su	İnşaat Ve Bayındırlık İşleri	Top. Prk. Ticaret, Lok.Otel.	Ulaştırma, Haberleşme Depolama	Mali Sig. Tş. Ml. Krm. Hizmt.	Toplum Sos. Kiş. Hizmetler
		Bin Kişi	% (Toplamı n)								
1936	6802	5937	87.3	53	298	2	130	177	35	17	153
1937	6942	6040	87.0	58	319	2	136	181	36	17	153
1938	7124	6146	86.3	63	347	3	172	184	37	18	154
1939	7328	6326	86.3	62	367	3	172	189	37	18	154
1940	7259	6243	86.0	66	408	3	163	171	32	18	155
1941	7272	6311	86.8	56	401	3	125	173	29	18	156
1942	7303	6379	87.3	68	370	3	102	175	26	18	162
1943	7459	6448	86.4	75	411	3	131	178	26	18	169
1944	7573	6518	86.1	74	447	3	124	180	26	18	183
1945	7681	6559	85.4	70	490	3	121	186	30	19	203
1946	8073	6825	84.5	78	529	4	138	220	40	19	220
1947	8267	6974	84.4	84	555	4	130	225	53	24	218
1948	8312	7127	85.7	79	412	4	145	230	66	25	224

Tablo-4.1.5 Ekonomik Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler, [15+ Yaş, Bin Kişi],

Yıl	Toplam	Tarım, Ormancılık, Avcılık Ve Balıkçılık		Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz Ve Su	İnşaat Ve Bayındırlık İşleri	Top. Prk. Ticaret, Lok.Otel.	Ulaştırma, Haberleşme Depolama	Mali Sig. Tş. Ml. Krm. Hizmt.	Toplum Sos. Kiş. Hizmetler
		Bin Kişi	% (Toplamı n)								
1949	8560	7246	84.6	79	467	4	172	235	65	27	265
1950	8790	7408	84.3	79	482	5	195	240	72	29	280
1951	9117	7544	82.7	85	518	5	226	296	77	33	333
1952	9520	7681	80.7	88	533	6	356	351	82	36	387
1953	9896	7819	79.0	99	605	7	415	407	72	43	429
1954	10199	7956	78.0	103	629	8	411	463	84	52	493
1955	10482	8093	77.2	110	667	8	407	519	78	59	541
1956	10613	8142	76.7	117	682	9	382	549	93	67	572
1957	10845	8192	75.5	124	735	10	410	579	117	74	604
1958	11771	8242	70.0	131	803	10	453	610	128	81	636
1959	11164	8292	74.3	136	814	14	386	640	131	84	667
1960	11945	8342	69.8	134	791	13	390	670	134	86	699
1961	12088	8344	69.0	131	843	16	394	679	185	85	718

Tablo-4.1.5 Ekonomik Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler, [15+ Yaş, Bin Kişi],

Yıl	Toplam	Tarım, Ormancılık, Avcılık Ve Balıkçılık		Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz Ve Su	İnşaat Ve Bayındırlık İşleri	Top. Prk. Ticaret, Lok.Otel.	Ulaştırma, Haberleşme Depolama	Mali Sig. Tş. Ml. Krm. Hizmt.	Toplum Sos. Kiş. Hizmetler
		Bin Kişi	% (Toplamı n)								
1962	12219	8346	68.3	123	850	16	463	688	212	87	738
1963	12365	8348	67.5	117	866	16	524	698	243	98	758
1964	12573	8351	66.4	128	972	17	539	735	247	103	778
1965	12761	8352	65.4	140	1 019	18	585	765	267	108	798
1966	13014	8364	64.3	149	1 074	18	641	805	274	120	855
1967	13174	8375	63.6	145	1 141	20	561	824	337	133	916
1968	13396	8347	62.3	145	1 197	21	608	844	373	150	981
1969	13537	8286	61.2	148	1 233	22	622	863	411	169	1 052
1970	13768	8243	59.9	155	1 338	22	662	883	420	183	1 127
1971	14011	8332	59.5	164	1 376	25	642	917	449	193	1 166
1972	14405	8421	58.5	163	1 520	26	673	952	477	206	1 205
1973	14679	8413	57.3	170	1 628	28	704	986	506	229	1 245
1974	14985	8405	56.1	183	1 769	30	733	1 021	535	247	1 284

Tablo-4.1.5 Ekonomik Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler, [15+ Yaş, Bin Kişi],

Yıl	Toplam	Tarım, Ormancılık, Avcılık Ve Balıkçılık		Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz Ve Su	İnşaat Ve Bayındırlık İşleri	Top. Prk. Ticaret, Lok.Otel.	Ulaştırma, Haberleşme Depolama	Mali Sig. Tş. Ml. Krm. Hizmt.	Toplum Sos. Kiş. Hizmetler
		Bin Kişi	% (Toplamı n)								
1975	15169	8398	55.4	188	1 787	34	774	1 055	563	265	1 323
1976	15380	8319	54.1	192	1 830	38	815	1 128	575	287	1 410
1977	15873	8383	52.8	204	2 002	42	845	1 202	586	313	1 496
1978	16085	8375	52.1	192	2 013	43	867	1 275	597	329	1 582
1979	16320	8368	51.3	198	2 038	45	893	1 349	608	339	1 669
1980	16523	8360	50.6	196	2 060	44	897	1 422	619	347	1 755
1981	16664	8353	50.1	191	2 073	46	899	1 486	634	352	1 806
1982	16837	8326	49.5	194	2 136	50	902	1 529	643	355	1 871
1983	17004	8300	48.8	195	2 208	52	905	1 576	654	357	1 922
1984	17260	8272	47.9	199	2 258	55	936	1 653	675	368	2 003
1985	17547	8246	47.0	222	2 339	59	962	1 728	698	377	2 069
1986	17865	8223	46.0	229	2 373	63	1 016	1 844	730	385	2 146
1987	18268	8197	44.9	230	2 445	65	1 078	1 984	764	411	2 228

Tablo-4.1.5 Ekonomik Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler, [15+ Yaş, Bin Kişi],

Yıl	Toplam	Tarım, Ormancılık, Avcılık Ve Balıkçılık		Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz Ve Su	İnşaat Ve Bayındırlık İşleri	Top. Prk. Ticaret, Lok.Otel.	Ulaştırma, Haberleşme Depolama	Mali Sig. Tş. Ml. Krm. Hizmt.	Toplum Sos. Kiş. Hizmetler
		Bin Kişi	% (Toplamı n)								
1988	17755	8249	46.5	229	2 550	27	1 012	2 029	778	428	2 452
1989	18222	8639	47.4	184	2 635	28	942	2 041	829	439	2 484
1990	18539	8691	46.9	194	2 625	26	893	2 154	816	416	2 726
1991	19288	9212	47.8	176	2 736	22	975	2 190	821	432	2 725
1992	19459	8718	44.8	159	2 949	48	1 049	2 377	875	474	2 812
1993	18500	7862	42.5	135	2 706	101	1 238	2 412	933	429	2 685
1994	20006	8813	44.1	180	3 013	102	1 208	2 538	894	479	2 782
1995	20586	9080	44.1	154	3 027	114	1 238	2 717	878	482	2 897
1996	21194	9259	43.7	164	3 237	86	1 298	2 737	907	508	3 001
1997	21204	8837	41.7	159	3 445	111	1 320	2 896	907	527	3 003
1998	21779	9039	41.5	148	3 463	112	1 325	2 995	968	544	3 186
1999	22048	8856	40.2	134	3 555	95	1 365	3 204	952	580	3 309
2000	21580	7769	36.0	81	3 638	91	1 364	3 817	1 067	709	3 044

Tablo-4.1.5 Ekonomik Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler, [15+ Yaş, Bin Kişi],

Yıl	Toplam	Tarım, Ormancılık, Avcılık Ve Balıkçılık		Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	İmalat Sanayi	Elektrik, Gaz Ve Su	İnşaat Ve Bayındırlık İşleri	Top. Prk. Ticaret, Lok.Otel.	Ulaştırma, Haberleşme Depolama	Mali Sig. Tş. Ml. Krm. Hizmt.	Toplum Sos. Kiş. Hizmetler
		Bin Kişi	% (Toplamı n)								
2001	21524	8089	37.6	98	3 581	95	1 110	3 737	1 034	697	3 083
2002	21354	7458	34.9	120	3 731	103	958	3 980	1 004	697	3 303
2003	21147	7165	33.9	83	3 663	100	965	4 052	1 022	738	3 359
2004(1)	19632	5713	29.1	97	3 742	80	966	4 027	1 043	794	3 169
2005(1)	20067	5154	25.7	110	3 994	74	1 107	4 336	1 074	869	3 349
2006(1)	20423	4907	24.0	118	4 066	85	1 196	4 492	1 101	996	3 462
2007(1)	20738	4867	23.5	128	4 088	98	1 231	4 557	1 136	1 055	3 579
2008	21194	5016	23.7	115	4 235	91	1 241	4 573	1 089	1 169	3 664
2009	21277	5254	24.7	103	3 949	78	1 249	4 542	1 081	1 339	3 682

Kaynak: TUIK

Tarım sektöründe istihdamın payı ile iktisadi gelişme arasındaki ilişki terstir, fakat nedensellik iktisadi gelişmeden tarımsal istihdam payının azalması yönüdedir. Başka bir deyişle, tarımın istihdam payının azalmasıyla ülkeler gelişmez. Ülkeler geliştikçe tarımın istihdam payı azalır. Hatta Türkiye gibi kriz-yoğun dönemleri sık olan ülkelerde tarımın istihdam payının yüksek olması krizlerin en azından sosyal olarak daha düşük maliyetle atlatılmasına yardım edebilir. İstikrarlı bir ekonomik gelişme çizgisine oturana kadar, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde tarımsal istihdam, kamu malı üretme, olumlu dışsalılıklar yaratma gibi, tarımın "çok-işlevliliğine" katkıda bulunan ek bir unsur olarak listeye eklenebilir¹⁶¹.

4.1.3. Tarımın Dış Ticaretteki Payı

Tablo-4.1.6'da Türkiye ekonomisi için Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC Rev.3) göre, ekonomik faaliyetlerin ihracat yapısı verilmiştir. Buna göre, ihracatta tarımın rolü 1960'larda %80 civarında iken, 1980'li yıllarda hızla geride kalarak %20'lere doğru azalmıştır. 2000'li yıllarda %10 civarına gerilerken son yıllarda %5'lere kadar düşüş göstermiştir. Tarımın ihracattaki payı hızla azalırken, sanayinin ihracattaki payı %90'lara kadar hızla artış göstermiştir.

Tablo-4.1.6 Ekonomik faaliyetlere göre ihracat, ISIC Rev.3									
Yıl	(Milyon \$)					(%)			
	Topla m	Tarı m	Madencil ik	Sana yi	Diğerle ri	Tarı m	Madencil ik	Sana yi	Diğerle ri
1963	368	284	11	73	0	77,2	3,0	19,8	0,0
1964	411	312	15	84	0	75,9	3,6	20,4	0,0
1965	464	352	21	91	0	75,9	4,5	19,6	0,0
1966	491	379	23	88	0	77,3	4,7	17,9	0,0
1967	522	420	21	81	0	80,5	4,0	15,5	0,0

¹⁶¹ Çakmak ve Akder, s. 55.

Tablo-4.1.6 Ekonomik faaliyetlere göre ihracat, ISIC Rev.3									
Yıl	(Milyon \$)					(%)			
	Topla m	Tarı m	Madencil ik	Sana yi	Diğerle ri	Tarı m	Madencil ik	Sana yi	Diğerle ri
1968	496	406	26	64	0	81,9	5,2	12,9	0,0
1969	537	389	31	114	3	72,4	5,9	21,2	0,6
1970	588	428	39	118	3	72,8	6,6	20,0	0,6
1971	677	476	37	160	4	70,4	5,5	23,6	0,5
1972	885	588	33	260	4	66,5	3,8	29,4	0,4
1973	1 317	809	39	461	7	61,5	3,0	35,0	0,5
1974	1 532	831	79	613	10	54,2	5,1	40,0	0,6
1975	1 401	778	106	507	11	55,5	7,5	36,2	0,8
1976	1 960	1 237	110	601	12	63,1	5,6	30,7	0,6
1977	1 753	1 017	126	595	15	58,0	7,2	33,9	0,9
1978	2 288	1 516	124	637	12	66,2	5,4	27,8	0,5
1979	2 261	1 308	132	809	12	57,8	5,9	35,8	0,5
1980	2 910	1 629	191	1 065	25	56,0	6,6	36,6	0,9
1981	4 703	2 173	193	2 297	40	46,2	4,1	48,8	0,8
1982	5 746	2 083	174	3 449	41	36,2	3,0	60,0	0,7
1983	5 728	1 837	188	3 666	36	32,1	3,3	64,0	0,6
1984	7 134	1 694	239	5 151	49	23,7	3,4	72,2	0,7
1985	7 958	1 653	242	6 049	14	20,8	3,0	76,0	0,2

Tablo-4.1.6 Ekonomik faaliyetlere göre ihracat, ISIC Rev.3

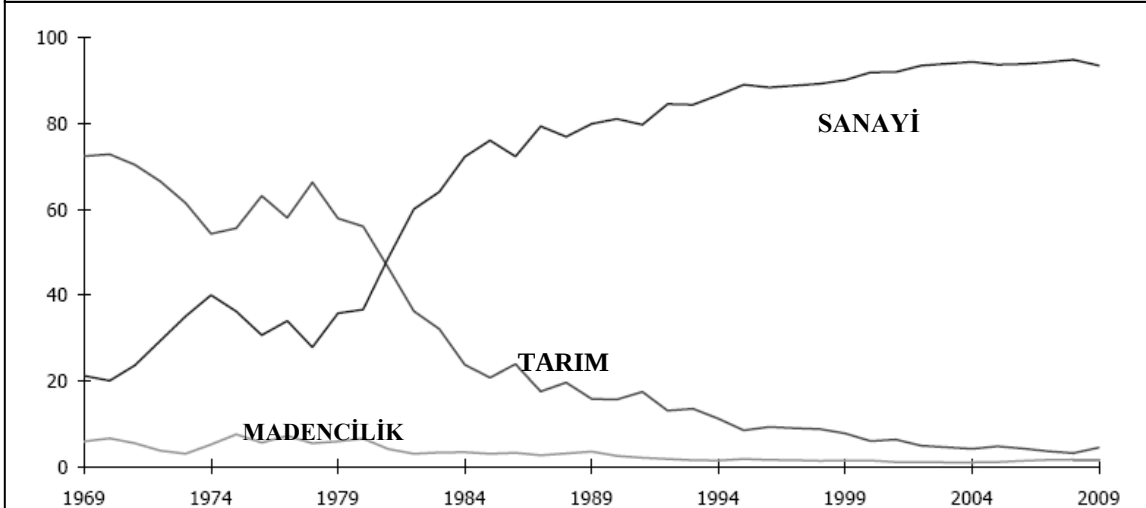
Yıl	(Milyon \$)					(%)			
	Topla m	Tarı m	Madencil ik	Sana yi	Diğerle ri	Tarı m	Madencil ik	Sana yi	Diğerle ri
1986	7 457	1 785	243	5 393	36	23,9	3,3	72,3	0,5
1987	10 190	1 788	272	8 085	45	17,5	2,7	79,3	0,4
1988	11 662	2 289	359	8 970	44	19,6	3,1	76,9	0,4
1989	11 625	1 833	411	9 288	93	15,8	3,5	79,9	0,8
1990	12 959	2 025	326	10 504	105	15,6	2,5	81,1	0,8
1991	13 593	2 369	285	10 830	110	17,4	2,1	79,7	0,8
1992	14 715	1 923	267	12 429	97	13,1	1,8	84,5	0,7
1993	15 345	2 072	233	12 945	95	13,5	1,5	84,4	0,6
1994	18 106	2 033	263	15 674	136	11,2	1,5	86,6	0,8
1995	21 637	1 840	391	19 260	146	8,5	1,8	89,0	0,7
1996	23 224	2 153	369	20 526	178	9,3	1,6	88,4	0,8
1997	26 261	2 354	404	23 313	190	9,0	1,5	88,8	0,7
1998	26 974	2 357	364	24 065	188	8,7	1,3	89,2	0,7
1999	26 587	2 058	385	23 958	187	7,7	1,4	90,1	0,7
2000	27 775	1 659	400	25 518	198	6,0	1,4	91,9	0,7
2001	31 334	1 976	349	28 826	183	6,3	1,1	92,0	0,6
2002	36 059	1 754	387	33 702	216	4,9	1,1	93,5	0,6
2003	47 253	2 121	469	44 378	285	4,5	1,0	93,9	0,6

Tablo-4.1.6 Ekonomik faaliyetlere göre ihracat, ISIC Rev.3

Yıl	(Milyon \$)					(%)			
	Topla m	Tarı m	Madencil ik	Sana yi	Diğerle ri	Tarı m	Madencil ik	Sana yi	Diğerle ri
2004	63 167	2 645	649	59 579	294	4,2	1,0	94,3	0,5
2005	73 476	3 468	810	68 813	384	4,7	1,1	93,7	0,5
2006	85 535	3 611	1 146	80 246	531	4,2	1,3	93,8	0,6
2007	107 272	3 883	1 661	101 082	646	3,6	1,5	94,2	0,6
2008	132 027	4 177	2 155	125 188	507	3,2	1,6	94,8	0,4
2009	102 143	4 537	1 683	95 449	474	4,4	1,6	93,4	0,5

Kaynak: TUIK; Not. 1969-2009 Yılları USSS, 3. Rev'e göre.

Şekil-4.1.1'de ekonomik faaliyetlere göre ihracat payları verilmiştir. Buna göre, 1970'ten 2009'a tarım sektörünün ihracattaki payı hızlı bir şekilde azalma gösterirken, sanayi sektörünün ihracattaki payı ise hızlı ve güçlü bir şekilde artış göstermiştir.

Şekil-4.1.1 Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat Payları

Kaynak: TUIK

Türkiye ekonomisi için, Tablo-4.1.7.'de ihracat fiyat endeksleri verilmiştir. Buna göre, tarım sektöründe, ihracat fiyat endeksleri zamana göre TL ve ABD doları cinsinden artış hızları dalgalanma göstermektedir. Özellikle 2006 ve 2008 yıllarında hem TL hem de ABD doları cinsinden düşüş göstermiştir.

Tablo-4.1.7 İhracat Fiyat Endeksi										
A. TL ile hesaplanan B. ABD doları ile hesaplanan, Yeni Seri (2003=100)										
	Genel		Tarım				Balıkçılık		Sanayi	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
1994	2,1	105,7	2,1	108,0	%’de Değişim		2,3	113,2	2,1	105,6
1995	3,6	119,1	3,2	105,7	52.4	-2.1	3,9	127,5	3,7	121,2
1996	6,2	113,8	5,7	105,6	78.1	-0.1	6,7	124,8	6,2	115,2
1997	11,0	108,4	12,0	117,8	110.5	11.6	10,4	102,5	10,9	107,4
1998	18,1	104,0	21,0	120,8	75.0	2.5	18,2	105,9	17,8	102,3
1999	27,1	97,0	30,8	110,5	46.7	-8.5	33,4	120,4	26,6	95,5
2000	38,7	92,8	44,7	107,2	45.1	-3.0	43,1	102,9	38,2	91,4
2001	73,5	90,4	78,0	96,8	74.5	-9.7	62,9	77,5	73,1	89,9
2002	89,3	88,7	92,9	92,6	19.1	-4.3	95,4	93,9	88,8	88,2
2003	100	100	100	100	7.6	8.0	100	100	100	100
2004	111,7	116,3	126,4	131,7	26.4	31.7	105,9	110,2	111,0	115,6
2005	111,2	122,9	152,3	168,3	20.5	27.8	92,5	102,2	109,5	121,0
2006	123,6	127,7	140,4	145,0	-7.8	-13.8	91,8	94,8	122,6	126,6
2007	126,0	144,5	152,3	174,6	8.5	20.4	94,7	108,4	124,5	142,8
2008	145,3	167,5	148,3	171,1	-2.6	-2.0	107,9	124,4	144,7	166,8
2009	145,5	139,7	183,4	176,0	23.7	2.9	111,6	107,2	144,1	138,3
(1)Ulusal mal sektör sınıflamasına göre hesaplanmıştır (2) USSS, 3.Rev.'e göre hesaplanmıştır.										
Kaynak: TÜİK										

Türkiye ekonomisi için Tablo-4.1.8.'de ithalat fiyat endeksi verilmiştir. Buna göre, tarım sektöründe ithalat fiyat endeksi 2005 yılı haricinde zaman göre düzenli olarak ancak dalgalı düzeyde artış göstermiştir.

Tablo-4.1.8 İthalat Fiyat Endeksi								
A. TL ile hesaplanan B. ABD doları ile hesaplanan, Yeni Seri (2003=100)								
	Genel		Tarım		Maden		Sanayi	
	A	B	A	B	A	B	A	B
1994	1,9	94,9	2,3	116,8	1,2	59,0	2,0	103,5
1995	3,4	110,8	4,4	143,9	2,0	65,5	3,7	121,5
1996	5,6	104,1	7,0	132,3	4,0	73,5	5,9	111,2
1997	9,5	95,0	12,2	122,2	6,8	68,4	10,1	101,3
1998	15,7	91,2	19,3	112,6	8,4	49,1	17,5	101,5
1999	23,8	86,2	25,6	93,3	16,8	58,8	25,8	93,9
2000	37,3	90,1	37,7	90,7	38,1	91,8	37,9	91,6
2001	73,0	89,8	69,4	85,9	69,8	86,6	74,8	91,9
2002	89,2	88,7	86,1	85,5	85,3	84,6	91,6	91,2
2003	100	100	100	100	100	100	100	100
2004	110,5	115,1	109,7	114,3	115,2	120,0	108,5	113,0
2005	111,4	123,3	95,2	105,4	152,1	168,3	105,6	116,8
2006	129,5	134,1	110,0	113,9	202,2	209,3	119,7	124,0
2007	128,3	147,2	112,3	128,9	196,0	224,9	118,3	135,7
2008	152,4	177,5	145,7	169,7	282,5	329,0	132,6	154,4
2009	146,9	141,9	146,3	141,3	232,7	224,7	134,5	129,9
(1)Ulusal mal sektör sınıflamasına göre hesaplanmıştır.								
Kaynak: TÜİK								

Tablo-4.1.9'da ihracat miktar endeksi verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinde, tarım sektöründe ihracat miktar endeksi arz ve talep cephesindeki etkilere göre dalgalanma göstermektedir.

Tablo-4.1.9 İhracat miktar endeksi (Yeni seri) (2003=100)					
	Genel	Tarım	Balıkçılık	Maden	Sanayi
1994	35,5	90,3	21,4	45,8	32,5
1995	37,8	86,2	19,0	60,1	35,0
1996	41,4	101,7	24,1	58,9	38,1
1997	47,0	95,1	35,2	63,8	44,3

Tablo-4.1.9 İhracat miktar endeksi (Yeni seri) (2003=100)					
	Genel	Tarım	Balıkçılık	Maden	Sanayi
1998	51,5	97,4	18,7	62,4	49,1
1999	53,1	95,8	35,5	66,8	50,9
2000	59,1	75,8	25,1	73,7	58,3
2001	72,3	106,4	39,6	71,7	70,7
2002	83,7	95,2	45,7	72,0	83,5
2003	100	100	100	100	100
2004	114,3	90,2	109,5	117,0	115,5
2005	126,2	93,0	165,5	134,5	127,8
2006	141,3	112,5	170,1	166,7	142,4
2007	157,0	100,6	180,4	206,9	159,4
2008	166,7	108,3	239,2	242,4	169,0
2009	154,8	116,5	218,4	248,8	155,5
(1)Ulusal mal sektör sınıflamasına göre hesaplanmıştır. Kaynak: TÜİK					

Tablo-4.1.10'da Türkiye ekonomisi için ithalat miktar endeksi verilmiştir. Buna göre, tarım sektöründe ithalat miktar endeksi kriz dönemleri haricinde sürekli dalgalanan bir artış göstermiştir.

Tablo-4.1.10 İthalat Miktar Endeksi (Yeni Seri) (2003=100)				
	Genel	Tarım	Maden	Sanayi
1994	33,4	27,7	64,5	29,8
1995	43,2	48,4	71,8	38,5
1996	55,9	58,7	78,2	51,3
1997	69,1	68,0	78,6	65,3
1998	67,3	66,6	79,9	63,4
1999	66,6	61,6	77,6	63,1
2000	88,3	88,6	85,3	84,6
2001	66,4	63,9	82,3	62,3
2002	80,2	70,5	93,4	76,3
2003	100	100	100	100
2004	121,7	93,3	101,4	127,4
2005	136,1	104,2	107,5	144,2
2006	147,7	99,6	116,3	156,9
2007	166,6	142,0	124,8	177,2
2008	164,1	148,6	120,1	174,7
2009	143,2	128,2	101,8	153,4
(1) Ulusal Mal Sektör Sınıflamasına Göre Hesaplanmıştır. Kaynak: TÜİK				

Tablo-4.1.11.'de Türkiye ekonomisinin tarım ürünleri için dünyaya ihracat yapısı verilmiştir. Buna göre, ticaretin değişimine bakıldığında, 2000/2008 döneminde en yüksek artış süt, et, canlı hayvanlar, yem sanayi ürünler, yenilen çeşitli gıda müstahzarları, meşrubat, alkollü içkiler ve sirke, gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri gelmektedir. Tüm tarım ürünlerinde ise, artış oranı ise %199 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2007/2008 döneminde en yüksek artış, canlı hayvanlar, et ve yenilen sakatat, süt ürünü, gıda sanayicinin kalıntı ve döküntüleri, hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar kalemlerinde gerçekleşmiştir. Tüm tarım ürünlerinde ise, artış oranı ise %15 düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisinde tarım sektöründe ürünlerin tüm tarımdaki payı incelendiğinde, en yüksek paya sahip kalemler, mallar, ara mallar, nihai ürünler, yenilebilir meyve ve kabuklu yemiş, tütün ve tütün mamulleridir.

Tablo-4.1.11 Türkiye ekonomisinin Tarım Ürünleri İçin Dünyaya İhracatı										Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	00/08	07/08	2000	2008
01 – Canlı Hayvanlar	2.4	49	33	7.3	5.9	4.2	6.8	5.2	8.8	273.6	70.2	0.1	0.1
02 - Et Ve Yenilen Sakatat	12	19	14	17	18	29	23	34	60	410.9	77.6	0.3	0.8
04 – Süt Ürünü	26	46	63	69	53	64	81	123	160	517.1	30.5	0.7	2.2
05 – Hayvansal Orijinli Ürünler	41	31	40	43	38	33	27	25	27	-33.6	9.4	1	0.4
06 – Ağaçlar Ve Diğer Bitkiler	14	16	21	28	30	29	32	34	31	120.5	-8.6	0.4	0.4
07 – Yenilebilir, Sebze, Kök Ve	284	419	338	418	390	429	556	624	641	125.5	2.8	7.2	8.9

Tablo-4.1.11 Türkiye ekonomisinin Tarım Ürünleri İçin Dünyaya İhracatı										Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	00/08	07/08	2000	2008
Yumrular													
08 – Yenilebilir Meyve Ve Kabuklu Yemiş	1 108	1 341	1 238	1 230	1 529	2 010	1 888	1 935	1 927	74	-0.4	27.9	26.6
09 –Kahve, Çay, Paraguay Çayı & Türler	63	65	71	54	51	52	56	69	72	13.3	4.3	1.6	1
10 - Hububat	242	181	85	50	14	92	160	48	26	-89.4	-46.8	6.1	0.4
11 – Yem Sanayi Ürünleri	109	66	77	123	188	389	254	364	485	344.1	33	2.8	6.7
12 – Yağlı Tohumlar Ve Meyveler	46	60	54	65	65	78	92	94	100	118.5	7.3	1.2	1.4
13 - Lak; Sakız, Reçine Ve Diğer Bitkisel Özsu	1.2	2.3	1.7	1.7	2.3	2.1	2.4	4	2.5	100.9	-38.2	0	0
14 - Başka Yerde Belirtilmeyen Bitkisel Ürünler	17	21	11	15	13	14	11	13	13	-18.6	0.6	0.4	0.2
15 - Hayvansal Ve Bitkisel Katı Ve Sıvı	169	262	164	306	223	404	408	292	519	206.9	77.4	4.3	7.2

Tablo-4.1.11 Türkiye ekonomisinin Tarım Ürünleri İçin Dünyaya İhracatı										Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	00/08	07/08	2000	2008
Yağlar													
16 – Et Müstahzarları	49	23	21	29	29	35	28	29	28	-41.8	-1.8	1.2	0.4
17 - Şeker Ve Şeker Mamulleri	249	374	157	165	175	162	212	210	227	-8.8	8.3	6.3	3.1
18 - Kakao Ve Kakao Müstahzarları.	84	100	108	159	184	193	210	258	259	209.7	0.2	2.1	3.6
19 - Hububat, Un, Nişasta Müstahzarları	119	144	172	210	242	277	311	380	475	299.4	25.1	3	6.6
20 - Sebzeler, Meyveler, Sert Kabuklu Meyveler Ve Bitkilerin Müstahzarlar	521	590	539	593	788	1 030	890	957	977	87.5	2.1	13.1	13.5
21 - Yenilen Çeşitli Gıda Müstahzarları	100	114	136	141	156	189	258	317	368	268.2	15.8	2.5	5.1
22 - Meşrubat, Alkollü İçkiler Ve Sirke	41	41	44	62	91	119	116	126	131	223.7	3.9	1	1.8
23 - Gıda Sanayinin Kalıntı Ve Döküntüleri	9.6	27	12	11	8.7	12	7.4	7.8	35	266.5	350.3	0.2	0.5

Tablo-4.1.11 Türkiye ekonomisinin Tarım Ürünleri İçin Dünyaya İhracatı										Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	00/08	07/08	2000	2008
24 - Tütün Ve Tütün Mamulleri	532	486	407	370	384	474	540	467	477	-10.4	2.2	13.4	6.6
Diğer Dünya Ticaret Örgütü Ürünleri (1-24 Kısım Hariç)	126	138	157	199	168	134	167	184	185	47.5	0.7	3.2	2.6
Toplam Tarımsal Ürünler	3 965	4 616	3 963	4 368	4 849	6 255	6 336	6 601	7 237	82.5	9.6	100	100
- Mallar	749	706	512	546	529	617	724	560	489	-34.7	-12.7	18.9	6.8
- Ara Mallar	579	801	500	670	629	990	911	882	1 235	113.4	40	14.6	17.1
- Nihai Ürünler	2 588	3 085	2 928	3 120	3 663	4 617	4 682	5 135	5 470	111.4	6.5	65.3	75.6
- Güvenilir Ticaret	0	0	0	0	0	0	0	0	0			0	0
Tüm Toplam Ürünler	29 745	34 969	37 811	41 765	50 733	59 052	67 816	77 806	89 197	199.9	14.6		
% Tarım Ürün. / Tüm Ürünler	13.3	13.2	10.5	10.5	9.6	10.6	9.3	8.5	8.1				
Kaynak: TUIK													

Tablo-4.1.12.'de Türkiye ekonomisinin tarım ürünleri için dünyadan ithalat yapısı verilmiştir. Buna göre, ticaretin değişimine bakıldığında, 2000/2008 döneminde en yüksek artış meşrubat, alkollü içkiler ve sirke, şeker ve şeker mamulleri, yenilebilir meyve ve kabuklu yemiş, sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin müstahzarlar, hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, et müstahzarları, hububat, yem sanayi ürünleri, yağlı tohumlar ve meyveler gelmektedir. 2007/2008 döneminde en yüksek artış ise, mallar, ara mallar, nihai ürünler, et ve yenilen sakatat, yenilebilir, sebze, kök ve yumrular, hububat, hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, et müstahzarları, şeker ve şeker mamulleri kalemlerinde gerçekleşmiştir.

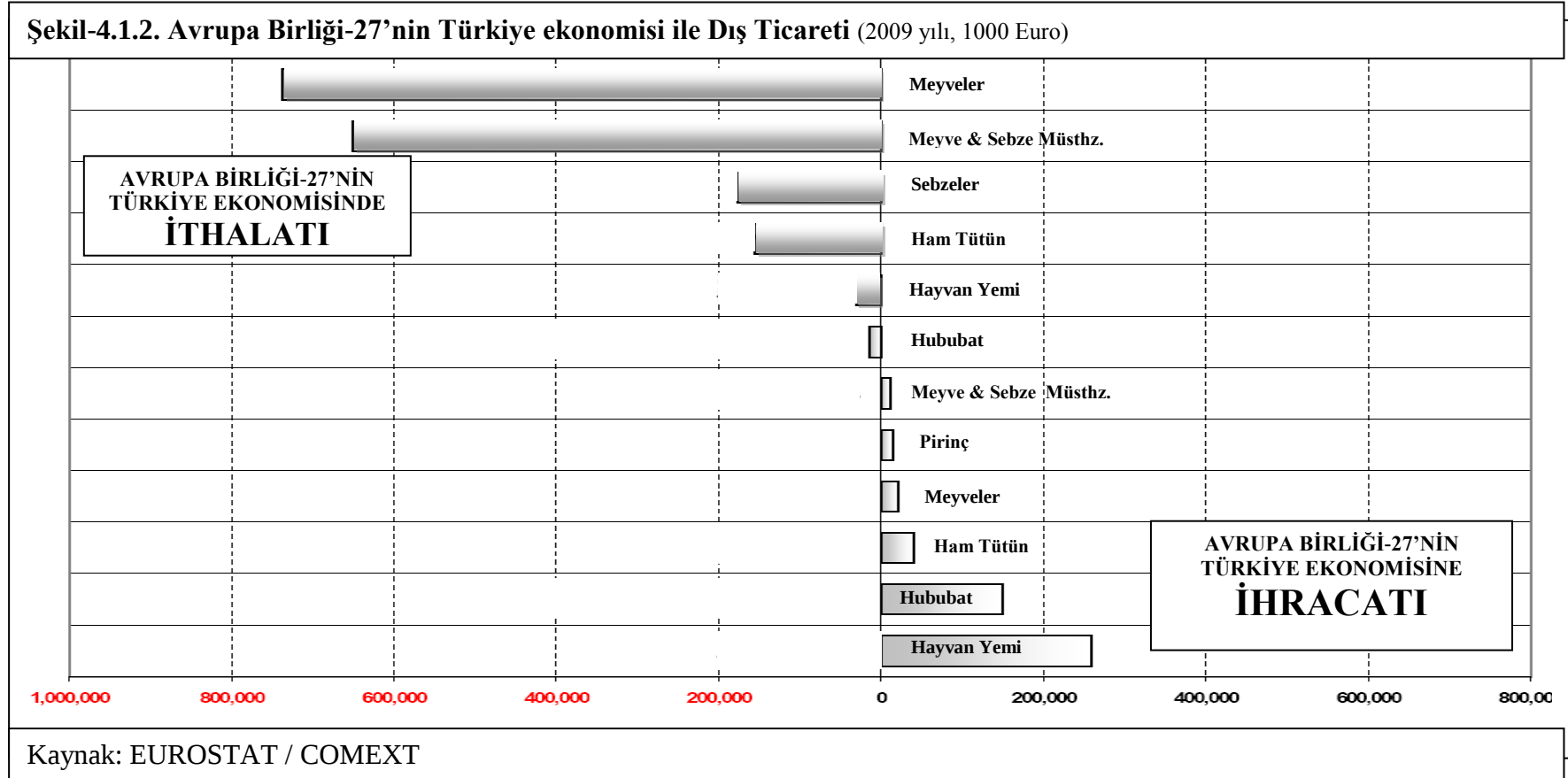
Tablo-4.1.12 Türkiye ekonomisinin Tarım Ürünleri İçin Dünyadan İthalatı										Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	00/08	07/08	2000	2008
01 – Canlı Hayvanlar	36	26	17	10	7.8	11	12	17	28	-23.4	59.1	1	0.4
02 - Et Ve Yenilen Sakatat	1.1	0.3	0.1	0.2	0.2	0.2	0.1	0.1	0.6	-45.2	771.2	0	0
04 – Süt Ürünü	39	24	39	46	55	61	62	81	86	120	6.9	1.1	1.2
05 – Hayvansal Orijinli Ürünler	25	18	28	29	26	23	21	21	17	-32.8	-19.7	0.7	0.2
06 – Ağaçlar Ve Diğer Bitkiler	19	11	13	14	19	27	39	38	39	107.6	3.2	0.5	0.6
07 – Yenilebilir, Sebze, Kök Ve	107	79	55	27	26	63	76	90	272	155	202.8	3.1	3.9

Tablo-4.1.12 Türkiye ekonomisinin Tarım Ürünleri İçin Dünyadan İthalatı										Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	00/08	07/08	2000	2008
Yumrular													
08 – Yenilebilir Meyve Ve Kabuklu Yemiş	73	35	69	71	80	124	151	184	217	196.3	17.8	2.1	3.1
09 –Kahve, Çay, Paraguay Çayı & Türler	36	30	24	22	25	32	35	50	49	36.1	-0.6	1	0.7
10 - Hububat	422	201	395	616	418	152	133	707	1 446	242.6	104.7	12.2	20.7
11 – Yem Sanayi Ürünleri	5.7	5.8	9.9	9	9.7	12	15	15	17	201.1	13.1	0.2	0.2
12 – Yağlı Tohumlar Ve Meyveler	299	182	282	424	426	561	491	744	996	232.7	33.8	8.6	14.3
13 - Lak; Sakız, Reçine Ve Diğer Bitkisel Özsu	20	21	27	34	33	31	24	16	17	-11	11.4	0.6	0.2
14 - Başka Yerde Belirtilmeyen Bitkisel Ürünler	2.8	2.7	1.9	3	3	2.2	2.7	2.7	3.3	19.1	24.4	0.1	0

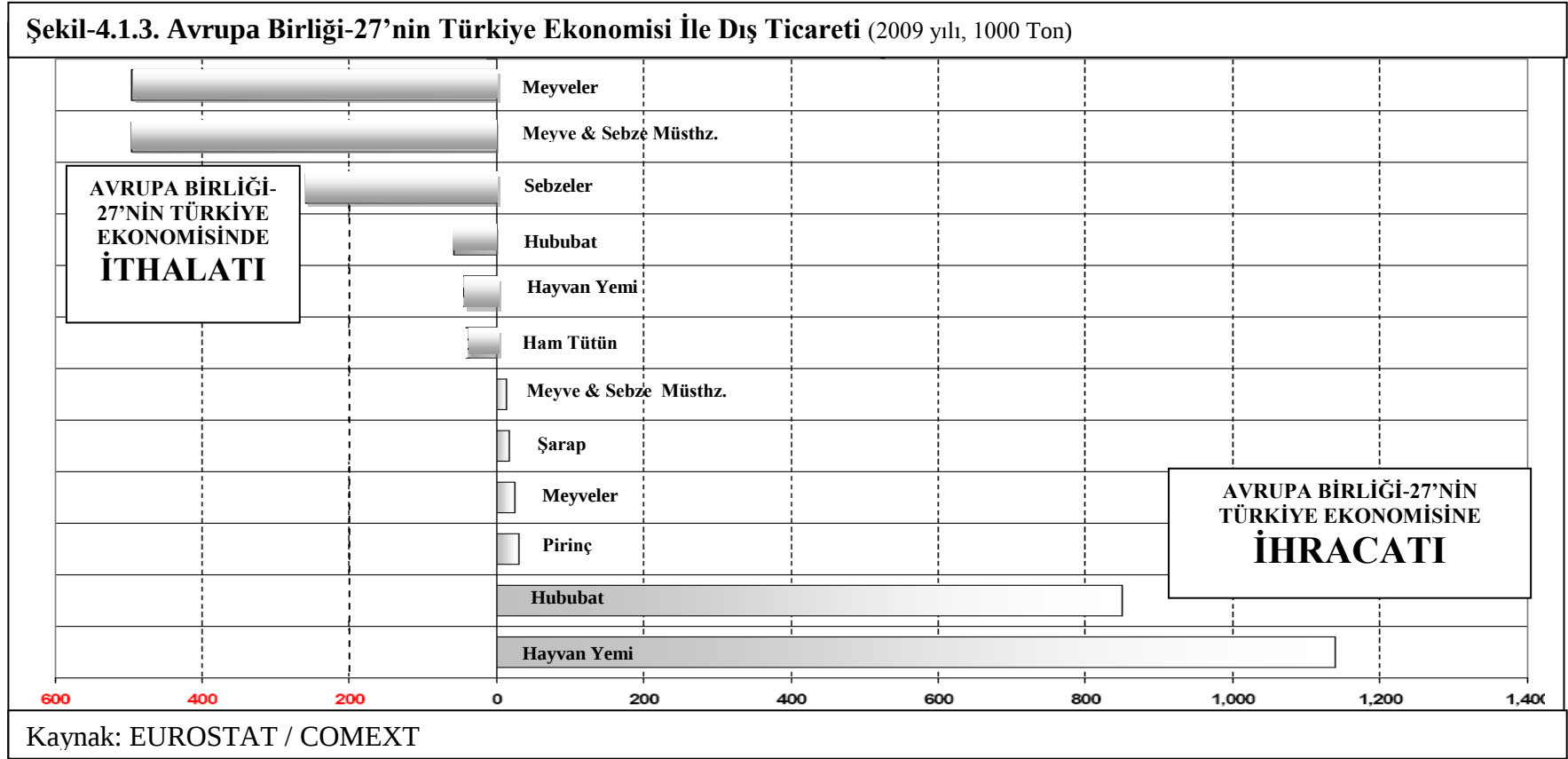
Tablo-4.1.12 Türkiye ekonomisinin Tarım Ürünleri İçin Dünyadan İthalatı										Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	00/08	07/08	2000	2008
15 - Hayvansal Ve Bitkisel Katı Ve Sıvı Yağlar	393	350	425	438	411	582	722	581	1 127	186.8	94.1	11.3	16.1
16 – Et Müstahzarları	1.2	0.4	0.5	0.7	0.9	1	1.5	1.7	2.7	126.5	56.7	0	0
17 - Şeker Ve Şeker Mamulleri	16	13	21	30	30	36	31	41	59	273.9	45.2	0.5	0.8
18 - Kakao Ve Kakao Müstahzarları.	68	81	109	176	176	147	148	172	193	183.1	12.1	2	2.8
19 - Hububat, Un, Nişasta Müstahzarları	35	34	34	46	54	61	76	85	103	192.3	20.5	1	1.5
20 - Sebzeler, Meyveler, Sert Kabuklu Meyveler Ve Bitkilerin Müstahzarlar	21	13	18	14	20	38	46	56	60	189.5	6.4	0.6	0.9
21 - Yenilen Çeşitli Gıda Müstahzarları	117	111	141	139	183	224	264	268	263	125	-1.7	3.4	3.8
22 - Meşrubat, Alkollü İçkiler Ve Sirke	16	15	11	17	39	42	59	68	76	379	12.5	0.5	1.1
23 - Gıda Sanayinin Kalıntı Ve	208	132	142	165	295	252	210	352	485	133	38	6	7

Tablo-4.1.12 Türkiye ekonomisinin Tarım Ürünleri İçin Dünyadan İthalatı										Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	00/08	07/08	2000	2008
Döküntüleri													
24 - Tütün Ve Tütün Mamulleri	379	316	220	208	192	221	204	220	266	-29.8	20.6	10.9	3.8
Diğer Dünya Ticaret Örgütü Ürünleri (1-24 Kısım Hariç)	1 125	1 000	1 136	1 106	1 169	1 148	1 254	1 430	1 159	3	-18.9	32.5	16.6
Toplam Tarımsal Ürünler	3 465	2 700	3 218	3 643	3 701	3 853	4 079	5 239	6 983	101.5	33.3	100	100
- Mallar	1 712	1 234	1 403	1 810	1 648	1 486	1 432	2 294	2 960	72.9	29	49.4	42.4
- Ara Mallar	1 209	1 031	1 361	1 403	1 483	1 609	1 751	1 952	2 724	125.2	39.5	34.9	39
- Nihai Ürünler	542	433	493	480	607	796	928	1 036	1 316	143	27.1	15.6	18.8
- Güvenilir Ticaret	0	0	0	0	0	0	0	0	0			0	0
Tüm Toplam Ürünler	58 627	46 224	54 218	61 288	78 412	93 862	111 116	124 033	137 266	134.1	10.7		
% Tarım Ürün. / Tüm Ürünler	5.9	5.8	5.9	5.9	4.7	4.1	3.7	4.2	5.1				
Kaynak: TUIK													

Şekil-4.1.2.'de Avrupa Birliği-27'nin Türkiye ekonomisi ile dış ticareti değeri olarak, 2009 yılı için verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27'nin Türkiye ekonomisinden ithalatında meyveler, meyve ve sebze müstahzarları, sebzeler, ham tütün, hayvan yemi gelirken aynı şekilde Avrupa Birliği-27'nin Türkiye ekonomisine yaptığı ihracatında meyve ve sebzeler, pirinç, meyveler, ham tütün, hububat ve hayvan yemi gelmektedir.



Şekil-4.1.3.'te Avrupa Birliği-27'nin Türkiye ekonomisi ile dış ticareti miktarı olarak, 2009 yılı için verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği-27'nin Türkiye ekonomisinden ithalatında meyveler, meyve ve sebze müstahzarları, sebzeler, ham tütün, hayvan yemi gelirken aynı şekilde Avrupa Birliği-27'nin Türkiye ekonomisine yaptığı ihracatında meyveler, şarap, meyve ve sebzeler, pirinç, meyveler, ham tütün, hububat ve hayvan yemi gelmektedir.



Avrupa Birliği, Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olmasına rağmen, Türkiye tarımsal ihracatının yüzde 55'ini AB dışındaki ülkelerle yapmaktadır. Türkiye'nin ihracatında AB-dışı pazar, AB kadar önemlidir. AB ve AB-dışı ayırımıyla bakıldığında tarım ürünleri ithalat ve ihracatının mal kompozisyonu farklıdır. AB ve AB-dışına yapılan ihracatın yaklaşık dörtte ucu ham ve işlenmiş ürünlerdir. İthalat'ın dağılımı değişiktir. AB'den yapılan ithalatın gene dörtte ucu ham ve işlenmiş ürünler iken, AB-dışından yapılan ithalatın yüzde 95'i aynı sınıfa (ham madde) girmektedir. Türkiye'nin ihracatı, ithalatına oranla daha tekdüze bir yapı göstermektedir. İhracatın yaklaşık yüzde 60'ı sebze ve meyve ürünleri ve mamullerinden, yüzde 20'si tütün ve yüksek derecede işlenmiş mamullerden oluşmaktadır. Tarım sanayinde girdi olarak kullanılacak olan malların ihracatı yok denebilecek kadar azdır. İthalatta ürün ve ürün grupları olarak çeşitlilik hakimdir. Ara malı olarak kullanılan malların toplam ithalat içindeki payı yüksektir. Türkiye'nin bir anlamda ithal ettiği tarım ara mallarını işleyerek ihraç ettiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin tarım malları ithalatında yüzde 25'lik pay ile ihracat kadar olmasa da, AB önemli bir yer tutmaktadır. Buradaki ürün kompozisyonu ise oldukça farklıdır. İthalatta yüzde 40 paya sahip olan diğer gıda mamulleri dışında tüm yüksek paya sahip mal ve ürün grupları ağırlıklı olarak ara malları niteliğindedir. AB-dışından tahıl, yağlı tohumlar ve pamuk ithalatının yüksek oranda olduğu göz önüne alındığında, Türkiye'nin bir anlamda ithal ettiği ara mallarını işleyerek ihraç ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, özellikle yüksek derecede işlenmiş ürün ihracatında Avrupa Birliği dışı ülkelerin önemini vurgular niteliktedir. Uygulanan yüksek tarife ve tarife-dışı koruma sonucunda oluşan iç fiyatlar dış ticaret artışını önlemektedir¹⁶².

AB karşısında ve eşit politika koşullarında Türkiye'nin en rekabetçi olduğu sektörlerden biri pamuktur. Rekabet durumu, müzakerelerde Türkiye'ye tahsis edilecek maksimum alan ve üretim kotalarıyla bağlantılıdır. Bu nedenle Türkiye gelecek 10 yıllık

¹⁶² Çakmak ve Akder, ss. 18-19.

dönem boyunca, pamuk üretimini artırmak için yapabileceği maksimum destekleri yapmalıdır ve ekim alanlarını mutlaka artırmalıdır¹⁶³.

4.2. Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörünün Yapısı

Türkiye'nin de içinde olduğu, daha yapısal sorunlarını tanımlayamamış ülkeler, uluslararası ve ikili ilişkilerde defansif tutum almaktadırlar. Dış dünyaya karşı alınan bu pozisyon içeriye yansımakta, geçmişe duyulan özlemi kabartmaktadır. Kısa döneme odaklanmış önlem ve politikalar var olan yapının sürdürülmesiyle sonuçlanmaktadır. Türkiye içeride süregelen iktisadi ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle dünyadaki gelişmeleri izleyemedi. Kendi tarımına bakışını değiştirmekten sakındı. Birkaç değişim emaresi görülse de, son yirmi yılda, hemen tüm ilgili kesimler, yapılabilirlik ve kalıcı getiri analizleri yapmadan kısa dönemli çözümlere odaklanmakta ısrar ettiler. Bu durum DTO-Tarım Anlaşması ve AB üyeliği gibi gelişmeleri fırsattan çok tehdit olarak algılanmasını beraberinde getiriyor. Üzerine gidilmesi gereken sorunların kısa dönemde çözülmesi olanaksız. Beşeri sermaye, kurumsal yapı, koordinasyon gibi konular yalnız tarım politikalarıyla çözülemez. Konu çok daha geniş kapsamlıdır. Çiftçiler toprak kısıtı ve işgücü sorununu sulanan alanı artırmak ve katma değeri daha yüksek meyve ve sebze üretimine yönelerek çözmeye çalışmaktadırlar¹⁶⁴.

4.2.1. Tarımsal Arazi ve Üretim Yapısı

Türkiye'nin işlenen alanında nicelik, nitelik ve kullanım değişimi 1980 ortalarından 2000 ortalarına kadar sınırlı kalmıştır. Veri kaynağına göre değişik miktarlar söz konusu olsa da, işlenen alanda genişleme zaten imkânsızdır. Çiftçilik yapan hane halkı sayısında bir miktar düşüş olmuş ve sonucunda ortalama çiftlik büyüklüğü 7 donum artmıştır. Toprak dağılımında orta büyüklüklere yönelme, işgücü varlığı dikkate alındığında olumlu bir gelişmedir. Sulanan alanın sınırlı da olsa genişlemesiyle beraber,

¹⁶³C.Abay, "AB'de Bitkisel Ürünlerde Uygulanan Politikalar ve Türkiye'nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi", E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.), **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde (27-41), Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

¹⁶⁴ Çakmak ve Akder, s. 16.

sebze ve meyvelerin kapladıkları alan da genişleme eğilimdedir. Tahılların bitki deseniindeki ağırlığı devam etmektedir¹⁶⁵.

Tablo-4.2.1’de Türkiye ekonomisinde, tarım ve orman alanları verilmiştir. Buna göre, toplam tarım alanı, 1948’lerde 13900 bin hektar iken, 1960’larda yaklaşık 24000 bin hektar civarında iken, 1990’larda yaklaşık 23000 bin hektar civarında iken 2009 yılında ise, 20500 bin hektar civarında gerçekleşmiştir. 1948 yılında ekilen alan, toplam alanın %68.2 iken, 1960’larda ekilen alan, toplam alanın yaklaşık %65’ine gerilemiştir. 2000’li yıllara doğru ise, ekilen alan, toplam alanın yaklaşık %80’ine ulaşmıştır. Ekilen alanlar içerisinde ise, en yüksek alanların başında meyve, içecek ve baharat bitkileri, sebze bahçeleri alanı ve bağ alanları gelmektedir.

Tablo-4.2.1 Tarım ve Orman Alanları (Bin Hektar)								
Yıl	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler			Sebze Bahçeleri Alanı	Meyve, İçecek ve Baharat Bitkileri	Bağ Alanı	Zeytin Ağaçlarının Kapladığı Alan	Orman Alanı
	Toplam	Ekilen Alan Bin Hektar	%’de Toplam					
1948	13900	9477	68.2	-	695	536	277	10 492
1949	13264	8990	67.8	-	695	556	284	10 492
1950	14542	9868	67.9	-	608	561	297	10 418
1951	15272	10600	69.4	-	620	593	352	10 418
1952	17361	11775	67.8	-	635	649	382	10 418
1953	18812	13021	69.2	-	639	671	397	10 418
1954	19616	13208	67.3	-	648	690	422	10 418
1955	20998	14205	67.6	-	660	707	443	10 418

¹⁶⁵ Çakmak ve Akder, s. 50.

Tablo-4.2.1 Tarım ve Orman Alanları (Bin Hektar)								
	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler			Sebze Bahçeleri Alanı	Meyve, İçecek ve Baharat Bitkileri	Bağ Alanı	Zeytin Ağaçların Kapladığı Alan	Orman Alanı
Yıl	Toplam	Ekilen Alan						
		Bin Hektar	%’de Toplam					
1956	22453	14556	64.8	-	681	728	467	10 418
1957	22161	14392	64.9	-	690	743	476	10 418
1958	22765	14764	64.9	-	696	710	513	10 584
1959	22940	15020	65.5	-	711	770	537	10 584
1960	23264	15305	65.8	-	730	782	548	10 584
1961	23076	15128	65.6	-	778	775	586	10 584
1962	23215	15167	65.3	-	800	802	599	10 584
1963	23913	15276	63.9	-	806	794	607	10 584
1964	23843	15367	64.5	-	813	800	636	10 584
1965	23841	15294	64.1	-	862	800	643	10 584
1966	23982	15454	64.4	-	888	830	666	10 584
1967	23858	15515	65.0	-	900	840	674	12 578
1968	24092	15400	63.9	416	938	848	723	18 273
1969	24672	15848	64.2	445	951	838	726	18 273
1970	24296	15591	64.2	448	1 019	845	731	18 273
1971	24527	15924	64.9	451	1 044	847	740	18 273
1972	25043	16047	64.1	530	1 052	850	751	18 273
1973	25014	16062	64.2	530	1 153	816	775	19 136
1974	24660	16154	65.5	501	1 187	795	785	20 170

Tablo-4.2.1 Tarım ve Orman Alanları (Bin Hektar)								
	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler			Sebze Bahçeleri Alanı	Meyve, İçecek ve Baharat Bitkileri	Bağ Alanı	Zeytin Ağaçların Kapladığı Alan	Orman Alanı
Yıl	Toplam	Ekilen Alan						
		Bin Hektar	%’de Toplam					
1975	24418	16241	66.5	490	1 163	790	801	20 170
1976	24265	16343	67.4	619	1 263	768	810	20 170
1977	24478	16537	67.6	592	1 290	760	816	20 155
1978	24549	16349	66.6	571	1 321	790	811	20 155
1979	24995	16607	66.4	616	1 352	850	812	20 155
1980	24560	16372	66.7	596	1 386	820	813	20 199
1981	24915	16711	67.1	568	1 397	800	833	20 199
1982	23581	16967	72.0	618	1 426	655	811	20 199
1983	23018	17164	74.6	678	1 453	655	814	20 199
1984	23874	17453	73.1	628	1 470	625	816	20 199
1985	23933	17908	74.8	662	1 489	625	821	20 199
1986	23920	18149	75.9	638	1 490	600	835	20 199
1987	24355	18781	77.1	609	1 517	590	856	20 199
1988	24174	18995	78.6	612	1 531	590	856	20 199
1989	24270	19036	78.4	610	1 563	597	857	20 199
1990	24192	18868	78.0	635	1 583	580	866	20 199
1991	23979	18776	78.3	652	1 560	586	877	20 199
1992	23900	18811	78.7	663	1 565	576	871	20 199
1993	23827	18940	79.5	654	1 615	567	872	20 199

Tablo-4.2.1 Tarım ve Orman Alanları (Bin Hektar)

	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler			Sebze Bahçeleri Alanı	Meyve, İçecek ve Baharat Bitkileri	Bağ Alanı	Zeytin Ağaçlarının Kapladığı Alan	Orman Alanı
Yıl	Toplam	Ekilen Alan						
		Bin Hektar	%’de Toplam					
1994	23896	18641	78.0	709	1 618	567	881	20 199
1995 (2)	23588	18464	78.3	785	1 340	565	556	20 199
1996	23729	18635	78.5	785	1 344	560	568	20 199
1997	23522	18605	79.1	775	1 364	545	658	20 703
1998	23656	18751	79.3	783	1 389	541	600	20 703
1999	23489	18450	78.5	790	1 393	535	595	20 703
2000	23033	18207	79.0	793	1 418	535	600	20 703
2001	23001	18087	78.6	799	1 425	525	600	20 703
2002	23163	18123	78.2	831	1 435	530	620	20 703
2003	22554	17563	77.9	818	1 501	530	625	20 703
2004	23066	18110	78.5	805	1 558	520	644	21 189
2005	23024	18148	78.8	806	1 598	516	662	21 189
2006 (3)	22131	17440	78.8	853	1 670	513	712	21 189
2007	21164	16945	80.1	815	1 671	485	753	21 189
2008	20719	16460	79.4	836	1 693	483	774	21 189
2009	20540	16217	79.0	811	1 686	479	778	21 189

(1) 1968 yılına kadar meyve ağaçlarının kapladığı alan içinde gösterilmiştir.

(2) 1995 yılından itibaren sadece meyve ve zeytin kapalı alanları verilmiş olup dağınık ağaçların kapladığı alan dahil edilmemiştir

(3) 2006 yılından itibaren Avrupa Birliğinin faaliyetlere göre Ürünlerin İstatistikî Sınıflaması (FÜS 2002) kullanılmaya başlanmıştır.

Kaynak: TÜİK

Tablo-4.2.2.'de Türkiye ekonomisi için canlı hayvanların miktarları verilmiştir. Buna göre, koyun sayısı, 1972 yılında 38806000 adet iken, 1982 yılında 4963600 adet, 1992 yılında 39415938 adet, 2002 yılında 25173706 adet ve 2008 yılında 23 974 591 adet olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisinde koyun sayısı, 1980'den günümüze azalma göstermiştir. Türkiye ekonomisinde sığır sayısındaki değişimi incelediğimizde, sığır sayısı, 1972 yılında 1304 000 adet iken, 1982 yılında 14484000 adet, 1992 yılında 11 950 907 adet, 2002 yılında 9803498 adet ve 2008 yılında 10859942 adet olarak gerçekleşmiştir.

Tablo-4.2.2 Canlı Hayvanlar (Baş)					
Yıl	Koyun	Kıl Keçisi	Tiftik Keçisi	Sığır	Manda
1972	38 806 000	14 820 000	3 643 000	13 045 000	1 039 000
1973	40 093 000	15 062 000	3 638 000	13 236 000	1 023 000
1974	40 539 000	15 190 000	3 556 000	13 388 000	1 022 000
1975	41 366 000	15 216 000	3 547 000	13 751 000	1 051 000
1976	41 504 000	14 973 000	3 535 000	14 102 000	1 056 000
1977	42 708 000	14 752 000	3 524 000	14 540 000	1 012 000
1978	43 942 000	14 805 000	3 642 000	14 941 000	1 023 000
1979	46 026 000	15 109 000	3 666 000	15 567 000	1 040 000
1980	48 630 000	15 385 000	3 658 000	15 894 000	1 031 000
1981	49 598 000	15 070 000	3 856 000	15 981 000	1 002 000
1982	49 636 000	14 655 000	3 558 000	14 484 000	808 000
1983	48 707 000	13 615 000	3 117 000	14 099 000	758 000
1984	40 391 000	11 127 000	1 973 000	12 410 000	544 000
1985	42 500 000	11 233 000	2 103 000	12 466 000	551 000
1986	43 758 000	11 295 000	2 111 000	12 713 000	540 000

Tablo-4.2.2 Canlı Hayvanlar (Baş)					
Yıl	Koyun	Kıl Keçisi	Tiftik Keçisi	Sığır	Manda
1987	43 796 000	11 053 000	2 004 000	12 713 000	524 000
1988	45 384 000	10 972 000	1 942 000	12 562 000	485 000
1989	43 647 000	10 328 000	1 614 000	12 173 000	429 000
1990	40 553 000	9 698 000	1 279 000	11 377 000	371 000
1991	40 432 340	9 579 256	1 184 942	11 972 923	366 150
1992	39 415 938	9 439 600	1 014 340	11 950 907	352 410
1993	37 541 000	9 192 000	941 000	11 910 000	316 000
1994	35 646 000	8 767 000	797 000	11 901 000	305 000
1995	33 791 000	8 397 000	714 000	11 789 000	255 000
1996	33 072 000	8 242 000	709 000	11 886 000	235 000
1997	30 238 000	7 761 000	615 000	11 185 000	194 000
1998	29 435 000	7 523 000	534 000	11 031 000	176 000
1999	30 256 000	7 284 000	490 000	11 054 000	165 000
2000	28 492 000	6 828 000	373 000	10 761 000	146 000
2001	26 972 000	6 676 000	346 000	10 548 000	138 000
2002	25 173 706	6 519 332	260 762	9 803 498	121 077
2003	25 431 539	6 516 088	255 587	9 788 102	113 356
2004	25 201 155	6 379 900	230 037	10 069 346	103 900
2005	25 304 325	6 284 498	232 966	10 526 440	104 965
2006	25 616 912	6 433 744	209 550	10 871 364	100 516
2007	25 462 293	6 095 292	191 066	11 036 753	84 705
2008	23 974 591	5 435 393	158 168	10 859 942	86 297
2009	21 749 508	4 981 299	146 986	10 723 958	87 207
Kaynak: TÜİK; Not. Veriler yılsonu hayvan sayılarıdır.					

Tablo-4.2.3.'te Türkiye ekonomisi için süt üretimi verilmiştir. Buna göre, 1969 yılında toplam üretim 4381000 ton olup, bu üretimin 2609000 tonu inekten, 852000 tonu koyundan, 569000 tonu kıl keçisinden elde edilmiştir. 1982 yılında toplam üretim 5211615 ton olup, bu üretimin 3209640 tonu inekten, 1179135 tonu koyundan, 543700 tonu kıl keçisinden elde edilmiştir. 1999 yılında toplam üretim 10082010 ton olup, bu üretimin

8965490 tonu inekten, 804696 tonu koyundan, 231420 tonu kıl keçisinden elde edilmiştir. 2008 yılında ise toplam üretim 12243040 ton olup, bu üretimin 11255176 tonu inekten, 746872 tonu koyundan, 207385 tonu kıl keçisinden elde edilmiştir. Bu süreçte toplam süt üretimin çok büyük kısmı inek sütüne dayanmaktadır.

Tablo-4.2.3 Süt Üretimi (Ton)						
Yıl	Toplam	Koyun	Kıl keçi	Tiftik keçi	İnek	Manda
1969	4 381 000	852 000	569 000	59 000	2 609 000	292 000
1970	4 302 000	859 000	555 000	58 000	2 551 000	279 000
1971	4 378 000	883 000	562 000	55 000	2 604 000	274 000
1972	4 445 000	923 000	554 000	50 000	2 645 000	273 000
1973	4 591 000	953 000	562 000	58 000	2 747 000	271 000
1974	4 672 000	961 000	573 000	53 000	2 812 000	273 000
1975	4 817 270	993 000	579 000	52 270	2 910 000	283 000
1976	5 005 520	1 003 910	571 440	52 310	3 099 520	278 340
1977	5 034 110	1 035 645	564 320	53 545	3 106 570	274 030
1978	5 167 535	1 055 650	567 280	53 805	3 209 100	281 700
1979	5 411 215	1 102 190	571 145	54 880	3 386 415	296 585
1980	5 472 345	1 147 395	576 745	53 280	3 421 020	273 905
1981	5 608 045	1 175 820	556 955	55 280	3 538 130	281 860
1982	5 211 615	1 179 135	543 700	52 470	3 209 640	226 670
1983	5 063 545	1 191 645	501 835	47 830	3 106 740	215 495
1984	9 387 531	1 021 996	345 872	18 951	7 767 549	233 163

Tablo-4.2.3 Süt Üretimi (Ton)						
Yıl	Toplam	Koyun	Kıl keçi	Tiftik keçi	İnek	Manda
1985	9 670 123	1 072 601	342 929	20 470	7 994 269	239 854
1986	9 840 337	1 101 424	348 941	21 394	8 133 681	234 897
1987	9 798 515	1 095 978	340 041	20 367	8 109 876	232 253
1988	9 889 746	1 163 569	335 583	20 252	8 156 098	214 244
1989	9 633 075	1 129 165	325 585	16 685	7 973 240	188 400
1990	9 617 415	1 145 015	323 725	13 810	7 960 640	174 225
1991	10 239 942	1 127 443	322 084	12 655	8 616 412	161 348
1992	10 279 060	1 089 173	308 356	10 993	8 714 878	155 660
1993	10 406 264	1 047 380	304 149	9 878	8 904 472	140 385
1994	10 561 007	991 801	288 567	8 160	9 128 873	143 606
1995	10 601 553	934 500	269 670	7 537	9 275 312	114 534
1996	10 760 936	921 662	258 159	7 295	9 465 626	108 194
1997	10 076 527	826 348	243 044	6 258	8 914 177	86 700
1998	9 970 531	813 078	240 121	5 458	8 832 059	79 815
1999	10 082 010	804 696	231 420	5 161	8 965 490	75 243
2000	9 793 961	774 379	216 328	3 883	8 732 041	67 330
2001	9 495 550	723 346	215 881	3 914	8 489 082	63 327
2002	8 408 566	657 387	206 403	3 218	7 490 633	50 925
2003	10 611 011	769 959	274 350	3 786	9 514 138	48 778
2004	10 679 407	771 716	255 468	3 619	9 609 325	39 279
2005	11 107 896	789 877	250 246	3 513	10 026 202	38 058
2006	11 952 100	794 681	250 594	3 165	10 867 302	36 358
2007	12 329 789	782 587	234 883	2 604	11 279 340	30 375

Tablo-4.2.3 Süt Üretimi (Ton)						
Yıl	Toplam	Koyun	Kıl keçi	Tiftik keçi	İnek	Manda
2008	12 243 040	746 872	207 385	2 185	11 255 176	31 422
2009*	12 542 186	734 219	190 286	1 924	11 583 313	32 443
Kaynak: TÜİK						

Tablo-4.2.4.'te Türkiye ekonomisi için et üretimi verilmiştir. Buna göre, 1973 yılında toplam üretim 181103 ton olup, bu üretimin 81667 tonu sığırdan, 66810 tonu koyundan, kalan kısmı ise keçi, kıl keçisi, tiftik keçisi, manda, deve ve domuz elde edilmiştir. 1983 yılında toplam üretim 338960 ton olup, bu üretimin 147635 tonu sığırdan, 142830 tonu koyundan, kalan kısmı ise keçi, kıl keçisi, tiftik keçisi, manda, deve ve domuz elde edilmiştir. 1993 yılında toplam üretim 432295 ton olup, bu üretimin 296066 tonu sığırdan, 112806 tonu koyundan, kalan kısmı ise keçi, kıl keçisi, tiftik keçisi, manda, deve ve domuz elde edilmiştir. 2008 yılında ise toplam üretim 482458 ton olup, bu üretimin 370619 tonu sığırdan, 96738 tonu koyundan, kalan kısmı ise keçi, manda ve deveden elde edilmiştir. Bu süreçte toplam et üretimin çok büyük kısmı sığır etine dayanmaktadır.

Tablo-4.2.4 Et üretimi (Ton)									
Yıl	Toplam	Koyun	Keçi	Kıl keçi	Tiftik keçisi	Sığır	Manda	Deve	Domuz
1973	181 103	66 810	21 065	19 923	1 142	81 667	11 178	93	290
1974	225 770	86 495	19 255	18 170	1 085	104 035	15 560	155	270
1975	247 320	97 485	21 635	20 410	1 225	111 290	16 625	135	150
1976	226 330	90 320	24 960	23 200	1 760	95 580	14 850	280	340
1977	225 720	84 215	21 305	19 905	1 400	105 905	13 760	140	395
1978	195 715	78 945	18 710	17 550	1 160	86 280	11 385	170	225
1979	220 805	65 865	19 775	18 615	1 160	122 925	11 815	90	335
1980	204 380	66 965	17 680	16 595	1 085	108 690	10 660	60	325
1981	294 235	121 040	31 905	29 725	2 180	131 105	10 035	25	125
1982	332 660	137	38	35 730	3 110	146	9 050	40	245

Tablo-4.2.4 Et üretimi (Ton)

Yıl	Toplam	Koyun	Keçi	Kıl keçi	Tiftik keçisi	Sığır	Manda	Deve	Domuz
		705	840			780			
1983	338 960	142 830	36 845	34 430	2 415	147 635	11 195	65	390
1984	588 728	191 752	25 815	24 509	1 306	353 694	16 595	119	753
1985	498 709	168 257	22 129	20 998	1 131	292 515	14 729	574	505
1986	622 359	163 576	29 142	27 611	1 531	413 412	15 757	25	447
1987	482 314	140 885	26 664	24 093	2 571	299 586	14 818	27	334
1988	459 390	130 806	24 209	22 177	2 032	289 904	14 039	84	348
1989	544 395	168 080	24 265	22 310	1 955	338 240	12 980	360	470
1990	506 995	143 570	22 530	20 430	2 100	329 045	11 445	75	330
1991	466 780	128 626	19 570	18 156	1 414	309 564	8 803	103	114
1992	448 943	122 887	17 286	16 199	1 087	300 652	7 967	42	109
1993	432 295	112 806	16 166	15 259	907	296 066	7 131	29	97
1994	466 155	126 306	14 909	14 407	502	316 654	8 162	42	82
1995	415 239	102 115	14 124	13 637	487	292 447	6 094	13	446
1996	416 797	98 127	12 274	11 792	482	301 828	3 140	4	1 424
1997	516 947	116 104	15 593	15 142	451	379 542	5 640	15	53
1998	532 503	144 703	23 429	22 775	654	359 273	4 762	22	314
1999	511 295	132 476	23 693	22 741	952	349 681	5 196	9	240
2000	491 499	111 139	21 395	20 932	463	354 636	4 047	8	274
2001	435 778	85 661	16 138	15 825	313	331 589	2 295	9	86
2002	420 596	75 828	15 454	15 167	287	327 629	1 630	18	37
2003	366 960	63 006	11 487	11 285	202	290 454	1 709	24	280
2004	447 155	69 715	10	10 182	118	365	1 950	16	174

Tablo-4.2.4 Et üretimi (Ton)									
Yıl	Toplam	Koyun	Keçi	Kıl keçi	Tiftik keçisi	Sığır	Manda	Deve	Domuz
			300			000			
2005	409 423	73 743	12 390	12 006	384	321 681	1 577	18	14
2006	438 530	81 899	14 133	14 077	56	340 705	1 774	19	-
2007	575 622	117 524	24 136	-	-	431 963	1 988	11	-
2008	482 458	96 738	13 753	-	-	370 619	1 334	14	-
2009*	412 621	74 633	11 675	-	-	325 286	1 005	18	3
Not. 1. Bilgiler, 1936-1981 yılları arasında mezbaha ve kombinalarda kesilen hayvanları, 1982-1989 yılları arasında mezbaha ve kombinalarda kesilen hayvanları, mezbaha ve kombinalarda kesilen hayvanların %10'unu ve Kurban Bayramı kesimlerini, 1990 yılından itibaren mezbaha, kombina ve Kurban Bayramı kesimlerini kapsar. Not. 2. 2007 yılından itibaren Keçi eti ırk ayrımında derlenmemektedir. Not. 3. Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.									

Tablo-4.2.5.'te Türkiye ekonomisi için kümes hayvanları sayısı ve tavuk yumurtası üretimi verilmiştir. Buna göre, kümes hayvanları sayısı ve tavuk yumurtası üretimi zamana göre kriz dönemleri haricinde düzenli şekilde artış göstermiştir.

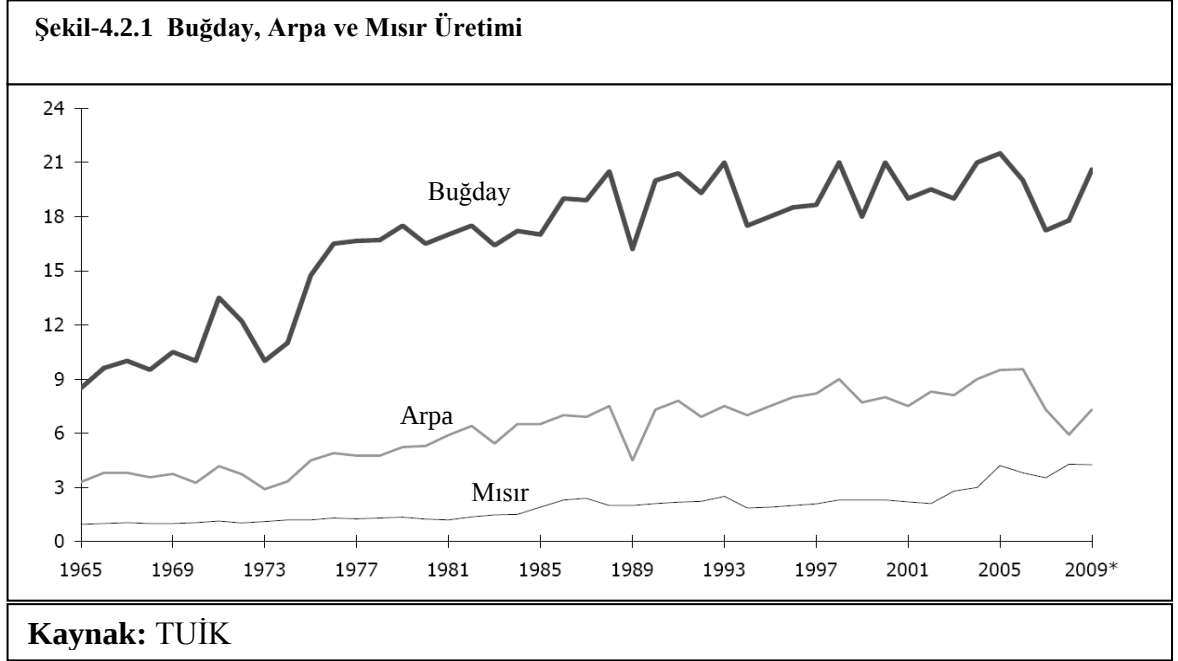
Tablo-4.2.5 Kümes Hayvanları Sayısı Ve Tavuk Yumurtası Üretimi							
Yıl	Tavuk-Horoz	Hindi	Tavuk Yumurtası	Yıl	Tavuk-Horoz	Hindi	Tavuk Yumurtası
1936	17 099	919	1 019 300	1973	38 329	2 348	2 557 852
1937	18 378	937	1 113 231	1974	38 660	2 346	2 559 207
1938	16 757	1 053	978 643	1975	39 327	2 252	2 596 692
1939	17 666	1 119	1 020 256	1976	45 912	2 492	3 093 307
1940	18 446	1 311	1 095 288	1977	48 427	2 537	3 989 644
1941	18 068	1 250	1 054 101	1978	52 121	2 500	4 178 686
1942	17 579	1 312	956 118	1979	53 709	2 705	4 314 193
1943	18 200	1 295	850 889	1980	58 584	2 866	4 134 719
1944	17 225	1 030	847 882	1981	56 753	2 906	4 580 922
1945	17 843	1 031	850 855	1982	59 646	3 072	4 993 394

Tablo-4.2.5 Kümes Hayvanları Sayısı Ve Tavuk Yumurtası  retimi

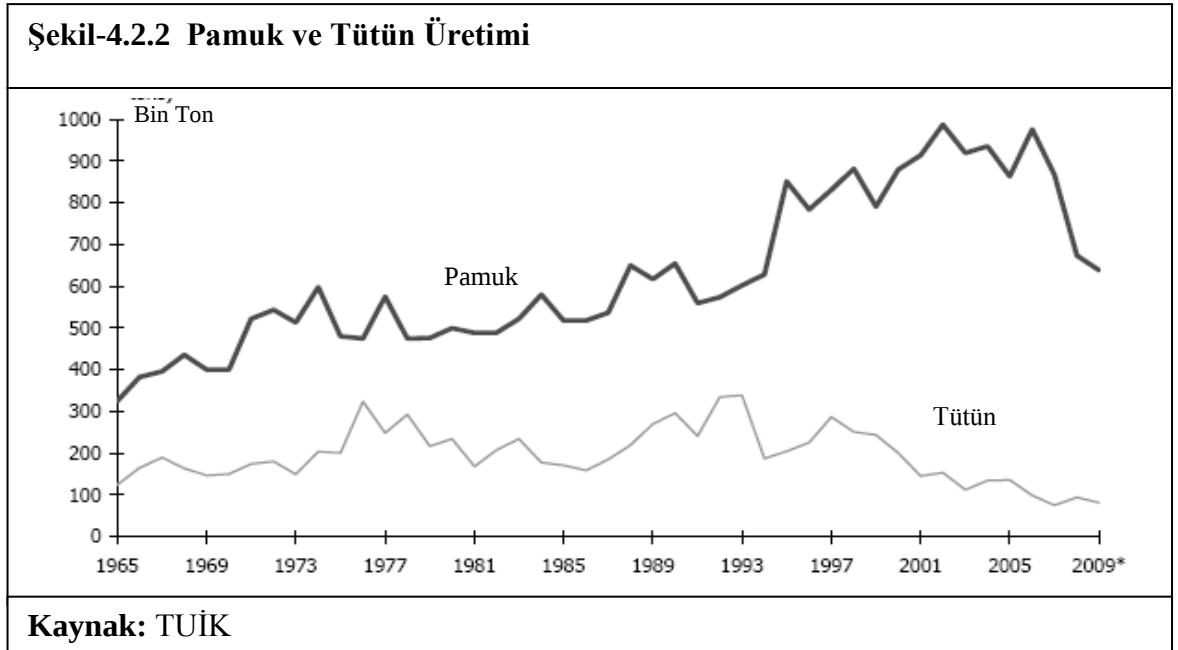
Yıl	Tavuk- Horoz	Hindi	Tavuk Yumurtası	Yıl	Tavuk- Horoz	Hindi	Tavuk Yumurtası
1946	18 636	1 158	876 872	1983	60 435	3 162	5 031 775
1947	18 615	1 190	895 095	1984	60 472	3 288	5 659 334
1948	18 955	1 145	852 039	1985	61 046	3 315	5 837 682
1949	20 160	1 174	841 060	1986	58 039	3 207	5 448 681
1950	19 344	1 200	919 558	1987	58 045	2 946	6 127 010
1951	20 307	1 285	935 870	1988	58 790	2 974	6 801 658
1952	21 159	1 252	978 629	1989	64 078	3 101	6 778 136
1953	22 395	1 301	1 094 269	1990	96 676	3 127	7 698 637
1954	22 887	1 379	1 113 412	1991	139 207	3 133	7 667 990
1955	23 629	1 393	1 118 421	1992	152 530	3 333	8 215 016
1956	24 196	1 454	1 165 672	1993	178 260	3 340	10 006 269
1957	25 315	1 474	1 193 350	1994	183 684	3 442	9 845 407
1958	26 320	1 602	1 238 581	1995	129 015	3 291	10 268 668
1959	26 850	1 660	1 303 550	1996	152 957	3 064	9 787 220
1960	27 164	1 675	1 322 510	1997	166 273	5 328	12 089 341
1961	26 116	1 687	1 308 033	1998	236 997	3 805	13 887 864
1962	26 514	1 716	1 349 947	1999	239 748	3 763	14 090 023
1963	26 759	1 708	1 335 043	2000	258 168	3 682	13 508 586
1964	28 315	1 669	1 359 462	2001	217 575	3 254	10 575 046
1965	29 255	1 768	1 478 894	2002	245 776	3 092	11 554 910
1966	28 449	1 796	1 455 319	2003	277 533	3 994	12 666 782
1967	30 387	1 773	1 536 189	2004	296 876	3 902	11 055 557
1968	32 020	1 955	1 760 010	2005	317 497	3 697	12 052 455
1969	32 313	2 023	1 828 268	2006	344 820	3 227	11 733 572
1970	32 306	1 983	1 914 044	2007	269 368	2 675	12 724 959
1971	34 612	2 078	2 131 361	2008	244 280	3 230	13 190 696
1972	36 361	2 169	2 461 750	2009*	229 969	2 755	13 832 726

Kaynak: T    

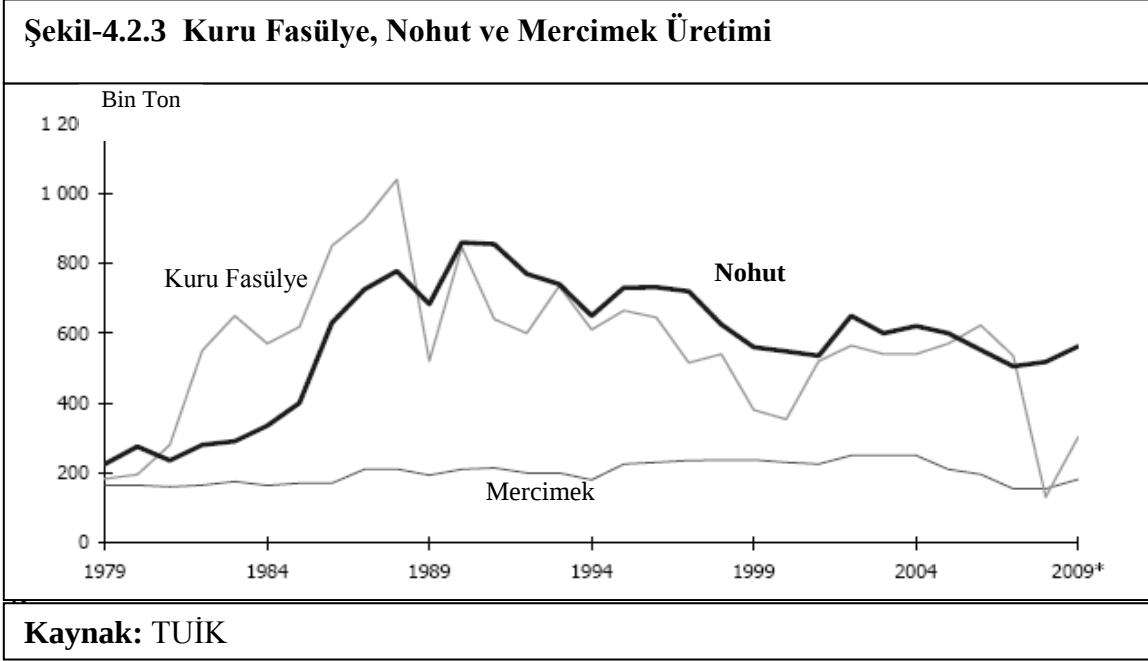
Türkiye ekonomisinde, tarım sektöründe ürün bazlı üretim yapısını incelediğimizde aşağıdaki sonuçlara ulaşmaktayız. Şekil-4.2.1’de buğday, arpa ve mısır üretim yapısı verilmiştir. Ürünlerin üretim yapısı, ekonomik konjonktüre ve mevsimsel koşullara duyarlı olması sebebiyle dalgalı bir seyir izlemektedir.



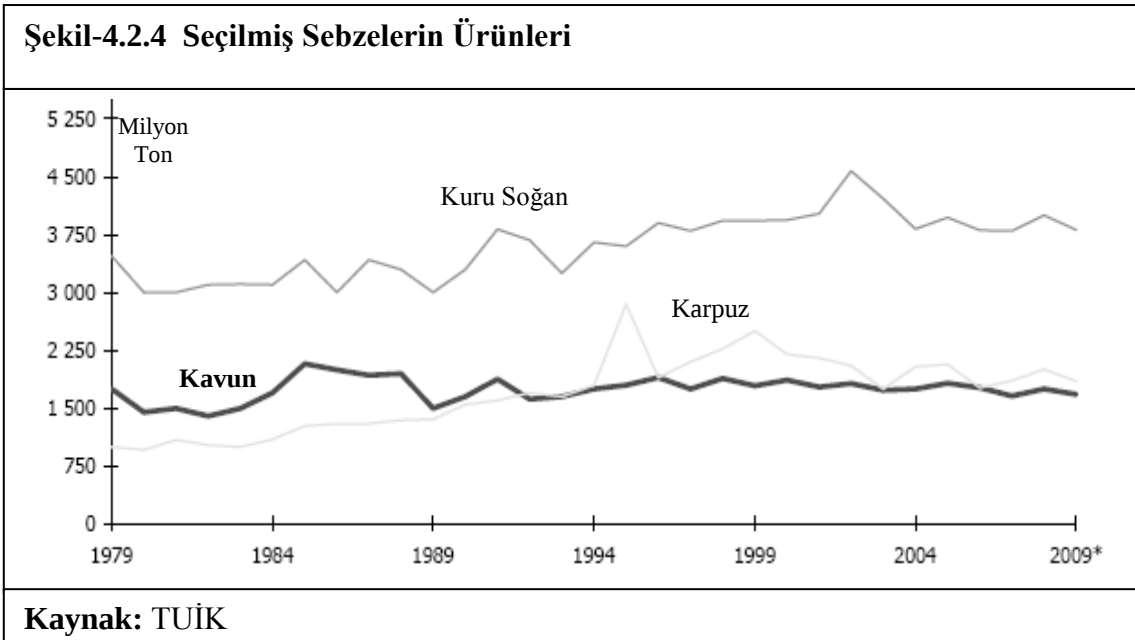
Şekil-4.2.2.’de pamuk ve tütün üretimi verilmiştir. Buna göre, pamuk üretimi 1990’lu yıllarda ivme kazanırken, tütün üretimi ise aynı dönemde ivme kaybetmiştir.



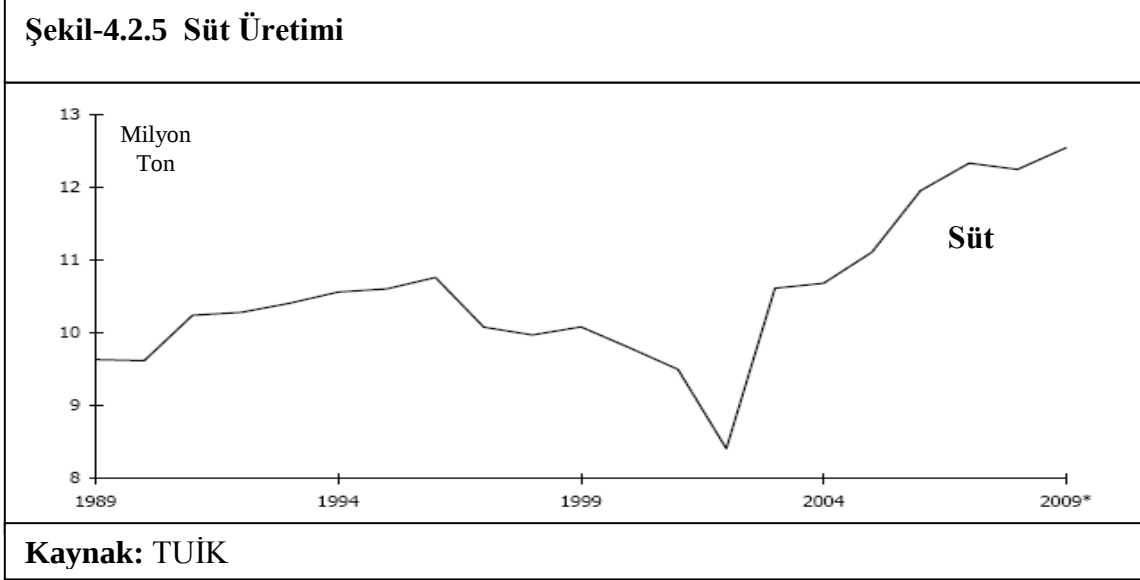
Şekil-4.2.3’de kuru fasulye, nohut ve mercimek üretimi verilmiştir. Buna göre, kuru fasulye ve nohut üretimi, 1980’lerde kazanmasına karşın, 1990’larda artış yavaşlama göstermiştir.



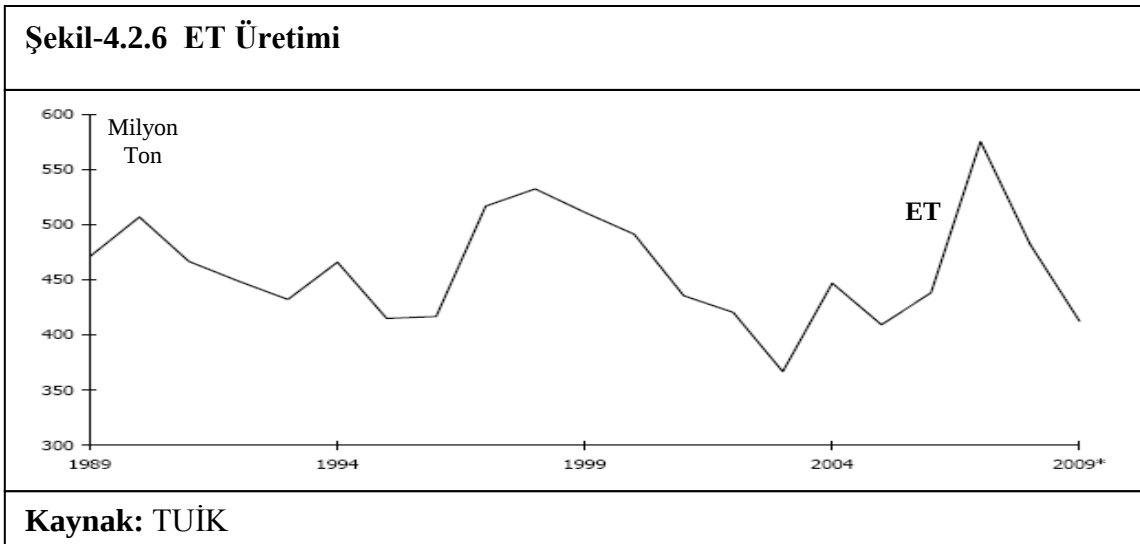
Şekil-4.2.4’te kuru soğan, kavun ve karpuz üretimi verilmiştir. Buna göre, kuru soğan, kavun ve karpuz üretimi istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir.



Şekil-4.2.5'te süt üretimi verilmiştir. Buna göre, 1990'ların birinci döneminde sınırlı düzeyde artış gösteren süt üretimi, 2000'lere doğru azalma seyrine girmiştir. Diğer yandan, 2004 yılına doğru önemli düzeyde bir artış ivmesine girmiştir.



Şekil-4.2.6'da et üretimi verilmiştir. Buna göre, 1990'ların birinci döneminde sınırlı düzeyde azalma gösteren et üretimi, geçici bir artış gösterdikten sonra, 2000'lere doğru azalma seyrine girmiştir. Diğer yandan, 2004 sonrası önemli düzeyde bir artış ivmesine girmiştir.



4.2.2. Tarımsal Üretimde İşletme, Teknoloji ve Verimlilik Yapısı

Türkiye ekonomisinde, tarımsal katma değerdeki sıçramaların esas kaynağı o dönemlerde uygulanan politikalardır. 1965'ten sonraki sıçrama ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı tarafından getirilen teşviklerdir. Bunların arasında en önemlisi ticari gübrelerle verilen destektir. 1970'lerdeki büyüme diğer etmenlerin yanı sıra başlangıçta hızlı mekanizasyona ve yeşil devrim yansımasına bağlanabilir. Daha sonra tekrar durağan hale gelen katma değer, 1980 ortalarından itibaren dış konjonktür ve ticaret politikalarının yardımıyla, nadas alanlarının azaltılması ve kaliteli tohum kullanımıyla yeniden ivme kazanmıştır. 1997 sonrası dönemde yeni bir düzlüğe ulaşılmıştır. Tarımsal büyümenin esas kaynağının yeni teknolojilerin destekleme politikaları aracılığı ile uygulanmaya başlanması ya da önemsenmesi olduğu söylenebilir. Teknolojik ilerleme ve sulanan alanlardaki sınırlı gelişmeler, tarım sektörünü hala büyük oranda hava koşullarına bağlılığın devam etmesine neden olmaktadır. Türkiye ekonomisinde, işgücü başına tarımsal katma değer olarak tanımlanan emek verimlilik ölçütünde son 15 yılda gözlemlenen gelişmeler pek iç açıcı değildir. 1990-2004 arasını tarımın durağan bir dönemi olarak nitelenebilir. Bu dönemde, tarımsal katma değerın yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 0.9 gibi sınırlı bir düzeyde gerçekleşmiştir. Tarımsal istihdamda da durağanlık hüküm sürmüştür. Kırsal bölgelerdeki işgücünün kalitesi veya daha geniş olarak, beşeri sermayenin düzeyi, tarımdaki verimliliği belirleyecek en önemli unsurlardan biridir. Kırdaki beşeri sermayenin, sınıf atlatılmaya başlanılmasının bile epeyce kaynak ve zaman gerektirdiği göz önüne alındığında, Türkiye'nin sorunu çok boyutlu hale gelmektedir. Türkiye istikrarlı büyüme çizgisini devam ettirse bile, uzunca bir süre tarımdaki işgücü hem mutlak, hem de orantısal olarak hızla azalmayacaktır. Bu nedenle, verimliliğin artırılması için, bir yandan toprak verimini, diğer yandan kırdaki beşeri sermayeyi artıracak tedbirleri uygulamaya koymak gerekecektir. Bu yönde gelişmeler bir yanda tarımda verimliliği artırırken, işgücünün kırsal tarım-dışı ve kentsel istihdam olanaklarını artıracaktır¹⁶⁶.

¹⁶⁶ Çakmak ve Akder, s. 60.

Tablo-4.2.6.'da Türkiye ekonomisi için tarım sektöründe, 2001 yılı için işletme büyüklüğüne göre işletme sayısı ve işletmenin tasarrufunda bulunan arazi büyüklüğü verilmiştir. Buna göre, toplam arazi 184348232 dekar olup, 20-49 dekar aralığında işletme büyüklüğüne sahip toplam işletme sayısı 950840 adet olup, sahip oldukları toplam arazi miktarı ise 29531622 dekardır. 50-99 dekar aralığında işletme büyüklüğüne sahip toplam işletme sayısı 560049 adet olup, sahip oldukları toplam arazi miktarı ise 38127035 dekardır. 100-199 dekar aralığında işletme büyüklüğüne sahip toplam işletme sayısı 327363 adet olup, sahip oldukları toplam arazi miktarı ise 43884397 dekardır. 200-499 dekar aralığında işletme büyüklüğüne sahip toplam işletme sayısı 153685 adet olup, sahip oldukları toplam arazi miktarı ise 4075498 dekardır. Tarım sektöründe en fazla işletme sayısı, 20-49 dekar aralığında işletme büyüklüğüne sahip işletmelerdir.

Tablo-4.2.6 İşletme Büyüklüğüne Göre İşletme Sayısı Ve İşletmenin Tasarrufunda Bulunan Arazi Büyüklüğü (2001)		
İşletme Büyüklüğü (Dekar)	Toplam İşletme Sayısı	Toplam Arazi (Dekar)
Toplam	3076650	184348232
Arazisi Olmayan	54523	-
5'den az-Less than 5	178 006	481 987
5 - 9	290 461	1 952 471
10 - 19	539 816	7 378 022
20 - 49	950 840	29 531 622
50 - 99	560 049	38 127 035
100 - 199	327 363	43 884 397
200 - 499	153 685	42 075 498
500 - 999	17 429	11 218 554
1000 - 2499	4 199	5 476 930
2500 - 4999	222	695 541
5000+	57	3 526 175
Kaynak: TÜİK		

Tablo-4.2.7.'de seçilmiş tarımsal alet ve makine sayısı verilmiştir. Buna göre, 1950'lerde karasabanın hakim olduğu bir tarımsal üretim yapısı söz konusu iken 2000'li yıllar sonrasında traktör ve biçerdöver sayısının önemli ölçüde arttığı bir tarımsal işletme yapısı söz konusu olmuştur.

Tablo-4.2.7 Seçilmiş Tarımsal Alet Ve Makine Sayısı			
Yıl	Karasaban	Traktör	Bıçer Döver
1952	1 981 550	31 415	3 222
1953	1 896 274	35 670	4 458
1954	2 030 996	37 743	4 706
1955	2 123 750	40 282	5 618
1956	1 916 612	43 727	6 025
1957	1 968 187	44 144	6 523
1958	2 046 417	42 527	6 592
1959	2 016 073	41 896	6 281
1960	1 991 259	42 136	5 554
1961	2 065 012	42 505	5 846
1962	2 087 025	43 747	6 072
1963	1 963 632	50 844	5 931
1964	1 981 000	51 781	6 790
1965	2 031 400	54 668	6 540
1966	2 084 900	65 103	7 200
1967	2 064 300	74 982	7 840
1968	1 983 800	85 475	8 200
1969	1 908 200	96 407	8 300
1970	1 994 722	105 865	8 568
1971	1 846 360	118 825	8 662
1972	1 757 114	135 726	9 029
1973	1 555 313	156 139	10 023
1974	1 540 691	200 466	10 796
1975	1 381 142	243 066	11 245
1976	1 340 712	281 802	12 586
1977	1 126 230	320 578	19 875
1978	1 024 312	370 259	11 771
1979	984 591	440 502	12 583
1980	953 292	436 369	13 667
1981	929 135	458 714	13 100
1982	823 781	491 001	13 477
1983	803 863	513 516	13 615
1984	765 349	556 781	13 497
1985	706 324	583 974	13 615
1986	652 128	612 731	11 457
1987	629 414	637 449	11 794
1988	543 299	654 636	11 479
1989	524 899	672 845	11 551
1990	500 834	692 454	11 741
1991	442 330	704 373	10 946

Tablo-4.2.7 Seçilmiş Tarımsal Alet Ve Makine Sayısı			
Yıl	Karasaban	Traktör	Bıçer Döver
1992	413 228	725 933	11 114
1993	372 559	746 283	11 463
1994	340 020	757 505	11 649
1995	316 717	776 863	12 706
1996	285 323	807 303	11 993
1997	214 471	874 995	12 385
1998	188 505	902 513	12 564
1999	178 052	924 471	12 563
2000	152 744	941 835	12 578
2001	146 768	948 416	12 053
2002	129 169	970 083	11 539
2003	125 335	997 620	11 721
2004	110 486	1 009 065	11 519
2005	103 578	1 022 365	11 811
2006	91 213	1 037 383	12 359
2007	84 304	1 056 128	12 775
2008	77 175	1 070 746	13 084
2009*	68 463	1 073 538	13 360
Kaynak: TÜİK			

Tablo-4.2.8.'de seçilmiş tahıllar ve diğer bitkisel ürünlere ait verimler (kg/ha) verilmiştir. Buna göre, tahıllar, baklagiller ve yağlı tohumlarda verimlilik zamana göre tarımdaki üretim yapısındaki niteliksel iyileşmeye bağlı olarak artış göstermiştir. En yüksek verimlilik, 2008 yılı itibariyle mısır, soya, yer fıstığı, buğday ve arpa başta gelmektedir.

Tablo-4.2.8 Seçilmiş Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlere Ait Verimler (kg/ha)										
Yıl	Tahıllar			Baklagiller			Yağlı Tohumlar			
	Buğday	Arpa	Mısır	K.Fasulye	Mercimek	Nohut	Ayçiçeği	Yer Fıstığı	Soya	Susam
1970	1 163	1 255	1 605	1 394	852	1 090	1 042	2 467	1 091	581
1971	1 552	1 604	1 787	1 500	962	1 209	1 174	2 557	1 571	672
1972	1 397	1 472	1 669	1 500	1 019	1 028	1 131	2 270	2 133	524
1973	1 130	1 137	1 760	1 480	566	995	1 164	2 316	1 460	542
1974	1 257	1 291	1 935	1 450	1 026	1 114	988	2 444	2 429	630
1975	1 595	1 731	2 000	1 649	1 083	1 229	1 167	2 222	1 089	611
1976	1 789	1 860	2 192	1 559	1 129	1 241	1 236	2 738	1 328	584

Tablo-4.2.8 Seçilmiş Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlere Ait Verimler (kg/ha)										
	Tahıllar			Baklagiller			Yağlı Tohumlar			
Yıl	Buğday	Arpa	Mısır	K.Fasulye	Mercimek	Nohut	Ayçiçeği	Yer Fıstığı	Soya	Susam
1977	1 785	1 813	2 181	1 538	1 083	1 304	1 217	2 304	1 019	739
1978	1 796	1 827	2 241	1 560	1 015	1 220	1 169	2 364	1 063	674
1979	1 862	1 871	2 308	1 500	1 046	1 125	1 326	2 300	1 031	578
1980	1 829	1 893	2 127	1 447	1 021	1 146	1 304	2 158	767	578
1981	1 838	1 990	2 069	1 524	1 098	1 175	1 150	2 280	882	625
1982	1 944	2 040	2 345	1 557	883	1 143	1 132	2 083	1 476	610
1983	1 777	1 871	2 691	1 458	1 000	867	1 300	2 100	1 897	633
1984	1 911	2 000	2 727	1 464	919	971	1 257	2 065	2 143	500
1985	1 818	1 940	3 351	1 133	1 035	1 003	1 244	2 783	2 074	511
1986	2 032	2 094	4 107	1 111	1 133	1 180	1 364	2 273	2 222	450
1987	2 007	2 082	4 211	1 167	1 010	1 090	1 419	2 492	2 232	398
1988	2 173	2 177	4 000	1 199	1 058	999	1 533	2 553	2 273	479
1989	1 732	1 308	3 922	1 084	522	835	1 623	2 500	2 138	379
1990	2 116	2 179	4 078	1 228	934	966	1 201	2 625	2 189	459
1991	2 118	2 260	4 208	1 202	810	974	1 410	2 317	2 222	457
1992	2 010	2 006	4 238	1 190	805	900	1 550	2 326	2 065	410
1993	2 143	2 152	4 545	1 235	1 031	902	1 365	2 333	2 355	375
1994	1 786	2 000	3 814	1 104	944	855	1 263	2 333	2 414	400
1995	1 915	2 128	3 689	1 324	1 039	980	1 538	2 414	2 419	411
1996	1 979	2 192	3 636	1 333	1 040	938	1 357	2 353	2 439	405
1997	1 997	2 216	3 817	1 343	920	999	1 607	2 563	2 105	412
1998	2 234	2 400	4 182	1 372	984	940	1 468	2 571	2 609	493
1999	1 919	2 110	4 434	1 362	735	896	1 597	2 679	2 750	549
2000	2 234	2 204	4 144	1 307	748	862	1 476	2 756	2 967	468
2001	2 032	2 060	4 000	1 286	1 106	829	1 275	2 667	2 941	460
2002	2 097	2 306	4 200	1 389	1 148	985	1 545	2 727	2 941	458
2003	2 088	2 382	5 000	1 543	1 222	952	1 468	3 036	3 148	500
2004	2 258	2 500	5 505	1 613	1 230	1 023	1 636	3 077	3 571	535
2005	2 324	2 603	7 000	1 487	1 296	1 076	1 723	3 288	3 372	612
2006	2 357	2 617	7 110	1 519	1 468	1 052	1 910	3 414	3 968	665
2007	2 128	2 131	6 831	1 412	1 374	1 003	1 540	3 331	3 535	672
2008	2 198	2 008	7 183	1 574	412	1 025	1 710	3 433	3 649	696
2009*	2 543	2 425	7 179	1 909	1 406	1 234	1 810	3 556	3 654	749
Kaynak: TÜİK										

Tablo-4.2.9.'da görüldüğü gibi, dünyada buğday üretiminde verim ortalaması 2011/2012 döneminde 3,15 ton/ha olarak tahmin edilmektedir. 2011/2012 döneminde ülkemizin verim ortalaması ise 2,35 ton/ha olarak tahmin edilmektedir.

Tablo-4.2.9 Ülkeler Bazında Dünya Buğday Verimi (Ton/Ha)

ÜLKELER	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11*	2011/12**
AB (27)	4,55	5,65	5,12	5,06	4,75	5,68	5,44	5,28	5,34
KANADA	2,25	2,63	2,72	2,61	2,32	2,85	2,79	2,80	2,96
ABD	2,99	2,90	2,82	2,60	2,70	3,02	2,99	3,12	2,94
RUSYA	1,58	1,98	1,88	1,95	2,10	2,45	2,23	1,84	2,26
ÇİN	3,93	4,25	4,26	4,53	4,73	4,81	4,88	4,74	4,85
AVUSTRALYA	2,00	1,59	2,01	0,92	1,10	1,58	1,57	2,04	2,10
TÜRKİYE*	2,15	2,15	2,09	2,03	1,94	2,05	2,37	2,19	2,35
DÜNYA	2,68	2,89	2,86	2,83	2,82	3,08	3,05	2,99	3,15

Kaynak: Toprak Mahsülleri Ofisi, **2012 Yılı Hububat Sektörü Raporu,**

<http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/raporlar/HububatSektorRaporu.pdf> (20.12.2012) s.4

Tablo-4.2.10 Ülkeler Bazında Dünya Buğday Verimi (Ton/Ha)

ÜLKELER	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11*	2011/12**
AB (27)	4,16	3,97	4,67	3,97	4,09	4,22	4,49	4,46	4,29	4,34
ABD	2,96	3,17	3,74	3,49	3,29	3,22	3,42	3,93	3,93	3,74
ÇİN	3,64	3,51	4,10	4,00	3,90	3,79	3,71	3,70	3,85	3,70
TÜRKİYE***	2,31	2,38	2,50	2,60	2,62	2,13	2,01	2,43	2,38	
RUSYA	1,82	1,71	1,72	1,73	1,80	1,86	2,46	1,88	1,28	2,20
DÜNYA	2,43	2,38	2,64	2,51	2,38	2,38	2,80	2,69	2,50	2,71

Kaynak: Toprak Mahsülleri Ofisi, **2012 Yılı Hububat Sektörü Raporu,**

<http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/raporlar/HububatSektorRaporu.pdf> (20.12.2012) s.4

Tablo-4.2.10.'da görüldüğü gibi, Dünya arpa verimi; 2011/2012 üretim döneminde, bir önceki döneme göre önemli miktarda artış göstermiştir. Türkiye, Avustralya ve Rusya'dan sonra en düşük verime sahiptir.

AB ile Türkiye arasındaki verim farkının en temel sebeplerinden biri, şüphesiz yağış farklılığıdır. Türkiye’de yağışın azlığı yanında, sulama imkânlarının da yetersiz oluşu verimi etkilemektedir. Buğday verimine etki eden diğer bir faktör ise, yüksek vasıflı (sertifikalı) tohumluk kullanımıdır¹⁶⁷.

¹⁶⁷ H., Arısoy, **Türkiye’nin Avrupa Birliği Buğday Ortak Piyasa Düzenine Uyumunun İç Anadolu Bölgesi Üreticilerine Olası Yansımaları**, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2011, s.21

4.2.3. Tarım Kesiminin Gelir Yapısı

Tablo-4.2.11’de Türkiye ekonomisi için tarım sektöründe, baklagillerde çiftçinin eline geçen fiyatlar (ÇEF) verilmiştir. Buna göre, arz ve talep koşullarına göre çiftçinin eline geçen fiyatlar zamana göre değişkenlik göstermiş ve ortalama olarak zaman göre artış göstermiştir.

Tablo-4.2.11 Baklagillerde Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar (ÇEF)						
A. Basit aritmetik ortalama; B. Tartılı aritmetik ortalama (TL/Kg)						
	ARPA		BUĞDAY		MISIR	
	A	B	A	B	A	B
1972	0,9	0,9	1,1	1,1	1,1	1,1
1973	1,2	1,2	1,3	1,3	1,4	1,5
1974	1,9	1,9	2,4	2,3	2,3	2,4
1975	2,1	2,0	2,7	2,7	2,6	2,5
1976	2,1	2,0	2,7	2,7	2,7	2,6
1977	2,5	2,4	3,0	2,9	3,3	3,3
1978	3,4	3,3	3,6	3,6	4,4	4,4
1979	4,8	4,7	5,3	5,2	5,9	5,9
1980	8,4	8,0	10,8	10,6	13,1	13,0
1981	15	15	19	18	22	22
1982	18	17	23	23	29	28
1983	22	21	28	27	31	28
1984	39	39	44	44	49	47
1985	54	52	66	64	71	66
1986	66	64	82	81	91	81
1987	81	78	97	95	102	97
1988	138	133	156	154	167	163
1989	264	269	329	328	318	300
1990	417	410	515	510	515	504
1991	571	559	689	681	725	686
1992	967	967	1 152	1 148	1 446	1 379
1993	1 728	1 693	2 022	1 988	2 414	2 100
1994	3 076	2 966	4 075	3 962	5 064	4 651
1995	6 686	6 476	8 737	8 746	9 655	8 397
1996	14 645	14 717	18 035	18 309	19 179	17 100
1997	48 396	23 229	30 716	30 780	34 122	24 244
1998	40 492	38 153	52 011	50 466	58 065	48 533

Tablo-4.2.11 Baklagillerde Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar (ÇEF)						
A. Basit aritmetik ortalama; B. Tartılı aritmetik ortalama (TL/Kg)						
	ARPA		BUĞDAY		MISIR	
	A	B	A	B	A	B
1999	57 576	56 383	72 501	71 758	89 545	71 404
2000	83 613	81 162	101 731	99 750	140 431	102 999
2001	127 395	122 679	157 612	155 506	206 719	169 117
2002	190 079	179 658	252 673	251 540	307 022	268 006
2003	245 744	238 455	329 424	333 818	395 668	322 761
2004	295 599	294 619	364 942	363 999	437 938	353 305
2005	0,30	0,29	0,36	0,36	0,46	0,39
2006	0,29	0,28	0,36	0,36	0,47	0,37
2007	0,35	0,35	0,42	0,42	0,49	0,40
2008	0,47	0,48	0,55	0,57	0,56	0,43
2009*	0,42	0,41	0,50	0,51	0,57	0,44
Kaynak: TÜİK						

Tablo-4.2.12’de Türkiye ekonomisi için tarım sektöründe, endüstriyel bitkilerde çiftçinin eline geçen fiyatlar (ÇEF) verilmiştir. Buna göre, arz ve talep koşullarına göre çiftçinin eline geçen fiyatlar zamana göre değişkenlik göstermiştir.

Tablo-4.2.12 Endüstriyel Bitkilerde Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar (ÇEF),						
A. Basit aritmetik ortalama; B. Tartılı aritmetik ortalama (TL/Kg)						
	Pamuk (Kütlü)		Şeker Pancarı		Tütün	
	A	B	A	B	A	B
1972	3,8	3,7	0,2	0,2	8,4	8,1
1973	7,2	6,4	0,3	0,3	12,2	12,5
1974	10,8	10,7	0,4	0,4	19,9	18,2
1975	9,7	9,5	0,5	0,5	29,9	29,6
1976	12,1	12,1	0,6	0,6	36,1	36,6
1977	14,0	14,0	0,6	0,6	45,2	43,4
1978	15,7	15,4	0,7	0,7	49,0	48,0
1979	25,7	25,8	1,1	1,1	61,2	62,2
1980	49,5	50,1	1,6	1,6	79,7	77,6
1981	76	76	4	4	132	137
1982	95	97	5	5	190	191

Tablo-4.2.12 Endüstriyel Bitkilerde Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar (ÇEF),
A. Basit aritmetik ortalama; B. Tartılı aritmetik ortalama (TL/Kg)

	Pamuk (Kütlü)		Şeker Pancarı		Tütün	
	A	B	A	B	A	B
1983	138	144	6	6	227	228
1984	186	183	8	8	309	297
1985	214	214	11	11	781	781
1986	319	314	15	16	1 029	1 029
1987	547	558	21	19	1 121	1 121
1988	686	695	35	33	1 979	1 979
1989	1 263	1 265	65	65	2 680	2 680
1990	1 817	1 857	112	110	3 629	3 629
1991	2 720	2 692	184	179	4 885	4 885
1992	4 411	4 360	291	279	10 915	10 915
1993	6 650	6 869	449	437	32 766	11 506
1994	17 711	17 436	625	-	47 918	47 918
1995	34 063	33 884	1 500	-	98 583	-
1996	51 087	51 526	-	-	-	-
1997	96 926	98 253	-	-	-	-
1998	152 606	149 333	-	-	-	-
1999	178 382	178 011	-	-	-	-
2000	298 753	281 250	-	-	-	-
2001	429 617	417 579	-	-	-	-
2002	560 558	551 773	-	-	-	-
2003	763 855	781 252	-	-	-	-
2004	893 035	896 002	-	-	-	-
2005	0,77	0,74	-	-	-	-
2006	0,82	0,78	-	-	-	-
2007	0,81	0,74	-	-	-	-
2008	0,85	0,77	-	-	-	-
2009*	0,96	0,79	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK

Tablo-4.2.13.'te yağlı tohumlarda çiftçinin eline geçen fiyatlar (ÇEF) verilmiştir. Buna göre, ayçiçeği, susam ve yerfıstığına arz ve talep koşullarına göre çiftçinin eline geçen fiyatlar zamana göre değişkenlik göstermiştir. Fiyatlarda ortalama eğilim artış yönünde gerçekleşmiştir.

Tablo-4.2.13 Yağlı Tohumlarda Çiftçinin eline geçen fiyatlar (ÇEF),						
A. Basit aritmetik ortalama; B. Tartılı aritmetik ortalama (TL/Kg)						
	Ayçiçeği		Susam		Yerfıstığı	
	A	B	A	B	A	B
1972	2,7	2,4	6,0	6,3	4,1	4,6
1973	2,9	2,4	7,4	7,5	6,3	6,7
1974	4,6	2,9	12,1	13,0	9,3	8,4
1975	5,2	5,7	18,9	19,0	8,7	9,1
1976	5,8	5,5	15,9	15,5	10,0	10,4
1977	7,1	5,7	19,3	18,5	14,9	13,8
1978	8,2	6,4	22,9	23,1	18,3	16,8
1979	11,7	9,8	72,9	73,3	28,3	27,3
1980	18,8	19,4	82,5	80,5	67,1	69,9
1981	33	31	96	91	86	76
1982	43	40	162	170	106	86
1983	59	52	222	233	125	121
1984	93	91	291	291	235	255
1985	173	151	422	426	320	290
1986	215	175	705	704	448	414
1987	270	218	865	797	608	640
1988	346	336	1 198	1 021	697	582
1989	804	622	2 429	2 323	1 562	1 608
1990	1 289	887	3 727	3 645	2 971	2 832
1991	2 017	1 370	5 039	4 566	3 919	3 815
1992	3 441	2 399	6 911	6 451	5 771	5 114
1993	5 450	3 769	9 675	8 697	10 332	8 985
1994	15 328	13 663	27 723	24 427	22 135	20 624
1995	29 373	24 211	56 687	54 054	39 277	37 211
1996	46 438	38 045	108 410	103 172	79 329	67 388

Tablo-4.2.13 Yağlı Tohumlarda Çiftçinin eline geçen fiyatlar (ÇEF), A. Basit aritmetik ortalama; B. Tartılı aritmetik ortalama (TL/Kg)						
	Ayçiçeği		Susam		Yerfıstığı	
	A	B	A	B	A	B
1997	88 536	73 753	172 967	161 042	145 587	118 053
1998	163 714	148 754	285 962	265 766	271 416	218 478
1999	240 652	219 538	466 078	423 600	412 216	304 688
2000	357 790	296 752	686 156	628 625	731 219	505 642
2001	485 367	430 248	1 035 959	947 612	958 920	640 014
2002	746 385	694 479	1 472 874	1 459 256	1 243 845	1 033 402
2003	959 357	778 144	1 864 873	1 724 591	1 357 456	1 129 338
2004	1 101 171	1 022 451	2 017 767	1 885 872	1 484 754	1 291 615
2005	1,12	1,07	2,11	1,90	1,62	1,42
2006	1,16	1,10	2,24	2,02	1,63	1,39
2007	1,23	1,15	2,39	2,29	1,89	1,63
2008	1,41	1,46	2,82	2,95	2,10	1,80
2009*	1,42	1,41	3,01	3,30	2,13	1,67
Kaynak: TÜİK						

Tablo-4.2.14.'te yumru bitkilerde çiftçinin eline geçen fiyatlar (ÇEF) verilmiştir. Buna göre, kuru sarımsak, kuru soğan ve patates iklim koşullarına, arz ve talep koşullarına göre çiftçinin eline geçen fiyatlar zamana göre değişkenlik göstermiştir.

Tablo-4.2.14 Yumru Bitkilerde Çiftçinin eline geçen fiyatlar (ÇEF), A. Basit aritmetik ortalama; B. Tartılı aritmetik ortalama (TL/Kg)						
	Kuru Sarımsak		Kuru Soğan		Patates	
	A	B	A	B	A	B
1974	15,3	14,4	2,2	2,0	2,0	1,8
1975	8,6	8,0	2,3	2,2	2,2	2,1
1976	11,1	10,8	3,2	3,1	3,1	3,0
1977	15,2	15,0	4,0	3,8	3,4	3,3
1978	25,0	24,3	6,0	5,9	5,4	5,4
1979	25,4	24,3	7,2	6,5	10,4	9,9

Tablo-4.2.14 Yumru Bitkilerde Çiftçinin eline geçen fiyatlar (ÇEF),

A. Basit aritmetik ortalama; B. Tartılı aritmetik ortalama (TL/Kg)

	Kuru Sarımsak		Kuru Soğan		Patates	
	A	B	A	B	A	B
1980	43,9	42,6	24,6	24,2	17,1	16,5
1981	100	98	26	24	23	21
1982	131	121	20	18	25	23
1983	140	130	29	26	33	30
1984	161	149	69	67	65	62
1985	249	229	100	87	105	97
1986	715	671	78	64	94	85
1987	1 011	925	128	110	143	131
1988	936	800	198	169	182	165
1989	1 354	1 288	413	371	405	372
1990	4 403	4 238	1 143	1 077	849	787
1991	5 343	4 743	1 125	980	916	799
1992	5 803	5 009	1 438	1 110	1 400	1 220
1993	9 337	8 593	3 237	2 949	2 667	2 399
1994	26 416	27 714	12 074	11 777	5 460	4 732
1995	53 258	52 398	14 148	12 710	15 073	14 019
1996	60 523	58 111	17 086	15 506	17 251	15 466
1997	130 549	128 088	43 790	41 443	33 744	24 182
1998	304 791	331 692	82 098	80 920	80 401	73 405
1999	442 384	451 934	104 088	94 921	106 306	95 878
2000	560 910	528 558	135 544	118 073	132 444	119 081
2001	824 784	759 630	202 260	178 642	209 613	195 663
2002	1 536 610	1 444 457	289 363	261 747	295 586	265 966
2003	2 367 898	2 176 691	381 874	345 592	370 055	329 320
2004	2 609 328	2 452 090	435 641	406 941	411 002	367 309
2005	2,43	2,43	0,41	0,36	0,41	0,39
2006	2,73	2,80	0,49	0,42	0,47	0,45
2007	3,41	3,27	0,56	0,48	0,54	0,49
2008	3,88	3,61	0,56	0,43	0,59	0,50
2009*	3,52	2,57	0,72	0,54	0,70	0,55

Kaynak: TÜİK

4.3. Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Tarımsal Destekleme Politikaları ve Sonuçları

4.3.1. Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Tarımsal Destekleme Politikaları

Türkiye ekonomisinde 1970'lerden günümüze, tarım sektöründe sağlanan gelişme sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Sektörün temel girdilerinden başlayıp tüketime uzanan sistemde kısmi düzeltme atılımlarına rağmen sorunlar devam etmektedir. Sınırlı gelişmenin sağlandığı politika ortamının değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak, politika ortamı sadece doğrudan tarım politikalarıyla sınırlı değildir. Daha önce belirtildiği gibi tarım genel ekonominin bir parçasıdır ve üretilen malların hepsinin dış ticareti mümkündür. İzlenen makro ve mikro politikaların, az veya çok, tarım sektörüne etkisi kaçınılmazdır.

Tarım sektörü ekonomik, sosyal, politik ve teknik yönleriyle diğer sektörlerden farklılığı olan önemli bir sektör konumundadır. Bu nedenle ülkeler tarım sektörüne çeşitli şekillerde müdahale etmekte ve her ülke kendi önceliklerine göre farklı tarımsal destekleme politikaları uygulamaktadır. Tarımda Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Türkiye açısından olduğu kadar dünyada da yeni sayılabilecek bir destekleme sistemidir¹⁶⁸.

Türkiye'de uzun yıllar tarım sektörü farklı politikalarla desteklenmiş, ancak değişen ulusal ve uluslararası koşullar, Türkiye'de de tarım sektöründe farklı politika yaklaşımlarını ve reform gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bugüne kadar uygulanmakta olan tarımsal destekleme politikaları; sağlanan desteklerin hedef kitleye yeterince yansımaması, belirlenen amaçların gerçekleştirilememesi, kamu kaynaklarına getirdiği ağır mali yükü etkisini yitirmiş, kalkınmaya yönelik hedefleri engelleyen unsurlar olarak gündeme gelmiştir¹⁶⁹. Tarım sektöründe, mali boyutta etkinliği düşük, ancak yükü büyük tarımsal destekleme sisteminin yerine, etkili olabilecek bir destekleme politikasına geçilmesi öngörülmüş, bu amaçla Doğrudan Gelir Desteği (DGD) uygulaması ile köklü bir

¹⁶⁸ H. Yılmaz, V. Demircan ve Z. Dernek, "Türkiye Tarımında Doğrudan Gelir Desteği Uygulamaları, (Isparta İli Üreticileri Açısından Bir Değerlendirme)", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, (2008), ss. 248-265.

¹⁶⁹ M.N. Ören ve T. Binici, "Doğrudan Gelir Desteği Uygulamasının Gap Alanı Tarımsal Yapı Ve Gelirlerine Etkileri", **Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi**, 16-18 Eylül 2004, s.53-60. aktaran Yılmaz, H. Demircan, Dernek, Z. V., s.249

politika değişikliğine gidilmiştir. Bu politika değişikliğinde, Uluslararası Para Fonuna (IMF) 9 Aralık 1999 tarihinde verilen niyet mektubu ile Dünya Bankasına verilen 10 Mart 2000 tarihli niyet mektubu esas rolü oynamıştır¹⁷⁰. Niyet mektubunda, tarımda reform programının orta vadeli amacının, tarımsal destekleme politikalarının bütçe ve tüketiciler üzerindeki yükünün azaltılması için hükümetin sübvansane ettiği girdi, kredi ve temel ürünlerdeki fiyat desteklerine dayanan mevcut destekleme politikalarının safhalar halinde kaldırılacağı belirtilmiştir. Kaldırılan desteklerin yerine ise küçük çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemine geçileceği taahhüt edilmiştir¹⁷¹.

Türkiye ekonomisinde, 1999 yılının sonunda başlatılan yapısal değişim ve istikrar programı, tarım politikalarında görünürde değişimi beraberinde getirmiştir. 2001 yılında ivme kazanan program uygulaması halen sürmektedir. Destekleme reform programı dört ana bölümden oluşmaktaydı ¹⁷²:

- Programın ilk bölümü, politika değişikliklerini ve amaçlarını ilgili kesimlere aktarmak üzere oluşturulan iletişim ve halkla ilişkiler bölümü ne yazık ki işler hale gelemedi.
- Programın ikinci bölümü, Doğrudan Gelir Desteği (DGD) uygulamasıdır. DGD'nin amacı tam olarak anlaşılamadı. Program başladığında DGD'nin amacı, gümrük vergilerinin düşürülmesi, mal piyasalarına hükümet müdahalelerinin azaltılması, kredi ve gübre sübvansiyonlarının kaldırılması sonucunda dara düşecek üreticilere bir tür güvenlik ağı sağlamak ve her şeyden önce üretici kayıt sistemini başlatmak olarak belirlenmişti. Gümrük vergilerinin azaltılması dışında, diğer politika değişiklikleri büyük oranda gerçekleşti.

¹⁷⁰Demirci, s. 8.

¹⁷¹ Y. Çağlar, **Tarımda doğrudan gelir desteği ve verimlilik**. Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi. (2002). Yılmaz, H. Demircan, Z. V. Dernek, "Türkiye Tarımında Doğrudan Gelir Desteği Uygulamaları, (Isparta İli Üreticileri Açısından Bir Değerlendirme)"s.249

¹⁷² Çakmak ve Akder, ss. 67-69.

- Programın üçüncü bölümü, kamu ve yarı-kamu kuruluşların piyasa müdahalelerini azaltmak ve hatta bazılarının özelleştirilmesi için gerekli önlemleri başlatmak olarak belirlendi.
- Programın dördüncü bölümü alternatif ürün ödemeleri olarak adlandırılmaktadır. Amacı, çiftçilerin fındık, tütün gibi arz fazlası olan ürünlerden, ayçiçeği, yemlik bitkiler, mısır gibi arz açığı olan ürünlere geçişini sağlamak olarak belirlenmiştir

Türkiye’de 2000 yılında pilot uygulama ile başlatılan Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) ve DGD uygulaması 2001 yılında ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. DGD ödemelerinde 2001 yılında üst limit arazi miktarı 200 dekar olarak belirlenmiş ve dekar başına 10 milyon TL ödeme yapılmıştır. 2002 yılından itibaren üst limit arazi miktarı 500 dekara çıkarılmış ödeme miktarı da artırılarak 13.5 milyon TL olarak belirlenmiştir. Dekar başına DGD ödemesi 2003 ve 2004 yıllarında 16 milyon TL olarak belirlenmiştir¹⁷³.

Süregelelen "tarım reformunu" "destekleme reformu" olarak adlandırabiliriz. Reformla bütçeden yapılan tarım amaçlı harcamaların şekli değiştirildi ve disiplin altına girdi. Amaç elbette tarımın birikmiş sorunlarını çözmek değildi. Kısa dönemdeki amaç, tarımın genel ekonominin içinden geçtiği krize ayak uydurmasıydı. Yapısal uyum programının öncesinde, tarım sektörüne yapılan toplam transferler 12 milyar doları aşan düzeylere ulaşmıştı. Tarım politikaları aracılığıyla üreticilere yapılan transferler 1980’lerin ortalarından 1990’ların sonunda yaklaşık üç misli artarak, 2.8 milyar dolardan 7.6 milyar dolara kadar çıkmıştı. 2001 yılının başında ivme kazanan tarım destekleme reformunun etkileri, aynı yılın transfer göstergelerine yansımaktadır. Üreticilere verilen destekler, 2000 yılına oranla neredeyse yedide bire inmiş, piyasa fiyat destekleri yok denecek düzeye ulaşmıştır. Ancak, takip eden yıllarda, üretici fiyat desteğinde hatırı sayılır artışlar gözlemlenmektedir. Müdahale alımlarında geçici gevşemeler sezilse de, desteklemede kriz öncesi seviyelere dönüşte en önemli katkıyı, dünya fiyatlarının da baş aşağı seyretmesi nedeniyle, sınır önlemleri (yüksek gümrük) yapmaktadır. Son yıllarda toplam desteklerin GSYİH içindeki payı yüzde 4’ler seviyesinde OECD ortalamasının yaklaşık üç katına ulaşmıştır. Türkiye’de tarım için yapılan Ar-Ge harcamaları, tarıma yapılan toplam

¹⁷³ Yılmaz, Demircan ve Dernek, s.249.

transferlerin yüzde 0.2-0.4'udur. OECD ortalaması yüzde 1.8 dolaylarındadır. Dikkat edilmesi gereken, ancak ülkemizde pek önemsenmeyen diğer bir gösterge, tarımsal Ar-Ge harcamalarıdır. Düşük destek seviyesine rağmen, 1986-88 yılında toplam transferlerden yüzde 1.8 pay alan Ar-Ge harcamaları, daha sonraki yıllarda, (2001 dışında) yüzde 0.2-0.4 aralığına oturmuştur. OECD ortalaması yüzde 1.8 dolaylarındadır. İklim, coğrafya ve yapısal olarak hem kısıtların, hem de fırsatların bol olduğu Türkiye'de, Ar-Ge'ye verilen önem bile sektöre bakışın ne kadar miyopik (uzağı göremeyen) olduğunun bir göstergesidir. Bu tavır kendine yeterli olmayı amaçlamakla da çelişmektedir.

Örneğin tohum konusundaki artan dışa bağımlılık, kendine yeterlilik konusunda gümrük indirimlerinden daha büyük bir tehdittir¹⁷⁴.

4.3.2. Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarının Sonuçları

Türkiye'de uygulanan şekliyle DGD, yapısal düzenlemeleri içeren ve tarım kesimini geliştirici etkiler yaratacak bir politika aracı değildir. Bu anlamda DGD'nin Çiftçilerin kayıt altına alınmasını sağlayarak, mevcut desteklerin kaldırılması ve fiyatların serbest piyasada oluşması ile ortaya çıkacak üretici gelir kayıplarını telafi etmek için, üreticilere satın alma gücü kazandırmak amaçlı uygulanan bir tarım politikası olduğu söylenebilir¹⁷⁵.

DGD'den yararlanan işletmelerin işletme genişlik gruplarına göre yararlandıkları arazi miktarlarını incelendiğinde¹⁷⁶ ortalama DGD'den yararlanan arazinin işletme arazisine oranı %80.1, nadas arazisine oranı %14.8 ve ekilen araziye oranı %94.1'dir. DGD'den yararlanan arazinin işletme arazisi ve ekilen araziye oranının en yüksek olduğu işletme genişlik grubu 1-20 dekar genişlik grubudur (%97.1). Bunun nedeni olarak 1-20 dekar işletme genişlik grubunda nadasa bırakılan arazinin bulunmaması gösterilebilir. 21-50 dekar genişlik grubunda ise DGD'den yararlanan arazinin ekilen araziye oranı en

¹⁷⁴ Çakmak ve Akder, s. 16.

¹⁷⁵ G. Eraktan, **Tarım Politikası Temelleri Ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası**. İstanbul, Uzel Yayınları, 2001. Aktaran Yılmaz, H. Demircan, Z. V. Dernek, , s. 248-265

¹⁷⁶ Yılmaz, Demircan ve Dernek, s.254

düşüktür (%88.0). DGD'den yararlanılan arazinin işletme arazisine oranı ise 51-100 dekar genişlik grubunda en düşüktür (%77.9). İncelenen işletmelerde işletme arazisi ve ekilen alan miktarı arttıkça DGD'den yararlanılan alan oranının azaldığını söylemek mümkündür. Araştırma alanında DGD'den yararlanılan arazinin işletme arazisine oranının, ekilen araziye oranından düşük çıkması, DGD'ye getirilen ve bilinen eleştirilerin aksine, bölgede ekili olmayan alanlara DGD ödemesi yapılmadığını göstermektedir. DGD'den yararlanılan arazinin ekilen araziye oranının 100'den küçük çıkması ise üreticilerin tapu kayıtlarında belirsizliklerin olması, miras sorunları, kiracılık ve ortaklığın belgelendirilememesi nedeni ile ekilen arazilerin tamamının DGD ödemesine esas beyanını yapamadıklarından kaynaklanmaktadır. DGD'den yararlanan işletmelerin aldıkları DGD miktarını incelendiğinde, işletme başına ortalama 915.20 TL DGD ödemesi almışlardır. İşletme başına alınan DGD ödemeleri incelendiğinde küçük işletmelerin DGD ödemesinden daha az yararlandığı anlaşılmaktadır. 1-20 dekar arazi genişlik grubuna sahip olanlar (%24.8) işletme başına ortalama 224.72 YTL DGD ödemesi alırken 101 dekarın üstünde işletme arazisine sahip olanlar (%20.0) ortalama 2 528.76 TL DGD ödemesi almaktadırlar. Başka bir deyişle 101 dekar üstü araziye sahip işletmeler, 1-20 dekar araziye sahip işletmelerden yaklaşık işletme başına 11 kat daha fazla DGD ödemesi almışlardır. Bunun nedeni 101 dekar üstü araziye sahip işletmelerin daha fazla araziye sahip olmalarıdır.

Yılmaz, Demircan, Dernek'in araştırma sonuçlarına göre ¹⁷⁷ DGD ödemesinden yararlanan ve yararlanmayan işletmeler arasında işletme sahibinin yaşı, tarımsal kooperatiflere üyelik, işletmeden elde edilen gayrisafi üretim değeri, işletme arazi genişliği, arazi parça sayısı, mülk arazi genişliği ve ekilen arazi genişliği değişkenleri arasında istatistikî açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Arazi üzerinden yapılan DGD ödemelerinin araştırma bölgesinde, işletmeler arasında bir dengesizlik yarattığını söylemek mümkündür. Ortalama işletme büyüklüğü daha fazla olan üreticiler ortalama işletme arazisi az olan üreticilere göre işletme başına daha fazla destek almaktadır. Ayrıca küçük işletmeler uygulamadan kaynaklanan nedenlerle DGD ödemelerinden yararlanamadıkları gibi, kayıt altına da alınamamaktadırlar. Bu haliyle üretimle ilişkilendirilmeden sadece arazi üzerinden ödenen DGD ödemesi beklenildiği gibi gelir dağılımını düzeltmekten çok,

¹⁷⁷ Yılmaz, H. Demircan, Z. V. Dernek, s. 254.

büyük arazi sahibine daha çok, küçük arazi sahibine daha az katkı sağlamakta ve mevcut dengeyi daha da bozmaktadır. Yapılan hesaplamalar ve araştırma alanında yapılan gözlemler, küçük üreticilerin sisteme girmekte zorlandıklarını, buna karşın büyük üreticilerin alacakları DGD miktarı daha fazla olacağından, yapılacak masrafları göze aldıkları veya arazilerini çeşitli yollardan belirlenen üst limitlere bölerek (200 ve 500 dekar) sistemden daha fazla yararlandıklarını doğrular niteliktedir. Uygulamanın bu şekli ve tarımın mevcut yapısı ile niyet mektubunda ileri sürüldüğü gibi DGD, verilen desteğin fakir çiftçiye ulaşmasını sağlayacak bir araç olmaktan uzak olduğunu araştırma sonuçları da desteklemektedir. Ayrıca Türkiye'de, 2001 yılından bu yana tarımsal destekleme alımları ile girdi sübvansiyonlarını ikame eder durumdaki DGD politikasının, Türkiye'de mevcut uygulama biçimiyle tarımsal üretimi etkilemediği, arazi üzerinden ödenen DGD ödemelerinin, bölgeler, işletmeler ve ürünler arasında bir dengesizlik yarattığı belirtilmektedir. DGD ödemesinin yapılmasında çiftçi gelirlerinin düşüklüğünü belirleyen bir kriter göz önüne alınmadığından, küçük çiftçiye desteklemek gibi bir sosyal yaklaşım da yoktur. Bir desteğin sosyal nitelikli olabilmesi için dezavantajlı kesimleri gözetmesi ve mevcut gelir dengesizliğini gidermeye yönelik özelliklerinin olması gerekir. Çiftçiler arasındaki gelir dengesizliğini gidermek amacıyla fakir çiftçileri hedef alan DGD'nin, Türkiye'de uygulanan şekliyle Çiftçi Kayıt Sistemini (ÇKS) kurmak için bir araç olduğu söylenebilir. Bunun yanında DGD ödemesinin bir yan etki olarak da, büyük çiftçilere satın alma gücü kazandırdığı, büyük çiftçilerin piyasa güçlerine karşı direncini arttırdığını da söylemek mümkündür. Burada belirtilmesi gereken bir ürüne veya hedef kitleye yönelik olarak verilecek olan destek, her iki halde de yapısal bir iyileşmeye olanak sağlamayacaksa, kaynakların yanlış kullanılmasına ve israfına neden olabilecektir. Seçilecek ürüne bağlı olarak, sadece o ürün ve üreticilerini değil tamamlayıcı ve ikame ürün piyasalarını da etkileyecek, yanlış uygulamalar dengelerin bozulmasına yol açabilecektir. Küçük çiftçiye verilecek bir destekte, küçük çiftçilerin tarımda kalmasını teşvik edici olacak, yapısal iyileştirmeler sağlanamayacak ve tarımda çalışanların sayısı azaltılamayacaktır. Tarım politikalarının amacı, küçük işletmelerin korunup, gözetilmesi, varlıklarının garanti altına alınması değil, onların optimal büyüklüğe eriştirilerek rasyonel

çalışma ortamına girmelerinin sağlanmasıdır¹⁷⁸. Bu amacın gerçekleştirilmesi sürecinde mutlaka çiftçi-köylü ayırımına gidilmeli, kim çiftçi kim köylü belirlenmelidir. Bu ayırımdan sonra gerçekten pazara yönelik üretim yapan işletmeler tarımsal desteklemeler ile desteklenirken, diğerleri sosyal destek projeleri ile sosyal sorunlara yol açmayacak şekilde desteklenmelidir. Dünyada değişik amaçlı uygulanan DGD sistemleri mevcuttur. Türkiye’de belirlenen amaca göre farklı uygulamalar söz konusu olabilir. Türkiye’de DGD’nin ÇKS dışında amacı çok net olarak belirlenmediği için olumlu sonuç vermediği görülmektedir. Araştırma bulguları doğrultusunda hem bölgesel hem de ulusal tarım politikası belirleyicilerine ışık tutabilecek öneriler aşağıda sunulmuştur¹⁷⁹.

- DGD, gelire doğrudan destek olmalıdır. Yani tarımdan gelir elde edenler faydalanmalıdır. Çiftçi belgesi yerine satış makbuzu (müstahsil makbuzu) zorunlu kılınabilir. Uygulama bölgesel ve kırsal kalkınma, çevre koruma gibi programlarla ilişkilendirilmeli ve desteklenmelidir.
- Sosyal yardım olarak uygulanacak ise amaç açık olmalı ve hedef kitle ile (fakir çiftçi odaklı) sınırlandırılmalıdır.
- Politik açıdan göğüslenebilir ise bölgesel/yöresel olabilir.
- İşletmelerin büyütülmesi amaçlanıyor ise büyük işletmelere (birleşenlere, toplulaştırma yapanlara, kardeşler arası satışlara) yönelik ödenebilir.
- Üretici örgütlerine üye olma şartı getirilmelidir.
- Ürün yönlendirebilme açısından önceden desteklenen ya da açığı bulunan ürünlere, girdi kullanımına bağlanabilir.

Üreticilere destek (%PSE), MPS’deki br artış ve bütçe ödemelerindeki azalmayla birleştirildiğinde, 2008’le karşılaştırıldığında, 2009 döneminde, yüzde bir artışla, %37 artmıştır. Uzun dönem perspektifinde, Üreticilere destek (%PSE), 1986-88’de %20 iken

¹⁷⁸Yılmaz, Demircan ve Dernek, **Tarım Politikası Temelleri Ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası**, İstanbul, Uzel Yayınları, 2001, s.248-265

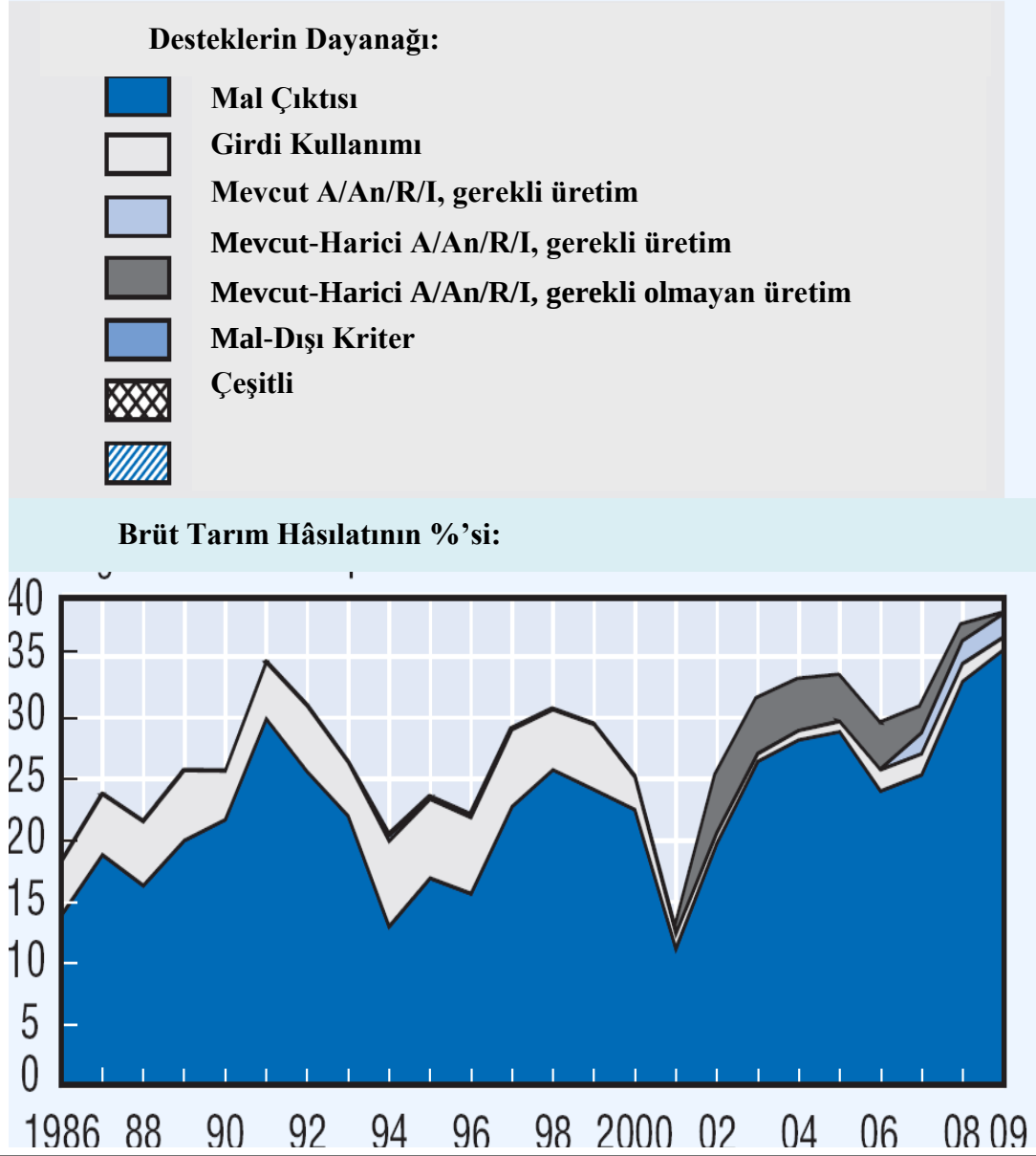
¹⁷⁹ Yılmaz, Demircan ve Dernek, s.254.

2007-09'da %34'e yükselmiştir. Bu %22 olan OECD ortalamasının üstündedir. Üreticilere yönelik destekteki (PSE), çoğu bozucu politikalar (çıktıya bağlı destek ve girdi kısıtı olmaksızın değişken girdi kullanımına bağlı ödemeler) 1986-88'de üretici desteğinin çoğuna, 2007-09'da %89'una denk gelmektedir. En az bozucu desteğin payı (üretim gerektirmeyen ödemeler) 2007-09'da %3'e denk gelmektedir. 2009'da aşamalı olarak azalmış olmasına rağmen, desteğin en bozucu türündeki azalmalar, doğrudan gelir destek ödemesindeki artışla dengelenmektedir. 2009'da, çıktıya bağlı ödemeler, özellikle, süt, mısır ve ayçiçeği için artmıştır.

Çiftçilerin 2007-09'da aldığı fiyatlar, dünya piyasasındaki fiyatlardan yaklaşık %38 daha fazladır. Fiyatlar, 1986-88 (NPC) dönemindekinden %21 daha fazladır. Üreticilere yönelik tek mal transferlerinin payı, 1986-88'de üretici desteğinin %78'i iken, 2007-09'da %86'a yükselmiştir. Bu desteğin yaklaşık %72'i süt ürünleri sektörüne, %40'ı arpa ve diğer tahıllara yöneliktir. Tüketiciler üzerine (%CSE ile ölçülen) empoze edilen maliyet 1986-88'de %25 iken 2007-09'da %38'e yükselmiştir. Tüketicilerin 2007-09'da ödediği fiyatlar, 1986-88'deki (NPC) %25 fazlalıkla karşılaştırıldığında, dünya fiyatlarından %38 daha fazladır. Tarıma genel hizmetler için sağlanan destek, 1986-88'de toplam desteğin %10'u iken, 2007-09'da %5'e düşmüştür. Tarım sektörüne toplam destek, 1986-88'de GSYİH'nın %3.6'sı iken 2007-09 döneminde değişmeyip aynı düzeyde kalmıştır. Detaylar Şekil-4.3.1., Şekil-4.3.2. ve Tablo-4.3.1.'de verilmiştir ¹⁸⁰.

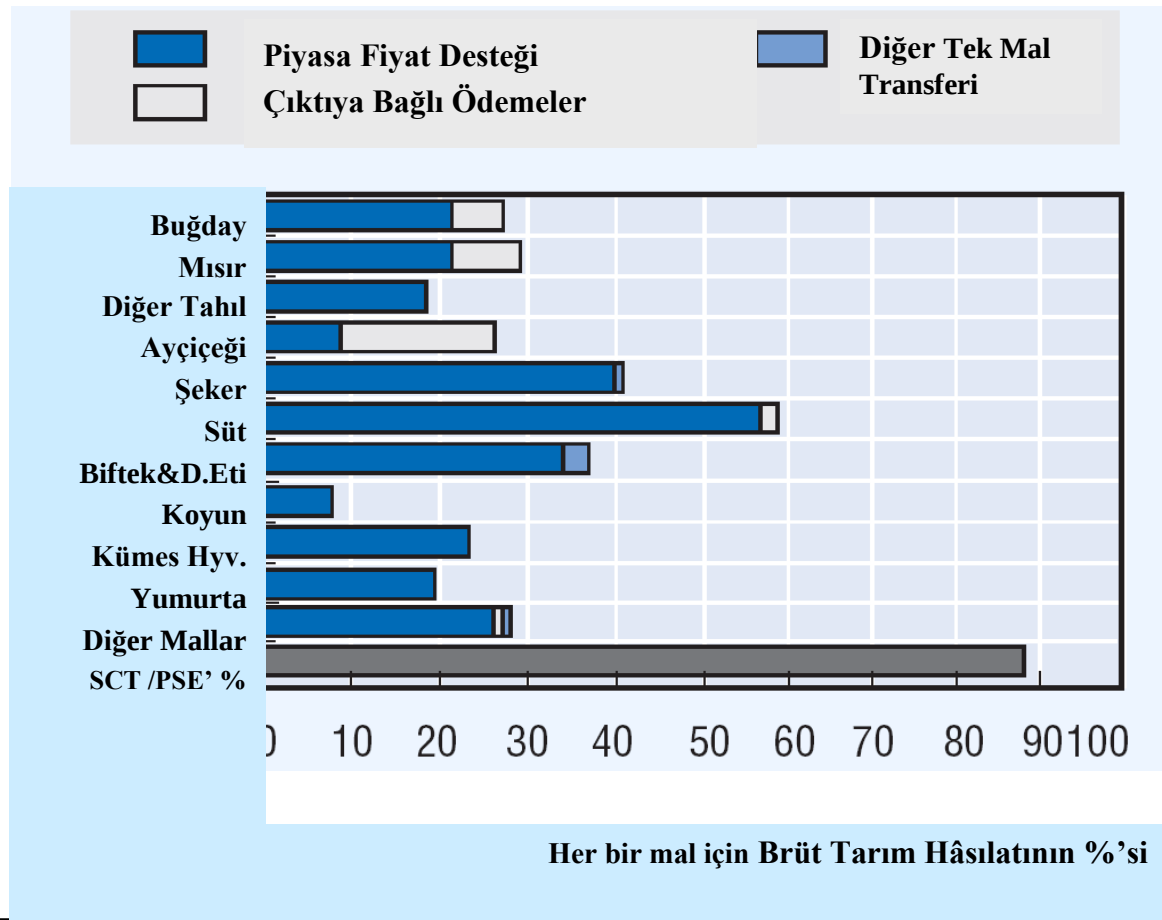
¹⁸⁰ OECD, Agricultural Policies In OECD Countries, 2010, s. 66.

Şekil-4.3.1 Türkiye’de Destek Kategorilerine Göre Tahmini Üretici Destek Düzeyi



Kaynak: OECD, Agricultural Policies In OECD Countries, OECD 2010, s.66

Şekil-4.3.2. Türkiye’de Mal Gruplarına Göre Üretici Tek Mal Transferi (2007-09)



Kaynak: OECD, Agricultural Policies In OECD Countries, OECD 2010, s.66

Tablo-4.3.1. Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörüne Tahmini Destek (YTL, Milyon)

	1986-88	2007-09	2007	2008	2009p
Toplam Üretim Değeri (Çiftlik Çıktısı)	18	84,376	75,150	87,576	90,403
Piyasa Fiyatı Desteği Mallarının %'si	57	59	58	60	59
Toplam Tüketim Değeri (Çiftlik Çıktısı)	15	78,316	69,305	80,084	85,558
Tahmini Üretici Desteği (PSE)	4	30,876	24,062	33,604	34,964
Mal Çıktısına Bağlı Destek	3	27,176	19,729	29,497	32,303
Piyasa Fiyatı Desteği	3	25,459	17,895	27,848	30,632

Tablo-4.3.1. Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörüne Tahmini Destek (YTL, Mlyn)					
	1986-88	2007-09	2007	2008	2009p
Çıktıya Bağlı Ödeme	0	1,718	1,834	1,649	1,671
Girdi Kullanımına Bağlı Ödeme	1	1,180	1,342	1,289	908
Değişken Girdi Kullanımına Bağlı	1	352	258	347	452
Girdi Kısıtlarıyla	0	0	0	0	0
Sabit Sermaye Oluşumuna Bağlı	0	763	1,009	868	412
Girdi Kısıtlarıyla	0	0	0	0	0
Çiftlik Hizmetlerine Bağlı	0	65	76	74	45
Girdi Kısıtlarıyla	0	0	0	0	0
Mevcut A/An/R/I'ye bağlı ödemeler, üretim gerektiren	0	1,593	1,348	1,679	1,751
Hâsılata/Gelire bağlı	0	48	32	49	65
Ekili Arazi/ Hayvan Sayısına Bağlı	0	1,544	1,317	1,630	1,687
Girdi Kısıtlarıyla	0	4	2	5	4
Mevcut-Harici A/An/R/I'ye bağlı ödemeler, üretim gerektiren	0	0	0	0	0
Mevcut-Harici A/An/R/I'ye bağlı ödemeler, üretim gerektirmeyen	0	927	1,642	1,139	1
Değişken Ödeme Oranlarıyla	0	0	0	0	0
Mal hariç tutularak	0	0	0	0	0
Sabit Ödeme Oranlarıyla	0	927	1,642	1,139	1
Mal hariç tutularak	0	0	0	0	0
Mal-harici kriterlere bağlı ödemeler	0	0	0	0	0
Uzun Dönemde Kaynakların Kullanım dışına çıkarılmasına bağlı	0	0	0	0	0
Spesifik mal-dışı çıktıya bağlı	0	0	0	0	0
Mal-harici kritere bağlı	0	0	0	0	0
Muhtelif Ödemeler	0	0	0	0	0
Tahmini Üretici Desteği (PSE) (%)	20	34	30	36	37
Üretici NPC	1.21	1.38	1.23	1.51	1.40

Tablo-4.3.1. Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörüne Tahmini Destek (YTL, Mlyn)					
	1986-88	2007-09	2007	2008	2009p
Üretici NAC	1.25	1.52	1.42	1.56	1.58
Tahmini Genel Hizmet Desteği (GSSE)	0	1,602	798	1,391	2,615
Araştırma&Geliştirme	0	41	38	40	44
Ziraat Okulları	0	0	0	0	0
İnceleme Hizmetleri	0	67	66	71	66
Altyapı	0	3	8	0	0
Pazarlama & Promosyon	0	1,487	677	1,281	2,505
Kamu Hissedarlığı	0	0	0	0	0
Muhtelif	0	3	10	0	0
TSE/GSSE (%)	7.7	4.9	3.2	4.0	7.0
Tahmini Tüketici Desteği (CSE)	-3	-20,974	-12,424	-27,637	-22,860
Tüketicilerden üreticilere transfer	-3	-21,163	-12,363	-27,933	-23,192
Tüketicilerden Diğer transferler	0	-320	-572	-288	-101
Vergi Ödeyenlerden Tüketicilere transfer	0	0	0	0	0
Aşırı Besin Maliyeti	0	509	511	584	432
% CSE	-19	-26	-18	-35	-27
% NPC	1.25	1.38	1.23	1.54	1.37
% NAC	1.23	1.37	1.22	1.53	1.36
Tahmini Toplam Destek (TSE)	4	32,478	24,860	34,996	37,578
Tüketicilerden transfer	3	21,483	12,935	28,221	23,292
Vergi Ödeyenlerden transfer	1	11,315	12,497	7,063	14,386
Bütçe Gelirleri	0	-320	-572	-288	-101
TSE/GDP (%)	3.72	3.56	2.95	3.68	3.97
GSYİH Deflatör 1986-88=100	100	359,722	326,453	364,574	388,138
Kaynak: OECD, PSE/CSE database, 2010.					
P: Geçici, NPC: Nominal Koruma Katsayısı, NAC: Nominal Yardım Katsayısı					
Not: A (Area, Arazi), An (Animal Numbers, Hayvan Sayısı), R (Receipts, Hâsılat) Or I (Income, Gelir).					

Türkiye’de bugüne kadar uygulana destekleme politikaları tarımsal üretimin artırılması ve üreticiye belirli bir gelirin sağlanması bakımından etkili olmuştur. Ancak destekleme politikaları marjinal verimlilikteki işletmelerin varlığını devam ettirmelerine dolayısıyla belirli bir nüfusun marjinal verimlilikte ve fukaralık düzeyinde tarım sektöründe varlığı korumasına olanak sağlamıştır. Bu gelişme tarımsal yapıyı iyileştirme ve verimliliği artırma gayretlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Tarımsal yapı ile ilgili sorunların çözümü tarımsal nüfusun diğer sektörlerle kaydırılarak ve/veya kırsal kesimde nüfus planlaması uygulanarak azaltılmasına bağlıdır. Başka bir tanımlama ile tarım sektörünün sorunlarının çözümü diğer sektörlerde sağlanacak gelişmelere ve nüfus planlaması yönünde sağlanacak başarıya bağlıdır. Bu alanlarda yeterli bir gelişme sağlanamadığı takdirde tarımsal sorunların da gittikçe ağırlaşarak devam etmesi kaçınılmazdır¹⁸¹.

Türkiye’de tarım sektörü, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana farklı tarım politikası araçları ile desteklenmiştir. Destek programlarının genel amacı, nüfusun besin ihtiyacının karşılanması, üretimin kötü hava koşullarından daha az etkilenmesi, tarım gelirlerinin artırılması ile kendi kendine yeterliliğin ve kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi şeklinde belirlenmiştir. Daha önce fiyat ve girdi desteğine ağırlık verilirken, mevcut durumda ise AB’nin OTP kapsamında yoğun olarak kullanılan Doğrudan Ödemeler ön plana çıkarılmıştır. Doğrudan ödemeler, 2000 yılında Dünya Bankası’nın yönlendirmesiyle ve IMF ile imzalanan stand-by anlaşması uyarınca uygulamaya konulan Tarımsal Reform Uygulama Projesi (ARİP) kapsamındadır. Türkiye’de Tarımsal Reform Uygulama Projesi (ARİP)’e bağlı yürütülen doğrudan gelir desteği ödemelerinin sona ermesine bağlı olarak bütçe açığı daha aşağı düşmüştür¹⁸². Bu projenin iki ana amacı vardır¹⁸³:

- Bütçe yükünü azaltmak,
- Tarım sektöründe büyümeyi sağlamak.

¹⁸¹ C. Ertuğrul, "Küreselleşme Koşullarında Tarım Politikalarında Gelişmelere ve Türkiye", **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt: 14, Sayı: 160, (1999), ss.62-84.

¹⁸² OECD, *Agricultural Policies In OECD Countries*, 2010, s.23.

¹⁸³ Olgun, ss.17-24.

ARİP proje kapsamında ise

- Doğrudan gelir desteği,
- Alternatif ürün projesi
- Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin mali ve idari yönden özerk kuruluşlar haline getirilmesi,
- Fark ödeme sistemi,
- Şeker pancarı ve hububat alımları,
- Kredi faizlerinde sübvansiyon (%25-%60),
- Hayvancılık destekleri,

yer almaktadır. Ancak, bu projenin de Türk tarımı için şimdiye kadar etkili bir sonuç vermediği görülmüştür. Örneğin, alternatif ürün projesi ile bitkisel yağ açığının kapatılmasında bir gelişme kaydedilememiştir. Bu nedenle, karar vericilerin yavaş yavaş başka bir alternatif arayış içerisinde olduğu belirlenmiştir. ARİP projesi ile geçtiğimiz 5 yıllık süre içinde Türk tarımına yapılan destek 6.3'den 2.6 milyar \$'a gerilemiştir. Bir diğer ifade ile bu destek miktarı yaklaşık % 59 azalmıştır. Türkiye'de tarımsal destek miktarının azalması ve süreklilik göstermeyen tarım politikaları sonucu birçok üründe ekiliş alanı ve üretim miktarı yönünden önemli gerilemeler görülmüştür. Örneğin pamuk'ta 2003/2004 Sezonunda 517 bin ton pamuk ithalatıyla Dünya'da 1. sıradayız. Fakat yıllar itibarıyla pamuk ekiliş alanını incelediğimizde, ciddi bir ekiliş alanı azalması göze çarpmaktadır. Bunun nedeni de Girdi Fiyatı / Ürün Fiyatı paritesinde girdi fiyatının sürekli artmasıdır. Buna bağlı olarak pamuk üretimi de azalmaktadır. Aynı durumu birçok üründe görmek mümkündür¹⁸⁴.

Şahinöz¹⁸⁵ çalışmasında, ekonomik israfa ve politik istismara açık olan ve etkinliğini uzun zaman kaybetmiş buluna geleneksel tarım politikaları ve destekleme sistemlerinin artık değiştirilmesinin zorunluluğunu vurgulamıştır. Devletin yanlış destek politikalarının tarım sektörünü, rekabet, etkinlik ve değişen koşullara uyum sağlamaktan

¹⁸⁴ Olgun, ss.17-24.

¹⁸⁵ Ahmet Şahinöz, "Tarım Reformu", **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt: 15, Sayı: 172, (2000), ss.37-52.

uzaklaştırdığını vurgulamıştır. Bu sebeple, tarım sektörü için optimal destekleme politikalarının yapılmasını daha rekabet ve verimlilik odaklı bir tarım sektörüne imkân sağlayacağını vurgulamıştır.

Hükümet tarafından 2005 yılında benimsenen kısa dönem Tarım Stratejisi'nde doğrudan gelir desteği tasfiye edilmektedir. Hektar başına ödeme uygulamada indirilmektedir. Artan kaynakların, büyük oranda hayvancılık desteklerinde ve belli ürünlerde fark ödemesinde kullanılması öngörülmektedir. Ayrıca, doğrudan gelir desteğinin bir kısmında hedeflemeye gidilmek arzusu sezilmektedir. Bazı ürünler için doğrudan ödeme kesilmekte, ödemeler, belli girdilerin kullanımı, çevre koruma gibi şartlara bağlanmaktadır. Doğrudan ödemelerin uygulamadan bu yana etkisi henüz bilinmemektedir. Doğrudan ödemeden tasarruf edilen kaynakların kullanılacağı alanlarda etkisi de bilinmemektedir. Doğrudan desteğin, DTO-Tarım Anlaşması'nın yeni müzakere dönemi ve AB tarım politikalarındaki sürmekte olan ve olası değişiklikler çerçevesinde değerlendirilmesinde yarar vardır. Tarıma destek göstergelerinden ortaya çıkan gelişmelere göre 2000 sonrası uygulanan sektör açısından önemli sonuçlarından biri, önceki yıllarda iç müdahalenin finansal yükünün temizlenmeye başlanmasıdır. Böylelikle sektör, istikrar programının hedefine yürümesi için gereken katkıyı yapmıştır. Tarımı doğrudan ilgilendiren politikalardaki gelişmeler köklü değişim işaretleri göstermemektedir. 2001 yılında şiddetli düşen üreticilere transferlerin içinde piyasa fiyat desteğinin payı kriz öncesi döneme dönmüştür. Diğer desteklerin dağılımında değişiklikler olmuştur. Kriz öncesi daha çok girdi kullanımına bağlı olarak yapılan transferler, sonrasında doğrudan ödemelere kaymıştır. Doğrudan ödemelerin tasfiye edilmesi olasılığı belirmiştir. Politikaların eskiden olduğu gibi, belli ürünlerde arz yönetimiyle belirlenme eğilimi ağır basmaktadır. Tarıma yapılan transferlerin GSYİH içindeki payı tekrar eski seviyesi olan yüzde 4'e yükselmiştir. Tarım sektöründe yüksek oranda korumalarla sağlanan piyasa fiyat desteği de tekrar yüzde 80'lere ulaşmıştır. Transfer göstergelerindeki gelişmeler politikalarda kalıcı ve köklü değişiklik işaretleri taşımaktan uzaktır¹⁸⁶.

¹⁸⁶ Çakmak ve Akder, s. 80.

Avrupa Birliği ortak piyasa düzenleri, hem müdahale alımları hem de doğrudan ödemeler temelinde yürümektedir. Ancak AB doğrudan ödemeler sistemi, ürün bazında farklılıklar göstermekte ve böylece üretimi yönlendirebilir bir özellik göstermektedir. DGD ödemelerinin DTÖ kuralları gereği üretimden bağımsız (de coupled) olması gerektiğinden, AB’de öncelikle verim bölgeleri tespit edilmiş, ardından bu bölgelerde belirli bir baz dönem alınarak, bu dönemdeki verim değerleri sabitlenmiş ve bu değerler üzerinden ödemeler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Türkiye’deki uygulama biçimiyle DGD sistemi, mevcut tarımsal yapıyı iyileştirecek ve tarımda yaşanan sorunlara çözüm getirecek bir politika aracı olarak görülmemektedir. Mevcut şekliyle doğrudan gelir desteğinin, Türkiye’nin tarımsal üretim düzeyi ve üreticinin sosyo-kültürel yapısıyla da uyumlu bir sistem olmadığı söylenebilir. Henüz üretimdeki sorunlarını çözmemiş bir ülke olarak DGD uygulamasının, üretim ve kalite ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla DGD, üretim fazlalığı veren ürünlerin kontrol edilmesinde, üretim açığı olan ürünlerde, bu ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi için ve Türkiye tarımının en önemli hedeflerinden biri olan ekonomik işletme büyüklüğüne ulaşılmasını teşvik edecek şekilde, bir politika aracı olarak kullanılabilir. Destekleme politikalarında diğer bir alternatif, bu destekleme şeklinin DTÖ kurallarına uygun olarak, mavi kutuda yer alan garanti fiyatı ve fark ödemesine dönüştürülmesidir. Prim ödemeleri de üretimde verim ve kaliteyi artırma aracı olarak kullanılmalıdır¹⁸⁷.

DTO-Tarım Anlaşmasının yenileneceğine kesin olarak bakıldığında, Türkiye’nin politika serbestisi sağlayacak, gümrük vergisi boşluğu yok denecek kadar azdır. Tarife boşluğu olan tek önemli ürün grubu tahıllar olarak belirlemektedir. Aslında, koruma simülasyonları gösterdiğinin altında gerçekleşecektir. Hassas ürünlerde, düşük indirim sağlanması sonucunda, pazara ulaşımı önemli düzeyde artırması beklenen tarife oranı kotalarının açılması gerekmektedir. Tarım Reformu Uygulama Projesi başladığında beklenen korumanın düşme eğilimi 2005 yılına kadar başlayamamıştır. Yeni DTO-Tarım Anlaşması’nda indirim formülünden bağımsız olarak yapılacak her türlü indirimde, Türkiye tarım ve gıda sektöründe korumanın azalması kaçınılmazdır. Eski görüşme döneminde Anlaşma’ya uyulmadığında gösterilen müsamahanın derecesinde azalma

¹⁸⁷ Abay, ss. 27-41.

beklenmektedir. Özellikle, Brezilya'nın AB ve ABD karşısında haklı çıktığı soruşturmalar nedeniyle, tarıma yüksek destek veren GU'lerin özellikle orta gelir grubunda bulunan GOU'lerin Anlaşmaya aykırı davranışların daha az müsamahayla davranması beklenmelidir. Türkiye'nin belli bir program dahilinde yapmayı ertelediği tarım malları ticaretinde serbestleştirme yolunda atacağı adımları, yeni Anlaşma nedeniyle zorla atmak zorunda bırakılacaktır. Türkiye'nin DTO-Tarım Anlaşması çerçevesinde takınmak zorunda kaldığı tavır nedeniyle, pazarlıklarda aktif hale gelmesini engellemektedir. Pazarlıklarda dikkate alınması gereken önemli nokta ise tarım ticaretinde yapılacak çok-taraflı serbestleşmenin getirisinin tek taraflıdan daha fazla olacağıdır. Çok-taraflı serbestleştirme dış pazarlara ulaşmada kolaylık sağlamanın yanında, ticarete önemli paya sahip ülkelerin sübvansiyonlarda düşüşten dolayı dünya tarım fiyatlarının genel düzeyinde yükselmeye neden olacaktır. Fiyatı yükselecek ürünler genellikle Türkiye'nin de fiyatlarına müdahaleye gerek duyduğu ürünlerdir ve dünya fiyatlarındaki artışlar, en azından tarım desteklerinin bütçeye olan yükünü azaltıcı etki yapacaktır. Büyük oranda istikrar programı nedeniyle, özellikle bütçeden harcamayı gerektiren tarım politikalarının büyük baskı altında olduğu hesaba katılırsa, Türkiye'nin genel başlangıç pozisyonun serbestleştirme yanlısı olması gerekmektedir. İhracat sübvansiyonlarının her turlusunun hızla indirilmesinin ve kaldırılmalarının takvime bağlanmasının Türkiye'ye zararından çok faydası olacaktır. Aslında aynı durum tüm gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Çünkü dünyada ihracat sübvansiyonlarının hemen tümü gelişmiş ülkeler tarafından verilmektedir. Kaldırılmasıyla dış ticaret fiyatlarındaki çarpıklık bir miktar düzeltilecek ve fiyatlar büyük oranda maliyetleri yansıtacaktır¹⁸⁸.

¹⁸⁸Çakmak ve Akder, ss. 118-119.

5.AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASININ TÜRK TARIM SEKTÖRÜNE ve REKABET GÜCÜNE ETKİLERİ

5.1. Tarım Sektörünün Ortak Tarım Politikasına Uyum Süreci

Türkiye ekonomisinde, tarım sektörünün istihdamdaki payı, %35, GSMH'deki payı %11 olarak önemini sürdürmektedir. Ortak Tarım Politikasına geçişte, disiplinli, akılcı, süreklilik gösteren bir yaklaşımla, yeniden yapılandırma politikaları ile üretimi ve kaliteyi dikkate alan çalışmalar gerekmektedir. AB, başlangıçta, 1959 yılında ROMA Antlaşması ile ekonomik güçlerini birleştirip, pazarlık gücünü artırmak üzere O dönemin Dünya'da söz sahibi süper güçleri olan ABD ve Rusya'ya karşı kuruldu. İlk kuruluş döneminde, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olarak adlandırıldı. Topluluğun kuruluşunda üç temel esas anlaşmada öne çıkarıldı¹⁸⁹.

- Üye ülkeler, topluluk içinde üretilen malları diğer ortak ülkelere gümrüksüz olarak serbestçe satabilecekti. Sınırlar kaldırılarak, malların serbest dolaşımı sağlanacaktı.
- Üye ülkelerdeki girişimciler, diğer üye ülkelerde, serbestçe işyeri açabilecekti, yani sermayenin serbest dolaşımı ilkesi kabul edildi.
- Dileyen insan, diğer üye ülkelere serbestçe seyahat edebilecek veya çalışabilecekti. İşçilerin serbest dolaşımı da kabul edildi.

Bunu takiben, Belçika'nın Brüksel şehri merkez kabul edilerek, sektörler itibariyle ortaklık antlaşmaları çerçevesinde, her sektöre göre çalışmalar sürdürüldü. 1962'li yıllarda Avrupa'da, günümüzde Türk Tarım Sektöründe görülen benzer sorunlar vardı. Bu yüzden de, Birliğin ortak bütçesinin % 90'larına varan oranda, kaynaklar Tarım Sektörüne aktarıldı.

Türkiye ile AET arasındaki “Ortaklık İlişkisi” 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşması (Dış Ticaret Müsteşarlığı: Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma) ile başlamıştır. Böylelikle “ taraflar” arasında bir “Ortaklık İlişkim” kurulmuştur. Bu ilişkinin ticari, ekonomik, malı ve politik boyutu, “ tarafların”

¹⁸⁹ E. Oktay, “Türkiye Tarımı ve AB Uyumı”, E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.), **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum** içinde (145-147), Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

birbirine yaklaşımında önemli bir baz oluşturmuştur. “Ortaklık” özünde Türk ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını sağlamak ve taraflar arası ekonomik ve ticari ilişkiyi aralıksız ve dengeli bir şekilde sürdürmeyi gerçekleştirme maksadıyla kurulmuş ve bunun için de “Ortaklığın” olumlu yönde gelişmesine katkı sunacak çeşitli ticari araçların uygulamaya konulması öngörülmüştür¹⁹⁰.

Türkiye’nin AB’yle (önceleri AET ve AT) ilişkileri 40 yılı aşan bir süredir devam etmektedir. 31 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe giren Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği (GB) oluşturulmuştur. GB, sanayi ürünleri ve işlenmiş gıda ürünlerinin sınaî payını kapsamaktadır. Özellikle Ortak Tarım Politikası (OTP) kapsamına giren tarım mallarında AB’yle dış ticaret, tercihli ticaret anlaşmalarıyla düzenlenmektedir. Aralık 1999’da yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde aday ülke kabul edilen Türkiye, Ekim 2005’de yapılan zirvede katılım müzakerelerine başlamıştır¹⁹¹.

Türkiye ekonomisinde, Aralık 1995’te yürürlüğe giren Gümrük Birliği (GB) kararı yüksek düzeyde işlenmiş ürünleri kapsamaması nedeniyle, tarım ürünlerini dolaylı olarak kapsamaktadır. Üyelik görüşmeleri süresince, AB’yle yapılan tercihli ticaret anlaşmalarının tedrici olarak karşılıklı piyasa açılımlarına gitmesi kaçınılmazdır. Seçilmiş ürünlerde, gümrük vergilerinin ve ihracat sübvansiyonlarının kaldırılacağı, çift-sıfır (karşılıklı olarak her türlü gümrük vergilerinin ve ihracat sübvansiyonlarının sıfırlanması) anlaşmaları üyeliğe geçişin etkilerini yumuşatabilir¹⁹².

Türkiye batılılaşma hedefi yanında, ekonomik birleşmelerin refah etkilerinden yararlanabilmek için AB ile tam üyeliği amaçlayan bir ilişki içerisindedir. Türkiye’nin tam üyeliğinin, sadece Türkiye’yi değil, AB’yi de ekonomik, sosyal ve politik yönleri ile olumlu şekilde etkilemesi beklenmektedir. Ekonomik birleşmelerde, tarım sektörünün en karmaşık ve en büyük güçlükleri içeren sektör olduğu bilinmektedir. AB ile Türkiye

¹⁹⁰ Aydın Fındıkcı, "Ortaklık İlişkisi Çerçevesinde Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaretinin Gelişimi", **İktisat İşletme ve Finans**, (Haziran 2005), ss. 33-55.

¹⁹¹ H.O. Eruygur ve E. H. Çakmak, “AB Üyeliğinin Türk Tarımına Etkileri”, **İktisat İşletme Ve Finans**, Cilt: 22, Sayı: 259, (2007), ss. 5-17.

¹⁹² Çakmak ve Akder, s. 83.

arasında gerçekleştirilecek olan bütünleşmenin Topluluk ve Türkiye tarımını olumlu şekilde etkilemesi beklenmektedir. Ancak, Türkiye, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına (OTP) uyum öncesinde ve sonrasında gerekli önlemleri aşmazsa, düşük verimlilik ve sınırlı rekabet gücü nedeniyle, Topluluk karşısında ciddi sorunlar ile karşılaşabilir¹⁹³.

Tarım istihdamdaki %35 (2001 yılında 7.2 milyon sivil işgücü) ve milli gelirdeki %13 (2001 yılında 20 milyar dolar tarım ürünleri üretimi) payı ile Türk ekonomisinde son derece önemli bir yere sahiptir. Türkiye ihracatının ve ithalatının yarısından fazlasını Topluluk ile gerçekleştirmektedir. Türkiye tarım ve işlenmiş tarım ürünleri ihracatının 1/3'ünü (2001 yılında 1,7 milyar dolar) ve ithalatının 1/5'ini (2001 yılında 618 milyon dolar) Topluluk ile yapmaktadır. Türkiye ile Topluluk arasındaki tarım ürünleri ticaretinin önemli bir bölümü bitkisel ürünlerden oluşmaktadır. Hayvansal ürünler ticareti son derece sınırlı kalmaktadır (2001 yılında 9 milyon dolar ihracat, 13 milyon dolar ithalat). Türk tarım politikasının temel amacı, rekabetçi ve varlığını sürdürebilen bir tarım sektörü oluşturmaktır. Dolayısıyla, üretim faktörlerinin etkili kullanımı ve çevrenin korunması bu amaçlara ulaşmada son derece önemli bir yere sahiptir. Üreticiler için sürekli ve yeterli gelir ve tüketiciler için ucuz ve kaliteli ürün sağlanması Türk tarım politikasının önemli amaçları arasındadır. Türkiye, tarım politikasının oluşturulmasında, ayrıca, AB'ye ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO: DTÖ) ile Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlara vermiş olduğu taahhütleri de göz önünde bulundurmaktadır¹⁹⁴.

Türkiye tarımsal ürünlerde önemli ticaret ortağı olan AB'ye üye adayı olmuştur. Üyelik sürecinin başlamış olması nedeniyle Türkiye'nin, AB'nin DTÖ- 'de takındığı tavirlere hassas olması beklenir. AB pozisyonuna genel olarak bakıldığında Türkiye'nin amaçladığı duruma yakın düşmektedir. Özellikle gümrük vergilerinde daha gerçekçi bir indirim sürecini tercih etmektedir. AB, son on yılda yapılan reformların sonuçlarını almak istemektedir. İhracat kredileri ve devlet tekellerinde gelişme sağlandığı takdirde ihracat

¹⁹³ C, Ertuğrul, "Türk Tarımının Ortak Tarım Politikası'ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri", **TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Haftası 2003 Sempozyum: AB Genişleme Sürecinde Türkiye**, 8 Ocak 2003, s.1.

¹⁹⁴ Ertuğrul, s.1.

desteklerinden vazgeçeceğini belirtmiştir. İç desteklerde ise ABD'yi sıkıştırma dürtüsüyle "de minimis" indirimi istemektedir. Doğaldır, Türkiye AB'ye üye olana kadar AB'den bağımsız hareket etme serbestisine sahiptir. Ancak, Avrupa Birliği bir yandan DTÖ-Tarım Anlaşmasını yaptığı reformlar çerçevesinde şekillendirme gayretlerini sürdürürken, aynı zamanda Anlaşmayı içerdeki reformların sürükleyici gücü olarak kullanabilmektedir. Üye olduğunda Türkiye'nin taahhütlerinin AB'nin taahhütlerine ekleneceği unutulmamalıdır. Türkiye'nin iç destekler ve ihracat sübvansiyonlarında AB'ye katkısı olmayacaktır. Hatta yük bile getirebilir. Gümrük vergisi indirimlerinde ise AB'nin gümrük vergilerinin dikkate alınması gerekmektedir. Üyelik sonrası herhangi bir malda, Türkiye'nin korumasının yükselmesi veya ticaretin Birlik üyelerine sapması halinde, Türkiye'deki ihracat pazarını kaybettiğini iddia eden ülkeler AB'den tazminat talebinde bulunma hakkına sahip olmaktadırlar. Üyelik görüşmeleri süresince Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin tarım mallarına doğru genişletilme olasılığı yüksektir. Üye olunca kısıtlı sayıda istisna ve/veya geçiş dönemi dışında Türkiye'nin tarım ve gıda malları pazarı AB ile bütünleşmiş olacaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin tarımını sertleşecek rekabet ortamına hazırlaması gerekmektedir. Tarım Anlaşması dâhil tüm Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarına aykırı davranan ülkeler hakkında soruşturma sayısı artmaktadır. ABD ve AB'nin pamuk ve şekerde kaybettikleri soruşturmalar sonrasında, DTÖ anlaşmazlık çözüm mekanizmasının daha sık kullanılması beklenmektedir¹⁹⁵. Yazıcı¹⁹⁶ çalışmasında, Dünya ve Avrupa Birliği (AB) tarım politikalarının temel amaçları arasında; fiyat desteklerinin azaltılarak daha rekabetçi bir yapıya geçilmesi, kırsal kalkınmanın geliştirilmesiyle bölgesel kalkınmışlık farklarının azaltılması ve çevrenin korunması yer aldığını vurgulamıştır. Ancak rekabetçi yapıya geçişe ki ülkelerin tarımsal alt yapılarının hazır, insan ve sermaye yapılarının güçlü ve örgütlenmelerinin tamamlanmış olduğunu vurgulamıştır.

Avrupa Birliği'ne tam üyelik gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin, Türk tarımının gelişmesi ve dünya piyasalarında rekabet edebilmesi için üzerinde durulması gereken konular şöyle özetlenebilir. *Yapısal bakımdan uyumda*; arazi kayıt sistemi ile birlikte,

¹⁹⁵ Erol H. Çakmak, "Hong Kong'da Ne Oldu? Tarımda Türkiye'nin Pozisyonu Ne?", **İktisat İşletme ve Finans, İnceleme- Araştırma**, (Mart 2006), ss. 5-11.

¹⁹⁶ K.Yazıcı, "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri", **İktisat İşletme ve Finans, İnceleme- Araştırma**, (Nisan 2001), ss. 91-102.

arazi toplulaştırması, toprak reformu, asgari işletme büyüklüğü, yeni teknoloji yayımı, verimliliğı artırma, nüfusun diğerk sektörlere aktarımı, *ortak piyasa düzenlerine uyumda*; fiyatlar, müdahale sistemleri, piyasaya yönelik düzenlemeler, dış piyasalar ve üçüncü ülkeler ile ticaret konuları, *rekabet politikasına uyumda*; Ülkeler arasında tarımsal ürünlerin dolaşımında rekabet, standartlar, gıda güvenliğı v.b. pazarda rekabet olanakları, teknoloji, kaliteli üretim, pazarın işleyişi, yapısı, aracı sayısı ve organizasyonları, örgütlenme düzeyleri, *finansman politikasına uyumda*; gerekli idari ve kurumsal yapı yanında, tarıma kaynak aktarımı, *AB tarım hukukuna uyumda*; arazi kullanımına ve mülkiyetine yönelik hukuk sistemi, medeni kanunda tarımla ilgili konular, sular hukuku, mera hukuku, borçlar kanununda tarımla ilgili olarak kiracılık ve ortakçılık ilişkilerinin düzenlenmesi, miras hukukunda tarım işletmesi ile ilgili düzenlemeler, özellikle işletmelerin parçalanmasını önleyici, zorlayıcı hükümler, tarımsal işletme kavramları büyük önem taşımaktadır¹⁹⁷.

5.2.Türk Tarım Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Profili

5.2.1. Rekabet Gücünün Ölçümlenmesinde Tezde Kullanılan Yöntem ve Görelİ İhracat Avantajı Endeksi

Tezde, Türkiye ekonomisinin tarım sektörünün uluslararası rekabet gücü için kullanılan ölçütler aşağıdaki şekildedir:

Sektöre göre ve mal kategorilerine göre görelİ ihracat avantajı endeksidir.

Görelİ İhracat Avantajı Endeksi belli bir mal grubu ihracatının ülke ihracatı içindeki payının, o mal grubunun dünyadaki ihracatının dünya toplam ihracatındaki payına oranıdır. Eğer endeks değeri 1'den büyük ise rekabetçi avantajın, 1'den küçük ise rekabetçi dezavantajın göstergesidir. i ülkesinin j malına (veya mal grubuna) ait RCA endeksi genellikle malın ülke toplam ihracatı içindeki payının dünya toplam ticareti içindeki payına oranlanması ile ölçülür:

$$RCA_{ij} = (X_{ij}/X_{it}) / (X_{wj}/X_{wt})$$

¹⁹⁷ Işın, ss. 3-15.

Burada X_{ij} ve X_{wj} i ülkesinin j mali ihracatını ve dünya j mali ihracatını gösterirken X_{it} ve X_{wt} ülkenin toplam ihracatını ve dünya toplam ihracatını göstermektedir. 1'den küçük bir değer ülkenin ilgili malda, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler bakımından dezavantajlı olduğu, 1'den büyük bir değer ise ülkenin o malda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu şeklinde yorumlanır¹⁹⁸.

Tezde, Türkiye'nin Almanya, Fransa ve Hollanda karşısında, tarım sektörü için seçilmiş ürünlerde göreceli ihracat avantajı rekabet gücü hesaplanmıştır. Hesaplamalar, Uluslararası Standart Ticaret Sınıflamasına (USTS, Revision.3) Göre, sektör düzeyinde 2 kırılım için yapılmıştır.

5.2.2. Türkiye Ekonomisi Tarım Ürünleri İçin Dış Ticaret Dengesi

Tablo-5.2.2.1.'de Türkiye ekonomisi tarım ürünleri için dünya ticaret dengesi verilmiştir. Buna göre, canlı hayvanlarda ticaret dengesi 2001-2002 yılı haricinde diğer yıllarda açık vermiştir. 2003'ten 2008'e doğru dış ticaret açığı artış göstermiştir. Et ve yenilen sakatatda dünya ile dış ticaret dengesi artan bir fazlalık vermektedir. Süt ürünlerinde ise, 2008 yılına doğru dış ticaret dengesi artan bir fazlalık vermektedir. Hayvansal orijinli ürünlerde ise dış ticaret dengesi fazla vermesine karşın, dalgalı seyretmektedir. Dış ticaret açığının 2008 yılı itibariyle en fazla olduğu ürün gruplarına baktığımızda, genel mal grubunda mallar ve ara malları, ürün kalemlerinde ise, hububat, yağlı tohumlar ve meyveler, hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri ve diğer dünya ticaret örgütü ürünleri gelmektedir. Dış ticaret fazlasının 2008 yılı itibariyle en fazla olduğu ürün gruplarına baktığımızda, nihai ürünler, toplam tarımsal ürünler, sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin müstahzarları, hububat, un, nişasta müstahzarları, yem sanayi ürünleri, yenilebilir meyve ve kabuklu yemiş ve yenilebilir, sebze, kök ve yumruları gelmektedir.

¹⁹⁸ Bela Balassa, "Trade Liberalization and 'Revealed' Comparative Advantage", **Manchester School of Economic and Social Studies**, 1965, 33, s: 99;124

Tablo-5.2.2. 1. Türkiye Ekonomisi Tarım Ürünleri İçin Dünya Ticaret Dengesi

İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
01 – Canlı Hayvanlar	- 34	23	16	-3.2	-2	-7.1	-5.6	- 12	- 19
02 - Et ve Yenilen Sakatat	11	19	14	16	18	29	23	34	60
04 – Süt Ürünü	- 13	22	24	23	-2.1	3.3	19	42	74
05 – Hayvansal Orijinli Ürünler	16	13	12	14	13	9.5	5.8	3.9	10
06 – Ağaçlar ve Diğer Bitkiler	-4.9	4.5	8.2	14	11	1.9	-6.5	-4.3	-8.4
07 – Yenilebilir, Sebze, Kök ve Yumrular	178	340	283	391	364	365	480	534	370
08 – Yenilebilir Meyve ve Kabuklu Yemiş	1 034	1 306	1 169	1 159	1 450	1 886	1 737	1 751	1 710
09 –Kahve, Çay, Paraguay Çayı & türler	27	35	47	32	27	20	21	19	23
10 - Hububat	- 180	- 19	- 310	- 566	- 404	- 60	27	- 658	- 1 420
11 – Yem Sanayi Ürünleri	103	60	67	114	179	377	239	349	468
12 – Yağlı Tohumlar ve Meyveler	- 253	- 122	- 229	- 359	- 362	- 483	- 399	- 650	- 895
13 - Lak; Sakız, Reçine ve Diğer Bitkisel Özsu	- 18	- 18	- 25	- 32	- 31	- 29	- 22	- 12	- 15
14 - Başka Yerde Belirtilmeyen Bitkisel Ürünler	14	18	9.2	12	9.5	12	8	11	10
15 - Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar	- 224	- 88	- 261	- 132	- 188	- 178	- 315	- 288	- 608
16 – Et Müstahzarları	47	23	20	28	28	34	26	27	26
17 - Şeker ve şeker mamulleri	234	361	136	135	145	127	181	169	168
18 - Kakao ve kakao müstahzarları.	15	20	-1.3	- 17	8.2	46	61	86	66

Tablo-5.2.2. 1. Türkiye Ekonomisi Tarım Ürünleri İçin Dünya Ticaret Dengesi

İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
19 - Hububat, un, nişasta müstahzarları	84	111	138	165	189	216	235	294	372
20-Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin müstahzarları	501	576	521	580	768	992	845	901	917
21 - Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	- 17	2.8	-4.9	2.2	- 27	- 34	-6.3	49	104
22 - Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	25	26	33	46	52	78	57	59	55
23 - Gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri	- 199	- 104	- 131	- 154	- 287	- 239	- 202	- 344	- 450
24 - Tütün ve tütün Mamulleri	153	170	187	163	192	253	336	246	211
Diğer Dünya Ticaret Örgütü Ürünleri (1-24 Kısım Hariç)	- 999	- 861	- 979	- 907	- 1 001	- 1 015	- 1 087	- 1 245	- 974
Toplam Tarımsal Ürünler	500	1 916	745	725	1 148	2 402	2 258	1 362	254
- Mallar	- 963	- 528	- 891	- 1 264	- 1 120	- 869	- 708	- 1 734	- 2 471
- Ara Mallar	- 631	- 230	- 861	- 733	- 853	- 619	- 840	- 1 070	- 1 489
- Nihai Ürünler	2 046	2 652	2 435	2 640	3 056	3 821	3 754	4 099	4 154
- Güvenilir Ticaret	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tüm Toplam Ürünler	- 28 882	- 11 255	- 16 407	- 19 522	- 27 679	- 34 810	- 43 300	- 46 227	- 48 069
Kaynak: COMTRADE									

5.2.3. Tarım Sektörünün Avrupa Birliği ve Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri Karşısında Rekabet Gücü

5.2.3.1. Tarım Sektörünün Avrupa Birliği Karşısında Rekabet Gücü ve Dış Ticaret Dengesi

Tarım ürünleri dış ticaretinde AB ile rekabet edebilirlik analizi, Türkiye'nin sektörel özelleşme düzeyinin düşük olduğunu ve meyve, sebze ve meyve mamulleri, sebze, zeytinyağı gibi ürünlerde görece üstünlüğü olduğunu işaret etmektedir. Türkiye AB ve AB-dışı ile olan tarımsal ürün ticaretinde net ihracatçı konumunu muhafaza etmeye devam etmektedir. Dış ticaretin ihracat tarafında geleneksel ürünlerden meyve ve sebzelerin miktarı değişiklik göstermemektedir. Dikkati çeken gelişme yüksek derecede işlenmiş ürün ihracatının artışıdır. İthalat tarafında ise ara malların mutlak hâkimiyeti vardır. 1999-2004 döneminde tarım malları ihracatı yüzde 50'ye yakın artış göstermiştir. Aynı dönemde, toplam ihracat, iki misline yakın arttığından dolayı tarımın toplam ihracat içindeki payı düşmüştür. İthalat tarafında ise tarım ve toplam ithalat benzer oranlarda yükselmiş ve tarımın toplam içindeki payı aynı kalmıştır. Krizden en fazla etkilenen sektörlerden biri olması ve özellikle süregelen ticaret politikaları dikkate alındığında, tarımın dış ticaret performansı olumlu değerlendirilebilir¹⁹⁹.

Fındıkçı çalışmasında, Türkiye ekonomisi ve Avrupa Birliği arasındaki dış ticaret ilişkisi üzerine şu saptamaları yapmıştır.

“Türk ekonomisindeki yapısal bozukluklardan olduğu kadar AB’den de kaynaklanan çok yönlü ticareti engelleyici uygulamalar dolayısıyla, Türkiye-AB arasındaki karşılıklı ticari ilişkiler, 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşması ile başlatılan “Ortaklık İlişkisi” çerçevesinde öngörüldüğü biçimi ile birçok engele takılarak bir türlü geliştirilemedi. Bu engelin başında da; özellikle de dış ticaret alanlarında Türkiye, AB’den gereken desteği görmediği gibi, ihraç edilebilir sanayi ve tarım ürünlerinin AB pazarlarında serbest sunumunda çok yönlü tarife dışı engellemelerle karşı karşıya kaldı. Türkiye, AB’nin bu “dışlayıcı” ve “korumacı” ticari-politik uygulamalarına yıllarca maruz kaldı. 1996 yılında gerçekleşen Gümrük Birliği (GB) dahi, Türkiye’yi AB’nin

¹⁹⁹ Çakmak ve Akder, ss. 90-91.

“korumacı” ve “dışlayıcı” ticari-politik uygulamalarından kurtaramaya yetmedi, yetmeyecek de. Kaldı ki, AB-Türkiye dış ticaretinin gelişimi yakından incelendiğinde görülecektir ki, GB, Türkiye açısından bir kazanım olmaktan ziyade, bir külfettir. GB dolayısıyla oluşan AB-Türkiye dış ticaret açığı ve Türkiye’nin gümrük gelirlerindeki azalma sonucu oluşan maddi zararları, artık Türkiye’nin öz kaynakları ile karşılanamaz duruma gelmiştir. Artık şu gerçek açıkça ortaya çıktı: AB’nin Türkiye Politikası, Türkiye’yi kendisine yakınlaştırmadığı gibi; Türkiye’nin, Orta Doğu, Balkanlar ve Orta Asya Ülkeleri ile ekonomik ve ticari ilişkilerinin serbestçe gelişmesini de büyük oranda engellemiştir. GB ile beraber AB’ne tam üye olmadan AB’nin Ortak Dış Ticaret Politikası’nı üçüncü ülkelere karşı kayıtsız şartsız uygulayan bir Türkiye doğal olarak bölgesindeki diğer ülkelerle de kendi ulusal çıkarlarına uygun hiç bir ilişki ticari geliştiremeyecektir. Türkiye’nin son yıllarda artan ve AB ülkelerini de kapsayan miktar ve değer bazındaki dış ticaret hacmi, Türkiye-AB Ortaklık İlişkisi’nin bir sonucu olmaktan ziyade; Türkiye’nin kendi iç dinamiklerini harekete geçirmesinin bir sonucudur”²⁰⁰.

Türkiye ekonomisinin Avrupa Birliği karşısında tarım sektörünün rekabet gücünün analiz edilmesi, Ortak Tarım Politikası’na uyum süreci için büyük önem arz etmektedir. Türkiye ekonomisinin, tarım sektörünün Avrupa Birliği karşısında rekabet gücü ne kadar sağlıklı bir şekilde tespit edilebilirse, tarım sektörünün güçlü ve zayıf olduğu yönler ne kadar doğru bir şekilde tespit edilirse geliştirilecek politika ve stratejiler de o kadar sağlıklı olacaktır. Böylece Türkiye ekonomisi için tarım sektörünün Avrupa Birliği karşısında Ortak Tarım Politikası çerçevesinde uyum ve entegrasyon süreci de o kadar az sorunla sağlanabilecektir.

Tarım sektörünün ülke ve bölge ekonomileri arasında yıkıcı rekabetten kurtarılacak yapıcı ve bir ekonomik işbirliğine dönüştürülmesi hem dünya ekonomisi hem de toplumsal refah için son derece büyük önem arz etmektedir²⁰¹.

²⁰⁰Fındıkçı, ss. 33-55.

²⁰¹ Detaylı bilgi için bkz. European Commission, **Scenar 2020: Scenario Study on agriculture and the rural world**, 2007 ISBN 978-92-79-05441-9, Office for Official Publications of the European Communities: Luxembourg. 2006

European Commission, **SCENAR 2020. Scenario study on agriculture and the rural world**, 2007 [http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2006/scenar2020/final_report /scenar2_020final. pdf](http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2006/scenar2020/final_report/scenar2_020final.pdf), (25.05.2012)

Tablo-5.2.3.1.1.'de Avrupa Birliği-27'nin tarım ürünleri için Türkiye'ye ihracatı verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği'nin Türkiye ekonomisine ihracatında 2009 yılında toplam tarımsal ürünler içinde malların payı, %24.9, ara mallarının payı, %30.4 ve nihai ürünlerin payı, %44.4 düzeyindedir. Türkiye ekonomisine 2009 yılı itibari ile en çok ihracat edilen ürünler başında, diğer 1-24 kısım hariç dünya ticaret örgütü ürünleri, tütün ve tütün mamulleri, meşrubat, alkollü içkiler ve sirke, yenilen çeşitli gıda müstahzarları, yem sanayi ürünleri hububat, un, nişasta müstahzarları, kakao ve kakao müstahzarları gelmektedir.

European Commission Social Protection Committee, **Growth, jobs and social progress in the EU**, Report Prepared for DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities: Brussels. 2009

OECD, Improving the environmental performance of agriculture: Policy options and market approaches, OECD Publications: Paris. 2001

OECD, New rural paradigm: Policies and governance, OECD Publications: Paris. 2006

OECD, The implementation costs of agricultural policies, OECD: Paris. 2007a

OECD, Effective targeting of agricultural policies: Best practices for policy design and implementation, OECD Publications: Paris. 2007b

OECD, Environmental performance of agriculture since 1990, OECD Publications: Paris. 2008

OECD Factbook, **Economic, environmental and social statistics**, OECD Publications: Paris. 2009

OECD and FAO, **Agricultural Outlook 2009-2018**, 2009, <http://www.agri-outlook.org/dataoecd/2/31/43040036.pdf> (25.05.2012)

World Bank, **Global Commodity Markets. Review and price forecast.** 2009 <http://siteresources.worldbank.org/Resources/476882.pdf> (25.05.2012)

WTO, **Revised draft modalities for agriculture, Committee on Agriculture Special Session**, TN/AG/W/4/Rev.4, 2008, http://www.wto.org/english/tratop_e/agricpdf (25.05.2012)

Tablo-5.2.3.1.1. Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Türkiye'ye İhracatı (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	00/09	08/09	2000	2009
01 – Canlı Hayvanlar	25	14	10	6.1	6.2	7.4	9	11	12	11	-54.3	-2.5	2.2	0.6
02 - Et Ve Yenilen Sakatat	0.8	0.6	0.4	0.7	1.5	0.7	0.7	0.8	1.2	2.7	216.7	115.3	0.1	0.1
04 – Süt Ürünü	27	15	33	33	30	23	16	25	38	31	12.2	-20.5	2.4	1.7
05 – Hayvansal Orijinli Ürünler	7.8	2.4	2.9	2.7	2.8	15	10	6	3.8	4.3	-44.5	14.5	0.7	0.2
06 – Ağaçlar Ve Diğer Bitkiler	17	11	11	12	16	24	34	34	36	24	38.6	-32.5	1.6	1.3
07 – Yenilebilir, Sebze, Kök Ve Yumrular	6.3	3.1	7.9	6.8	8.1	9.2	12	17	16	15	142.6	-4.2	0.6	0.8
08 – Yenilebilir Meyve Ve Kabuklu Yemiş	10	4.8	8.5	9.1	18	19	21	27	23	27	155.9	18	0.9	1.5
09 –Kahve, Çay, Paraguay Çayı & Türler	5	4.3	3.5	3.9	4.9	5.4	7.6	9.9	11	11	111.4	-2.2	0.4	0.6
10 - Hububat	84	27	106	94	46	45	37	129	290	170	102.1	-41.2	7.5	9.4
11 – Yem Sanayi Ürünleri	4.2	3.1	5.5	5.9	8	11	11	11	11	14	243.8	33.9	0.4	0.8
12 – Yağlı Tohumlar Ve Meyveler	53	42	54	86	94	158	115	208	268	188	253.8	-30.1	4.7	10.3
13 - Lak; Sakız, Reçine Ve Diğer Bitkisel Özsu	8.7	11	14	18	21	22	13	9.8	12	13	43.4	8.2	0.8	0.7
14-Başka Yerde Belirtilmeyen Bitkisel Ürünler	0.5	0.2	0.3	0.5	0.4	0.3	0.4	0.3	0.3	0.2	-61.8	-24.1	0	0
15 - Hayvansal Ve Bitkisel Katı Ve Sıvı Yağlar	89	55	59	60	67	91	42	36	48	19	-78.7	-60.8	7.9	1
16 – Et Müstahzarları	1.2	1.1	1.6	2.8	3.8	3.6	3.2	2.8	3.3	2.9	146.8	-12.9	0.1	0.2
17 - Şeker Ve Şeker Mamulleri	13	9.6	10	16	20	21	20	16	24	20	55.7	-16.5	1.1	1.1
18 - Kakao Ve Kakao Müstahzarları.	32	30	37	48	57	50	69	73	88	105	227.1	19.8	2.9	5.8
19 - Hububat, Un, Nişasta Müstahzarları	32	27	29	36	44	58	73	74	90	94	193.4	5	2.9	5.2

Tablo-5.2.3.1.1. Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Türkiye'ye İhracatı (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	00/09	08/09	2000	2009
20-Sebzeler, Meyveler, Sert Kabuklu Meyveler Ve Bitkilerin Müstahzarlar	9.8	7	7.4	9.9	14	24	25	30	27	22	127.4	-17.1	0.9	1.2
21 - Yenilen Çeşitli Gıda Müstahzarları	61	56	57	56	65	81	114	147	154	130	112	-15.5	5.5	7.2
22 - Meşrubat, Alkollü İçkiler Ve Sirke	68	59	65	59	80	87	91	117	128	143	110.2	11.3	6	7.8
23 - Gıda Sanayinin Kalıntı Ve Döküntüleri	41	24	37	35	47	55	71	64	67	70	69.6	5.1	3.7	3.8
24 - Tütün Ve Tütün Mamulleri	105	55	71	83	113	239	192	225	187	252	140.1	35	9.4	13.9
Diğer Dünya Ticaret Örgütü Ürünleri (1-24 Kısım Hariç)	418	385	465	492	455	374	514	472	424	450	7.6	6.1	37.3	24.8
Toplam Tarımsal Ürünler	1 121	847	1 097	1 174	1 225	1 423	1 500	1 748	1 960	1 819	62.2	-7.2	100	100
- Mallar	277	191	268	298	249	208	281	291	455	452	63	-0.6	24.7	24.9
- Ara Mallar	468	385	505	531	533	600	582	684	721	553	18	-23.4	41.8	30.4
- Nihai Ürünler	371	266	318	338	435	604	630	765	773	808	117.7	4.5	33.1	44.4
- Güvenilir Ticaret	4.7	4.9	5.8	7.8	7.4	11	7	9	11	6.3	35.9	-43.2	0.4	0.3
Tüm Toplam Ürünler	31 902	21 869	26 624	30 852	40 129	44 625	50 038	52 684	54 136	43 882	37.6	-18.9		
% Tarım Ürün. / Tüm Ürünler	3.5	3.9	4.1	3.8	3.1	3.2	3	3.3	3.6	4.1				
Kaynak: EUROSTAT / COMEXT														

Tablo-5.2.3.1.2.'de Avrupa Birliği-27'nin tarım ürünleri için Türkiye'den ithalatı verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği'nin Türkiye ekonomisinden ithalatında 2009 yılında toplam tarımsal ürünler içinde malların payı %9, ara malların payı, %5.1 ve nihai ürünler %85.9 düzeyindedir. Avrupa Birliği'nin 2009 yılı itibari ile en çok ithal ettiği ürünler başında, yenilebilir meyve ve kabuklu yemiş, yenilebilir, sebze, kök ve yumrular, yenilen çeşitli gıda müstahzarları, sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin müstahzarlar gelmektedir.

Tablo-5.2.3.1.2. Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Türkiye'den İthalatı (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
<i>İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	00/09	08/09	2000	2009
01 – Canlı Hayvanlar	2.5	3.5	2.6	2.8	2.7	4.1	3.8	3.5	3.1	2.6	4	-14.4	0.1	0.1
02 - Et Ve Yenilen Sakatat	0.6	1.8	1.8	1.4	2	2.3	1.8	1.7	1.7	1.6	155.5	-4.3	0	0.1
04 – Süt Ürünü	6.9	9.5	25	34	14	6.2	4.9	1.4	1.6	2.3	-67.4	45	0.3	0.1
05 – Hayvansal Orijinli Ürünler	48	36	36	41	33	30	22	22	23	18	-62.8	-24.3	2.3	0.6
06 – Ağaçlar ve Diğer Bitkiler	14	17	24	26	25	24	28	27	23	24	71.7	2.4	0.7	0.8
07 – Yenilebilir, Sebze, Kök ve Yumrular	143	173	184	214	218	247	244	319	306	311	118	1.5	6.9	10.6
08 – Yenilebilir Meyve ve Kabuklu Yemiş	952	1 085	956	863	1 010	1 214	1 232	1 204	1 256	1 180	24	-6.1	45.9	40.3
09 –Kahve, Çay, Paraguay Çayı & türler	23	21	22	19	20	20	21	22	26	25	11.7	-2	1.1	0.9
10 - Hububat	46	48	32	23	15	22	44	17	23	31	-32.2	38.4	2.2	1.1
11 – Yem Sanayi Ürünleri	11	13	10	8.8	21	21	16	17	13	10	-10.6	-19.3	0.6	0.3
12 – Yağlı Tohumlar ve Meyveler	40	50	45	48	44	55	60	64	64	52	29.3	-18.2	1.9	1.8
13 - Lak; Sakız, Reçine ve Diğer Bitkisel Özsu	0.1	0.2	0.3	0.4	0.6	0.8	6.5	12	4.8	0.5	288.5	-90.3	0	0
14-Başka Yerde Belirtilmeyen Bitkisel Ürünler	11	13	7.6	6.6	7.4	6.8	4.7	3.5	6.3	3.4	-70.2	-46.7	0.5	0.1
15 - Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar	21	90	42	95	53	125	82	37	21	23	10	7.7	1	0.8
16 – Et Müstahzarları	0	0.3	0.2	0	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.6	---	154	0	0

Tablo-5.2.3.1.2. Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Türkiye'den İthalatı (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)		Tüm Tarımdaki Payı (%)	
<i>İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	00/09	08/09	2000	2009
17 - Şeker ve şeker mamulleri	22	31	33	34	44	48	55	68	75	62	178.1	-17.2	1.1	2.1
18 - Kakao ve kakao müstahzarları.	13	17	14	29	28	34	22	23	22	21	64.1	-4.1	0.6	0.7
19 - Hububat, un, nişasta müstahzarları	20	27	33	41	47	49	50	62	76	80	303.3	4.4	1	2.7
20-Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin müstahzarlar	400	437	418	435	678	894	827	755	732	616	53.8	-15.9	19.3	21
21 - Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	25	29	34	34	41	60	106	153	167	161	536.7	-3.5	1.2	5.5
22 - Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	23	28	33	35	42	38	51	63	53	56	140	5.5	1.1	1.9
23 - Gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri	1.5	1.6	2.8	2.1	1.7	1.5	1	0.8	4	3	94.5	-24.8	0.1	0.1
24 - Tütün ve tütün Mamulleri	166	167	178	139	134	134	181	150	157	161	-2.7	2.5	8	5.5
Diğer Dünya Ticaret Örgütü Ürünleri (1-24 Kısım Hariç)	83	99	91	118	124	96	105	104	103	84	1.3	-18.8	4	2.9
Toplam Tarımsal Ürünler	2 073	2 397	2 225	2 249	2 607	3 132	3 172	3 129	3 164	2 930	41.3	-7.4	100	100
- Mallar	300	322	297	285	279	258	321	254	265	265	-11.8	-0.1	14.5	9
- Ara Mallar	149	226	175	230	192	274	225	191	183	149	0.1	-18.7	7.2	5.1
- Nihai Ürünler	1 614	1 848	1 751	1 734	2 134	2 599	2 624	2 681	2 715	2 515	55.8	-7.3	77.9	85.9
- Güvenilir Ticaret	9.2	1.8	1.8	0.5	1.5	2.1	2.3	2.9	0.5	0.2	-98.1	-65.6	0.4	0
Tüm Toplam Ürünler	18 740	22 085	24 591	27 257	32 733	36 082	41 720	46 967	45 990	36 086	92.6	-21.5		
% Tarım Ürün. / Tüm Ürünler	11.1	10.9	9	8.3	8	8.7	7.6	6.7	6.9	8.1				
Kaynak: EUROSTAT / COMEXT														

Tablo-5.2.3.1.3.'te Avrupa Birliği-27'nin tarım ürünleri için Türkiye'ye dış ticaret dengesi verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği ekonomisinin Türkiye ile toplam tarımsal ürünler ticaretinde, Avrupa Birliği 2000 yılından itibaren Türkiye ekonomisi karşısında büyüklük itibari ile değişkenlik göstermesine karşın ortalama 1,5 milyar € dış ticaret açığı vermektedir.

Dış ticaret açığının mal grubuna göre kaynaklarına baktığımızda, 2009 yılı itibari ile Avrupa Birliği'nin Türkiye ekonomisi karşısında verdiği açığın temel kaynağı nihai ürünler grubunda yer almaktadır. Mallar ve ara mallarında ise Avrupa Birliği, Türkiye ekonomisine karşın dış ticaret fazlası vermektedir.

Avrupa Birliği'nin Türkiye ekonomisi karşısında 2009 yılı itibari ile tarımsal ürünler karşısında en fazla dış ticaret açığı verdiği ürünler, yenilebilir meyve ve kabuklu yemiş, sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin müstahzarlar yenilebilir, sebze, kök ve yumrular gelmektedir.

Avrupa Birliği'nin Türkiye ekonomisi karşısında 2009 yılı itibari ile tarımsal ürünler karşısında en fazla dış ticaret fazlası verdiği ürünler, 1-24 kısım hariç diğer Dünya Ticaret Örgütü ürünleri, tütün ve tütün mamulleri, yağlı tohumlar ve meyveler, hububat, meşrubat, alkollü içkiler ve sirke, gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri, kakao ve kakao müstahzarları gelmektedir.

Avrupa Birliği'nin Türkiye ekonomisinde dış ticaret açığı verdiği temel tarımsal ürün gruplarının başında sebze ve meyve türleri gelmektedir. Dış ticaret fazlası verdiği ürün gruplarda ise, hayvansal ürünler grubu, endüstriyel tarımsal girdiler, işlenmiş ürünler grubu gelmektedir.

Tablo-5.2.3.1.3. Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Türkiye İle Dış Ticaret Dengesi (Negatif değerler Avrupa Birliği'nin dış ticaret açığını göstermektedir), (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)	
<i>İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	00/09	08/09
01 – Canlı Hayvanlar	22	11	7.6	3.3	3.5	3.2	5.2	7.5	8.6	8.7	-60.9	1.8
02 - Et Ve Yenilen Sakatat	0.2	-1.2	-1.4	-0.7	-0.6	-1.6	-1.2	-0.9	-0.5	1	411.4	-318.5
04 – Süt Ürünü	20	5.7	8.7	-1.2	16	16	11	23	37	28	39.4	-23.3
05 – Hayvansal Orijinli Ürünler	- 40	- 33	- 33	- 38	- 30	- 15	- 12	- 16	- 20	- 13	-66.4	-31.8
06 – Ağaçlar ve Diğer Bitkiler	3.8	-6.4	- 13	- 14	-9.1	0.1	6	6.6	13	0.7	-82	-94.7
07 – Yenilebilir, Sebze, Kök ve Yumrular	- 136	- 170	- 176	- 208	- 210	- 238	- 232	- 302	- 290	- 296	116.9	1.8
08 – Yenilebilir Meyve ve Kabuklu Yemiş	- 941	- 1 080	- 948	- 854	- 993	- 1 195	- 1 212	- 1 177	- 1 234	- 1 153	22.5	-6.5
09 –Kahve, Çay, Paraguay Çayı & türler	- 18	- 17	- 18	- 15	- 15	- 15	- 14	- 12	- 15	- 15	-16.5	-1.8
10 - Hububat	38	- 21	74	71	31	23	-7.6	112	267	139	264.3	-47.9
11 – Yem Sanayi Ürünleri	-7.2	-9.5	-4.9	-2.9	- 13	-9.9	-5.4	-6.1	-1.9	4.3	-159	-329.6
12 – Yağlı Tohumlar ve Meyveler	13	-8.3	8.3	39	50	103	54	145	204	135	973.8	-33.8
13 - Lak; Sakız, Reçine ve Diğer Bitkisel Özsü	8.6	10	14	17	21	21	6.6	-2	6.8	12	40	77.3
14-Başka Yerde Belirtilmeyen Bitkisel Ürünler	- 11	- 13	-7.4	-6.1	-6.9	-6.4	-4.3	-3.2	-6.1	-3.2	-70.6	-47.6
15 - Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar	68	- 34	17	- 36	14	- 34	- 39	-0.4	27	-4	-105.8	-114.7
16 – Et Müstahzarları	1.2	0.8	1.4	2.8	3.6	3.5	2.9	2.6	3.1	2.3	95.4	-26.4
17 - Şeker ve şeker mamulleri	-9.6	- 21	- 22	- 18	- 24	- 26	- 35	- 51	- 51	- 42	339.7	-17.5
18 - Kakao ve kakao müstahzarları.	19	13	23	19	29	17	46	51	66	84	337	27.9

Tablo-5.2.3.1.3. Avrupa Birliği -27'nin Tarım Ürünleri İçin Türkiye İle Dış Ticaret Dengesi (Negatif değerler Avrupa Birliği'nin dış ticaret açığını göstermektedir), (Uruguay Turu Anlaşmasındaki Tanımlamaya Göre)											Ticaretin Değişimi (%)	
İstatiksel Rejime: 4, Mlyn €	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	00/09	08/09
19 - Hububat, un, nişasta müstahzarları	12	0.1	-3.6	-4.6	-3.2	8.9	23	12	13	14	16.8	8.6
20-Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin müstahzarlar	- 391	- 430	- 411	- 425	- 663	- 870	- 802	- 724	- 706	- 594	51.9	-15.9
21 - Yenilen çeşitli gıda müstahzarları	36	28	23	22	25	21	7.3	-5.2	- 13	- 31	-185.7	137.2
22 - Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	45	32	32	24	38	49	40	54	75	87	94.7	15.3
23 - Gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri	40	22	34	33	45	54	70	64	63	67	68.6	7
24 - Tütün ve tütün Mamulleri	- 61	- 112	- 107	- 56	- 21	105	11	76	30	91	-250.1	207.5
Diğer Dünya Ticaret Örgütü Ürünleri (1-24 Kısım Hariç)	335	286	374	374	331	278	409	368	321	366	9.2	14.2
Toplam Tarımsal Ürünler	- 952	- 1 550	- 1 128	- 1 075	- 1 382	- 1 710	- 1 672	- 1 381	- 1 204	- 1 111	16.7	-7.8
- Mallar	- 23	- 131	- 30	13	- 30	- 50	- 40	36	189	187	-907.1	-1.2
- Ara Mallar	319	159	331	301	341	327	357	493	538	403	26.3	-25
- Nihai Ürünler	- 1 243	- 1 581	- 1 433	- 1 396	- 1 699	- 1 995	- 1 994	- 1 917	- 1 942	- 1 707	37.3	-12.1
- Güvenilir Ticaret	-4.5	3.1	4	7.3	5.9	8.5	4.7	6	11	6.1	-236.2	-42.1
Tüm Toplam Ürünler	13 162	- 215	2 034	3 595	7 396	8 543	8 318	5 717	8 146	7 796	-40.8	-4.3
Kaynak: EUROSTAT / COMEXT												

EK-1’de balıklar ve diğer deniz ürünlerinde Türkiye ekonomisi ve AB-27’nin rekabet gücü yapısı verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü AB ortalamasının altındadır. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü artırılmalıdır.

EK-2.’de bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları Türkiye ekonomisi ve AB-27’nin rekabet gücü yapısı verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü 2002 sonrası AB ortalamasının altındadır. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü artırılmalıdır.

EK-3.’te canlı hayvanlarda Türkiye ekonomisi ve AB-27’nin rekabet gücü yapısı verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü 1998 sonrası AB ortalamasının altındadır. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü artırılmalıdır.

EK-4.’te et ve et ürünlerinde Türkiye ekonomisi ve AB-27’nin rekabet gücü yapısı verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü AB ortalamasının oldukça altındadır. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü artırılmalıdır.

EK-5.’te hayvansal sıvı ve katı yağlarda Türkiye ekonomisi ve AB-27’nin rekabet gücü yapısı verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü 1991 sonrası AB ortalamasının altındadır. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü artırılmalıdır.

EK-6.’da hububat, hububat ürünlerinde Türkiye ekonomisi ve AB-27’nin rekabet gücü yapısı verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü 1991 sonrasında AB ortalamasının altındadır. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü artırılmalıdır.

EK-7.’de meyve ve sebzelerde Türkiye ekonomisi ve AB-27’nin rekabet gücü yapısı verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü AB ortalamasının oldukça üstündedir. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü korunmalı ve geliştirilmelidir.

EK-8.’de şeker, şeker ürünleri ve bal ürünlerinde Türkiye ekonomisi Ve AB-27’nin rekabet gücü yapısı verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin rekabet gücünün AB biraz üzerindedir. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü artırılmalıdır.

EK-9.’da süt, süt ürünleri ve yumurta ürünlerinde Türkiye ekonomisi ve AB-27’nin rekabet gücü yapısı verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü AB ortalamasının altındadır. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü artırılmalıdır.

EK-10.'da tütün ve tütün ürünlerinde Türkiye ekonomisi ve AB-27'nin rekabet gücü yapısı verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü 1995 sonrası AB ortalamasının altındadır. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü artırılmalıdır.

EK-11.'de yağlı tohumlar, yağ veren meyvelerde Türkiye ekonomisi ve AB-27'nin rekabet gücü yapısı verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü AB ortalamasının altındadır. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü artırılmalıdır.

5.2.3.2. Tarım Sektörünün Almanya Karşısında Rekabet Gücü

Tablo-5.2.3.2.1'de Türkiye ve Almanya'nın canlı hayvanlarda göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, 1990'larda Türkiye ekonomisinin canlı hayvanlarda rekabet gücü oldukça yüksek iken, özellikle 1998 yılı itibari ile Türkiye rekabet gücünü Almanya karşısında kaybetmiştir. Almanya'nın rekabet gücü ise, düşük olmakla birlikte istikrarlı bir şekilde artmış ve Türkiye'yi geçmiştir.

Tablo-5.2.3.2.1. Türkiye ve Almanya'nın Canlı Hayvanlarda Göreceli İhracat Avantaj Endeksi		
	ALMANYA	TÜRKİYE
1991	0.780463235496138	6.27381569619725
1992	0.581109011482012	3.36952316636754
1993	0.545782328262219	8.08808018180758
1994	0.646554784108326	5.54409247865624
1995	0.609971227656159	2.87892902496798
1996	0.596504062355902	1.90589614194836
1997	0.681972521748858	1.80262987547591
1998	0.786225531573947	1.04879010515691
1999	0.700069411551942	0.273204124448523
2000	0.628971942285349	0.0544200990741779
2001	0.597534351778655	0.944325505505555
2002	0.651390154398481	0.563352041701166

Tablo-5.2.3.2.1. Türkiye ve Almanya'nın Canlı Hayvanlarda Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	ALMANYA	TÜRKİYE
2003	0.582640459489086	0.126487878583938
2004	0.677425793983868	0.0930276750063533
2005	0.785958030938993	0.0545094391932985
2006	0.702096661037813	0.0807054099907302
2007	0.604685216373669	0.0561817076918961
2008	0.623889954910632	0.087522928553108
2009	0.754200976762731	0.171788749561001
2010	0.841497246493599	0.0544603873045009

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo-5.2.3.2.2'de Türkiye ve Almanya'nın Et ve Et Ürünleri göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, 1990'lardan itibaren Türkiye ekonomisinin Et ve Et Ürünleri rekabet gücü gittikçe düşme eğilimi göstermesine karşın, tam tersi şekilde 90'lı yıllar itibarıyla Almanya'nın rekabet gücü istikrarlı bir şekilde sürekli olarak artmıştır.

Tablo-5.2.3.2.2. Türkiye ve Almanya'nın Et ve Et Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	ALMANYA	TÜRKİYE
1991	0.682686842130802	0.107670398891161
1992	0.510395092181305	0.159787944343673
1993	0.506099757675148	0.163321865062715
1994	0.442868160923843	0.233459495112453
1995	0.409689470574383	0.108848251771076
1996	0.423284144907442	0.125388800992365
1997	0.429547538962793	0.111195532975364

Tablo-5.2.3.2.2. Türkiye ve Almanya'nın Et ve Et Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	ALMANYA	TÜRKİYE
1998	0.472715673958699	0.103367864975644
1999	0.543847925920514	0.0769541852982841
2000	0.501616563326903	0.0656643941970145
2001	0.613034031260015	0.0768174380328871
2002	0.692274231913389	0.0597531339764065
2003	0.621674753779795	0.0636396819330517
2004	0.672938178059367	0.0575314618183152
2005	0.810635801694084	0.0748670916053121
2006	0.919703177424281	0.061640157043855
2007	0.842971529052564	0.0719865895719737
2008	0.947057028461006	0.103806493312922
2009	1.0427788303362	0.19661017062441
2010	1.0712992912337	0.275286068898853

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo-5.2.3.2.3'de Türkiye ve Almanya'nın Hububat Ürünleri göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin Hububat ürünleri için rekabet gücü sürekli olarak eksidedir. Yıllar itibarıyla artma yönünde eğilim göstermemiştir. Buna karşın Hububat ürünleri Almanya çok dalgalı bir seyir izlemiştir. 1990'lı yılların başında Almanya hububat'ta aşırı rekabetçi konumdayken, 92'li yıllar itibarıyla görece olarak avantajını kaybetmiş, 2008 yılı itibarıyla tekrar yükselişe geçmiştir.

Tablo-5.2.3.2.3. Türkiye ve Almanya'nın Hububat Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	ALMANYA	TÜRKİYE
1991	0.410904801014355	2.74387739169301
1992	0.489562516948193	3.02803773627171

Tablo-5.2.3.2.3. Türkiye ve Almanya'nın Hububat Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	ALMANYA	TÜRKİYE
1993	0.489214775231225	1.44647039630485
1994	0.55402140837952	1.89322168908622
1995	0.516542658983265	1.79039023787887
1996	0.528584249549569	1.76307366494289
1997	0.479363108616592	2.20693193608429
1998	0.498475992568318	2.09835121109916
1999	0.541168477249077	1.52149148427451
2000	0.684059887838711	1.86054729609009
2001	0.624075260139303	1.22418961968091
2002	0.602918319755914	0.943154896019199
2003	0.589617543493395	1.0370023917564
2004	0.567988137859671	1.03497622893177
2005	0.660332758835993	1.69110465154373
2006	0.68214403521428	1.49640689164087
2007	0.56446654633107	1.17609349523889
2008	0.596717084046221	1.0735777006134
2009	0.658095220981009	1.46710722720352
2010	0.646301016621665	1.7977454950631

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo-5.2.3.2.4'de Türkiye ve Almanya'nın Meyve ve Sebzeler Ürünleri göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, 1990'larda Türkiye ekonomisinin Meyve ve Sebzeler Ürünleri rekabet gücü oldukça yüksek iken, özellikle 1992 yılı itibari ile Türkiye'nin rekabet gücü düşmeye başlamıştır. Almanya'nın rekabet gücü ise, çok düşük olmakla birlikte yıllar itibarıyla değişkenlik göstermemiştir.

Tablo-5.2.3.2.4. Türkiye ve Almanya'nın Meyve ve Sebzeler Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	ALMANYA	TÜRKİYE
1991	0.263671721282757	9.96391253286017
1992	0.247514275056169	8.12099699967306
1993	0.243626484991738	8.4559215786933
1994	0.259181517008504	8.48820750926289
1995	0.257619386199139	7.94202929336566
1996	0.287209823074398	7.77987431881175
1997	0.270387316265067	7.95809343714349
1998	0.280321347906383	7.12681537427673
1999	0.283357848314221	6.6297745740703
2000	0.290864224754328	6.42892197828307
2001	0.312468610203908	6.24835273452896
2002	0.321081699775969	4.99237384283314
2003	0.28991720512437	4.65631953834399
2004	0.299465329442566	5.03011727563638
2005	0.340686345542133	5.70444400229729
2006	0.357536283998469	4.92722641970568
2007	0.331465088944227	4.36806796311004
2008	0.364260813277676	3.91091506312559
2009	0.333895171091616	4.27717222527806
2010	0.364948242149886	5.64422284773347

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo-5.2.3.2.5’de Türkiye ve Almanya’nın Şeker ve şeker ürünleri göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, 1994’e kadar Türkiye ekonomisinin Şeker ve şeker ürünleri rekabet gücü oldukça yüksek iken, krizle birlikte drastik şekilde düşmeye başlamış, özellikle 2000 yılı itibari ile Türkiye rekabet gücünü kaybetmeye başlamıştır. Almanya’nın rekabet gücü ise, düşük olmakla birlikte istikrarlı bir şekilde aynı kalmıştır.

Tablo-5.2.3.2.5. Türkiye ve Almanya’nın Seker, seker ürünleri ve bal Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	ALMANYA	TÜRKİYE
1991	0.789463727951005	1.50346316886065
1992	0.718068310716276	3.42449476648349
1993	0.7744444411611111	4.10269240661136
1994	0.731575015736252	5.10363627859839
1995	0.6336415896738	2.43888378628781
1996	0.614582525796438	2.47956408239895
1997	0.635322317617819	3.00050963920327
1998	0.656825009572587	2.72645286845627
1999	0.71116638297061	2.98614128925364
2000	0.733489744616046	3.8584903952424
2001	0.662484355815419	4.04942850755476
2002	0.633155687883878	1.92542543526483
2003	0.619553303551458	1.88845299018434
2004	0.632972779187107	1.64824208303419
2005	0.690916431557167	1.20879941206308
2006	0.572660082205625	1.30721755864837
2007	0.556987283382244	1.2547827326523
2008	0.614165601020809	1.25912754689356
2009	0.596435863900518	1.0266696750151
2010	0.471216699007769	1.07503949535001

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

5.2.3.3. Tarım Sektörünün Fransa Karşısında Rekabet Gücü

Tablo-5.2.3.3.1’de Türkiye ve Fransa’nın canlı hayvanlarda göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, Türkiye’nin Canlı Hayvanlarda rekabet gücü 1994 yılına kadar Fransa’nın üstünde seyretmiş, 1994 krizi ile birlikte Türkiye rekabet gücünü sürekli olarak kaybetmiştir. 2000’li yıllardan itibaren ise Türkiye’nin rekabet gücü en düşük seviyelerinde seyretmiştir. Buna karşın Fransa’da rekabet gücünü istikrarlı şekilde korumuş ve yükseltmiştir.

Tablo-5.2.3.3.1. Türkiye ve Fransa’nın Canlı Hayvanlarda Göreceli İhracat Avantaj Endeksi		
	FRANSA	TÜRKİYE
1991	3.58824026818325	6.27381569619725
1992	3.44191099301301	3.36952316636754
1993	4.06162239289699	8.08808018180758
1994	4.04941185611136	5.54409247865624
1995	3.68576206030685	2.87892902496798
1996	3.58902045002353	1.90589614194836
1997	3.90312239837303	1.80262987547591
1998	4.03293054294541	1.04879010515691
1999	4.04971851091909	0.273204124448523
2000	3.79031868990665	0.0544200990741779
2001	2.81125555114047	0.944325505505555
2002	3.69977109766765	0.563352041701166
2003	4.57031056382541	0.126487878583938
2004	4.47808264634251	0.0930276750063533
2005	4.42458809875879	0.0545094391932985
2006	4.28715193761344	0.0807054099907302
2007	4.08443197782686	0.0561817076918961
2008	3.9150277434588	0.087522928553108
2009	4.00332967954601	0.171788749561001
2010	4.39105147980248	0.0544603873045009
Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.		

Tablo-5.2.3.3.2’de Türkiye ve Fransa’nın Et ve Et ürünleri göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. . Buna göre, 1990’lardan itibaren günümüze kadar Türkiye ekonomisinin Et ve Et ürünleri rekabet gücü düşük olarak seyretmiş ve rekabet gücü değişmeden kalmıştır. Fransa’nın rekabet gücü ise, 1992 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış, 2000’li yıllarda Türkiye’ye göre rekabet avantajını sürdürerek biraz düşme göstermiştir. Fransa 2000’li yıllardan sonra rekabet avantajını koruyarak istikrarlı bir seyir izlemiştir

Tablo-5.2.3.3.2. Türkiye ve Fransa’nın Et ve Et Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	FRANSA	TÜRKİYE
1991	1.45623159681791	0.107670398891161
1992	1.57035356885631	0.159787944343673
1993	1.81628240023492	0.163321865062715
1994	1.83159772606534	0.233459495112453
1995	1.7810222031479	0.108848251771076
1996	1.71174572746278	0.125388800992365
1997	1.73541334317366	0.111195532975364
1998	1.59974636164248	0.103367864975644
1999	1.5939551689106	0.0769541852982841
2000	1.61562659905158	0.0656643941970145
2001	1.3084187630033	0.0768174380328871
2002	1.33014798909021	0.0597531339764065
2003	1.38490134976087	0.0636396819330517
2004	1.34954005673025	0.0575314618183152
2005	1.27585558717864	0.0748670916053121
2006	1.28835739320065	0.061640157043855
2007	1.26105033950741	0.0719865895719737
2008	1.25873068727208	0.103806493312922
2009	1.24332428826294	0.19661017062441
2010	1.28179920869311	0.275286068898853

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo-5.2.3.3.3'de Türkiye ve Fransa'nın hububat ürünlerin'de göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, 1990'lı yılın başında Türkiye ekonomisinin Hububat ürünlerin'de rekabet gücü hızlı şekilde yükselmeye başlamıştır. 1992'yılı itibariyle rekabet gücünü kaybetmeye başlayarak, rekabet gücü sürekli Fransa'dan daha düşük kalmıştır. 2008'den itibaren Türkiye'nin rekabet gücü tekrar yükselmeye başlamıştır. Fransa'nın Hububat ürünlerinde ki rekabet gücü, 1992 yılında bir düşme göstermiş,ama 1994'ten itibaren küçük dalgalanmalar göstererek Türkiye'ye karşı rekabet üstünlüğünü sürdürmüştür.

Tablo-5.2.3.3.3. Türkiye ve Fransa'nın Hububat Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	FRANSA	TÜRKİYE
1991	2.65582647750171	2.74387739169301
1992	2.80216310192444	3.02803773627171
1993	3.26897261110271	1.44647039630485
1994	2.53823334619797	1.89322168908622
1995	2.46992308833165	1.79039023787887
1996	2.21308078930137	1.76307366494289
1997	2.18647325093128	2.20693193608429
1998	2.03469725000993	2.09835121109916
1999	2.38869035857735	1.52149148427451
2000	2.48544153407093	1.86054729609009
2001	2.12806241770777	1.22418961968091
2002	2.08880769858233	0.943154896019199
2003	2.41920833912386	1.0370023917564
2004	2.43382675586773	1.03497622893177
2005	2.53823599524611	1.69110465154373
2006	2.43344124213582	1.49640689164087
2007	2.29581058420795	1.17609349523889
2008	2.48643114930558	1.0735777006134
2009	2.3646838119358	1.46710722720352
2010	2.64560744638115	1.7977454950631

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo-5.2.3.3.4’de Türkiye ve Fransa’nın Meyve ve Sebze ürünleri için göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, 1990’larda Türkiye ekonomisinin Meyve ve Sebzeler Ürünleri rekabet gücü oldukça yüksek iken, özellikle 1992 yılı itibari ile Türkiye’nin rekabet gücü düşmeye başlamıştır. Türkiye’nin Meyve ve sebzede ki rekabet gücü 2008 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmeye başlamıştır. Fransa’nın rekabet gücü ise, düşük olmakla birlikte yıllar itibarıyla değişkenlik göstermemiştir.

Tablo-5.2.3.3.4. Türkiye ve Fransa’nın Meyve ve Sebzeler Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	FRANSA	TÜRKİYE
1991	1.07507142545132	9.96391253286017
1992	0.903593253415572	8.12099699967306
1993	0.964358519457391	8.4559215786933
1994	0.918842821150528	8.48820750926289
1995	0.903821440876141	7.94202929336566
1996	0.95579187324832	7.77987431881175
1997	0.952986730120074	7.95809343714349
1998	0.910636831412312	7.12681537427673
1999	0.917594664306265	6.6297745740703
2000	0.977518478091706	6.42892197828307
2001	0.962628004125953	6.24835273452896
2002	1.02967943602016	4.99237384283314
2003	1.0130849438803	4.65631953834399
2004	0.997491750877582	5.03011727563638
2005	0.999673909764206	5.70444400229729
2006	1.03032215595227	4.92722641970568
2007	1.04711266389107	4.36806796311004
2008	1.00232417037918	3.91091506312559
2009	0.93721116655928	4.27717222527806
2010	1.15832497126589	5.64422284773347

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo-5.2.3.3.5’de Türkiye ve Fransa’nın Şeker ve şeker ürünleri göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, 1994’e kadar Türkiye ekonomisinin Şeker ve şeker ürünleri rekabet gücü oldukça yüksek iken, krizle birlikte drastik şekilde düşmeye başlamış, özellikle 2000 yılı itibari ile Türkiye rekabet gücünü kaybetmeye başlamıştır. 2003 yılından itibaren Türkiye’nin rekabet gücü Fransa’nın altına düşmeye başlamıştır. Fransa’nın rekabet gücü ise, rekabetçi avantajını koruyarak, istikrarlı bir şekilde aynı kalmıştır.

Tablo-5.2.3.3.5. Türkiye ve Fransa’nın Seker, seker ürünleri ve bal Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	FRANSA	TÜRKİYE
1991	2.84341829611766	1.50346316886065
1992	2.49655718914809	3.42449476648349
1993	2.49361601771186	4.10269240661136
1994	2.46376662834522	5.10363627859839
1995	2.46871998632287	2.43888378628781
1996	2.12949697103883	2.47956408239895
1997	2.17869435328622	3.00050963920327
1998	2.30440699778381	2.72645286845627
1999	2.45042583202821	2.98614128925364
2000	2.20962612500566	3.8584903952424
2001	1.65502650117374	4.04942850755476
2002	1.85223299201481	1.92542543526483
2003	1.72180506857162	1.88845299018434
2004	1.74130589602539	1.64824208303419
2005	1.69679405123088	1.20879941206308
2006	1.60704457227262	1.30721755864837
2007	1.57647186356357	1.2547827326523
2008	1.57366578987724	1.25912754689356
2009	1.4526413409246	1.0266696750151
2010	1.10529064957175	1.07503949535001

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

5.2.3.4. Tarım Sektörünün Hollanda Karşısında Rekabet Gücü

Tablo-5.2.3.4.1’de Türkiye ve Hollanda’nın canlı hayvanlarda göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, 1990’larda Türkiye ekonomisinin canlı hayvanlarda rekabet gücü oldukça yüksek iken, özellikle 1994 yılı itibari ile Türkiye Hollanda karşısında rekabet gücünü kaybetmeye başlamıştır. 2000’li yıllardan itibaren ise, Türkiye’nin rekabet gücü Hollanda’nın altında kalarak, Türkiye rekabet avantajını kaybetmiştir. Hollanda’nın rekabet gücü ise, yıllar itibariyle istikrarlı bir şekilde artmış ve Türkiye’yi geçmiştir.

Tablo-5.2.3.4.1. Türkiye ve Hollanda’nın Canlı Hayvanlarda Göreceli İhracat Avantaj Endeksi		
	HOLLANDA	TÜRKİYE
1991	2.72752807482999	6.27381569619725
1992	3.34303753569221	3.36952316636754
1993	2.51142301404235	8.08808018180758
1994	2.63029568860339	5.54409247865624
1995	2.73126703096734	2.87892902496798
1996	3.35971386456273	1.90589614194836
1997	1.23366989911974	1.80262987547591
1998	1.27181586307999	1.04879010515691
1999	1.9124927695355	0.273204124448523
2000	1.76369765810611	0.0544200990741779
2001	1.99152788885567	0.944325505505555
2002	1.9200890157459	0.563352041701166
2003	2.19474824240589	0.126487878583938
2004	2.79925739423938	0.0930276750063533
2005	2.78997079807555	0.0545094391932985
2006	3.04389660504246	0.0807054099907302
2007	2.98219663745436	0.0561817076918961
2008	3.71455858271528	0.087522928553108
2009	3.97852842332418	0.171788749561001
2010	NA	0.0544603873045009
Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.		

Tablo-5.2.3.4.2 'de Türkiye ve Hollanda'nın Et ve Et ürünleri göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. . Buna göre, 1990'lerden itibaren günümüze kadar Türkiye ekonomisinin Et ve Et ürünleri rekabet gücü düşük olarak seyretmiş ve rekabet gücü değişmeden kalmıştır. Hollanda'nın rekabet gücü ise, rekabet gücü avantajını sürdürmesine karşın, 1992 yılından itibaren düşme göstermiştir. Hollanda 2000'li yıllardan sonra rekabet avantajını koruyarak istikrarlı bir seyir izlemiştir

Tablo-5.2.3.4.2. Türkiye ve Hollanda'nın Et ve Et Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	HOLLANDA	TÜRKİYE
1991	4.18550715232181	0.107670398891161
1992	4.3035558435741	0.159787944343673
1993	4.06306048685158	0.163321865062715
1994	3.9181128019564	0.233459495112453
1995	3.54544011157238	0.108848251771076
1996	3.57789298029215	0.125388800992365
1997	3.05367078734534	0.111195532975364
1998	3.33861726864733	0.103367864975644
1999	3.62543881311476	0.0769541852982841
2000	3.00746032558189	0.0656643941970145
2001	2.4639570424061	0.0768174380328871
2002	2.63384714003199	0.0597531339764065
2003	2.61975648533752	0.0636396819330517
2004	2.6458596953475	0.0575314618183152
2005	2.46135612168091	0.0748670916053121
2006	2.56991519307309	0.061640157043855
2007	2.63536098643311	0.0719865895719737
2008	2.42574558391566	0.103806493312922
2009	2.3373011289675	0.19661017062441
2010	NA	0.275286068898853

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo-5.2.3.4.3'de Türkiye ve Hollanda'nın hububat ürünlerin'de göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, 1990'lı yılın başında Türkiye ekonomisinin Hububat ürünlerin'de rekabet gücü hızlı şekilde yükselmeye başlamıştır. 1992'yılı itibariyle rekabet gücünü kaybetmeye başlayarak, rekabet gücü sürekli dalgalı bir seyir izlemiştir. 2008'den itibaren Türkiye'nin rekabet gücü tekrar yükselmeye başlamıştır. Hollanda'nın Hububat ürünlerinde ki rekabet gücü olmamakla birlikte, yıllar içerisinde değişmeden kalmıştır.

Tablo-5.2.3.4.3. Türkiye ve Hollanda'nın Hububat Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	HOLLANDA	TÜRKİYE
1991	0.510136587876831	2.74387739169301
1992	0.503883842371633	3.02803773627171
1993	0.671680854413078	1.44647039630485
1994	0.687897340146904	1.89322168908622
1995	0.572905436511337	1.79039023787887
1996	0.512632678682749	1.76307366494289
1997	0.506862505339244	2.20693193608429
1998	0.521351580261187	2.09835121109916
1999	0.61508363323969	1.52149148427451
2000	0.505993110349138	1.86054729609009
2001	0.467938645136757	1.22418961968091
2002	0.502239509682448	0.943154896019199
2003	0.535881638442948	1.0370023917564
2004	0.490157842660938	1.03497622893177
2005	0.504505882848503	1.69110465154373
2006	0.529645852406051	1.49640689164087
2007	0.466633688425682	1.17609349523889
2008	0.430726614823895	1.0735777006134
2009	0.466528001567256	1.46710722720352
2010	NA	1.7977454950631

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo-5.2.3.4.4’de Türkiye ve Hollanda’nın Meyve ve Sebze ürünleri için göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, 1990’larda Türkiye ekonomisinin Meyve ve Sebzeler Ürünleri rekabet gücü oldukça yüksek iken, özellikle 1992 yılı itibari ile Türkiye’nin rekabet gücü düşmeye başlamıştır. Türkiye’nin Meyve ve sebzede ki rekabet gücü 2008 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmeye başlamıştır. Hollanda’nın Meyve ve Sebze ürünlerinde ki rekabet gücü Türkiye’den düşük olmakla birlikte yıllar içerisinde değişmeden kalmıştır.

Tablo-5.2.3.4.4. Türkiye ve Hollanda’nın Meyve ve Sebzeler Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	HOLLANDA	TÜRKİYE
1991	3.21742857916504	9.96391253286017
1992	3.07506646325943	8.12099699967306
1993	3.21659470801592	8.4559215786933
1994	3.44367102868926	8.48820750926289
1995	3.40769477904364	7.94202929336566
1996	3.03636383659859	7.77987431881175
1997	2.49967048998329	7.95809343714349
1998	2.76675788378417	7.12681537427673
1999	3.00016542470891	6.6297745740703
2000	2.55754674639438	6.42892197828307
2001	2.33780037795229	6.24835273452896
2002	2.52608499493171	4.99237384283314
2003	2.72507389577796	4.65631953834399
2004	2.64801591057602	5.03011727563638
2005	2.50742588055754	5.70444400229729
2006	2.6741631365483	4.92722641970568
2007	2.75313196123828	4.36806796311004
2008	2.75725114590977	3.91091506312559
2009	2.62890070066787	4.27717222527806
2010	NA	5.64422284773347

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo-5.2.3.4.5 'de Türkiye ve Hollanda'nın Şeker ve şeker ürünleri göreceli ihracat avantaj endeksi hesaplama sonucu verilmiştir. Buna göre, 1994'e kadar Türkiye ekonomisinin Şeker ve şeker ürünleri rekabet gücü oldukça yüksek iken, krizle birlikte drastik şekilde düşmeye başlamış, özellikle 2000 yılı itibari ile Türkiye rekabet gücünü kaybetmeye başlamıştır. 2003 yılından itibaren Türkiye'nin rekabet gücü hızlı şekilde düşmeye devam etmiştir. Hollanda'nın rekabet gücü ise, Türkiye'nin altında kalarak, rekabetçi avantajını korumuş, istikrarlı bir şekilde aynı kalmıştır, ancak Türkiye'nin üstüne çıkamamıştır.

Tablo-5.2.3.4.5. Türkiye ve Hollanda'nın Seker, seker ürünleri ve bal Ürünleri Göreceli İhracat Avantaj Endeksi

	HOLLANDA	TÜRKİYE
1991	1.21072614197663	1.50346316886065
1992	1.24322947249413	3.42449476648349
1993	1.41359143519669	4.10269240661136
1994	1.16860624531666	5.10363627859839
1995	1.01526656557684	2.43888378628781
1996	0.868253653872011	2.47956408239895
1997	0.940738188840185	3.00050963920327
1998	1.04976411074796	2.72645286845627
1999	0.553167370562206	2.98614128925364
2000	0.536044079440819	3.8584903952424
2001	0.834773638801722	4.04942850755476
2002	0.971360218997529	1.92542543526483
2003	1.14176590208938	1.88845299018434
2004	1.04492594837552	1.64824208303419
2005	0.96697918519405	1.20879941206308
2006	0.851874870338405	1.30721755864837
2007	1.05559745846283	1.2547827326523
2008	0.947912834671426	1.25912754689356
2009	0.813406715790823	1.0266696750151
2010	NA	1.07503949535001

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database kullanılarak hesaplanmıştır.

5.3.Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Türk Tarım Sektörünün İktisadi Yapısına ve Küresel Rekabet Gücüne Olası Etkileri

Eruygur ve Çakmak çalışmalarında Türkiye'nin AB üyeliği sonucunda tarım malları ticareti serbest hale geleceğini, serbestleşmenin olası fayda ve kazanımları, Türkiye ve AB'nin tarım politikalarının izleyeceği yola bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmalarında AB üyeliğinin olası etkilerini değerlendirmek için doğrusal-olmayan matematiksel programlama metoduna dayanan ekonomik modelleme yaklaşım kullanılmışlardır. Eruygur ve Çakmak çalışmalarında elde ettikleri temel sonuca göre, AB ile ekonomik entegrasyonun sonucunda, bitkisel ürün ihracatı temel döneme göre artış gösterse de, artan net hayvansal ürün ithalatını karşılamaktan uzak kalmaktadır. Üyeliğin toplam refah etkisi sınırlıdır. Tüketiciler düşen fiyatlardan faydalanmaktadırlar. Üreticilerin refahında Ortak Tarım Politikası'nın destekleri belirleyicidir, şeklindedir²⁰².

Türk tarımının OTP'ye uyumu Türkiye ve Toplulukta; genel ekonomik ve toplumsal yapı yanında, üretici ve tüketici refahı, tarım ile doğrudan ilgili olarak işletme yapısı, üretim, tüketim, fiyat ve pazar politikası, dış ticaret, tarıma bağlı ve dayalı sanayiler, rekabet politikası, teknoloji kullanımı, verimlilik, üretici gelirleri, kendine yeterlilik, mali politikalar, bölgesel ve sosyal politikalar, mevzuat ve kurumsal yapı olmak üzere pek çok konu üzerine etkili olacaktır. Ancak, bu uyum en çok, tek pazar ilkesi (malların serbest dolaşımı) çerçevesinde, Topluluk tarım işletmeleri ile serbest piyasa koşullarında rekabete girecek olan Türk tarım işletmeleri üzerinde etkili olacaktır. Burada, Türk tarımının OTP'ye uyumunun olası ekonomik etkileri üç ayrı çalışmanın sonuçlarına dayandırılarak özetlenmiştir²⁰³.

Bunlar, Akder ve Ark., Ertuğrul ve Çakmak ve Kasnakoğlu tarafından yapılmış çalışmalardır. Akder ve Ark. "Türk Avrupa Tarım Modeli" olarak adlandırılan bir bilgisayar modelini, DPT, ODTÜ ve Londra Üniversitesi Wye Kolej işbirliğinde geliştirmişlerdir. Söz konusu model ile Türk tarımının OTP'ye uyumunun, üretici ve

²⁰² Eruygur ve Çakmak, ss. 5-17.

²⁰³ Ertuğrul, ss. 1-5.

tüketici refahına, üretime (parasal ve fiziksel olarak), tüketime (parasal ve fiziksel olarak), tarım ürünleri ticaretine, AB bütçesinde ve girdi kullanımına olası etkileri analiz edilmiştir. Model dört ayrı varsayıma göre analizleri gerçekleştirmiştir. Çakmak ve Kasnakoglu “Türkiye Bölgesel Tarım Sektör Modeli (TASM-EU) ile 2005 yılı için (1) Türkiye AB dışında, (2) Türkiye AB içinde varsayımları ile modeli çalıştırmışlardır. Türk tarımının OTP’ye uyumunun olası ekonomik etkileri, söz konusu çalışmaların sonuçları esas alınarak, Tablo-5.3.1’de özetlenmiştir.²⁰⁴

Eryugur ve Çakmak²⁰⁵, tarafından elde edilen genel sonuçlar, refah ölçütleri ile beraber, Tablo-5.3.2’de sunulmuştur. Genel değerlendirmeyi en üst düzeyde sağlayan üretici ve tüketici refah ölçütleridir. Üretici refahı bir anlamda üreticilerin değişken maliyetler içinde yer almayan tüm üretim faktörlerine getirisini göstermektedir. Tüketici refahı ise oluşan fiyat ve miktar eşleşmesinin marjinal olanlar dışındaki tüketicilere sağladığı ek yararı gösterir. İkisinin toplamı toplam refah ölçütüdür ve mutlak değerinden çok değişimini yorumlanmalıdır. Tablo-5.3.2’de yazarlar tarafından, 2015 için, statükonun devam ettiği üyelik dışı durumda toplam refahın temel döneme (2002-2004 ortalaması) göre yüzde 5,1 artacağı tahmin edilmiştir. Bu artışın yarısından çoğu, 2015 yılına kadar gelirden ve tarımsal kaynaklarda meydana gelecek artışlardan kaynaklanmaktadır. Eryugur ve Çakmak (2007), Türkiye ile AB arasındaki mevcut Gümrük Birliğini tarım mallarını kapsayacak şekilde genişletmenin toplam refah üzerindeki etkisinin çok sınırlı kalacağını tahmin etmişlerdir. 2015 yılında gerçekleşecek bir tam üyeliğin toplam refaha yüzde 1,9’luk bir artış getireceği tahmin etmişlerdir. Bu sonucun, OTP’nin üretici desteklerinin Türkiye’ye tam olarak uygulanması durumunda gerçekleşmektedir. Türkiye’nin OTP’nin üretici desteklerinden tam olarak faydalanamaması durumunda ise toplam refahtaki artış Gümrük Birliği’ndeki sınırlı düzeyinde kalmaktadır. OTP üretici desteklerinin tam olarak Türkiye’ye uygulandığı üyelik durumunda, üretici ve tüketici refahlarında sırasıyla yüzde 1,1 ve 8,1’lik bir artış görülmektedir. Fakat OTP desteklerinin tam olarak işletilmediği durumda üyelik, üretici refahında yüzde 1 civarında bir düşüş getirmektedir.

²⁰⁴ Ertugrul, ss. 2-6.

²⁰⁵ Eryugur ve Çakmak, ss. 5-17.

Tablo-5.3.1. Türk Tarımının OTP'ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri

	Akder ve Ark. (1988)			Akder ve Ark. (1995)			Ertuğrul (1995)			Çakmak ve Kasnakoğlu (2005)		
	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim
	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%
Toplumsal Refah	29,900	35,400	18	47,300	58,600	24	36,800	45,400	23	100 ²	103	3
- Çiftçiler	6,400	13,200	106	10,500	15,000	42				100 ²	85	-15
- Tüketiciler	23,500	22,200	-6	36,800	43,600	19				100 ²	112	12
Üretim (fiziksel) ¹	100 ²	103	3	100 ²	106	6	100 ²	109	9	100 ²	94	-6
- Tahıl + Baklagil	32,471	29,059	-11	37,696	37,190	-1	100 ²	115	15	100 ²	101	1
- Sanayi Bitkileri	16,310	22,017	35	23,045	29,777	29						
- Meyve ve Sebze	27,264	27,843	2	35,519	37,199	5						
- Hayvancılık	6,542	6,479	-1	12,316	10,731	-13	12,285	7,952	-35	11,885	9,551	-20
Üretim (Parasal)	14,863	20,229	36	23,653	24,352	3	23,435	19,917	-15	39,231	31,613	-19
- Tahıl + Baklagil	3,582	6,910	93	4,911	7,118	45	16,952	16,465	-3	25,387	24,498	-4
- Sanayi Bitkileri	2,553	4,049	59	3,495	3,443	-1						
- Meyve ve Sebze	5,832	6,104	5	8,722	8,512	-2						
- Hayvancılık	2,896	3,166	9	6,525	5,279	-19	6,483	3,452	-47	13,934	7,115	-49
Tüketim (fiziksel) ¹	100 ²	104	4	100 ²	103	3	100 ²	106	6	100	108	8
- Tahıl + Baklagil	18,157	16,975	-7	25,712	22,800	-11	100 ²	104	4	100	102	2
- Sanayi Bitkileri	14,717	17,155	17	23,132	25,248	9						
- Meyve ve Sebze	24,830	25,869	4	34,598	36,583	6						
- Hayvancılık	6,671	6,972	5	12,207	13,525	11	100 ²	119	19	100	117	17
Tüketim (parasal)	12,481	15,140	21	21,929	22,010	0	22,002	20,760	-6	35,727	31,241	-12
- Tahıl + Baklagil	2,182	3,502	60	3,480	4,040	16	15,327	14,330	-7	18,895	18,055	-5
- Sanayi Bitkileri	2,129	2,642	24	3,520	2,815	-20						
- Meyve ve Sebze	4,930	5,191	5	8,281	8,036	-3						
- Hayvancılık	3,240	3,804	17	6,648	7,120	-17	6,658	6,430	-4	14,347	10,640	-25

Kaynak: Ertuğrul C, (2003). Türk Tarımının Ortak Tarım Politikası'ne Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri, **TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Haftası 2003 Sempozyum: AB Genişleme Sürecinde Türkiye**, 08.01.2003 , Çağrılı Konuşma

Tablo-5.3.1. Türk Tarımının OTP'ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri

	Akder ve Ark. (1988)			Akder ve Ark. (1995)			Ertuğrul (1995)			Çakmak ve Kasnakoğlu (2005)		
	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim
	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%
İhracat	2,110	5,668	169	1,207	4,449	269	1,260	5,475	335			
- Tahıl + Baklagil	390	2,760	608	353	2,276	545						
- Sanayi Bitkileri	475	1,661	250	78	1,086	39						
- Meyve ve Sebze	904	1,096	21	609	894	47						
- Hayvancılık	341	152	-55	168	193	15						
İthalat	1,334	1,555	17	312	3,237	938	336	2,706	705			
- Tahıl + Baklagil	49	284	480	26	336	1192						
- Sanayi Bitkileri	400	283	-29	64	460	619						
- Meyve ve Sebze	0	186	1000+	0	417	1000+						
- Hayvancılık	685	801	17	222	2,033	816						
Ticaret Dengesi⁴	776	4,133	430	895	1,212	35	924	2,769	200	899	-1,917	-313
AB Bütçesi Harcama.		4,527			3,124			1,748				

¹ 1000 ton

² Türkiye AB dışında = 100

³ Çakmak ve Kasnakoğlu üç senaryo oluşturdular. Burada en yüksek üretimin gerçekleştirildiği üçüncü senaryo alınmıştır.

⁴ Ticaret Dengesi = İhracat - İthalat

Kaynak: Ertuğrul C, (2003). Türk Tarımının Ortak Tarım Politikası'ya Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri, **TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Haftası 2003 Sempozyum: AB Genişleme Sürecinde Türkiye**, 08.01.2003 , Çağrılı Konuşma

Tablo-5.3.2.Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri Senaryoları ve Tarım Sektörüne Etkileri

	2002-04	2015			AB-ÜD ile Karşılaştırma (%)	
	Temel Dönem	AB-ÜD	AB-GB	AB-Üye	AB-GB	AB-Üye
Toplam Refah (Endeks)	100,0	105,1	105,2	105,2	0,1	0,1
<i>OTP Desteği ile</i>	-	-	-	107,1		1,9
Üretici Refahı	100,0	101,7	100,8	100,8	-0,9	-0,9
<i>OTP Desteği ile</i>	-	-	-	102,9		1,1
Tüketici Refahı	100,0	141,6	153,0	153,1	8,0	8,1
Toplam Üretim						
Hacim ^a	33.997	42.951	40.795	40.461	-5,0	-5,8
Değer	33.997	43.343	37.696	37.739	-13,0	-12,9
Bitkisel Üretim						
Hacim ^a	23.191	29.536	27.941	27.616	-5,4	-6,5
Değer	23.191	28.152	26.121	26.172	-7,2	-7,0
Hayvansal Üretim						
Hacim ^a	10.806	13.415	12.854	12.845	-4,2	-4,2
Değer	10.806	15.192	11.575	11.568	-23,8	-23,9
Toplam Tüketim						
Hacim ^a	29.441	37.376	40.335	40.276	7,9	7,8
Değer	29.441	37.870	36.222	36.079	-4,4	-4,7
Bitkisel Tüketim						
Hacim ^a	18.368	23.713	23.849	23.790	0,6	0,3
Değer	18.368	22.366	21.873	21.730	-2,2	-2,8
Hayvansal Tüketim						
Hacim ^a	11.073	13.663	16.486	16.486	20,7	20,7
Değer	11.073	15.505	14.349	14.349	-7,5	-7,5
Net İhracat	2.264	3.564	77	-306	-97,8	-108,6
Bitkisel Ürünler	2.537	3.909	2.889	2.512	-26,1	-35,7
Hayvansal Ürünler	-273	-346	-2.811	-2.818	713,6	715,6
Fiyat Endeksi (Laspeyres)	100,0	102,0	91,3	91,3	-10,5	-10,5
Bitkisel Ürünler	100,0	94,6	92,1	92,0	-2,7	-2,7
Hayvansal Ürünler	100,0	114,3	90,1	90,1	-21,2	-21,2

Notlar: AB-ÜD: Türkiye Avrupa Birliği'ye üye değil ; AB-GB: Türkiye AB'ye üye değil ancak Gümrük Birliği kararı tarım ürünlerini de kapsıyor ; AB-Üye : Türkiye AB'ye üye. *Temel dönem fiyatları ile model sonuçları

Kaynak: H.O. Eruygur, E. H. Çakmak, "AB Üyeliğinin Türk Tarımına Etkileri", İktisat İşletme Ve Finans, Cilt: 22, Sayı: 259, Yıl: 2007, s. 5-17

Eruygur ve akmak²⁰⁶, bulgularına göre, üyelik durumunda, tüketicici refahı artacağını, fakat üretici refahı üzerindeki etki OTP retici desteklerinin uygulanmasına bağlı kalacağını tahmin etmişlerdir. Eğer OTP'nin üretici destekleri tam olarak Türkiye'ye de uygulanırsa temel döneme göre üretici refahındaki artış üyelik dışı durumdan daha yüksek, uygulanmazsa daha az gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, Ortak Tarım Politikası demeleri, AB yeliğinin tarımsal üreticilerin refahı üzerindeki etkisi açısından önem taşımaktadır. Gümrük Birliği ve üyelik durumlarında tüketicici refahında gözlenen, üyelik dışı duruma göre göreceli olarak daha yüksek artışların sebebi fiyat yapısında meydana gelen değişimlerdir. Diğer yandan, Gümrük Birliği ve üyelik durumlarında, hayvansal ürünlerin fiyatlarında genel olarak yüzde 21 civarında ciddi düşüşler kestirilmiştir. Bitkisel rnlerin genel fiyat düzeyinde de yüzde 2,7 civarında bir düşüş gerçekleşmektedir.

Eruygur ve akmak tarafından ulaşılan temel bulgulara gre²⁰⁷, bitkisel ve hayvansal tketicim açısından, AB ile olan Gümrük Birliğinin 2015 yılında tarımsal malları kapsayacak şekilde genişletilmesi veya Türkiye'nin AB'ye ye olması durumlarında, daha yüksek bir tketicim düzeyi daha düşük bir harcama ile elde edilmektedir. Üretim ve tketicim koşullarındaki değişimlerden net ihracat önemli bir şekilde etkilenmektedir. Tarımsal mallar için AB ile olan bir ticaret serbestliği, artan i talep ile birlikte hayvansal ürünler net ithalatına, ihracattan daha uygun koşullar sağlanmakta ve Türkiye'nin net ihracatçı pozisyonunda önemli bir değişime neden olmaktadır. Gümrük Birliği durumunda Türkiye'nin net tarımsal ürünler ihracatı 77 milyon ABD dolarına düşmektedir. yelik durumunda ise Türkiye, 306 milyon ABD doları civarında bir net ithalatçı konumuna girmektedir. Bu değişimin en önemli nedeni ciddi şekilde artan hayvansal ürünler ithalatıdır. 2002-2004 temel döneminde Türkiye 273 milyon ABD doları değerinde hayvansal ürün ithal ederken, üyelik durumunda bu rakam 2.818 milyon ABD dolarına yükselmektedir. Bu sonuç, Türk hayvansal ürün sektöründeki yapısal iyileşme gereksinimini gözler önüne sermektedir. Eğer, hayvansal ürünler sektörü 2015 yılına kadar üretim kapasitesini ciddi şekilde iyileştirmeyi başaramazsa; Türkiye, AB'ye üyelik durumunda hayvansal ürünlerde ciddi bir net ithalatçı konumuna girecektir.

²⁰⁶ Eruygur ve akmak, ss. 5-17.

²⁰⁷ Eruygur ve akmak, ss. 5-17.

Tablo-5.3.3. Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri Senaryoları ve Türkiye'nin Net İhracatı (Mlyn \$)

	2002-04	AB-ÜD (2015)		AB-GB (2015)		AB-Üye (2015)	
	Toplam	AB	Toplam	AB	Toplam	AB	Toplam
Bitkisel Ürünler	2.537	3.042	3.909	2.048	2.889	1.659	2.512
Tahıllar	-240	4	-187	-1.054	-1.229	-1.284	-1.464
Baklagiller	190	47	249	53	263	53	263
Endüstriyel Bitkiler	615	756	922	795	961	672	856
Yağlı Tohumlar	-747	3	-922	-176	-1.100	-210	-1.136
Yumru Bitkiler	55	4	88	4	85	4	85
Sebzeler	598	360	874	413	902	413	902
Meyve ve Sert Kabuklular	2.064	1.868	2.885	2.013	3.007	2.013	3.007
Hayvansal Ürünler	-273	-124	-346	-2.589	-2.811	-2.596	-2.818
Kırmızı et	11	0	2	-1.980	-1.969	-1.983	-1.972
Süt	-14	1	24	-490	-466	-494	-470
Deri, Yün ve Kıl	-290	-250	-518	-248	-527	-248	-527
Beyaz et ve yumurta	19	125	146	129	150	129	150
Toplam	2.264	2.918	3.564	-541	77	-936	-306

Notlar: AB-ÜD: Türkiye Avrupa Birliği'ye üye değil ; AB-GB: Türkiye AB'ye üye değil ancak Gümrük Birliği kararı tarım ürünlerini de kapsıyor ; AB-Üye : Türkiye AB'ye üye. *Temel dönem fiyatları ile model sonuçları

Kaynak: H.O. Eruygur, E. H. Çakmak, "AB Üyeliğinin Türk Tarımına Etkileri", İktisat İşletme Ve Finans, Cilt: 22, Sayı: 259, Yıl: 2007, s. 5-17

Eruygur ve Çakmak (2007)'nin bulgularına göre AB'ye üyeliğin, üyelik dışı durum ile karşılaştırıldığında, genel etkileri aşağıdaki gibi özetlenebilir. 2015 yılına kadar, AB politikalarında radikal değişiklikler yaşanmayacağını varsayıldığında, Türk üreticilerinin AB ile entegrasyondan çok etkileneceği söylenemez. Fakat diğer sektörlerde olduğu gibi bazı üreticiler, yeni durumda rekabetçi kalamayacaklardır. Daha yüksek tüketim miktarı, daha az tüketim harcaması ile elde edilecektir. Hayvansal ürünler üretim miktarı 2002-2004 dönemine oranla 2015 yılının tüm senaryolarında artış göstermektedir. Doğaldır, AB'ye karşı yüksek korumaların devam ettiği AB-dışı senaryoda miktar artışı, GB ve üyelik senaryolarına göre daha yüksektir. GB ve üyelik sonucu meydana gelen fiyat düşüşünün neden olduğu talep artışına iç üretim yeterli tepkiyi gösterememekte ve artan talep ithalatla karşılanmaktadır. AB-dışı ve diğer senaryolar arasındaki hayvancılık üretim miktarları farkı küçüktür. Bu küçük farkı en önemli nedeni AB-GB ve AB-Üye senaryolarında hayvancılık üretiminde yoğun olarak kullanılan yem bitkilerinin fiyatlarında meydana gelen düşüşlerdir. Dolayısıyla hayvancılık üretim maliyetleri de

düşmekte ve yerli hayvancılık ürünleri sektörünün bir kısmı ithalatla rekabet edebilmektedir. Temel dönem (2002-2004 ortalaması) ve temel projeksiyon (ABÜD) sonuçlarına göre net ithalat önemli bir şekilde artabilir. Bitkisel ürünler ihracatı, hayvansal ürünler ithalatındaki hızlı artışı karşılayabilecek gibi gözükmemektedir. Hemen hemen bütün hayvansal ithalatın Avrupa Birliği'nden kaynaklanması beklenmektedir. AB dışı ülkelerle ticaret sınırlı bir şekilde genişlerken, AB ile olan ticaret önemli bir miktarda artış gösterecektir. Üyelik durumunda üreticilerin refahı konusunda Türkiye'ye uygulanacak OTP desteklerinin derecesi belirleyicidir. AB üyeliği ve dolayısıyla OTP destekleri işler olmadan AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'nin tarım mallarını kapsayacak şekilde genişletilmesi bazı üreticiler için sorun yaratabilir. Son yıllardaki bazı verim artışları sayesinde, hayvansal ürünler sektörü rekabetçiliğinde göreceli bir iyileşme olduğu söylenebilir. Fakat beyaz et sektörü dışında, bu artışlar hala yeterli olacak gibi gözükmemektedir. Eruygur ve Çakmak sonuçlarına göre, model, politika değişikliklerine, dışsal projeksiyon varsayımlarına ve gelecekte oluşacak dünya fiyatlarına hassastır. Modelde tarımın ekonominin geri kalanıyla oluşacak geri dönüşüm etkileşimi dışsaldır. Bu etki içselleştirildiğinde sonuçlarda değişiklik olabilir. ABOTP son yıllarda köklü değişiklikler geçirmektedir. Çiftçilere yapılacak destekler mal temelli olmaktan çıkıp, mekânsal olarak dağıtılmaya başlanmıştır. Şimdilik, mekânsal dağılımın belirleyicisi önceden yapılan mal temelli desteklerdir²⁰⁸.

Eruygur²⁰⁹ çalışmasında, Türkiye ve AB arasındaki gümrük birliği antlaşmasının gıda ve tarım ürünlerini kapsayacak şekilde genişletilmesinin ticaret yaratıcı ve saptırıcılık etkilerini incelemiştir. Eruygur (2008), Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği, halen Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yürürlükte olan Gümrük Birliği antlaşmasını gıda ve tarım ürünlerine de içine alacak şekilde genişleteceğini vurgulamıştır. Yazara göre, bu gelişme sadece Türkiye ile AB arasındaki gıda ve tarımsal ürünler dış ticaretinin tam serbestleşmesi anlamına gelmeyecek, aynı zamanda üçüncü ülkelere karşı ortak dış tarifelerin uygulanmasına da sebep olacaktır. Bu yeni durumda gıda ve tarım ürünleri dış ticareti için

²⁰⁸ Eruygur ve Çakmak, ss. 5-17.

²⁰⁹ H.O. Eruygur, "Tarımda AB Ortak Dış Tarifesi Ve Türkiye: Üçüncü Ükelere Dış Ticaret Etkileri", **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt. 23, Sayı. 265, (2008), ss. 17-33.

ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkiler ortaya çıkacaktır. Ters yönlü çalışan bu iki etkinin olası sonuçları, GATT'ın XXIV maddesi gereği önemlidir. Eruygur çalışmasında, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği durumunda, Türkiye'nin gıda ve tarım ürünleri dış ticaretinde ortaya çıkabilecek olan ticaret yaratımı ve saptırımı etkilerinin incelemiştir. Simülasyon sonuçlarına göre yeni durumda, Türkiye'nin çalışmada kapsanan toplam gıda ve tarım ürünleri ithalatı %12,51 oranında artacaktır. Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliği antlaşmasının gıda ve tarım ürünlerini de kapsayacak bir biçimde genişletilmesinden kazançlı çıkacak olanlar hiç şüphesiz ki Avrupa Birliği üyeleridir. Avrupa Birliği dışındaki bütün ülkeler belli derecelerde ticaret saptırıcı ikame etkilerine maruz kalacaklardır, fakat sonuçta bu ülkeler de Türkiye'ye olan ithalatlarını arttırmaktadırlar. Dolayısıyla, Türkiye'nin AB'ye üyeliği veya Avrupa Birliği ile süregelen gümrük birliğini gıda ve tarımsal malları kapsayacak şekilde genişletmesi, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle süregelen ticaret akımlarını olumsuz etkilemeyecektir. Üçüncü ülkeler için, ticaret yaratıcı etkiler, saptırıcı etkileri fazlasıyla bastırmaktadır.

5.4.Türk Tarım Sektörü İçin SWOT Analizi

5.4.1. Tarımsal Üretim ve Arz Güvenliği İçin SWOT Analizi

Tarımsal üretim ve arz güvenliği için güçlü-zayıf yönler ve fırsatlar-tehditler için durum (SWOT) analizi aşağıdaki gibi özetlenebilir²¹⁰:

Buna göre, tarımsal üretim ve arz güvenliği için güçlü yönler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Ülke çapında üreticiden tüketiciye kadar uzanan yaygın teşkilat yapısı, kurum kültürü, hizmet ağı ve teknik eleman varlığı,
- Mevzuat alt yapısının varlığı,
- Eğitim ve yayım faaliyetlerinin sürekliliği,
- Çiftçi ve hayvan kayıt sistemlerinin varlığı,
- Veri ve bilgi birikiminin varlığı,
- Üretici örgütlerinin varlığı,
- Tarımsal destekleme sisteminin varlığı ve üretimi yönlendirmedeki etkisi,

²¹⁰ Kaynak ve Detaylı bilgi için bkz. : Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Stratejik Plan (2010-2014), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s.40

- Tarımsal üretim potansiyeli, biyolojik çeşitlik,
- Stratejik ürünlerdeki Ar-Ge kapasitesi ve yerli teknoloji üstünlüğü,
- Dünyanın sayılı gen bankalarından birinin ülkemizde bulunması,
- Bazı tarımsal ürünlerde dünya liderliği.

Tarımsal üretim ve arz güvenliği için zayıf yönler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Araştırma - yayım - üretici zincirinin zayıf olması,
- İşletmelerin rekabet gücünün düşük olması,
- Verim düşüklüğü,
- Kayıt dışı üretim,
- Bütünsel bir tarım bilgi sisteminin eksikliği ve izlenebilirliğin sağlanamamış olması,
- Tarımsal istatistiklerin derlenmesinde eksiklikler,
- Uzmanlık ve hizmet içi eğitimlerin yeterli düzeyde olmaması,
- Eğitim ve yayım çalışmalarının yeterince etkili olmaması,
- Sektörde mevcut örgütlerin istenilen seviyede etkinlik gösterememeleri,
- Mevcut işletme yapısından kaynaklanan sorunlar,
- Dünya üretim ve tüketim trendlerinin yeterince takip edilememesi,
- Dış ticaret konusunda yeterli sayıda kalifiye personelin olmaması,
- Diğer ülkelerin dış ticaret kurallarının yeterince takip edilememesi,
- Lisanslı depoculuğun cazip hale getirilemeyişi.

Tarımsal üretim ve arz güvenliği için, fırsatlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Güncel teknolojilerin kullanılmaya başlanmış olması,
- Sermayenin tarıma ilgisinin artması, üretim ve işlemede uluslararası kalite ve standardizasyon sistemlerinin yerleşmeye başlaması,
- AB'ye uyum çalışmaları,
- Yeni pazar olanakları,
- Pazara erişim imkânlarının gelişiyor olması,
- Tüketici talebi ve bilincinin artması,
- Çalışmalarda özel sektör, kamu ve üniversite işbirliğinin oluşmaya başlaması,
- Bölgesel kalkınma projelerinin varlığı (GAP, KOP, OKAP, DOKAP gibi),
- Kaliteli girdi kullanımı,

- Toprak ve su kaynaklarının korunması, çevre konusunda bilinç ve duyarlılığın artması,
- Tarım-sanayi entegrasyonunun artış eğilimi,
- Basınçlı sulama sistemlerinin kullanımı,
- Biyoteknolojik altyapının gelişmesi,
- Üreticilerin tarımda sigorta sistemine ilgi göstermesi,
- Arazi toplulaştırma çalışmaları,
- Gümrük birliği, serbest ticaret anlaşmaları, tercihli ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşmaları ve karma ekonomik komisyonu ilişkilerimiz,
- Tarım ürünleri ihracat potansiyelinin yüksek ve artış trendinde olması,
- Organik ve iyi tarım uygulamalarındaki gelişmeler,
- Ticarete konu olabilecek ürün çeşitliliğinin fazlalığı,
- Gıda sanayinde kurulu kapasitenin yüksek olması,
- Orijini ülkemiz olmayan ürünlerde çeşit ve teknoloji geliştirme kapasitesinin hızla gelişmesi,
- Teknoloji geliştirme bölgeleri kanununun uygulamada olması,
- Ülkemizin önemli biyolojik çeşitlik ve gen merkezlerinden biri olması.

Tarımsal üretim ve arz güvenliği için tehditler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Tarım arazilerinin parçalanmasının engellenememesi,
- Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı ve diğer sektörlerin tarım sektörü üzerindeki baskısı,
- Tarımsal girdilerde dışa bağımlılık ve maliyetlerin yüksekliği,
- Toprakların erozyona açık olması,
- Bilinçsiz kimyasal gübre-ilaç kullanımları sonucu yüzey/yeraltı sularında kirliliğin artması,
- Tekniğine uygun olmayan ve bilinçsizce yapılan sulama uygulamaları,
- Tarımsal üretimin yönlendirilmesi çabalarına karşı baskı gruplarının etkisi, biyoyakıtlara olan talebin artması,
- İklim değişikliği, su kaynaklarının azalması ve kuraklık,
- DTÖ, AB ve diğer uluslararası kuruluşların zorlamaları,
- Tarımsal pazarlama altyapısının zayıf olması,

- Türk malı imajının uluslararası pazarlarda yeterince yerleşememesi ve stratejik ürünlerde dış piyasaların yabancıların elinde olması,
- Akut bitki ve hayvan hastalıkları,
- Kaçak ürün girişleri,
- Alıcı ülkelerin dış ticaret politikaları ve rekabetin artması,
- Net ithalatçı olduğumuz ürünlerde tedarikçi ülkelerin ihracat yasağı koyması,
- Piyasa düzenleme mekanizmalarının yetersizliği,
- Geleneksel ihraç ürünlerinin tanıtılamaması ve rakip ülkelerin ürünlerine karşı patent gibi haklarla korunamaması.

H.Dudu, E.H.Çakmak, Ş.Saraçoğlu çalışmalarında, iklim değişikliğinin Türkiye ekonomisi üzerindeki muhtemel etkilerini ekonominin tamamını dikkate alan ve oldukça detaylı bir tarım sektörü olan bir Walrazcı Hesaplanabilir Genel Denge Modeli ile incelemişlerdir. H.Dudu, E.H.Çakmak, Ş.Saraçoğlu sonuçlarına göre, iklim değişikliği şokları, temel makroekonomik göstergeleri belirgin bir şekilde etkilemektedir. GSYİH’da önemli düşüşler olmaktadır. Ücretlerin genel seviyesi düşerken su da dahil olmak üzere diğer faktörlerin fiyatları artmaktadır. Tarımsal ürünlerdeki ticaret dengesi eksiye dönmektedir. Tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki artış tarımsal üretimle uğraşan hane halklarının refah seviyesini olumlu etkilerken, şehirlerde yaşayan hane halkları bundan olumsuz etkilenmektedir²¹¹.

5.4.2. Gıda Güvenilirliği İçin SWOT Analizi

Türkiye’de Gıda yasası paralelinde belirli bir kapasitenin üzerinde üretim yapan firmaların mevzuat gereği birkaç yıl içinde işletmelerinde HACCP uygulaması zorunluluğu getirilmiştir. Bu uygulama gereğince firmalarımız sanitasyon ve hijyen konularında yapılan uluslararası ticaret müzakerelerinde “ulusal temas noktası” konumunda olan TKB Koruma ve Kontrol Şube Müdürlüğü’nün yetkili birimlerince denetime tabi tutulacaklardır.

²¹¹ H.Dudu, E.H.Çakmak ve Ş.Saraçoğlu, "Climate change and irrigation in Turkey: A CGE approach" ,İktisat İşletme ve Finans, Cilt.25, Sayı. 286, (2010), ss. 9-33.

HACCP uygulamasının yaygınlaşması ise aynı zamanda uluslararası ticarete rekabet gücümüzün artmasına neden olacaktır. Bu yüzden geleceğe yönelik olarak, uluslararası ticarete kabul görmüş bir sistem olan HACCP'nin tüm işletmelere yönelik uygulanması hem iç pazar hem de dış pazarlar açısından gerekli görülmektedir²¹².

Gıda güvenilirliği için güçlü-zayıf yönler ve fırsatlar-tehditler için durum (SWOT) analizi aşağıdaki gibi özetlenebilir²¹³:

Buna göre, gıda güvenilirliği için güçlü yönler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- AB gıda ve gıda güvenilirliği mevzuatına uyum çalışmalarının devamlılığı,
- Veteriner kontrol ve araştırma enstitülerinin yeterli alt yapı ve yetişmiş eleman varlığı,
- Konular bazında önemli ölçüde akredite olmuş gıda ve yem laboratuvarlarının mevcudiyeti,
- HACCP vb. Gıda güvenilirliği sistemleri ile ilgili gıda kontrolörlerine yönelik eğitimin veriliyor olması,
- İyi hijyen kılavuzlarının yayımlanmaya başlanması,
- Güçlü bir mevzuatın olması,
- Uluslararası örgütlere üyelik,
- Merkezden taşraya uzanan güçlü bir denetim ve kontrol mekanizmasının varlığı,
- Denetim ve izleme programları, risk esasına dayalı kontrol sisteminin başlamış olması,
- Hayvansal ürün üreten işletmelerin sınısandırma çalışmalarına başlanması,
- Gıda tescil ve üretim izinleri yoluyla işletmelerin ve ürettikleri ürünlerin önemli ölçüde kayıt altına alınması,
- Türk gıda kodeksinin katılımcı bir yaklaşımla hazırlanmış, sistematığının yerleşmiş ve hazırlığının aynı yönde devam ediyor olması,

²¹² B.Türkekul, “AB’de Kümes Hayvanları ve Yumurta Ortak Piyasa Düzenleri ve Türkiye’nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi”, E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.), **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde (119-144), Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

²¹³ Kaynak ve Detaylı bilgi için bkz. : Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Stratejik Plan (2010-2014), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s.42

- Gıda ve yem kontrol ile denetim sisteminin ISO 17020'ye göre akreditasyon çalışmalarının başlamış olması,
- Bakanlığın ilgili diğer bilgi sistemleri ile entegre olmuş GGBS (gıda güvenilirliği bilgi sistemi)'nin kurulmuş olması ve pilot uygulamalara başlanması,
- RASSF (gıda ve yem hızlı alarm sistemi)'in uygulanmaya başlaması.

Gıda güvenilirliği için zayıf yönler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Uluslararası kuruluşlarla (WHO, FAO, JRC) gıda güvenilirliği stratejilerini geliştirme konusunda mevcut ilişkilerin yetersizliği,
- Tarım ve gıda sektörünün tam olarak kayıt altına alınamaması,
- Denetim ve kontrol için ayrılan bütçenin yetersizliği ve zorunlu tasarruf tedbirleri,
- Gıda güvenilirliği konusunda vatandaşın devlete güvensiz olması,
- Taşra teşkilat ağı yaygın olmakla birlikte branş mezunu teknik eleman sayısının yetersizliği ve eğitim aldıkları alanda görevlendirilmemeleri,
- GDO'lu ürünlerle ilgili mevzuat, personel ve altyapı eksikliği,
- Birincil üretim aşamasında hijyen uygulamalarında ve sisteminde eksiklik,
- Uygulamalı çalışmalarının eksikliği, ulusal gıda güvenilirliği araştırmalarının tek elden izlenememesi,
- İthalat işlemlerinin sürdürüldüğü gümrük merkezlerinin sayıca fazla olması nedeniyle belirli merkezlerde uzmanlaşmanın sağlanamaması,
- Risk değerlendirme biriminin olmaması.

Gıda güvenilirliği için fırsatlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Genç ve eğitimli, bilinçlendirmeye açık bir nüfusun varlığı ve bu konuda medyanın rolü,
- Gıda sektörünün tüketici taleplerini dikkate alması,
- Dünya pazarlarında kaliteli ve güvenilir gıda isteğinin sürekli artması,
- Teknolojik gelişmeler,
- AB'ye katılım süreci ve devam eden projeler,
- Ulusal strateji planının hazırlanıyor olması,

- Güçlü bir gıda üretim potansiyeli ve gelişen gıda sanayi,
- Yetişmiş genç ve dinamik işgücü,
- Gıda ve yem laboratuvarlarının akreditasyonuna devam edilmesi,
- Ulusal gıda referans laboratuvarının kurulması.

Gıda güvenilirliği için tehditler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Yerleşmiş olan tüketim ve satış alışkanlıklarının kolay değiştirilememesi,
- Kayıt dışı üretim yapan yerlerin mevcudiyeti ve coğrafi büyüklük nedeni ile kayıt dışı üretime devam edebilme olasılıklarının yüksek olması,
- Hizmet götürülen sektörün eğitim düzeyinin düşük olması yanında idari, teknik ve mali açıdan yetersiz olması, otokontrolün gereğince uygulanmaması ve bağlı bulundukları meslek odası, dernek vb. Kuruluşlarca yeterince bilgilendirilmemeleri,
- Tüketicinin bilgi eksikliği,
- İşletme sayılarının fazla ve küçük ölçekli olması,
- Tarım ve gıda sektörü arasında entegrasyon ve koordinasyonun kurulmamış olması,
- Sağlıklı içme suyu temini ve kanalizasyon sularının tarımsal sulamalarda kullanılması gibi alt yapı yetersizlikleri ve kişisel hijyene ilişkin eksiklikler,
- İşletmelerde izlenebilirliğin sağlanamaması,
- Sınır kontrollerine ilişkin yetersizlikler.

5.4.3. Bitki ve Hayvan Sağlığı İçin SWOT Analizi

Günümüzde halen bir tarım ülkesi olma niteliğini koruyan Türkiye’de hayvancılık sektörü bitkisel üretimden sonra ikinci konumda kalmasına karşın, stratejik önemi olan bir sektördür. Türkiye’nin AB’nin Ortak Tarım Politikasına uyum sağlayabilmesi için Türkiye’nin tarımını alt sektörler itibariyle geliştirmesi, hayvancılığı gelişmiş AB’ne karşı, hayvancılık sektörünü alt dalları itibariyle rekabet eder bir konuma getirmesi gerekmektedir²¹⁴.

²¹⁴ G.Saner ve F. Çukur, “AB’de Sığır/Dana Eti ve Koyun/Keçi Eti Ortak Piyasa Düzenleri ve Türkiye’nin Uyumunu Açısından Değerlendirilmesi”, E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.), **Türk Tarım Politikasının Avrupa**

Bitki ve hayvan sağılığı için **güçlü**-zayıf yönler ve fırsatlar-tehditler için durum (SWOT) analizi aşağıdaki gibi özetlenebilir²¹⁵:

Bitki ve hayvan sağılığı için güçlü yönler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Hayvan sağılığı ve bitki sağılığı mevzuatının varlığı,
- Veteriner ve bitki sağılığı veri tabanının mevcudiyeti,
- Hayvan ve bitki sağılığı alanında bir kısmı akredite olmuş yeterli alt yapı ve yetişmiş
- Eleman barındıran tüm ülkeye hizmet verebilecek kapasitede referans ve bölgesel laboratuvarların mevcudiyeti,
- Uluslararası kuruluşlara üyelik (OIE, FAO, EPPO, IOBC),
- Yeterli deneyim ve bilgi birikimini içeren mesleki alt yapının olması,
- Kamuda araştırma altyapısının bulunması,
- Veteriner sınır kontrol noktalarının yeniden görev ve sorumluluklarının belirlenerek alt yapı çalışmalarının bitirilmek üzere olması,
- Zirai karantina yönüyle sınır kontrol noktalarında gelişmiş laboratuvarların kurulmuş olması,
- Stratejik ürünler için zirai mücadele yöntemlerinin geliştirilmiş olması,
- Serbest veteriner hekimlerden yararlanılabilmesi.

Bitki ve hayvan sağılığı için zayıf yönler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Kalifiye eleman yetersizliği ve var olan uzmanların da uzmanlık alanı dışında çalışmaları,
- Bakanlık ile üniversiteler arasında işbirliğinin yetersiz olması,
- Bitki ve hayvan hastalıkları eradikasyon çalışmalarına gerekli ve sürekli desteğin sağlanamaması,
- Bitki sağılığının sadece kimyasal mücadele olarak görülmesi, biyolojik mücadele ve entegre mücadeleye önem verilmemesi,
- Bitki sağılığı ile ilgili kontrol ve yaptırımların yetersiz olması,
- Pestisit ve atık depolama tesislerinin bulunmaması,
- Birincil üretim aşamasında hijyen uygulamalarında ve sisteminde eksiklik,
- Birincil üretim aşamasında kamu tarafından denetim ve kontrolün yetersiz olması,
- Hayvan hastalık ve zararlıları ile mücadele için ihtiyaç duyulan bütçenin yetersiz olması,

Birliğı Ortak Tarım Politikasına Uyumu içinde (95-106), Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

²¹⁵ Kaynak ve Detaylı bilgi için bkz. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Stratejik Plan (2010-2014), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s.44

- Bazı hastalıklara yönelik teşhis alt yapısı ve personel yetersizliği,
- Kamuda yetersiz personel istihdamı ve istihdam edilen personelin iller arasında dengesiz dağılımı,
- Çiftlik hayvanlarının refahına yönelik mevzuatın yetersizliği,
- Hayvan hareketlerinin kontrolünde yetersizlik,
- Hayvan kayıt sisteminin ülke genelinde tamamlanmamış olması,
- Hayvan sağlığı konusunda yayınların yetersiz olması,
- Yol ve pazar kontrollerinin yetersizliği,
- Hayvancılık işletme ölçeklerinin küçük olması nedeniyle yeterli sağlık ve refah hizmetlerinin götürülememesi,
- Kaçak hayvanlar için karantina merkezlerinin olmaması,
- Geliştirilmiş zirai mücadele yöntemlerine çiftçi tarafından yeterince uyulmaması,
- Uzun mesafeli hayvan nakillerinde hayvan refahı için gerekli dinlenme merkezlerinin olmaması.

Bitki ve hayvan sağlığı için fırsatlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Hayvan sağlığında Türkiye'nin bölgesinde ürün ve hizmet sağlayıcı potansiyeli,
- AB müktesebatına uyum,
- Doğal yapısı ciddi tahribatlara uğramamış alanların mevcut olması,
- Hayvan sağlığı sigortasının güçlendirilmesi,
- Dtö anlaşması gereği bitki ve hayvan sağlığının korunmasıyla ilgili düzenlemeler,
- İyi tarım uygulamalarındaki gelişmeler,
- Kaliteli, hibrit, hastalıklara dayanıklı ve sertifikalı tohumların kullanımının yaygınlaşması,
- Artan nüfus nedeniyle gıda güvenliği ve gıda güvenilirliği açısından bitki ve hayvan sağlığının korunmasının en önemli unsur haline gelmesi,
- Hayvan hastalıklarına karşı aşı ve biyolojik madde üretiminde kamu ve özel sektördeki
- Gelişmeler,
- Su ürünleri yetiştiriciliği ve tüketimindeki artış eğilimi,
- Büyük ölçekli ticari hayvan yetiştiriciliğindeki artış,
- Özel hayvan hastalık teşhis laboratuvarlarındaki artış.
- Genç ve eğitimli, bilinçlendirmeye açık bir nüfusun varlığı ve bu konuda medyanın rolü,
- Gıda sektörünün tüketici taleplerini dikkate alması,
- Dünya pazarlarında kaliteli ve güvenilir gıda isteğinin sürekli artması,
- Teknolojik gelişmeler,
- AB'ye katılım süreci ve devam eden projeler,
- Ulusal strateji planının hazırlanıyor olması,
- Güçlü bir gıda üretim potansiyeli ve gelişen gıda sanayi,

- Yetişmiş genç ve dinamik işgücü,
- Gıda ve yem laboratuvarlarının akreditasyonuna devam edilmesi,
- Ulusal gıda referans laboratuvarının kurulması.

Bitki ve hayvan sağlığı için tehditler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Çevre ülkelerden güvenilir olmayan ürün ve materyal girişi,
- Denetim ve kontrollerdeki yetersizlikler ile kaçak hayvan hareketleri ve girişleri,
- Gümrük kapılarında yürütülen karantina ve kontrollerde yaşanan güçlükler,
- Türkiye'nin doğu komşularından hayvan hastalıklarının yayılma riski,
- Köy tavukçuluğu uygulamalarının entansif üretim işletmelerini tehdit etmesi,
- Salgın hastalıkların yayılma hızının artması,
- Mezbahaların alt yapılarının yetersiz olması,
- Ruhsatlı hayvan pazarlarının yetersizliği,
- Yaban hayatındaki hastalıklar,
- Pestisitler ve gıda katkı maddelerinden kaynaklanan insan ve hayvan sağlığı için tehlikelerin artması,
- Kontamine gıdalar ve yemlerin piyasaya sürülmesinin hayvan sağlığını olumsuz etkilemesi,
- Entansif tarıma paralel olarak ortaya çıkabilecek bitki ve hayvan sağlığının bozulması,
- Küresel ısınma nedeniyle zararlı popülasyonundaki artış,
- Kimyasalların yanlış kullanımından dolayı tarım ürünlerindeki kalıntılar ve çevre kirliliği,
- Veteriner ve ziraat fakültelerinin sayıca fazla olmasının eğitim kalitesine etkisi,
- Doğal ekosistem dengesindeki bozulmalar,
- Kayıt dışı üretim ve tüketim,
- Yüksek girdi maliyetleri,
- Üreticilerin bilinçli ve eğitilmiş olmaması,
- Yasal düzenlemelerin hızlı yapılamaması

B.Gülçubuk, N.-A. Baykal²¹⁶ çalışmalarında, kırsal alanda yoksulluk konusunu ve kırsal alanda yoksulluğun azaltılmasında hayvancılığın ve hayvansal ürün işleyen KOBİ'lerin rolünü incelemişlerdir B.Gülçubuk, N.-A. Baykal'e göre, önemli bir nüfus grubu giderek yoksullaşmakta veya kentlere göç ederek yeni yaşam maceralarına

²¹⁶ B.Gülçubuk, N. A. Baykal, "Türkiye'de Kırsal Alanda Yoksulluğun Azaltılmasında Hayvancılığın ve Hayvansal Ürün İşleyen KOBİ'lerin Rolü", **İktisat İşletme ve Finans, İnceleme- Araştırma**, (Eylül 2004), ss.77-89.

sürüklenmektedir. Türkiye’de küçükbaş hayvan varlığının en fazla olduğu Doğu Anadolu Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde “yoksul birey oranı” sırasıyla %25.0 ve %24.0’dür. Kırsal ekonomik yapının önemli bir parçası durumunda olan hayvancılık sektörü, özellikle bu sektörü meydana getiren işletmelerin ölçekleri, yapıları, üretim süreçleri ve kuruluş yerleri açısından kendi bünyelerinde birçok farklılıklar göstermektedir. Avrupa Birliği’ne girme çabasında olan Türkiye’de, hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) daha aktif, verimli ve üretken hale gelmesi kırsal kalkınma ve özellikle de yoksulluğun azaltılması açısından önem taşımaktadır.

Hayvan sağlığı ile ilgili olarak; Türkiye, AB müktesebatı doğrultusunda idari ve kontrol kapasitesinin oluşturulmasına yönelik çabalarını yoğunlaştırmalı ve hayvan hastalıklarının kontrolüne ilişkin durumu iyileştirme çalışmalarını sürdürmelidir. Özellikle, teşhis ve test metotlarında Avrupa Birliği standartlarının tesis edilmesi, veteriner laboratuvarlarının analiz kapasitesinin artırılması ve bu laboratuvarların akreditasyonunun sağlanması gerekmektedir. Aşıların kalite kontrolü, üretimi ve dağıtımı mekanizmaları güçlendirilmelidir. OIE A Listesi’nde yer alan hastalıklar için acil eylem planları hazırlanmasına ilişkin çalışmalar tamamlanmalı ve test edilmelidir. Hastalık izleme ve eradikasyon programları ve epidemiyolojik kapasite güçlendirilmeli, bunların kapsamı, teçhizatın teknolojik düzeyinin artırılması ve veterinerler ile diğer personelin eğitimi yoluyla genişletilmelidir²¹⁷.

5.4.4. Kırsal Kalkınma İçin SWOT Analizi

Kırsal kalkınma için güçlü-zayıf yönler ve fırsatlar-tehditler için durum (SWOT) analizi aşağıdaki gibi özetlenebilir²¹⁸:

Buna göre, kırsal kalkınma için güçlü yönler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Avrupa Birliği’ne tam üyelik doğrultusunda kaydedilen gelişmeler,
- Kırsal kalkınma desteklerinin bütçedeki payının artması,
- Bölgesel ve kırsal kalkınma proje deneyimleri,

²¹⁷Türkekul, ss. 119-144.

²¹⁸ Kaynak ve Detaylı bilgi için bkz. : Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Stratejik Plan (2010-2014), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s.47

- Taşra teşkilatının yaygınlığı,
- Çeşitlilik sergileyen geleneksel zanaat ve el sanatları konusunda bakanlığın verdiği eğitimler,
- Kırsal kalkınmayı destekleme kurumunun kurulması,
- KÖYDES projesi,
- Kırsal kalkınma destekleri ile kırsal sanayinin ve tarım dışı istihdamın desteklenmesi,
- 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun varlığı,
- Örgütlenme konusunda yeterli bilgi birikiminin olması.

Kırsal kalkınma için zayıf yönler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Tarıma ve kırsal alana özgü veri tabanının ve envanter bilgilerinin yetersizliği,
- Kırsal kalkınma sürecine stk'ların etkin bir şekilde dahil edilememesi,
- Özellikle uluslararası kaynaklara dayalı, kırsal kalkınma çalışmalarında, konu uzmanı bulmadaki güçlükler,
- Tarımsal eğitim ve yayım hizmetlerinin, günün koşullarına göre yenilenememesi,
- Uluslararası gelişmelerin zamanında ve yeterince takip edilememesi,
- Kalite ve standartlara uyum konusunda güçlükler,
- Tarım-sanayi entegrasyonu ve pazarlama faaliyetlerinde etkinlik sorunları,
- Kırsal alana hizmet götüren kamu kuruluşları arasındaki koordinasyon yetersizliği.

Kırsal kalkınma için fırsatlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Üreticilerin tarımsal sigorta uygulamalarına ilgi göstermesi,
- Özel sektörün, kırsal alanda yatırım yapma eğiliminin artması ve buna yönelik teşvikler,
- Tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi için coğrafi konum itibariyle uluslararası pazarlara yakınlık,
- Bazı bölgelerimizde tarım-sanayi entegrasyonunun önemli gelişme göstermesi,
- AB ve uluslararası kaynaklı fonlara erişebilirlik,
- Dünyada gıda fiyatlarındaki artış eğilimi,

- Tüketici bilincinin gelişmesi ve sağlıklı, kaliteli ve organik ürünlere olan talebin artması,
- İç ve dış talebe dayalı olarak gıda sanayinin gelişmesi,
- Kırsal turizme artan talep,
- Yaygın üretici örgütlenmesi ve stk yapılanması,
- Tarımsal üretim potansiyelinin zenginliği ve ürün çeşitliliği,
- Marka olabilecek yöresel ürün çeşitliliği,
- Üretim, haberleşme ve bilişim teknolojilerinin giderek gelişmesi,
- Şora ve fauna zenginliği, çevre kirliliğinin az olması ve organik tarım potansiyelinin bulunması,
- Üretici örgütlerinin, tarımsal sanayiye olan eğilimleri.

Kırsal kalkınma için tehditler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Küresel mali krizlerin ve iklim değişikliğinin etkileri,
- Uluslararası politikaların ve yaptırımların etkileri,
- Dünyada enerji, hammadde ve diğer girdi fiyatlarının yükselmesi,
- Sermaye birikimi eksikliği ve mali kaynak yetersizlikleri,
- Tarım ve orman alanlarının amaç dışı kullanılması,
- Kırsal istihdamın ve gelir kaynaklarının ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetlere dayanması, tarım sektöründe gizli işsizlik ve kayıt dışılığın yaygınlığı,
- Üretimin doğal koşullara bağımlılığı ve verim düşüklüğü,
- Orman köyleri başta olmak üzere, kırsal yerleşimlerde yoksulluğun yaygın olması,
- Kırsal altyapı yetersizlikleri, mevcut altyapının modernizasyon ihtiyacı,
- Doğal kaynakların koruma-kullanma dengesi ile ilgili sorunlar,
- Toprak kalitesinin düşüklüğü, engebeli yapı nedeniyle erozyonun yaygınlığı, toprak kaynaklarının kabiliyetlerine uygun kullanılmaması,
- Yerleşim birimlerinin sayıca fazla, plansız, dağınık ve küçük olması,
- Genç ve nitelikli işgücünün kırsal alanlardan göçü,
- Genel eğitim düzeyinin düşük olması,
- Geleneksel davranış eğilimleri ve üretim alışkanlıkları,
- Kadın üreticilerin örgütlenmesinin yetersizliği,

- Kırsaldaki tarım dışı potansiyelin değerlendirilememesi,
- Küçük ölçekli aile işletmelerinin pazar – sanayi entegrasyonuna katılmalarının güçlüğü.

Tarımsal üretim ve pazarlama sistemleri günümüz koşullarına ayak uydurmaya çalışmaktadır. Çünkü tarımsal ürünlerin üreticiden tüketiciye ulaştırılması büyük problem teşkil etmektedir. Tarımsal kooperatifler, üyelerinden aldıkları ürünleri işleyerek ya da işlemeyen satışını gerçekleştiren ve üyelerine bu yolla yarar sağlayan kuruluşlardır. Son yıllarda tedarik zinciri, dağıtım kanalları ve lojistik yönetimi alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu yönlerini güçlendiren işletmeler, rekabette başarı sağlamışlardır. Tarımsal kooperatifler de tedarik zinciri, dağıtım kanalları ve lojistik yönetimi alanlarındaki gelişmelerden yararlanarak, piyasada varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır²¹⁹.

5.4.5. Kurumsal Kapasite İçin SWOT Analizi

Kurumsal kapasite için **güçlü**-zayıf yönler ve fırsatlar-tehditler için durum (SWOT) analizi aşağıdaki gibi özetlenebilir²²⁰:

Buna göre, kurumsal kapasite için güçlü yönler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Ülke çapında yayılmış, yerinde hizmet veren teşkilat yapılanması,
- Karar alma sürecinde paydaş görüşlerine yer veren katılımcı yönetim anlayışına önem verilmesi,
- Tecrübeli, dinamik ve akademik kariyerli personel varlığı,
- Genel anlamda kapsamlı mevzuat varlığı,
- Bakanlığın bilişim teknolojilerini benimsemiş olması ve buna ilişkin bilişim alt yapısının bulunması,
- ÇKS, TÜRKVET gibi kapsamlı veri tabanlarının olması,
- “mükemmeliyet merkezleri” ağını tesis etmek için uzmanlaşma esasına dayalı ihtisas merkezlerinin araştırma enstitülerinde kurulmaya başlanmış olması,
- Dünyanın sayılı gen bankalarından birinin ülkemizde bulunması,
- Araştırma, eğitim ve yayım hizmetleri konusunda gelişmiş teknik ve kurumsal alt yapının olması.

²¹⁹ N. Bilgin ve R.Kaynak, "Tarımsal Kooperatif - Bayi İlişkileri ve Lojistik Yeteneğin Ara Değişken Olarak Bayi Performansına Etkisi", **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt.24, Sayı. 276, 2009, ss.74-97.

²²⁰ Kaynak ve Detaylı bilgi için bkz. : Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Stratejik Plan (2010-2014), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010, s.50

Kurumsal kapasite için zayıf yönler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- İnsan kaynakları planlamasının etkin olarak yapılmaması,
- Genel idari ve teknik ara eleman eksikliği,
- Liyakate yeterince önem verilmemesi ve kariyer uzmanlık sisteminin olmaması,
- Kurum içi ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına göre ücret dengesizliği,
- Hizmet içi eğitimin yetersizliği,
- Kurumda çalışanların aidiyet duygularının yeterli seviyede olmaması,
- Personelin yabancı dil seviyesinin düşük olması,
- Mevcut bilişim kapasitesinin etkin kullanılamaması,
- Toplanan verilerin çoğunlukla idari amaçlı kullanılması ve bilgiye dönüşümünde analitik çalışmaların yetersizliği,
- Veri tabanının ve envanter bilgilerinin yetersizliği,
- Proje hazırlama, programlama ve uygulama konusunda yetersizlik,
- Mevcut bütçe imkânlarından etkin ve verimli bir şekilde yararlanılamaması,
- Ar-Ge kaynak kullanım etkinliğinin düşük olması,
- Üniversitelerde ve araştırma enstitülerinde üretilen tarımsal bilgi ve teknolojilerin çiftçilere yeterli oranda iletilememesi ve benimsetilememesi,
- Tarımsal eğitim ve yayımda bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerden yeterince yararlanılamaması,
- Ar-Ge’de çalışacak nitelikli personelin yetiştirilmesi ile ilgili sürdürülebilir bir “araştırmacı yetiştirme programının” olmaması,
- Çks ve türkvat arasında fonksiyonel bir entegrasyonun sağlanamaması,
- Tarımsal desteklerin orta ve uzun vadeli etkilerinin tespit edilmesine yönelik çalışmaların yetersizliği,
- Entegre idare ve kontrol sisteminin kurulamamış olması.

Kurumsal kapasite için fırsatlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde bakanlığın öncelikli bakanlıklar arasında olması ve global anlamda sektörün stratejik öneminin artması ile birlikte kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik çalışmaların hız kazanması,
- Uluslararası kaynak ve fonların kapasite geliştirmede kullanım imkânları,
- Etkin bir kamu yönetim anlayışını benimsenmiş olması,
- Bilgi teknolojileri yardımıyla tarımsal üretim sistemlerinin gelişmesi,

- Bilgi teknolojilerine ilginin artması,
- Ar-Ge'ye ayrılan kamu kaynaklarının giderek artması,
- Özel sektörün Ar-Ge'ye olan ilgisinin artması,
- Ulusal ve uluslararası düzeyde eğitim imkânlarının artması.

Kurumsal kapasite için tehditler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Üreticilerin mesleki eğitim ve gelir düzeyinin arzulanan düzeyde olmaması,
- Tarımsal envanter ve kayıt sisteminin arzu edilen seviyede olmaması,
- Bölgeler arasında ve bölge içinde gelişmişlik farkının yüksekliği,
- Üreticilerin geleneksel davranış özellikleri,
- Tarıma ayrılan bütçe kaynaklarının sınırlı olması,
- Tarımla ilgili mesleki eğitim veren eğitim kurumlarının eğitim kalitesinin düşüklüğü,
- Araştırma ve teknolojik kalkınmada özel sektör payının düşük olması,
- Üreticilere yönelik bakanlık ve ilgili kurumlar dışında yapılan yanlış bilgilendirme ve yönlendirmeler,
- Eğitim eksikliğinden kaynaklanan iletişim, eşgüdüm ve kaynak kullanımı sorunları,
- STK'ların ve meslek kuruluşlarının eğitim ve yayım çalışmalarında yeterince yer almaması.

İşlevsel olarak etkin bir şekilde örgütlenmedikçe, tarım sektörünün sorunlarının kalıcı olarak çözülmesi mümkün görülmemektedir. Türkiye'de bu amaçla kurulmuş üretici birlikleri yanlış politikalar nedeniyle kendilerinden beklenen işlevleri yeterince yerine getirememiştir. Bu nedenle, üretici birliklerinin yeniden yapılandırılması amacıyla başlatılan sürecin yeniden gözden geçirilerek bir an önce tamamlanması gerekmektedir. Bunların yanında, birliklerin üreticileri yönlendirebilmek açısından mala dayalı vadeli işlem piyasalarının açılmasına paralel olarak, ürün alış fiyatlarını vadeli piyasa fiyatlarını baz alarak belirlemeleri mümkün olabilecektir²²¹.

²²¹Abay, ss. 27-41.

5.5.Tarımın Rekabet Gücünü Yükseltmek İçin Politika ve Stratejiler

Avrupa Birliği üyeliğine hazırlık çalışmaları arasında Türkiye'nin en fazla sorunlarla karşılaşacağı sektörlerin başında tarım sektörü gelmektedir. Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası ile yüksek küresel rekabet gücü sahip tarım sektörüne uyum sağlamak için önemli adımlar atılması gerekmektedir. Ortak Tarım Politikası uyumu için prodüktivist bir yaklaşımla konvansiyonel tarım zemininde gerçekleştirilecek bir dönüşüm ülkenin bekası açısından muazzam risk taşımaktadır²²².

Türk tarım sektörünün AB'ne yapısal uyumu ve sektörün rekabet gücü, ilk müzakere görüşmelerinden itibaren sürekli olarak tartışma konusu olmaktadır. AB ile başlayan müzakere süreciyle birlikte Türk tarımının AB Ortak Tarım Politikaları'na (OTP) uyumu ön plana çıkan sorunlar arasında yer almaktadır. Sanayi ve hizmet sektörlerine doğrudan ya da dolaylı olarak üretim faktörü sağlaması açısından da oldukça önemli olan tarım sektörü, dış ticaret yolu ile elde edilen döviz gelirinün ülkenin sanayi üretimini geliştiren ithal yatırım ve ara malları satın alınmasına da önemli katkılar sağlamaktadır²²³.

Küresel rekabet gücündeki sürekli değişim, dünya ekonomisinde tarım sektöründeki, dönüşüm, modernleşme ve üretim desenindeki değişikliği beraberinde getirmektedir. Ülkede ve dünyada yeni pazar nişleri aramak, bulmak ve ürün farklılaştırması önem kazanmaktadır. Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması'yla bu baskı altına girmiştir. AB'ye girmek bu baskının azami düzeye çıkmasını kaçınılmaz hale getirecektir²²⁴.

Türk tarımının OTP'ye uyumu Türkiye tarımını, ekonomisini, sosyal yaşamını köklü bir şekilde etkileyecektir. Türk tarımının OTP'ye uyumu üretici refahını olumsuz şekilde etkileyecektir. Tüketiciler ise, özellikle hayvansal ürünlerde, daha ucuz, daha kaliteli ve daha bol tarım ürünü tüketecek, refahları artacaktır. OTP'nin liberalleşme

²²² Aktar ve Ananias, ss. 26-32.

²²³ Orhan Çoban, Ayşe Esra Peker ve Yeşim Kubar, "Türk Tarımının Avrupa Birliği Ülkeleri Karşısındaki Sektörel Rekabet Gücü", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(10), Sayı: 20, 247-266, 2010, s.249

²²⁴ Çakmak ve Akder, ss. 24-26.

gönünde değişiklik göstermesi bu etkileri daha belirgin kılacaktır. Tarım ürünlerinin ihracat ve ithalatı artacaktır. Ancak, ithalat artışı daha yüksek olacak, Türkiye tarım ürünlerinde ithalatçı ülke konumuna gelecektir. Türk tarımının OTP'ye uyumu AB bütçesine kayda değer bir yük getirmeyecektir, başka bir ifade ile Türk çiftçisi OTP'nin mali olanaklarından ciddi bir yarar sağlayamayacaktır. Ancak, kırsal, yapısal ve bölgesel fonlar mali destek sağlamada, Türk çiftçisi için daha önemli olabilecektir²²⁵.

Türkiye ekonomisi tarım sektörünü, Avrupa Birliği istediği için değil çağdaş normlara ulaşmak için, Türk Tarımını Rekabete açık, Kalite odaklı ve Sürdürülebilir niteliğe dönüştürme zorunluluğu vardır. Çünkü hedef, Avrupa Birliği'nden ziyade Avrupa Birliği standartlarını yakalamaktır. O halde, üyelik olmasa bile, tarımımız bazı önemli iyileştirmeleri gerektirmektedir. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası tarım sektörünün sürdürülebilir küresel rekabet gücünü yükseltmesi için itici bir ivme olarak görülmelidir²²⁶.

Türk tarımının rekabet gücünün yükseltilmesi sadece OTP'ye uyum için değil, küreselleşme çerçevesinde, serbest ticaretin giderek daha egemen olacağı dünya tarımına uyum için de zorunludur. Aksi takdirde, Türk tarımı, gerek AB gerek dünya tarımı karşısında ciddi bir rekabet sorunu yaşacak, tarım kesimi kısa dönemde telafisi imkânsız yaralar alacaktır. Türk tarımı, uzun dönemde, yukarıda belirtilen iyileştirmelerin sağlanması ile ancak, AB ve dünya tarımı ile belirli bir rekabet gücüne ulaşabilecektir. Topluluğa aday diğer ülkeler için oluşturulan SAPARD benzeri bir uygulamanın, Türkiye için de hızla gerçekleştirilmesi, Türk tarımının OTP'ye uyumunu kolaylaştırıcı bir unsur olabilecektir²²⁷.

Türk tarım sektörünün Avrupa Birliği ülkeleri karşısındaki rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi yardımıyla analiz sonucunda, Türkiye'nin meyve- sebze, şeker-bal ve şeker hammaddesi ürün grupları ticareti yüksek rekabet gücüne

²²⁵ Ertuğrul, ss. 3-8.

²²⁶ E.İşıkli, "Türk Tarımı AB Tarımına Nasıl Uyar?", E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.), **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde (75-78), Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

²²⁷ Ertuğrul, ss. 3-8.

sahipken canlı hayvan ürün grubunda ise oldukça düşük reka-bet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir²²⁸.

Türk tarım sektörünün uluslar arası rekabet gücünü etkileyen unsurlar şu şekilde sıralanabilir²²⁹:

- Üretimde mevcut olan alt yapı sorunları
- Miras Hukuku (arazi bölünmesi)
- Etkin tarım sigortası
- Kamu kaynaklarının yetersizliği
- Eğitim
- Sertifikalı tohum üretiminin yaygınlaştırılması
- Sözleşmeli tarım
- Hammadde sanayi entegrasyonu
- İyi tarım teknikleri
- Kamuda yetişmiş teknik personelin aynı konuda sürekliliğinin sağlanması (uzmanlaşma)
- Gerek kamu gerekse özel sektör kuruluşlarının görev alanlarıyla ilgili güçlü alt yapıya sahip, hızlı hareket edebilen yapıya dönüştürülmesi
- Tarımsal altyapı fonlarının etkin kullanılması

OTP'ye uyumda en önemli yere sahip olan ve AB tarım işletmeleri ile serbest piyasa koşullarında rekabete girecek olan Türk tarım işletmelerinin yapısının güçlendirilmesi, Türk tarımının OTP'ye uyumunda en önemli unsurdur. Tarım işletmelerinin yapısında ve kırsal ve tarımsal alt yapıda gerekli iyileştirmeler

²²⁸ Çoban, Peker ve Kubar, s. 247-266,

²²⁹ Kesbiç, Y., Baldemir, E. ve Doğan, S., 2005. "Rekabet Gücü Ölçümü ve Önemi : Türk Tarım Sektörü İçin Bir Analiz", Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 26 - 27 Mayıs 2005, http://www.kafkas.edu.tr/duyurular/web_katalog/hayvancilik_kat1/tarimiktanaliz.pdf (20.12.2012), s.4

Ayrıca Bkz. F. Özağ, F. Öztürk, S.Kaya, " Türkiye Tarım Sektörünün Avrupa Birliği (AB) Tarım Ürünleri Karşısındaki Uluslararası Rekabet Gücü (URG) " IV ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresinde (13-16 Eylül 2000)

Zelal Kotan, Serdar Sayan, "Türk İhraç Ürünlerinin AB Pazarında Güney Doğu Asya Ülkelerine Karşı Rekabet Gücünün Analizi: 1990-99", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 44-46, Cilt: 14, Kış 2003

gerçekleştirmeden, teknolojinin verimli bir şekilde kullanımı ve etkin bir tarım politikası uygulanması imkânsızdır. Türk tarımı, gerek OTP'ye gerek serbest ticaretin giderek egemen olacağı dünya tarımına uyum için bu yönde yapılacak desteklemeler ile güçlendirilmeli ve kendi ayakları üzerinde durabilecek bir yapıya kavuşturulmalıdır. Aksi halde, Türk tarımı ve Türkiye gelecekte çok ciddi sorunlar ile karşılaşabilecektir²³⁰.

Türkiye ekonomisi tarım sektöründe küresel rekabet gücü artırmaya yönelik politikalar geliştirirken Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası kurallarının da etkilerini gözetmek zorundadır. Türkiye'de tarımsal faaliyetlerin piyasalaştırılması süreci, esas olarak Tarımsal Reform Uygulama Projesi reformlarıyla başlamıştır. Söz konusu reform çalışmalar incelendiğinde; amaçlarının tarımsal ticaretin serbestleştirilmesi ilkesini öngören Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ile tutarlı olduğu görülmektedir. Rekabet Kurumu tarım reformu ile başlayacak dönemde rekabet politikasını, tarım politikasının bir parçası olarak görmektedir. Nitekim Kurum, reform sürecine, uzmanlık sahasına ilişkin konularda görüş bildirerek katılmıştır. Önümüzdeki dönemde Rekabet Kurumu'nun tarım politikalarının uygulanması sürecinde daha fazla rol alacağı ileri sürülebilir²³¹.

Türkiye ekonomisinin tarım sektöründe karşılaştığı sorunları, Çakmak²³² genel olarak şu şekilde ifade etmiştir. Toprak piyasasının doğru dürüst çalışmamasını, krediye ulaşma mekanizmasındaki yetersizlikler ve sorunları, biyoteknolojik gelişmelerden yeterince yararlanılmaması, verimliliğin iyileştirilememesi, tarımsal işletme, çiftlik ve arazilerin ölçeklerindeki küçüklük, tarımda kalan istihdam edilen nüfusun eğitim düzeyinin oldukça yetersiz olması, bilgi temelli bir tarımsal dönüşümün yapılamaması, tarımda geleneksel ve modern olmak üzere önemli bir ikili yapının olmasını, tarım da %100 ticarete tabi olan mallar üreten bir sektör olduğu için, döviz kurunun değerli olması durumunda ihracatta sıkıntıların yaşandığını, vurgulamıştır.

²³⁰ Ertuğrul, ss. 3-8.

²³¹ Gökdemir, ss. 101-103.

²³² Ali Bilge ve Erol Çakmak, "Dünyada Tarım Sektörü ve Dünya Ticaret Örgütü'nün İşlevi", **İktisat İşletme ve Finans Söyleşi**, (Haziran 2006), ss. 5-12.

Türkiye ekonomisinin tarım sektöründe temel sorunlardan bir diğeri, tarım sektörünün çiftlik düzeyinde, kaynaklarını, üretimini, kalitesini, üretim sürecini, ayrıntılı ve dökümlü olarak, çok ciddi, doğru ve güvenilir olarak kayıt altına alınması ihtiyacıdır. Verilerin, doğru ve güvenilir olması, tarım sektörüne kaynak aktarımını da kolaylaştıracaktır. Özellikle, kırsal kalkınma, toprak dağılımı, veterinerlik çalışmaları, bitki sağlığı, ürünlerin kalite standartları, pazarlama konuları öne çıkarılarak, uyum öncesi kayıt altına alınmalıdır. AB ile kıyaslamalı şekilde değerlendirilmelidir²³³.

Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün temel yapısal sorunu kullandığı üretim faktörleriyle ilgilidir. Bunlardan birincisi, bol ama kalitesi, eğitimi çok düşük işgücüdür. İkincisi, yok denecek kadar yetersiz sermayedir. Üçüncüsü ise, bol ama doğal verimliliği düşük topraktır. Bu amaç için ayrılacak kaynaklarla ve çabalarıyla rekabetçi bir konuma gelecek işletmeler Türkiye'nin gelecekteki tarım sektörünü oluşturacak. Türkiye'nin tarımsal yapı sorunu kullandığı üretim faktörleriyle ilgili. Sektörden rekabetçi olması için üretilen ürünlerin ve diğer sektörler için üretilen girdilerin kalitesini artırması bekleniyor. Düşük maliyet ama kaliteli üretim için eksik sermayenin (teknoloji) tamamlanması, verimli işgücü, doğru üretim miktarı (işletme büyüklüğü) gerekiyor. Bunun pazarlama kolaylığı ve altyapı yatırımlarıyla desteklenmesi kaçınılmaz. Bunlara olabildiğince yaratıcı teknik ilerleme ve yerel avantajların kullanımı eklenmeli. Kurumsal altyapının başlıca unsurlarını mülkiyet yapısı, tarımsal finans, tarımsal araştırma ve yayım, bilgi sistemi oluşturmaktadır. Önceliklerin başına tarımda kurumsal altyapı konulabilir. Kurumsal altyapının başlıca unsurlarını mülkiyet yapısı, tarımsal finans, tarımsal araştırma ve yayım, bilgi sistemi oluşturmaktadır. Mülkiyet hakkından kastedilen toprağın sahibinin belli olmasıdır. Sahibi belli olsa bile çok parçalı ve çok hisseli olması, hem üretim koşullarını hem de toprak piyasasının işlemlerini önlemektedir. Kadastro çalışmalarının büyük oranda tamamlanmış olması piyasanın çalışmasına yardımcı olabilir, ancak çok hisselilik alım-satım maliyetini hala yükseltebilir²³⁴.

²³³ E. Oktay, "Türkiye Tarımı ve AB Uyumu", E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.), **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde (145-147), Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

²³⁴ Çakmak ve Akder, ss. 24-26.

Türk tarımının OTP'ye uyumu durumunda, Türkiye; tarım işletmelerinin yapısındaki bozukluk, teknoloji kullanımındaki yetersizlik, düşük verimlilik gibi sorunlara bağlı olarak doğal kaynakları nedeniyle üstün durumda olduğu ve meyve-sebze, tütün, pamuk gibi, yopluluk tarımını tamamlayıcı nitelikte olabilecek ürünler dışında, çoğu tarım ürününde, özellikle büyükbaş hayvancılıkta Topluluk ile rekabet edemeyecektir. Tarımsal üretimde ve üretici gelirlerinde beklenen artış sağlanamayacak, hatta azalmalar ortaya çıkabilecektir. Ayrıca Türkiye çoğu stratejik tarım ürününde dışa bağımlı bir hale gelecektir. Bu nedenle Türkiye, özellikle verimlilik ve rekabet gücünün artmasına imkân verecek, etkin teknoloji kullanımı, kırsal ve tarımsal alt yapının ve tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi gibi tarım ürünleri fiyatlarının-maliyetlerinin Topluluk fiyatlarına yaklaştırılmasına imkân verecek politikalarına ağırlık vermelidir²³⁵.

Rekabet gücünü artırmak, tarımda fiyat oluşumunu giderek piyasalara bırakmayı zorunlu kılıyor. Bu sürecin de sorunsuz gelişeceğini düşünmek yanıltıcı olabilir. Küreselleşmeyle, dış korumaların uluslararası anlaşmalarla ne kadar aşağı doğru çekilmişse, özellikle geçimlik ve yarı-geçimlik işletmeler tutunabilmek için, rekabet güçlerini en az bu düşüşü karşılayabilecek kadar arttırmak durumundalar. Buna rekabet gücünü yapısal dönüşümle arttırmak diyebiliriz²³⁶.

Yazıcı²³⁷ çalışmasında, Avrupa Birliği'ne tam üyelik öncesi Türk tarımının önünde çözülmesi gereken sorunların başında kayıt sisteminin oluşturulması, tarımsal alt yapının ve örgütlenmenin geliştirilmesi yer aldığını vurgulamıştır. Örgütlü ve güçlü bir üretici topluluğunun meydana gelmesinin, Avrupa Birliği politikalarının oluşumunda büyük etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Küresel rekabetin ve değişimin ivme kazandığı bu dönemde, Türkiye'deki kooperatiflerde de bu rekabet ortamına uyum sağlayabilecek yöneticilerin yetişmesi bir zorunluluk arz etmektedir. Bunun önemli şartlarından birisi de serbest piyasada devlet müdahalesinden uzak bir şekilde kooperatif yöneticilerinin yetişmesi ve yetişmiş elemanların buralarda istihdam edilmesidir. Avrupa

²³⁵ Ertuğrul, ss. 3-8.

²³⁶ Çakmak ve Akder, ss. 24-26.

²³⁷ Yazıcı, ss. 91-102.

Birliği'ne tam üyelik sonrası rekabet edemeyenin yaşama şansının zor olduğu bir piyasa düzenine geçilmiş olacağı hatırlardan uzak tutulmamalıdır.

AB ve dünya karşısında tarımın rekabet gücünü artırmada önemli bir seçenek de, Türkiye'nin kayda değer bir ekolojik tarım potansiyeline sahip olmasıdır. Ekolojik tarım insanın ve doğanın kazançlı çıktığı bir tarım ve yaşama biçimi. Gıdada kendine yeten Türkiye'de verimliliği artırmak amacıyla küçük tarım işletmelerinin ortadan kalkmasını, üretimin mekanize olmasını ve konvansiyonel tarımda yoğunlaşılmasının sosyal, ekonomik açında önemli sorunlara yol açma potansiyeli söz konusudur. Türkiye elindeki olanakları iyi değerlendirerek, tarım politikasını hızla o tarafa yönlendirmekte olan AB'nin ekolojik ürün ambarı haline gelebilir. Ekolojik tarım yaygınlaştıkça, çığ gibi büyüyen çevre sorunlarımıza da çare oluşturacak, yerli tüketicinin de vasıflı ürünle beslenmesini sağlayacaktır²³⁸.

Türkiye'de hayvancılık sektörünün rekabet gücünü ve verimliliğini arttırmak, hayvancılık işletmelerinde yapısal değişimi sağlamak, işletmelerin kârlılığını artırmaya yönelik bir tarımsal sanayileşme hamlesini başlatmak ve tarımda örgütlenmeyi teşvik etmek gerekmektedir²³⁹.

Tablo-5.5.1.'de tarımsal ve kırsal kalkınma için bütünsel gelecek tasarımı verilmiştir. Buna göre, Avrupa Birliği'nin gelecekteki kır politikası menüsü ile gelecek tasarımı büyük oranda çakışmaktadır. Bütünleştirilmiş temel amaçlar kırsal politikanın temel amaçlarıyla neredeyse tam örtüşmektedir. Rekabet edilebilirlik (birinci boyut), sürdürülebilirlik (ikinci boyut), ekonomik ve sosyal faydanın optimizasyonu ve tüketici odaklı olmak üçüncü (yaşam kalitesi) boyutu ile oldukça paraleldir²⁴⁰.

²³⁸ Aktar ve Ananias, ss. 26-32.

²³⁹ G.Saner ve F. Çukur "AB'de Sığır/Dana Eti ve Koyun/Keçi Eti Ortak Piyasa Düzenleri ve Türkiye'nin Uyumunu Açısından Değerlendirilmesi" E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.). "**Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumunu**" içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, s.95-106

²⁴⁰ Çakmak ve Akder, s. 154.

Tablo-5.5.1. Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Bütünsel Gelecek Tasarımı

Bütünleştirilmiş Temel Amaç

- Sürdürülebilirlik (Ekonomik, sosyal ve çevresel kaynakların uzun dönemli etkin kullanımı)
- Rekabet edebilirlik (rekabetçi yapı)
- Ekonomik ve sosyal faydanın optimizasyonu
- Yeterli beslenmeyi, dengeli, sağlıklı beslenmeyi ve rekabet edebilirliği sağlayan tarım
- Tüketici odaklı (Talep değişkenliğinin ve değişimin dikkate alınması)

Bütünleştirilmiş Ana Hedefler

- Üretimde verimliliğin ve kalitenin artırılması
- Tarım ve tarıma dayalı sanayilerde katma değeri arttırmak
- Pazar odaklı üretimin sağlanabilmesi
- Ekonomik ölçekli tarımsal işletme yapısı
- Üretimden tüketime etkin bir değer zincirinin kurulması

Bütünleştirilmiş Stratejik Kurgu

- Uluslararası Taahhütler ve Dış Ticaret çerçevesinde piyasa, rekabet ve destekleme mekanizmaları:
- Üreticiye doğrudan destek
 - Desteklenmenin maliyeti ve maliyetin kimin tarafından karşılanacağını tanımlanması
 - Piyasa- Pazarlama kurum ve alta yapılarının oluşturulması
 - Hassas/özel ürünleri seçimi
 - Bölgesel kırsal ve tarımsal desteklerin ilişkilendirilmesi
 - Müdahale gerektiğinde şeffaf ve istikrarlı olmak
 - Sağlık, bitki sağlığı ve gıda kalitesi konularında uluslararası standartların yerine getirilmesi
- Üretim Yapısı, Deseni, Verimlilik, Teknoloji
 - Tarımsal üretim, katma değeri yüksek ürünlere kaydırılmalı, üretim deseninde devlet düzenleyici ve yol gösterici olmalı
 - Tarımsal işletme ölçeği büyüyecek, bölgesel bazlı ürün deseni
 - Üretimde ve üretim tahmininde modern teknoloji kullanımı (GIS), rasyonel üretim planlaması yöntemlerinin kullanılması
 - Bitkisel- hayvansal üretim dengesinde hayvansalın yüzdesinin artması
 - Üretim politikalarında gıda güvencesinin gözetilmesi
 - Patent ve coğrafi işaretler öne çıkarılsın.
 - Biyo-teknoloji ve gen teknolojileri kullanılması ve gen kaynaklarının muhafaza edilmesi
 - Hayvan varlığının genetik kapasitesinin iyileştirilmesi
- Sektörler arası ilişkiler: Tarım- Sanayi- Hizmet Entegrasyonu
 - Sözleşmeli tarım
 - Tarım-sanayi ve hizmet entegrasyonu (banka ve sigorta sektörü ile). Üretim faktörleri ve ürün piyasalarındaki aksaklıkların giderilmesi
 - Tarım-sanayi entegrasyonunun kazan kazan formülü doğrultusunda yapılması
 - * Tarım sektörü sanayinin talep ettiği ürünleri verimli ve yüksek kalitede üretmelidir.
 - * Sanayi sektörü üreticinin girdilerine katkıda bulunmalıdır.
 - * Üreticinin eğitimine katkıda bulunmalıdır.
- Gıda Güvenliği ve Tüketici Bilinçlenmesi
 - Tarıma dayalı küçük ve orta ölçekli sanayinin kırsalda kurulup gelişmesi ve yaygınlaşması
 - Tüketici odaklı, kayıtlı ve izlenebilir üretim sisteminin yerleştirilmesi
 - Yurtiçi standartlarının uluslararası standartlar paralelinde belirlenmesi ve bu standartların yurt içinde uygulanmasının etkin bir biçimde denetlenmesi
 - Ambalajsız gıda satışı yerine, ambalajlı, markalı, etiketli hijyenik ürünler

Kaynak: TUSİAD, "Türkiye Tarımında Yeni Bir Vizyon ve Strateji Arayışı, Arama Konferansı", Aralık 2004, Antalya. Aktaran E.H. Çakmak ve A.H. Akder, DTÖ ve Avrupa Birliği'deki Gelişmeler Işığında, 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı, 2005, (Y No. Tusiad-/2005-06/397), Syf. 148

Bütünleştirilmiş ana hedeflerin hemen hemen tümü AB'nin politika menüsünde "rekabet" boyutu içinde kalıyor. Türkiye ekonomisi de tarım sektörü ve kırsal kalkınma için bütünsel bir gelecek tasarımı birlikte planlayıp etkinlikle uyulamaya koymalıdır. Türkiye'nin ürüne odaklı ulusal arz yönetimi, hala politikalarda önemini korumaktadır. Tutarlılık sağlamak için genel koruma düzeyi yüksek tutulmaktadır. Türkiye, AB'ye üye olmasa da yapısal dönüşüm kaçınılmazdır. AB'ye üyelik dönüşümün etkilerini şiddetlendirir. Her durumda dönüşümle beraber ve sonrasında, tarımda "kazananlar" ve "kaybedenler" oluşacaktır. Rekabetçi olabilmek için, politikalar kazananlara veya kazanma şansı olanlara göre oluşturulmalıdır. Kaybedenlerin ise içinde bulundukları durumdan daha kötüye gitmemeleri için gerekli önlemler alınmalıdır. Bu önlemlerden arasında kırsal kesimde tarımdan geçimi sağlayanların, geçimlik durumlarını sürdürmelerini sağlayacak bir destek sistemi geliştirilip uygulanabilir ²⁴¹.

Tarım sektörünün rekabet gücü geliştirilmesi için, altyapının geliştirilmesi, üretimin organizasyonu, yönlendirilmesi, planlanması, pazarlama sisteminin geliştirilmesi²⁴², tarım politikalarının belirlenmesi ve yürütülmesinde tarım sektöründe yer alan tüm aktörlerin katılımının sağlanması önem arz etmektedir. Altyapının geliştirilmesi açısından öncelikle, arazi kullanım, sulama, ulaşım, haberleşme, enerji v.b. tarıma yönelik altyapı yatırımlarına kaynak aktarımı gerekmektedir. Diğer yandan eğitilmiş insan gücünden yararlanmak gerekirken, ziraat mühendislerinin tarıma aktif olarak katkı sağlamalarına yardımcı olmak, üreticilerin bilinç düzeylerinin artırılması, teknoloji kullanımı açısından çiftçi düzeyinde mesleki eğitimin ve yayımın geliştirilmesi, ayrıca tarıma hizmet götüren kurumlar arasında koordinasyonun güçlendirilmesi, bu kurumların etkinliğinin düzenlenmesi ve AB kurumlarına uyumlu bir organizasyonun oluşturulması gerekmektedir. Üretimin organizasyonu açısından da doğal ve tarımsal kaynakların belirlenmesi, toprak, iklim, sulama, enerji kaynaklarının ortaya konması, ürün desenlerinin belirlenmesi, bölgelere göre ürün desenleri, potansiyellerin belirlenmesi gerekmektedir. Ulusal programda yer alan Entegre İdare ve Kontrol Sisteminin oluşturulması, Çiftlik

²⁴¹ Çakmak ve Akder, s. 161.

²⁴² Bkz. M.Albayrak,K.Taşdan,E.Güneş,G.Saner,E.Atış,F.Çukur,F.Pezikoğlu, "**Küresel Rekabet Açısından Türkiye'de Tarım Ve Gıda Ürünleri Pazarlama Sistemlerine Bakış: Mevcut Yapı, Sorunlar, Fırsatlar, Hedefler**" Ziraat Mühendisleri Odası, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/6ce91443f690d09_ek.pdf (20.12.2012)

Muhasebe Veri Ağının kurulması ve uygulamaya geçirilmesi, girdi kullanımında bilinç düzeyinin artırılması önem arz etmektedir²⁴³.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi 2011-2014'te, gıda sektörünün tarım ve sanayi işbirliği çerçevesinde gelişmesi için aşağıdaki politikaları hedeflemektedir²⁴⁴:

- *Yoğun olarak iç piyasaya yönelik üretim yapmasına karşın gıda sektörünün rekabet gücünün arttırılması için bir dizi politikanın uygulanması önem kazanmaktadır. Özellikle araştırma kuruluşları ile sanayi arasındaki işbirliğini arttırarak sektördeki firmaların yenilikçilik kapasitesinin geliştirilmesi, sektörde gıda güvenliğini arttıracak etkin denetimin sağlanması ve tarım-gıda işletmelerinin modernizasyonuna ve işletmelerin hijyen koşullarının iyileştirilmesine yönelik planlar hazırlanması, kayıt dışılığın azaltılması ve özellikle temel hammadde kaynağının geldiği tarımsal ürün üretim süreci ile sektörün entegrasyonunun geliştirilmesi, sektörün dış piyasalarda etkin bir şekilde rekabet edebilmesi için maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla tarımsal destek politikalarında değişiklik yapılması sektör için öncelikli politikalar olarak belirlenmiştir.*
- *Ulaştırma altyapısının iyileştirilmesi sektörün bölgeler arasında homojen dağılımını da destekleyecektir. Ayrıca, sektöre yönelik depolama, soğuk depolama, ambalajlama hizmetlerinin yeterli olmayışı ve bütünlük bir yapı arz etmeyişi sektörün ürünlerinin güvenli olarak tüketiciye güvenli, kaliteli ve uygun maliyetli olarak ulaştırılmasının önünde önemli bir engeldir. Bu nedenle, tarım ve gıda sanayi ürünlerinde soğuk zincir alt yapısının güçlendirilmesine ihtiyaç vardır.*
- *Bitkisel ve hayvansal üretimde, sebze ve meyve üretiminde yaygın, planlı ve anlaşmaya dayalı bir üretimin olmaması nedeniyle, sanayiye yeterli, kaliteli ve düzenli hammadde akışı olmamaktadır. Ülkemizin artan nüfusu ve gıda fiyatlarında artışın enflasyon üzerine olumsuz etkileri de dikkate alındığında, hammadde önümüzdeki yıllarda en önemli sorunumuz haline gelecektir. Bu nedenle; dünyada hızla yayılan sözleşmeli yetiştiricilik gibi çiftçilerin, kooperatiflerin ve birliklerin sanayici ile bağlantı kurmasını sağlayacak, sanayi ile tarımı karşılıklı menfaat amacıyla bir araya getiren çalışma ve uygulamalara gerek vardır.*
- *İhracat potansiyeli bulunan geleneksel ürünleri, coğrafi işaretleme ve markalaşma yoluyla dünya pazarlarına satışının desteklenmesine yönelik çalışmalarda bulunmalıdır. Özellikle de üzüm, fındık, kayısı, incir, zeytin gibi potansiyeli büyük, geleneksel ve dış*

²⁴³ Işın, ss. 3-15.

²⁴⁴ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi 2011-2014 (AB Üyeliğine Doğru)**, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2010, s.129-130

satım şansı yüksek ürünlerden katma değeri yüksek, işlenmiş yeni ürünlerin üretimi teşvik edilmeli ve bu ürünlerde markalaşma hedeflenmelidir.

- *Dünya gıda pazarı, tüketici memnuniyeti ve tatmini üzerine oturtulmuştur. Nihai tüketicilerin istek ve arzuları kültürel, bölgesel ve gelişmişlik seviyelerine göre farklılıklar göstermektedir. Bu arzu ve isteklerin tespit edilip tatminine yönelik ürünlerin üretilmesi sürekli bir araştırmayı ve gelişmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle dünya piyasalarında var olma mücadelesi veren gıda firmalarının Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmaları özendirilmeli ve desteklenmelidir.*
- *Ülkemiz genelinde tarımsal işletmeler miras hukuku nedeniyle küçük ve çok parçalı yapıdadır. İşletmeler aile işletmesi özelliğindedir. Bu işletmelerde yer alan araziler, amaç dışı ve yanlış kullanımlar sonucu her geçen gün azalmaktadır. Tarımsal işletmelerin verimsizliğine neden olacak biçimde parçalanmalarının ve küçülmelerinin önlenmesi, işletmelerin verimli biçimde işletilmesini ve korunmasını sağlayan önlemlerin alınması üretim artışı ve gelişmeyi tetikleyecektir. Böylece, gıda sanayiine yeterli miktarda ve kalitede ürün akışının sağlanmasında yaşanabilecek kısıtlar da azaltılacaktır.*

Türkiye'nin AB'nin Ortak Tarım Politikası'na uyumun gerçekleşebilmesi için, öncelikle kendi yapımıza uygun destekleme uygulamalarına gitmemiz gerekir. Bu düşünceden hareketle üretimle bağlantısı olmayan Doğrudan Gelir Desteği uygulaması üretimle bağlantılı hale getirilmelidir. Uzun süre uygulanan girdi desteği uygulamalarına özellikle gübre ve mazotta olmak üzere yeniden başlanılmalıdır. Çünkü en önemli tarımsal sorunlarımızdan birisi maliyetlerin yüksekliği ve buna bağlı olarak rekabet olanağımızın düşüklüğüdür. Bunu girdi desteği ile önleyebiliriz. Bu yapıldığı takdirde, bir ölçüde de olsa, zaman içerisinde²⁴⁵,

- Daha fazla teknoloji kullanan, Nitelikli eleman istihdam edebilen,
 - İç ve dış pazarların ihtiyaç duyduğu tarımsal ürünleri sürekli arz edebilen,
 - Maliyetleri düşük ve daha rekabet edebilir işletmeler yaratılabilecektir.
- Bu çerçevede,
- Tarım kesiminde tarıma dayalı sanayiye teşvik edebiliriz,
 - Tarım-Tarıma Dayalı Sanayi entegrasyonu gerçekleştirilebilir ve ürünlerin daha yüksek değerle satışını sağlayarak bunu kalkınmaya dönüştürebiliriz.
 - Maliyetlerin düşürülebilmesi için, özellikle pazarlama ve girdi teminine yönelik örgütlenme teşvik edilebilir.

Tarım sektöründe ortadan kaldırılması gereken önemli noktalardan birisi, tarım sektörüne yönelik uzun vadede tarım sektörüne zarar veren siyasi popülizmin ortadan kaldırılması ve diğer bir önemli noktada arazi parçalanmasına bağlı ölçek ekonomisi ve

²⁴⁵ Olgun, ss. 17-24.

verimliliğin zarar görmesini önlemek için çiftçiler ve tarımsal üreticiler arasında işbirlikleri, kooperatifler, birlikler, kümelenmeler ve organiza tarımsal bölgelerin artırılmasıdır.

Türkiye’de tarım sektöründe karşılaşılan diğer önemli bir sorun, çiftçiden başlayıp, yayımla devam eden ve Ar-Ge kuruluşlarında sonlanan zincir çalışmıyor. Sertleşen rekabetin hüküm sürdüğü dış pazarlarda ve ulusal üretimin rekabet etmeye çalıştığı ithal ürünlerde yoğun Ar-Ge girdisi kullanılmaktadır. Türkiye’de çiftçiden başlayıp, yayımla devam eden ve Ar-Ge kuruluşlarında sonlanan zincir çalışmıyor. Özellikle tarımda üretkenliğin, ürün niteliğinin ve çeşitliliğinin artırılması için bu zincirde her iki yönlü bilgi akışının sağlanması gerekmektedir. Kamu araştırma kuruluşlarının ve üniversitelerin sistemde yeniden konumlandırılmaları gerekmektedir. Tarım ve gıda sektöründe bilgi artık Türkiye’de de dördüncü temel üretim faktörü olarak yerini almalıdır. İşleyen Ar-Ge sisteminin hem veriye ihtiyacı vardır hem de veri üretir. Bilgi sistemi, tek başına ve analitik çalışmalarla desteklenerek, ileriye görmeye yardımcı olmanın yanında, politika uygulamalarının olası etkileri belirlemede ve değerlendirilmesinde olmazsa olmaz gereklerden biridir²⁴⁶.

Gültekin (2011)²⁴⁷ çalışmasında, ekonomide, kümelerin belirli bir alanda bulunan birbiriyle bağlantılı şirketlerin, uzmanlaşmış tedarikçilerin, servis sağlayıcıların ve bağlı kurumların bir ülkede veya bir bölgede coğrafi olarak yoğunlaşması olduğunu vurgulayarak, kümelerin, verimliliği, yeniliği ve rekabet gücünü artırdığı için ortaya çıktığını ifade etmiştir. Gültekin (2011) çalışmasında, yeni küreselleşme dalgası, kümelenmelerin verimlilik, yenilik ve rekabet gücü üzerindeki önemini ortaya koyduğunu, kümelerin, şirketlerin, hükümetin ve diğer kurumların rekabet gücünün artırılmasındaki yeni rolleri konusunda bir düşünceyi temsil ettiğini ifade etmiştir. Tarım sektöründe de oluşturulacak kümelenmeleri, sektörün küresel rekabet gücünü artırmasına katkı sağlayacaktır.

²⁴⁶ Çakmak ve Akder, ss. 24-26.

²⁴⁷ Sadettin Gültekin "Küreselleşme Çağında Dış Ticarete Rekabet İçin Kümelenme Stratejisi: Türkiye’nin Tarım Kümelenmesi Gerekliliği" **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (22) 2011 / 2 s. 29-40

Türk tarımının en önemli sorunu olan tarımsal ürünlerin pazarlaması, dünyada pazarlanan ürünlerin nitelikleri yanı sıra pazarlama sistemlerinde de görülen yeniliklerin uygulamaya geçirilmesi ile aşılabılır. Bu yeniliklerin başında dünya genelinde büyük ölçüde kabul gören ve özellikle işlenmiş tarım ürünleri pazarlama sistemlerinde bir devrim niteliği taşıyan Tedarik Zinciri Yönetiminin ülkemiz tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinin iç ve dış piyasaya sunulmasında kullanılması gerekmektedir. Sonuç olarak ekonomik verimliliği yüksek, girdi maliyetleri dünya ölçeğinde olan ve pazar isteklerine uygun kalite ve standartta üretim yapan bir tarım sektörü oluşturma temel hedefinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir²⁴⁸.

Türkiye ekonomisinde, toprak piyasasının gelişmesi tarım politikalarındaki istikrar ve krediye ulaşabilmekle yakından ilgilidir. Krediye ulaşım, krediye sübvansiyon vermek ayrı konulardır. Krediye ulaşım, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tarımsal üretim etkinliğini düşüren unsurların başında gelmektedir. Krediye ulaşım, krediye sübvansiyon vermek ayrı konulardır. Tarımsal (veya kırsal) finans altyapısını oluşturmak için arz ve talep ortamının belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda yapılacak çalışmalar altyapının oluşmasında yardımcı olacaktır. Piyasada var olan kuruluşlar çiftçinin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Özel finans kuruluşlarının surece katılması ve ekonomik istikrarın sürmesi kurulacak yapının kullanımını kaçınılmaz olarak artıracaktır²⁴⁹.

B.Gülçubuk, N.-A. Baykal²⁵⁰ çalışmalarında, kırsal alandaki yoksulluğu azaltmak ve kalkınmayı sağlamak için özellikle küçükbaş hayvancılığın geliştirilmesi ve ön plana alınmasının önemini vurgulamışlardır. Yoksullukla mücadelede küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin desteklenmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Kırsal alanda kurulmuş, hayvansal ürün işleyen KOBİ'ler kırsal alanda yaşayanlar için istihdam sağlayarak onların gelirlerini arttırmanın yanında, tarım sektörünün kalkınmasına doğrudan, kentsel sanayilerin gelişmesine ise dolaylı olarak katkıda bulunur. Kırsal alanda kurulacak olan hayvansal ürün işleyen KOBİ'ler, hayvansal ürünlerin katma değerini arttırmaya ve kırsal halkın gelir düzeyini yükseltmeye yardımcı olacaktır.

²⁴⁸ Abay, ss. 27-41.

²⁴⁹ Çakmak ve Akder, ss. 24-26.

²⁵⁰ Gülçubuk ve Baykal, ss.77-89.

AB'ne uyum açısından hayvancılık sektöründe atılan adımlar ve 2005 yılı itibariyle hayvancılığa sağlanacak olan destekler önemlidir ve Türkiye AB'ne üye olsun olmasın Türkiye hayvancılığına olumlu katkılar getirecektir. Ancak, tarımsal yapının iyileştirilmesine yönelik çalışmaların çok kapsamlı olarak planlanması ve sürdürülmesi uzun vadede rekabet şansının artırılması açısından önem taşımakta olup, üreticilere yönelik fiyat istikrarsızlıklarının giderilmesi, tüketicilerin makul fiyattan hayvansal ürün tüketimlerinin Türkiye'nin kendi iç kaynaklarından sağlanması yanında, hayvansal ürün tüketim miktarlarının artırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi de son derece önem taşımaktadır²⁵¹.

Süt ve süt ürünleri piyasasında Avrupa Birliği karşısında rekabet gücünü incelediğimizde genel durum şu şekilde özetlenebilir. AB'de süt ortak piyasa düzenleri Ortak Tarım Politikası çerçevesinde ilk organize edilen piyasa düzenlerinden biridir. Türkiye'nin özellikle 2000 yılından sonra sektörle ilgili sorunların çözümünde görece olarak daha bütüncül yaklaşımları seçmeye çaba gösterdiği de ortadadır. Hayvancılığa yönelik teşviklerin uygulanmasında işletme ölçeğinin büyütülmesine, kayıt sisteminin yerleşmesine ve kooperatifleşmenin teşvik edilmesine özen gösterilmesi bunlar arasında sayılabilir²⁵².

N. Bilgin, R.Kaynak çalışmalarında, rekabet avantajı sağlamada, tarım satış kooperatiflerinin bayileri ile olan ilişkilerini incelemişlerdir. N. Bilgin, R.Kaynak, kooperatif-bayi ilişkilerini iyi bir zeminde sürdüren tarafların rekabette avantaj sağlaması beklenebileceğini, tarımsal kooperatiflerin bayi ilişkilerinde başarısında lojistik yeteneğin önemli olduğunu vurgulamıştır²⁵³.

²⁵¹ A.Uzmay, "AB'de Hayvansal Ürünlerde Uygulanan Politikalar ve Türkiye'nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi" E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.). "**Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu**" içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, s.81-94

²⁵² N.Demirbaş, "AB'de Süt Ve Süt Ürünleri Ortak Piyasa Düzenleri ve Türkiye'nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi", E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.), **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde (107-117), Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

²⁵³ N. Bilgin ve R.Kaynak, "Tarımsal Kooperatif - Bayi İlişkileri ve Lojistik Yeteneğin Ara Değişken Olarak Bayi Performansına Etkisi", **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt.24, Sayı. 276, 2009, ss.74-97.

Türkiye ekonomisinin tarımda rekabet gücünü koruması ve tarım sektöründen daha fazla ekonomik ve sosyal açıdan yararlanabilmesinde, ekolojik tarım Türkiye'nin öncü ve örnek ülke konumuna gelmesini sağlayabilecek bulunmaz bir fırsattır. Önümüzdeki dönemde ulusal düzlemde, ekolojik tarımın altyapısını ivedilikle oluşturmak; Organik Tarım Yasası'nın ülke çapında ekolojik tarım seferberliğinin ilk etabı olarak hayata geçmesini sağlamak; hazırlanmakta olan Ulusal Strateji Raporu ve Eylem Planı'nı tamamlayıp hızla son kullanıcılara mal etmek; tarıma verilen ulusal desteklerde ekolojik tarıma öncelik vermek ve hâlihazırdaki irili ufaklı pek çok fon ve desteğin Ulusal Strateji ve Eylem Planı çerçevesinde ekolojik üretim ve tüketimin yaygınlaştırılması için seferber etmek; AB'ye hazırlık için yapılacak tarımdaki uyum ve uygulama çalışmalarında muhataplarımız önünde ekolojik tarımın önceliğini vurgulamak ve üyeliğe hazırlık döneminde AB'nin adaylar için öngördüğü OTP uyum fonları ve “tarımsal çevre” (agri-environment) programlarını ekolojik tarımda kullanmak ülkemize yepyeni ufuklar açacak niteliktedir²⁵⁴.

Tarım sektörü Avrupa Birliği karşısından rekabet gücü artırmak için izlenebilecek önemli bazı politikalara aşağıdaki gibidir²⁵⁵:

- Tarım nüfusunun azaltılması konusunda projeler üretilerek çözüm arayışlarına gidilebilir. Agroturizm, erken emeklilik, tarım sektöründen ayrılacak işgücünün istihdamına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Doğrudan Gelir Desteği uygulamalarında, yeniden gözden geçirme ile ürün bazında destek yaklaşımları yanında, çiftlik esasına göre destek politikaları öne çıkarılmalıdır. Ödemelerin basit hale dönüştürülmesi ve gerçek çiftçilere ödenmesi de böylece sağlanabilir.
- AB ve tarım sektörünün uyumunda kurumsallaşmalarda benzerlik sağlanması çalışmaları SAPARD vb. projelerle zaman geçirmeden başlanabilir.

²⁵⁴ Aktar ve Ananias, ss. 26-32.

²⁵⁵ E. Oktay, “Türkiye Tarımı ve AB Uyumu”, E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.), **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde (145-147), Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.

- Tarım ürünü ihracat ve ithalat liman ve kapılarının adları (İzmir, Mersin, İstanbul vb.) olarak açıklandı. 1996 yılından buyana uygulanan Türkiye'nin Gümrük Birliği çerçevesinde, deneyimlerden Tarım Sektörü olarak da yararlanılabilir.
- Ulusal ve Kırsal Kalkınma Stratejileri belirlenerek, bu alanda çalışmalar hızlandırılmalıdır. AB bütçe kaynaklarından yararlanılarak, projeler üretilerek gerçekleştirilebilir.
- Tarım işletmelerinin yapısal benzerliklerde uyum çalışmaları yapılabilir. Özellikle Türkiye olarak, Akdeniz ülkeleri Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz gibi ülkeler ile ekoloji benzerlikleri olduğundan, bu ülkeler göz önüne alınmalı ve çalışmalar ona göre yürütülebilir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi için temel hedefleri aşağıdaki gibidir²⁵⁶:

- *Gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulacaktır.*
- *Üretimin talebe uygun olarak yönlendirilmesini sağlayacak politika araçları uygulanırken, ülkemizin AB'ye üyeliği sonrasında Birlik içinde rekabet edebilmesi için tarımsal yapıda gerekli dönüşüme öncelik verilecektir.*
- *Yüksek verimli tarım alanlarının tarımsal üretim amacıyla kullanılması, tarım topraklarından, tahlillerle belirlenecek kabiliyetleri doğrultusunda ve doğru tarım teknikleri ile faydalanılması; ayrıca, arazi kullanım planlaması ve yaygın erozyonun önlenmesi suretiyle toprak kaynaklarının etkin kullanımı esas alınacaktır.*
- *Su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmaların, öncelikle havza temelinde bütüncül bir yaklaşımla ve değişen tüketim taleplerini karşılamakta esneklik sağlayan bir şekilde planlamasını mümkün kılacak, ilgili kurumlar arasında güçlü ve yapısal bir eşgüdüm sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmiş kapsamlı bir mekanizma çerçevesinde ve suyun tasarruflu kullanımı sayesinde su kaynaklarının etkin kullanımına önem ve öncelik verilecektir.*
- *Tarımsal üretimin rekabet gücüne doğrudan katkıda bulunacak şekilde; yüksek üretim değeri bulunan tarım ürünleri üretiminin artırılması amacıyla maliyet etkin bir biçimde sulama yatırımları ve tarım işletmelerinde gözlenen arazi parçalılığı sorununun hafifletilmesine yönelik olarak toplulaştırma yatırımları yaygınlaştırılacaktır.*

²⁵⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı: Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi**, DPT, Plan9, s.77-78

- *Tarım Kanunuyla çerçevesi belirlenen tarım destekleme politikaları, üretimde verimliliği artırmaya yönelik yeni uygulama unsurlarıyla zenginleştirilecektir.*
- *Tarım ürünleri ihracatında rekabet gücünün artırılması amacıyla, ihracat destekleri dış ticarete konu ve markalı ürünlere yönlendirilecektir.*
- *AB Katılım Öncesi Yardımlardan da yararlanılarak, tarımsal işletmelerde ölçek büyüklüğünün artırılması yanında, başta üretim teknikleri ve üretim koşullarının iyileştirilmesi olmak üzere, tarım ve gıda işletmelerinin modernizasyon çabaları, belirlenecek öncelikler çerçevesinde desteklenecek ve tarım-sanayi entegrasyonu özendirilecektir.*
- *Tarımsal kredi sübvansiyonları ile destekleme ödemelerinin üreticilere çeşitli kanallardan ulaştırılması sağlanarak tarım sektörüne yönelik finansal hizmetler çeşitlendirilecektir.*
- *Tarımsal istatistiki verilere dair nitelik ve nicelik sorunları, söz konusu verilere dayalı farklı bilgi toplama ve işleme sistemlerinin AB’de kullanılan Bütünleşik İdare ve Kontrol Sistemine benzer bir yapıda konsolidasyonu suretiyle giderilecektir. Ayrıca, tarım sektöründe toprak piyasalarının işlemlerini sağlayan ve tarım politikalarının idare ve kontrolüne altyapı oluşturan kadastro bilgilerinin tamamlanarak sayısallaştırılması çalışmaları bitirilecektir.*
- *Verimliliğin ve üretici gelirlerinin istikrarlı bir şekilde artırılması amacıyla, çiftlikten sofraya gıda güvenliğinin sağlanması yönünde tarımsal üretim ve pazarlama aşamalarında başta ilaç ve gübre ile nitelikli tohumluk kullanımı, sulama, bitki ve hayvan sağlığı ile gıda hijyeni olmak üzere çeşitli konularda eğitim ve yayım hizmetleri artırılacaktır. Söz konusu hizmetlerin genç ve kadın çiftçileri de kapsayacak şekilde ve yapıları güçlendirilmiş üretici örgütleri tarafından yürütülmesine ağırlık verilecektir.*
- *Görece katma değeri yüksek ürünler elde edilen hayvancılık faaliyetlerinde; hayvan ıslahına, hayvan hastalık ve zararlılarıyla mücadelede, meraların ıslahının ve kullanımının düzenlenmesine, kaliteli yem bitkileri üretiminin artırılmasına ve yayım hizmetlerine ağırlık verilerek, AB’ye katılım öncesi rekabet gücünün artırılması hedeflenecektir. Sınırlarımızdaki yasal olmayan hayvan hareketleri engellenecektir.*
- *Balıkçılık politikalarında, AB Müktesebatına paralel şekilde, stok tespit çalışmalarının yapılarak avcılık üretiminde kaynak kullanım dengesinin oluşturulması, son dönemde sağlanan destekler ve artan talebe paralel olarak hızla gelişen yetiştiricilik faaliyetlerinde çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ile idari yapının bu amaçlara uygun olarak düzenlenmesi esas alınacaktır.*
- *Doğal orman ekosistemini; başta yangınlar ve zararlılar olmak üzere çeşitli faktörlere karşı, etkin şekilde korumak; koruma-kullanma dengesi, biyolojik çeşitlilik, gen kaynakları, orman sağlığı, odun dışı ürün ve hizmetler ile ekoturizmin geliştirilmesi gözetilerek, çok amaçlı ve verimli şekilde yönetilmesi amaçlanmaktadır.*
- *Öncelikle çölleşme ve toplum sağlığı dikkate alınarak, havza bazında endüstriyel ve toprak muhafaza ağaçlandırmaları, rehabilitasyon çalışmaları, kent ormancılığı ve tarımsal ormancılık yapılmasıyla arazilerin daha iyi değerlendirilmesi, özel ağaçlandırmaların geliştirilmesi ve toplumun bu konularda bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir.*

- *Üretici örgütlenmesine ilişkin mevzuat yeniden ele alınarak, üreticilerin değişik amaçlara uygun şekillerde; verimliliği ve pazarlamada rekabet gücünü artırıcı yönde örgütlenmeleri desteklenecektir.*
- *Tarım sektöründe, kamu kurumlarınca yapılan Ar-Ge çalışmalarının ilgili kurumların faaliyetlerini destekleyici olması sağlanacaktır.*
- *Kamunun, bitki ve hayvan sağlığı ile gıda güvenliği konularında sunduğu hizmetler bütüncül bir çerçevede yürütülecektir. AB müktesebatına uygun şekilde, kontrol ve denetim faaliyetlerinde etkinlik artışı ve bu amaçla izleme ve müdahalenin tek merkezden gerçekleştirilebilmesi için ilgili kurumlar arası eşgüdüm sağlanacaktır.*

Sonuç olarak, AB'nin Ortak Tarım Politikası'na uyum göstermek politikayı uygulayacak kurumsallaşmayı sağlamaktır. Tamamlanan her kurumsal oluşum müzakerelerde alınan mesafenin göstergesi olacaktır. Kurumsal yapılanma ekleme veya eskinin yeniden organizasyonu şeklinde değil, üstün nitelikli yeni oluşumlar tercih edilmelidir. AB ile müzakerelerde yol alabilmek için, müzakere konusunun kendi aramızda tartışılmış ve sonuçlandırılmış olması gerekir. Uyumun sonuçları herkesi aynı ölçüde etkilemeyecektir. Sağlıklı uyum içeride de pazarlıklar gerektirecektir. Türkiye'nin AB'ye uyumunda iki farklı boyutun birbirinden özenle ayrılması gerekir. Birincisi, AB'nin yürüteceği müzakere sürecinde yerine getirmesi gerekenler. Buradaki kolaylık, ne yapacağınızın size söyleniyor olması. İkincisi, uyumun "ortak olmayan boyutu" olarak tanımlanabilir. Türkiye'nin geçiş sürecinde AB içinde rekabetçi bir yer almak ve bunu sürdürmek için tarımda yapılması gerekenler olarak sayabileceğimiz konular. İşte bu alanda Türkiye'nin orta vadedeki stratejisi "sonradan pişmanlık duymamak" olmalı. Bundan uyum için atılacak adımların doğru sıraya konulması anlaşılmalı. Doğru sıralamanın karşılaştacağı en önemli sorun uyum süreci içinde hem Türkiye'nin hem de AB'nin tarımlarının değişecek olmasıdır. AB tarımının ileride değişecek bir özelliğine aceleyle şimdiden uyum göstermek, pişmanlık yaratır. Ulusal politikalar sadece müzakereler sürecinde değil, aynı zamanda üye olduktan sonra da önemini koruyacaktır. Ortak karar sürecinde tutarlı kalabilmek ve etkili olabilmek için ileriye dönük ulusal politika setine, üye olduktan sonra da ihtiyaç duyulacaktır²⁵⁷.

²⁵⁷ Çakmak ve Akder, s. 162.

6. SONUÇ

Tarım sektörü tüm ülke ekonomileri için, sosyal, ekonomik ve siyasi açılardan son derece kritik bir sektördür. Tarım sektörü sadece gıda güvenliği ve beslenme açısından değil, fakat aynı zamanda ekonomik katma değer, istihdam, dış ticarete katkı, kırsal kalkınmanın köşe taşı ve aynı zamanda toplumsal bir sigorta görevi görmektedir. Bu sebeple, tarım sektörünün sağlıklı bir şekilde gelişmesi için uygulanacak politika ve stratejilerin son derece titizlikle planlanması ve uygulanması gerekmektedir. Tarım sektörüne uygulanacak yanlış politikalar ve politikaların yanlış uygulanması son derece yıkıcı etkiler doğurabilecektir.

Türkiye ekonomisi için hayati önem taşıyan tarım sektörü, dünya ekonomisindeki küresel ölçekteki değişmelere ve gelişmelere göre kendini yeniden yapılandırıp uyum sağlayamaz ise yine sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan yıkıcı sonuçlar ortaya çıkacaktır. Türkiye ekonomisi genel anlamda dünya ekonomisi ile entegrasyon sürecinde tarım haricindeki sektörlerin büyük çoğunluğunu yaptığı uluslararası anlaşmalara bağlı olarak belirli kurallar ve süreçler çerçevesinde serbestleştirerek dünya ekonomisi ile entegrasyonu büyük ölçüde sağlamıştır. Bu süreçte, yanlış uygulamalar, sorunlar ve zararlarla da karşılaşmıştır. Ancak dünya ekonomisi ile doğru şekilde entegre olmanın da avantajlarını elde etmiştir. Tarım sektörü ise sahip olduğu kritik pozisyon sebebiyle uzun bir süre dünya ekonomisi ile entegrasyondan göreceli olarak uzak tutulmaya çalışılmıştır. Ne var ki, dünya ekonomisinde hızlı dönüşüm, küreselleşmenin yarattığı baskılar sonucunda, bir yandan Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalar, IMF, Dünya Bankası politikaları diğer yandan, Avrupa Birliği ile Ortak Tarım Politikası'na uyum süreçleri sebebiyle Türkiye ekonomisi tarım sektörünün küresel rekabete uyumunu zorunlu hale getirmiştir. Bu dışsal sebeplerin yanında, Türkiye ekonomisinin genel olarak ve tarım dışı sektörlerindeki dünya ekonomisi ile entegrasyonun getirdiği ivme ile hızlı değişim ve büyümenin etkileri, kişi başına milli geliri ve nüfusun yapısını ve tercihlerini derinden etkilemiştir. Bu sebeple, tarım sektörü Türkiye ekonomisi ve toplumundaki değişimlere de cevap verebilmesi için modernleşmek ve günümüz koşullarına göre dönüşüm geçirmek zorundadır.

Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün dışsal ve içsel zorunluluklar sebebiyle dönüşüm geçirmesi zorunluluğu karşısında, bu sektörün ihtiyaç duyulacak dönüşüm ve gelişmesine yönelik ekonomi politika ve stratejilerinin son derece titizlikle hazırlanıp uygulanması gerekmektedir. Bu dönüşüm sürecinde, Türkiye ekonomisinde, tarımsal

nüfusun yapısı ve dinamikleri, tarımsal yapının doğası, tarımsal işletmelerin yapısı, tarımsal üretim ve ürün yapısının dinamikleri titizlikle incelendikten sonra, yani detaylı ve sağlıklı bir durum analizi, güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler analizi, yapıldıktan sonra, dönüşümün amacı ve araçları belirlenip popülist yaklaşımlardan uzak bir şekilde uygulanması son derece büyük önem arz etmektedir.

Tarım sektörüne uygulanacak politikaların amaçlarının ve araçlarının son derece titiz seçilip uygulanması gerekliliğine karşın, ne var ki, Türkiye ekonomisinde bu süreç son 50 yıldır olması gerektiği şekilde sağlıklı bir şekilde planlanıp tutarlı politikalar geliştirilip, uygulamalar yapılamamıştır. Ekonomideki ve siyasetteki istikrarsızlıklar, sorunları öteledikçe, günü birlik çözümler ürettikçe ve yanlış uygulamalar yaptıkça var olan sorunlar daha ağırlaşmış, çözümler daha uzun vadeye yayılmayı, daha fazla kaynak gerekliliğine yol açmıştır. Dahası tarım sektörünü dünya ekonomisiyle karşılaştırıldığında güçlü olduğu yönler ve avantajlarda ciddi düzeyde azalma, yok olma sürecine girmiştir.

Türkiye ekonomisi tarım sektörünü bir yandan gerek dışsal zorunluluklar, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'na uyum, Dünya Ticaret Örgütü kurallarına uyum gereği diğer yandan, ise hızla gelişen ekonomi ve nüfus yapısının gerekleri sebebiyle güçlü bir şekilde dönüştürmek zorundadır. Tarım sektörünün sağlıklı bir şekilde gelişmesi için, ne sadece korumacı politikalar ve dünya ekonomisine kapalı tutularak tarım sektörü gelişebilir ne de sağlıklı, plansız ve hazırlıksız bir şekilde tarım sektörünü küresel rekabetin önüne atmak yararlı sonuçlar sağlayabilir.

Türkiye ekonomisi için tarım sektörünün AB karşısında rekabet gücü analizi sonucunda tezde ulaşılan temel bulgular şu şekildedir:

- Balıklar ve diğer deniz ürünlerinde, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü AB-27'nin ortalamasının altındadır.
- Bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonlarında, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü 2002 sonrasında AB-27'nin ortalamasının altındadır.
- Canlı hayvanlarda, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü 2002 sonrasında AB-27'nin ortalamasının altındadır.

- Et ve et ürünlerinde, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü AB-27'nin ortalamasının altındadır.
- Hayvansal sıvı ve katı yağlarda, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü 1991 sonrasında AB-27'nin ortalamasının altındadır.
- Hububat, hububat ürünlerinde, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü 1991 sonrasında AB-27'nin ortalamasının altındadır.
- Meyve ve sebzelerde, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü AB-27'nin ortalamasının oldukça üstündedir. Bu sebeple, bu alanda rekabet gücü korunmalı ve geliştirilmelidir.
- Şeker, şeker ürünleri ve bal ürünlerinde, Türkiye ekonomisinin rekabet gücünün AB-27'nin biraz üzerindedir.
- Süt, süt ürünleri ve yumurta ürünlerinde, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü AB-27'nin ortalamasının altındadır.
- Tütün ve tütün ürünlerinde, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü 1995 sonrası AB-27'nin ortalamasının altındadır.
- Yağlı tohumlar, yağ veren meyvelerde, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü AB-27'nin ortalamasının altındadır.

Tezde Türkiye ekonomisi için tarım sektörü için tarımsal üretim ve arz güvenliği, gıda güvenilirliği, bitki ve hayvan sağlığı, kırsal kalkınma ve kurumsal kapasite için yapılan SWOT analiz sonuçlarına göre, Türkiye Ekonomisi'ni güçlü ve zayıf olduğu alanlar, gelecek dönem içinde dünya ve Türkiye ekonomisindeki değişimlere göre karşılaşılabilecek fırsatlar ve tehditler çeşitlilik göstermektedir.

Üretim ve ürün bazında durum incelendiğinde, Türkiye ekonomisi tarım sektörü, başta meyve-sebze olmak üzere, bitkisel ürünler temelinde, küresel rekabet gücünde başta Avrupa Birliği olmak üzere pek çok ülkeye göre önemli avantajlara sahip olmasına karşın özellikle hayvansal üretim ve ürünlerde küresel rekabet gücü son derece düşük düzeydedir. Bu durumda, tarım sektöründe küresel rekabet gücünü zayıflatan sorunlar ve alanlar, gelecekteki olası tehditleri de içerecek şekilde köklü bir şekilde iyileştirilmek zorundadır.

Tarım sektöründeki kurumsal yapı incelendiğinde gerek kamu kesimi ve gerekse de özel kesimde ciddi zafiyetler söz konusudur. Kurumsal yapının daha bütünleşik, daha işlevsel ve etkin kapasiteye kavuşturulması gerekmektedir. Burada en büyük sorumluluk kamu kesimine düşmektedir. İşletmelerin kurumsal kapasitesinin, toprak mülkiyeti ve kullanım yapısının küresel rekabet gücünü artıracak şekilde değiştirilmesine yönelik politikalar geliştirilip uygulanmalıdır.

Türkiye ekonomisinin tarım sektöründe küresel rekabet gücünde avantajlı olduğu, ürünler, üretim yapıları ve bölgeler tespit edilip bu alandaki tarımsal işletmelerin küresel rekabetle baş edebilecek şekilde, kurumsal organizasyonu, finansman imkânları, eğitim, fiziki sermaye, girdi temini sağlanarak bir yandan maliyetlerin, verimliliğin iyileştirilmesi sağlanmalı diğer yandan, dünya piyasalarında tüketicilerin tercih ettikleri standartlardaki ürün çeşitliliği ve kalitesi sağlanmalıdır. Bu altyapı iyileştirildikten sonra küresel piyasalara nüfuz edip hâkimiyet kuracak şekilde üretim, dağıtım ve pazarlama stratejileri geliştirilip uygulanmalıdır.

Türkiye ekonomisinde tarım sektöründe küresel rekabet karşısında başarılı olamayacak ürün, üretim ve bölgelerde tespit edilerek buradan geçimini sağlayan nüfusun geliştirilecek kırsal kalkınma veya tarımsal destek politika şemsiyesi altında ya geçimlik üretimlerine devam edecek şekilde mali destek sağlanmalı veya alternatif iş imkânlarına yönlendirilerek mağduriyet ve kayıplar en aza indirilmelidir.

Kısaca Türkiye ekonomisinde tarım sektöründe yapılacak en temel dönüşümün birinci ayağı küresel rekabet gücü yükse, dünya ekonomisinde, küresel pazarlara da rekabet edecek kapasiteye sahip bir kurumsal ve işletmesel yapı dönüşümü sağlanmalı, bu yapı için gerekli olan, teşvik sistemi, eğitim, altyapı, teknoloji, Ar-Ge, organik tarım, iyi tarım uygulamaları, küresel dağıtım, lojistik ve pazarlama stratejileri geliştirilip uygulanmalıdır. Dönüşümün ikinci ayağı ise, Türkiye ekonomisinde küresel rekabet karşısında başarılı olamayacak ürün, üretim ve kırsal nüfusun kırsal kalkınma destek programları ile refah kayıplarına uğramadan mevcut pozisyonlarının korumalarına veya alternatif iş veya sektörlere kaydırmalarına doğru politikalar geliştirilip uygulanmalıdır.

Dünya ekonomisindeki dönüşüm gerek dışsal sebeplerle gerekse de içsel dinamiklerle Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün dönüşümünü zorunlu hale getirmektedir. Bu dönüşümün dinamikleri doğru analiz edilip, rekabette ayakta kalacak

şekilde tarım sektörü yeniden yapılandırılırsa, bu dönüşüm karşısında zayıf olan yönler azaltılıp, gelecek tehditler bertaraf edilip, güçlü yönler daha da güçlendirilip, gelecek fırsatlar daha iyi değerlendirildikçe küresel ekonomideki dönüşüm ve serbestleşmenin sağlandığı avantajlardan yararlanılıp, tehditler ve kayıplar en aza indirgenebilir. Türkiye ekonomisi sahip olduğu, coğrafya, iklim yapısı ve genel ekonomik kapasitesi göz önüne alındığında tarım sektöründe geliştirilecek ve uygulanacak doğru politika ve stratejilerle gerek Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası gerekse de Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde tarımsal ürünlerde serbestleşmenin zararlarını ve tehditlerini en iyi şekilde bertaraf ederek bu değişimin getirdiği avantajları en iyi şekilde değerlendirilebilir. Bunun için en önemli sermaye kamu ve özel kesimin işbirliği içerisinde küresel dönüşümün dinamiklerini sağlıklı bir şekilde anlayıp gerekli dönüşümleri istikrarlı ve tutarlı bir şekilde yapmasıdır. Bu yapılırsa küresel sisteme entegre olmak tehdit olmaktan ziyade avantaja dönüşebilir. Ancak bu şekilde hareket edilmeyip, plansız programsız, işbirliği olmadan gerekli dönüşümler yapılmaz ise Türkiye ekonomisinde tarım sektörü küresel rekabet açılmadan bile korumacı politikalar altında bir çöküşe gidebilir. Sonuç olarak, hiç bir değişim tek başında tehdit veya fırsat sunmaz, değişme maruz kalacak birimler kendilerini uyarlayarak bu dönüşümün tehditlerini fırsatlara, kayıpları kazançlara çevirebilir, aksi halde durağan kapalı bir yapı içerden çürüyeceği gibi değişimlere ayak uyduramadıkça da daha hızlı yok olabilecektir. Türkiye ekonomisi tarım sektöründe değişimi doğru okuyup, doğru dönüşümlerle tehditleri fırsata, kayıpları kazançlara çevirmek zorundadır.

7. EKLER

EK-1 Balıklar Ve Diğer Deniz Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı																					
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	NA	0.13	0.12	0.13	0.13	0.14	0.19	0.17	0.20	0.19	0.18	0.17	0.17	0.16	0.16	0.20	0.21	0.20	0.22	0.22	0.23
Avusturya	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.03	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02	0.02	0.03	0.03
Belçika	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.31	0.30	0.34	0.31	0.37	0.38	0.40	0.44	0.42	0.43	0.39	0.42
Bulgaristan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.62	0.23	0.18	0.23	0.19	0.14	0.12	0.14	0.14	0.13	0.14	0.14	0.13	0.14	0.22
Çek Cum.	NA	NA	NA	0.18	0.18	0.15	0.16	0.14	0.12	0.11	0.11	0.11	0.10	0.12	0.10	0.10	0.10	0.10	0.10	0.11	0.11
Danimarka	7.12	6.68	6.13	6.29	6.06	5.34	5.29	5.23	5.55	5.30	5.12	5.06	4.85	4.94	4.88	4.96	5.02	5.03	5.04	4.30	4.82
Estonya	NA	NA	NA	NA	NA	6.75	5.79	3.20	3.73	3.11	2.59	3.84	3.70	3.27	2.92	2.57	2.22	1.91	1.88	1.93	2.44
Finlandiya	0.06	0.05	0.06	0.06	0.07	0.06	0.06	0.06	0.05	0.06	0.04	0.04	0.04	0.03	0.03	0.04	0.05	0.08	0.08	0.10	0.10
Fransa	0.46	0.42	0.41	0.38	0.37	0.36	0.37	0.42	0.40	0.40	0.43	0.39	0.41	0.44	0.48	0.49	0.49	0.53	0.55	0.46	0.47
Hollanda	1.04	0.99	1.02	0.99	0.91	0.91	0.88	0.75	0.85	0.98	0.79	0.77	0.80	0.87	0.91	0.91	0.89	0.89	0.89	0.86	NA
İrlanda	1.15	1.17	1.11	0.88	0.80	0.82	0.95	0.70	0.59	0.52	0.49	0.53	0.53	0.57	0.60	0.54	0.59	0.63	0.66	0.54	0.66
İspanya	1.43	1.26	1.12	1.28	1.41	1.46	1.62	1.67	1.66	1.80	1.87	1.97	1.94	1.91	2.02	1.96	2.03	2.10	2.19	2.03	NA
İsveç	0.27	0.25	0.22	0.18	0.20	0.34	0.38	0.45	0.51	0.66	0.66	0.72	0.76	0.87	1.02	1.29	1.59	1.54	1.77	2.23	2.79
İtalya	0.13	0.13	0.14	0.15	0.14	0.15	0.16	0.17	0.17	0.17	0.19	0.18	0.20	0.19	0.21	0.22	0.25	0.23	0.24	0.24	0.24
Letonya	NA	NA	NA	NA	5.69	7.80	9.35	5.77	3.01	2.00	1.97	3.95	4.01	3.34	3.45	3.55	4.09	3.15	3.93	3.26	3.01
Litvanya	NA	NA	0.72	NA	0.90	1.60	2.03	2.01	1.54	1.30	1.10	1.49	1.67	1.95	1.87	2.20	2.22	2.35	2.07	2.85	2.93
Lüksemburg	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.20	0.23	0.18	0.17	0.19	0.22	0.18	0.16	0.16	0.17	0.18	0.21
Macaristan	NA	NA	0.07	0.06	0.07	0.07	0.07	0.03	0.04	0.03	0.02	0.02	0.01	0.02	0.02	0.01	0.00	0.00	0.01	0.01	0.01
Malta	0.23	0.14	0.14	0.47	0.43	0.25	0.39	0.45	0.36	0.39	0.41	0.83	2.46	1.91	3.13	3.93	4.99	7.56	8.23	1.30	NA
Polonya	NA	NA	0.64	0.51	0.68	0.71	0.78	0.80	0.84	0.87	0.77	0.70	0.66	0.69	0.87	0.96	1.07	1.07	1.17	1.14	NA
Portekiz	1.87	1.74	1.44	1.34	1.33	1.42	1.32	1.32	1.28	1.35	1.50	1.40	1.52	1.53	1.42	1.70	1.90	2.00	2.22	2.02	3.04
Romanya	0.01	0.02	0.06	0.01	0.03	0.01	0.01	0.02	0.07	0.09	0.04	0.02	0.02	0.01	0.01	0.01	0.02	0.02	0.02	0.03	0.04
Slovakya	NA	NA	NA	NA	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.03	0.03	0.03	0.02	0.02	0.02	0.02
Slovenya	NA	NA	0.13	0.10	NA	0.06	0.08	0.07	0.08	0.09	0.09	0.07	0.07	0.07	0.07	0.08	0.09	0.08	0.12	0.14	0.12
Türkiye	0.57	0.45	0.42	0.36	0.39	0.43	0.49	0.53	0.41	0.43	0.40	0.28	0.38	0.41	0.47	0.47	0.45	0.45	0.53	0.47	0.48
Yunanistan	1.11	0.99	1.24	1.59	1.66	1.77	2.00	2.43	2.84	3.29	2.73	2.59	2.71	3.33	3.94	3.83	3.93	4.27	4.55	4.87	5.60
AB Ortalama	1.06	0.88	0.75	0.77	0.99	1.29	1.33	1.07	1.00	0.91	0.86	0.99	1.06	1.04	1.22	1.25	1.33	1.43	1.55	1.17	1.31
Kaynak: TÜSIAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı, http://www.ref.sabanciuniv.edu/ (25 Mayıs 2011)																					

EK-2 Bitkisel Sıvı Yağlar Ve Fraksiyonları (Rafine Edilmiş Olsun Olmasın, Kimyasal İşlem Görmemiş) Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	NA	0.44	0.38	0.46	0.42	0.44	0.39	0.41	0.45	0.46	0.45	0.50	0.47	0.33	0.33	0.31	0.26	0.18	0.24	0.23	0.23
Avusturya	0.03	0.02	0.03	0.04	0.03	0.07	0.05	0.07	0.08	0.17	0.19	0.18	0.19	0.19	0.17	0.19	0.17	0.13	0.19	0.21	0.26
Belçika	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.97	0.99	1.00	0.71	0.64	0.58	0.64	0.64	0.55	0.50	0.54	0.44
Bulgaristan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.94	1.00	1.13	1.55	0.92	0.96	0.88	0.47	0.88	0.97	0.73	0.69	0.96	1.49	1.44
Çek Cum.	NA	NA	NA	0.39	0.34	0.22	0.27	0.19	0.17	0.15	0.29	0.31	0.12	0.10	0.08	0.21	0.21	0.21	0.20	0.17	0.36
Danimarka	0.55	0.45	0.36	0.42	0.44	0.38	0.42	0.34	0.34	0.38	0.42	0.42	0.42	0.39	0.39	0.44	0.53	0.56	0.51	0.57	0.57
Estonya	NA	NA	NA	NA	NA	0.38	0.21	0.07	0.12	0.13	0.52	1.46	1.50	0.95	0.85	0.82	0.92	0.81	0.91	0.82	0.98
Finlandiya	0.14	0.15	0.12	0.05	0.02	0.05	0.06	0.08	0.10	0.12	0.14	0.15	0.11	0.12	0.11	0.15	0.15	0.12	0.18	0.01	0.18
Fransa	0.65	0.59	0.56	0.53	0.51	0.48	0.46	0.43	0.40	0.36	0.43	0.44	0.43	0.38	0.38	0.50	0.54	0.44	0.45	0.49	0.45
Hollanda	1.53	1.44	1.39	1.67	1.49	1.40	1.49	1.37	1.69	1.81	1.37	1.43	1.48	1.35	1.31	1.38	1.54	1.48	1.85	1.67	NA
İrlanda	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.00	0.00	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
İspanya	6.04	6.47	2.82	3.76	3.22	2.53	3.34	3.59	2.97	2.48	3.70	3.72	4.00	3.27	3.92	3.95	3.87	3.20	2.82	2.76	NA
İsveç	0.31	0.29	0.20	0.24	0.15	0.13	0.10	0.13	0.11	0.12	0.13	0.16	0.14	0.12	0.15	0.17	0.13	0.17	0.17	0.19	0.14
İtalya	1.13	1.19	1.18	0.98	0.76	0.90	1.16	0.91	0.75	1.08	1.58	1.43	1.22	1.18	1.24	1.53	1.52	0.97	0.81	0.96	0.97
Kıbrıs	3.85	4.55	1.45	3.16	3.05	2.30	1.89	1.56	1.56	1.38	1.68	1.09	1.82	1.49	0.98	0.67	0.50	0.40	0.29	0.19	0.12
Letonya	NA	NA	NA	NA	0.11	0.14	0.13	0.11	0.90	0.58	0.19	0.02	0.02	0.12	0.22	0.32	0.47	0.25	0.33	0.19	0.47
Litvanya	NA	NA	0.04	NA	0.80	1.03	0.52	0.23	0.18	0.23	0.24	0.44	0.59	0.42	0.45	0.47	0.66	0.63	0.69	0.62	0.24
Lüksemburg	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02
Macaristan	NA	NA	2.84	2.92	1.89	0.84	0.89	2.10	1.35	0.93	0.62	0.44	0.33	0.51	0.50	0.64	0.56	0.47	0.58	0.65	0.66
Malta	0.00	0.00	0.00	NA	0.00	0.00	NA	NA	0.00	0.00	0.00	0.00	0.02	0.00	0.00	0.00	NA	0.00	0.05	0.00	NA
Polonya	NA	NA	0.12	0.03	0.05	0.08	0.06	0.10	0.07	0.18	0.05	0.06	0.01	0.00	0.11	0.30	0.48	0.47	0.33	0.35	NA
Portekiz	1.57	1.43	0.98	0.82	0.92	1.49	1.84	1.53	1.22	1.04	1.67	1.75	1.42	1.21	1.12	1.58	1.48	1.34	1.37	1.41	1.62
Romanya	NA	0.41	0.40	4.07	1.92	2.43	2.22	3.66	1.95	1.76	0.74	0.83	0.17	0.50	0.97	0.86	0.65	0.56	0.62	0.61	0.84
Slovakya	NA	NA	NA	NA	0.10	0.14	0.24	0.19	0.29	0.27	0.25	0.38	0.30	0.27	0.33	0.21	0.21	0.12	0.07	0.32	0.22
Slovenya	NA	NA	0.26	0.16	NA	0.09	0.16	0.34	0.25	0.17	0.14	0.18	0.22	0.11	0.05	0.08	0.06	0.12	0.09	0.05	0.06
Türkiye	3.57	4.81	4.42	2.10	1.41	2.32	1.50	1.63	1.38	2.32	1.10	2.18	0.70	1.45	0.86	1.64	1.20	0.53	0.44	0.54	0.44
Yunanistan	14.04	8.84	17.98	11.73	9.58	13.51	17.39	9.05	7.74	14.52	9.28	9.57	6.56	7.72	3.86	9.27	9.38	5.28	3.75	4.30	3.83
AB Ortalama	2.00	1.56	1.49	1.58	1.18	1.22	1.38	1.11	0.96	1.15	0.97	1.00	0.86	0.82	0.71	0.96	0.96	0.72	0.67	0.71	0.62

Kaynak: TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı, <http://www.ref.sabanciuniv.edu/> (25 Mayıs 2011)

EK-3 Canlı Hayvanlarda Türkiye Ekonomisi ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	NA	0.78	0.58	0.55	0.65	0.61	0.60	0.68	0.79	0.70	0.63	0.60	0.65	0.58	0.68	0.79	0.70	0.60	0.62	0.75	0.84
Avusturya	0.76	0.62	0.78	0.85	0.84	0.78	0.87	0.98	1.00	0.99	0.83	0.53	0.53	0.67	0.71	0.77	0.78	0.87	0.93	0.82	0.97
Belçika	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	1.53	1.48	0.99	0.94	0.97	0.97	0.96	0.81	0.75	1.01	1.05	1.06
Bulgaristan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	1.98	0.26	0.23	0.64	1.82	1.33	1.92	1.56	1.79	1.03	1.44	1.47	1.33	1.32	1.88
Çek Cum.	NA	NA	NA	2.70	1.94	1.25	0.98	1.41	1.31	0.87	0.73	0.81	0.68	0.77	1.43	1.50	1.42	1.47	1.67	1.53	1.51
Danimarka	0.47	0.68	0.88	0.79	0.79	1.16	1.50	2.21	2.20	2.00	2.72	2.25	1.91	2.13	2.67	3.52	4.16	4.60	5.77	7.30	7.84
Estonya	NA	NA	NA	NA	NA	0.49	0.17	0.14	0.13	0.19	0.29	1.09	1.45	0.95	0.71	0.53	1.19	1.08	1.79	3.07	2.49
Finlandiya	0.08	0.02	0.07	0.02	0.02	0.02	0.03	0.04	0.04	0.02	0.02	0.03	0.03	0.02	0.04	0.05	0.07	0.08	0.07	0.10	0.10
Fransa	3.59	3.59	3.44	4.06	4.05	3.69	3.59	3.90	4.03	4.05	3.79	2.81	3.70	4.57	4.48	4.42	4.29	4.08	3.92	4.00	4.39
Hollanda	3.04	2.73	3.34	2.51	2.63	2.73	3.36	1.23	1.27	1.91	1.76	1.99	1.92	2.19	2.80	2.79	3.04	2.98	3.71	3.98	NA
İrlanda	6.00	3.80	3.08	3.37	3.63	2.80	2.59	1.91	1.72	2.89	3.38	1.13	1.42	1.92	2.21	2.02	3.39	2.94	2.63	2.60	3.34
İspanya	0.29	0.28	0.42	0.69	1.03	1.26	1.56	1.39	1.19	1.44	1.85	1.55	1.34	1.24	1.64	1.49	1.41	1.34	1.41	1.31	NA
İsveç	0.06	0.06	0.06	0.11	0.07	0.05	0.05	0.07	0.07	0.09	0.08	0.08	0.09	0.12	0.17	0.13	0.11	0.11	0.16	0.11	0.10
İtalya	0.05	0.05	0.05	0.06	0.08	0.09	0.09	0.13	0.12	0.14	0.10	0.06	0.06	0.08	0.09	0.11	0.10	0.09	0.12	0.10	0.11
Kıbrıs	0.27	0.12	0.28	0.38	0.21	0.53	0.33	3.64	1.62	1.02	0.33	1.00	0.64	1.59	1.36	1.34	0.93	1.15	0.72	0.32	0.57
Letonya	NA	NA	NA	NA	0.53	0.30	0.31	0.24	0.16	0.08	0.08	0.07	0.19	0.33	0.19	0.16	0.81	0.86	1.50	2.93	3.52
Litvanya	NA	NA	0.00	NA	5.80	1.07	0.60	0.73	0.68	1.24	1.95	1.82	1.44	1.22	1.52	1.89	3.06	4.06	4.72	5.67	4.28
Lüksemburg	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	2.18	2.04	1.63	1.56	2.02	2.39	1.89	1.97	1.78	2.16	2.39	2.75
Macaristan	NA	NA	3.61	3.73	5.47	4.89	5.92	4.10	2.89	2.43	3.15	3.51	2.57	2.18	2.34	2.23	2.20	2.11	2.60	2.79	3.31
Malta	NA	NA	0.00	0.00	0.00	0.01	0.02	0.02	0.01	0.05	0.01	0.01	0.01	0.08	0.01	0.00	0.01	0.00	0.00	0.00	NA
Polonya	NA	NA	7.03	5.34	4.65	3.73	3.76	3.71	4.01	3.71	2.99	2.29	2.21	2.35	3.05	3.15	3.25	2.15	1.71	1.95	NA
Portekiz	0.39	0.37	0.31	0.08	0.21	0.24	0.24	0.32	0.23	0.21	0.26	0.38	0.34	0.46	0.54	0.70	0.65	0.79	0.83	0.88	1.39
Romanya	1.19	6.03	6.78	4.85	6.24	5.21	4.72	5.41	3.85	6.22	6.66	6.07	5.13	6.53	6.14	5.01	4.94	5.30	4.63	4.21	4.39
Slovakya	NA	NA	NA	NA	1.98	1.24	1.09	1.36	1.21	1.10	1.04	0.86	1.09	0.96	1.73	2.03	2.10	1.95	1.57	2.04	2.48
Slovenya	NA	NA	0.93	0.32	NA	0.10	0.14	0.13	0.10	0.13	0.11	0.17	0.45	0.23	0.19	0.45	1.14	0.94	1.64	1.24	1.43
Türkiye	6.63	6.27	3.37	8.09	5.54	2.88	1.91	1.80	1.05	0.27	0.05	0.94	0.56	0.13	0.09	0.05	0.08	0.06	0.09	0.17	0.05
Yunanistan	0.06	0.03	0.03	0.07	0.02	0.04	0.03	0.14	0.07	0.07	0.07	0.08	0.30	0.14	0.19	0.18	0.18	0.23	0.30	0.40	0.55
AB Ortalama	1.15	1.20	1.57	1.58	1.90	1.39	1.42	1.40	1.19	1.37	1.46	1.28	1.25	1.39	1.54	1.51	1.68	1.68	1.82	2.01	2.20

Kaynak: TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), **Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı**, <http://www.ref.sabanciuniv.edu/> (25 Mayıs 2011)

EK-4 Et ve Et Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	NA	0.68	0.51	0.51	0.44	0.41	0.42	0.43	0.47	0.54	0.50	0.61	0.69	0.62	0.67	0.81	0.92	0.84	0.95	1.04	1.07
Avusturya	0.48	0.39	0.37	0.39	0.41	0.62	0.75	0.81	0.84	0.93	0.87	0.89	0.95	0.90	0.97	1.09	1.19	1.21	1.33	1.43	1.48
Belçika	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	1.55	1.76	1.80	1.61	1.56	1.66	1.49	1.57	1.46	1.44	1.50	1.55
Bulgaristan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	1.50	1.40	1.31	1.27	1.23	1.33	1.16	1.13	1.27	1.44	1.22	1.41	1.01	1.36	1.46
Çek Cum.	NA	NA	NA	0.51	0.32	0.23	0.23	0.27	0.31	0.18	0.19	0.26	0.20	0.16	0.24	0.28	0.27	0.30	0.32	0.34	0.35
Danimarka	10.97	10.86	10.74	10.22	11.01	10.34	10.28	11.10	10.35	9.69	10.69	10.78	9.59	9.15	9.76	8.49	8.87	8.14	7.46	7.00	7.72
Estonya	NA	NA	NA	NA	NA	0.91	0.45	1.88	2.60	1.49	0.90	0.77	0.81	0.84	0.75	0.63	0.63	0.62	0.76	0.72	0.82
Finlandiya	0.22	0.20	0.21	0.23	0.24	0.13	0.19	0.24	0.18	0.17	0.19	0.20	0.23	0.27	0.29	0.25	0.28	0.28	0.28	0.30	0.26
Fransa	1.39	1.46	1.57	1.82	1.83	1.78	1.71	1.74	1.60	1.59	1.62	1.31	1.33	1.38	1.35	1.28	1.29	1.26	1.26	1.24	1.28
Hollanda	4.34	4.19	4.30	4.06	3.92	3.55	3.58	3.05	3.34	3.63	3.01	2.46	2.63	2.62	2.65	2.46	2.57	2.64	2.43	2.34	NA
İrlanda	5.91	5.95	6.09	5.94	5.63	4.91	4.35	3.51	3.12	3.45	3.06	2.25	2.52	3.11	3.41	3.48	4.29	4.05	3.91	3.16	3.78
İspanya	0.48	0.35	0.50	0.55	0.67	0.84	1.09	1.24	1.29	1.38	1.58	1.54	1.47	1.60	1.78	1.93	2.05	1.92	2.20	2.15	NA
İsveç	0.15	0.09	0.07	0.10	0.10	0.14	0.22	0.24	0.18	0.19	0.13	0.15	0.17	0.18	0.18	0.20	0.20	0.22	0.24	0.22	0.22
İtalya	0.33	0.39	0.49	0.44	0.42	0.40	0.45	0.50	0.52	0.55	0.56	0.54	0.58	0.60	0.66	0.64	0.69	0.66	0.66	0.70	0.81
Kıbrıs	0.33	0.20	0.17	0.51	0.34	0.27	0.39	0.68	0.80	0.79	0.93	0.80	0.97	0.86	0.92	0.70	0.46	0.90	1.45	1.25	1.28
Letonya	NA	NA	NA	NA	0.44	0.37	0.51	0.88	0.36	0.13	0.17	0.17	0.18	0.21	0.20	0.36	0.85	0.71	0.71	0.81	0.88
Litvanya	NA	NA	7.45	NA	1.83	1.31	0.97	1.27	0.46	0.58	0.93	0.26	0.48	0.45	0.62	1.08	1.34	1.60	1.23	1.40	1.44
Lüksemburg	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.48	0.50	0.46	0.42	0.41	0.35	0.29	0.36	0.33	0.33	0.37	0.37
Macaristan	NA	NA	6.37	6.78	5.73	6.07	7.18	4.83	3.60	2.98	2.91	2.84	2.51	2.21	2.07	1.79	1.60	1.55	1.47	1.52	1.76
Malta	0.00	0.01	0.06	0.08	0.00	0.00	0.05	0.02	0.02	0.02	0.01	0.02	0.01	0.00	0.04	0.01	0.01	0.01	0.02	0.03	NA
Polonya	NA	NA	1.53	1.22	1.22	1.44	1.92	2.52	2.44	1.49	1.38	1.17	1.24	1.65	1.72	2.13	2.45	2.45	2.45	2.30	NA
Portekiz	0.14	0.20	0.23	0.29	0.20	0.20	0.18	0.20	0.19	0.14	0.15	0.18	0.20	0.19	0.19	0.29	0.34	0.45	0.54	0.59	0.59
Romanya	0.10	1.65	2.06	2.11	2.14	1.00	0.86	1.29	0.32	0.19	0.18	0.23	0.17	0.20	0.23	0.21	0.21	0.26	0.30	0.43	0.63
Slovakya	NA	NA	NA	NA	0.27	0.13	0.12	0.12	0.11	0.09	0.06	0.12	0.11	0.10	0.28	0.53	0.42	0.36	0.33	0.30	0.50
Slovenya	NA	NA	1.59	1.26	NA	1.00	1.07	0.96	0.87	0.90	0.94	0.95	0.84	0.82	0.77	0.78	0.78	0.73	0.71	0.68	0.75
Türkiye	0.18	0.11	0.16	0.16	0.23	0.11	0.13	0.11	0.10	0.08	0.07	0.08	0.06	0.06	0.06	0.07	0.06	0.07	0.10	0.20	0.28
Yunanistan	0.27	0.36	0.28	0.35	0.59	0.48	0.28	0.70	0.41	0.30	0.31	0.19	0.21	0.26	0.28	0.31	0.30	0.40	0.54	0.50	0.47
AB Ortalama	1.71	1.62	2.16	1.91	1.76	1.56	1.58	1.62	1.45	1.30	1.30	1.21	1.17	1.18	1.25	1.24	1.32	1.31	1.29	1.27	1.31

Kaynak: TÜSIAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), **Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı**, <http://www.ref.sabanciuniv.edu/> (25 Mayıs 2011)

EK-5 Hayvansal sıvı ve Katı yağlarda Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	NA	0.63	0.57	0.57	0.64	0.52	0.61	0.59	0.66	0.68	0.70	0.77	0.67	0.67	0.70	0.80	0.84	0.67	0.90	0.95	0.81
Avusturya	0.62	0.49	0.40	0.37	0.34	0.54	0.44	0.52	0.55	0.43	0.50	0.37	0.41	0.48	0.62	0.45	0.50	0.51	0.60	0.63	0.54
Belçika	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.69	0.83	0.97	1.00	0.98	1.29	1.30	1.31	1.16	0.97	1.19	1.04
Bulgaristan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.53	0.23	0.33	0.37	0.27	0.18	0.16	0.47	0.22	0.22	0.09	0.32	0.20	0.10	0.12
Çek Cum.	NA	NA	NA	0.44	0.58	0.10	0.16	0.25	0.03	0.23	0.15	0.05	0.03	0.11	0.10	0.09	0.12	0.08	0.08	0.10	0.08
Danimarka	2.81	3.55	4.34	3.26	3.48	4.27	4.65	5.34	5.17	5.01	6.04	7.13	6.42	6.64	7.20	8.34	8.92	7.64	7.57	7.41	9.20
Estonya	NA	NA	NA	NA	NA	0.39	0.19	0.13	0.44	0.18	0.30	0.46	0.12	0.15	0.27	0.35	0.18	0.13	0.15	0.06	0.04
Finlandiya	0.08	0.14	0.04	0.03	0.03	0.06	0.09	0.14	0.14	0.25	0.31	0.29	0.33	0.32	0.31	0.17	0.20	0.20	0.31	0.44	0.37
Fransa	0.85	0.77	0.76	0.85	0.84	0.91	0.91	0.99	0.99	0.96	1.21	1.04	1.19	1.52	1.72	1.65	1.78	1.82	1.86	1.83	1.97
Hollanda	1.48	1.41	1.47	1.13	1.19	1.13	1.24	1.26	1.30	1.11	1.19	1.02	1.25	1.18	1.41	1.31	1.31	1.12	1.29	1.36	NA
İrlanda	1.57	1.72	1.90	2.09	1.84	1.65	2.01	1.66	1.18	1.06	1.13	0.78	0.85	1.08	0.78	0.69	0.72	0.95	1.19	0.61	0.76
İspanya	0.22	0.30	0.59	0.65	0.58	0.43	0.58	0.73	0.47	0.59	0.89	1.18	1.36	1.06	1.45	1.72	2.13	1.73	2.48	2.46	NA
İsveç	0.30	0.26	0.30	0.33	0.33	0.34	0.47	0.65	0.68	0.92	0.82	0.92	0.83	0.77	0.85	0.89	0.81	0.79	0.77	0.99	0.71
İtalya	0.55	0.50	0.65	0.50	0.52	0.43	0.56	0.62	0.53	0.60	0.83	0.76	0.62	0.61	0.82	0.76	0.76	0.71	0.73	0.82	0.74
Kıbrıs	0.38	0.17	0.84	2.12	1.67	1.16	1.35	1.51	1.55	2.15	2.74	1.88	2.18	1.89	1.19	0.39	0.35	0.73	1.39	1.04	0.83
Letonya	NA	NA	NA	NA	1.02	0.40	0.10	0.23	0.11	0.17	0.32	0.37	0.34	0.27	0.14	0.24	0.18	0.18	0.16	0.33	0.25
Litvanya	NA	NA	0.51	NA	0.78	0.34	0.49	0.37	0.32	0.69	0.36	0.17	0.15	0.20	0.24	0.34	0.44	0.77	0.83	1.05	0.93
Lüksemburg	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.39	0.32	0.46	0.30	0.16	0.13	0.09	0.08	0.06	0.08	0.10	0.09
Macaristan	NA	NA	4.64	4.34	3.03	1.51	2.63	1.29	0.77	0.74	1.09	0.80	0.63	0.76	0.66	0.60	0.53	0.48	0.50	0.54	0.56
Malta	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.01	NA	0.00	NA	0.00	0.00	0.04	NA	NA	NA	NA	NA
Polonya	NA	NA	0.85	0.99	0.77	1.05	1.72	1.99	1.42	2.19	1.74	1.00	0.69	0.84	0.90	1.80	1.30	0.77	1.24	1.46	NA
Portekiz	0.96	1.33	2.29	1.40	0.87	0.71	0.87	0.77	0.61	0.57	0.54	0.62	0.46	0.49	0.48	0.59	0.35	0.53	0.99	0.90	0.95
Romanya	0.03	0.37	0.71	0.41	0.15	0.17	0.71	0.65	0.08	0.35	0.05	0.01	0.01	NA	0.37	0.54	0.79	0.05	0.03	0.04	0.15
Slovakya	NA	NA	NA	NA	0.78	0.73	0.90	0.62	0.38	0.44	0.99	1.50	1.58	1.20	1.28	1.08	0.88	0.54	0.45	0.67	0.53
Slovenya	NA	NA	0.86	1.05	NA	0.58	0.42	0.26	0.27	0.28	0.29	0.22	0.17	0.22	0.11	0.13	0.07	0.05	0.09	0.19	0.21
Türkiye	1.10	0.46	0.40	0.27	0.28	0.67	0.90	0.08	0.08	0.08	0.25	0.06	0.33	0.37	0.04	0.00	0.00	0.00	0.56	0.08	0.35
Yunanistan	0.02	0.00	0.00	0.01	0.00	0.04	0.12	0.23	0.23	0.25	0.08	0.34	0.30	0.21	0.34	0.50	0.38	0.25	0.38	0.10	0.12
AB Ortalama	0.68	0.70	1.05	1.05	0.90	0.74	0.89	0.86	0.75	0.81	0.90	0.89	0.84	0.85	0.90	0.96	0.96	0.85	0.96	0.97	0.96

Kaynak: TÜSIAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı, <http://www.ref.sabanciuniv.edu/> (25 Mayıs 2011)

EK-6 Hububat, Hububat Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	NA	0.41	0.49	0.49	0.55	0.52	0.53	0.48	0.50	0.54	0.68	0.62	0.60	0.59	0.57	0.66	0.68	0.56	0.60	0.66	0.65
Avusturya	0.40	0.32	0.33	0.35	0.46	0.33	0.47	0.51	0.58	0.73	0.66	0.63	0.68	0.74	0.71	0.80	0.78	0.77	0.75	0.85	0.92
Belçika	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	1.13	1.08	1.03	0.99	1.09	1.11	1.11	1.13	1.03	1.02	1.04	0.96
Bulgaristan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.27	0.48	2.39	2.85	2.49	2.16	4.12	2.01	2.74	3.57	3.19	1.85	3.98	4.34	5.41
Çek Cum.	NA	NA	NA	0.67	0.54	1.03	0.52	0.44	0.46	0.62	0.91	0.43	0.43	0.66	0.48	0.82	0.73	0.67	0.62	0.77	0.65
Danimarka	1.80	1.92	1.66	1.60	1.48	1.76	1.47	1.58	1.48	1.41	1.59	1.45	1.36	1.47	1.19	1.10	1.29	1.21	0.94	1.08	1.26
Estonya	NA	NA	NA	NA	NA	0.28	0.49	0.49	0.28	0.24	0.21	0.20	0.27	0.16	0.11	0.39	0.53	0.73	0.71	0.60	0.69
Finlandiya	0.23	0.42	0.34	0.45	0.40	0.27	0.35	0.40	0.29	0.23	0.26	0.40	0.38	0.37	0.36	0.31	0.33	0.43	0.38	0.33	0.33
Fransa	2.96	2.66	2.80	3.27	2.54	2.47	2.21	2.19	2.03	2.39	2.49	2.13	2.09	2.42	2.43	2.54	2.43	2.30	2.49	2.36	2.65
Hollanda	0.47	0.51	0.50	0.67	0.69	0.57	0.51	0.51	0.52	0.62	0.51	0.47	0.50	0.54	0.49	0.50	0.53	0.47	0.43	0.47	NA
İrlanda	0.48	0.43	0.44	0.33	0.41	0.39	0.40	0.45	0.42	0.41	0.43	0.38	0.31	0.31	0.30	0.36	0.41	0.36	0.33	0.28	0.26
İspanya	0.58	0.67	0.61	0.72	0.80	0.65	0.60	0.64	0.58	0.61	0.63	0.74	0.76	0.79	0.74	0.69	0.74	0.73	0.64	0.60	NA
İsveç	0.33	0.37	0.32	0.21	0.28	0.26	0.35	0.45	0.42	0.46	0.51	0.59	0.50	0.60	0.56	0.57	0.58	0.56	0.55	0.58	0.59
İtalya	0.66	0.79	0.87	0.92	0.98	0.84	0.81	0.90	0.94	1.03	1.10	1.06	1.08	1.11	1.12	1.24	1.21	0.97	1.04	1.18	1.19
Kıbrıs	0.27	0.20	0.21	0.24	0.22	0.17	0.13	0.14	0.24	0.21	0.20	0.28	0.31	0.38	0.42	0.41	0.60	0.55	0.70	0.54	0.58
Letonya	NA	NA	NA	NA	0.49	0.33	0.25	0.48	0.13	0.24	0.19	0.89	0.90	1.31	0.88	2.23	1.92	2.10	3.64	4.35	4.34
Litvanya	NA	NA	0.04	NA	0.62	0.45	0.38	0.88	0.84	1.18	0.59	1.41	0.99	1.70	1.56	2.19	1.78	2.13	2.50	2.71	2.26
Lüksemburg	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.38	0.41	0.39	0.34	0.41	0.43	0.56	0.62	0.48	0.46	0.57	0.69
Macaristan	NA	NA	4.07	1.16	1.70	4.32	1.12	1.95	2.04	1.39	1.33	1.57	1.41	1.37	1.27	1.52	1.73	2.35	1.97	1.78	1.90
Malta	0.09	0.11	0.17	0.11	0.11	0.07	0.12	0.18	0.13	0.14	0.11	0.13	0.12	0.13	0.15	0.22	0.33	0.52	0.95	0.28	NA
Polonya	NA	NA	0.92	0.10	0.20	0.34	0.37	0.54	0.41	0.44	0.37	0.38	0.60	0.62	0.69	1.08	1.05	0.90	0.73	1.09	NA
Portekiz	0.11	0.14	0.14	0.17	0.22	0.29	0.29	0.29	0.27	0.29	0.34	0.34	0.49	0.45	0.48	0.64	0.63	0.50	0.50	0.61	0.65
Romanya	0.00	0.23	0.06	0.06	0.11	1.59	3.07	0.96	1.03	1.23	0.48	0.79	0.74	0.29	0.44	0.76	0.97	0.77	2.04	2.33	2.95
Slovakya	NA	NA	NA	NA	0.82	1.85	0.72	0.61	0.84	0.90	0.74	0.64	0.73	0.79	0.74	1.02	1.30	0.95	0.72	0.98	0.85
Slovenya	NA	NA	0.12	0.11	NA	0.11	0.17	0.15	0.14	0.15	0.18	0.16	0.15	0.13	0.12	0.13	0.17	0.13	0.14	0.18	0.26
Türkiye	0.41	2.74	3.03	1.45	1.89	1.79	1.76	2.21	2.10	1.52	1.86	1.22	0.94	1.04	1.03	1.69	1.50	1.18	1.07	1.47	1.80
Yunanistan	1.95	4.21	3.69	2.66	3.20	1.71	1.50	2.04	1.44	1.47	1.34	1.70	2.20	1.78	1.52	2.30	2.02	1.78	1.88	2.40	2.05
AB Ortalama	0.74	0.84	0.89	0.76	0.80	0.89	0.71	0.74	0.77	0.82	0.77	0.80	0.88	0.85	0.83	1.06	1.05	0.98	1.16	1.25	1.43

Kaynak: TÜSIAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı, <http://www.ref.sabanciuniv.edu/> (25 Mayıs 2011)

EK-7 Meyve ve Sebzelerde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	NA	0.26	0.25	0.24	0.26	0.26	0.29	0.27	0.28	0.28	0.29	0.31	0.32	0.29	0.30	0.34	0.36	0.33	0.36	0.33	0.36
Avusturya	0.26	0.31	0.27	0.28	0.34	0.43	0.50	0.53	0.47	0.49	0.51	0.48	0.44	0.47	0.46	0.49	0.53	0.56	0.68	0.57	0.66
Belçika	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	1.96	1.92	1.83	1.74	1.77	1.77	1.84	1.93	1.89	1.95	1.88	2.10
Bulgaristan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	1.96	1.67	1.75	1.75	1.01	1.20	1.24	1.32	1.32	1.20	1.04	1.06	1.06	1.26	1.31
Çek Cum.	NA	NA	NA	0.68	0.64	0.44	0.46	0.43	0.30	0.30	0.31	0.24	0.18	0.19	0.24	0.33	0.28	0.27	0.26	0.25	0.30
Danimarka	0.54	0.53	0.42	0.43	0.37	0.32	0.31	0.39	0.40	0.41	0.38	0.40	0.39	0.44	0.42	0.36	0.38	0.41	0.44	0.39	0.49
Estonya	NA	NA	NA	NA	NA	0.32	0.45	0.34	0.35	0.25	0.20	0.17	0.29	0.30	0.27	0.29	0.27	0.34	0.34	0.32	0.38
Finlandiya	0.04	0.06	0.08	0.17	0.42	0.11	0.12	0.11	0.09	0.04	0.05	0.06	0.05	0.06	0.05	0.06	0.07	0.06	0.07	0.06	0.10
Fransa	1.02	1.08	0.90	0.96	0.92	0.90	0.96	0.95	0.91	0.92	0.98	0.96	1.03	1.01	1.00	1.00	1.03	1.05	1.00	0.94	1.16
Hollanda	3.09	3.22	3.08	3.22	3.44	3.41	3.04	2.50	2.77	3.00	2.56	2.34	2.53	2.73	2.65	2.51	2.67	2.75	2.76	2.63	NA
İrlanda	0.34	0.33	0.28	0.27	0.26	0.25	0.26	0.26	0.42	0.19	0.18	0.20	0.19	0.21	0.22	0.24	0.29	0.48	0.29	0.21	0.24
İspanya	6.08	6.26	6.64	7.09	6.37	6.45	6.18	6.41	6.14	5.91	6.31	6.16	6.54	6.56	6.38	6.20	6.13	5.70	5.92	5.91	NA
İsveç	0.09	0.09	0.10	0.12	0.08	0.07	0.10	0.10	0.10	0.11	0.10	0.12	0.15	0.16	0.17	0.18	0.19	0.17	0.18	0.19	0.22
İtalya	1.71	1.76	1.61	1.56	1.53	1.50	1.45	1.43	1.41	1.49	1.56	1.54	1.55	1.52	1.40	1.44	1.46	1.44	1.62	1.54	1.95
Kıbrıs	14.57	11.58	8.84	8.62	8.61	11.12	7.65	4.78	6.31	5.74	5.76	6.21	7.16	8.73	8.97	6.02	8.89	10.23	8.70	7.32	8.21
Letonya	NA	NA	NA	NA	0.36	0.75	0.66	0.95	0.91	0.47	0.47	0.53	0.49	0.58	0.52	0.62	0.64	0.68	0.71	0.69	0.99
Litvanya	NA	NA	0.19	NA	1.54	2.16	1.31	0.93	0.89	0.93	1.21	1.07	0.83	1.15	0.91	1.00	2.12	2.79	2.99	2.34	3.25
Lüksemburg	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.55	0.72	0.66	0.85	0.90	0.94	1.12	0.99	0.88	0.82	1.08	1.45
Macaristan	NA	NA	3.23	3.78	3.77	3.21	3.44	2.14	1.66	1.41	1.47	1.39	1.23	1.16	1.15	0.93	0.87	0.82	0.91	0.82	0.91
Malta	0.54	0.33	0.35	0.18	0.15	0.18	0.17	0.29	0.14	0.14	0.10	0.14	0.11	0.08	0.12	0.38	0.10	0.05	0.10	0.03	NA
Polonya	NA	NA	3.25	2.70	2.59	2.21	2.12	2.23	2.14	1.99	2.22	1.94	2.01	2.06	1.95	1.86	1.85	1.81	1.78	1.48	NA
Portekiz	0.68	0.78	0.73	0.71	0.76	0.81	0.75	0.85	0.77	0.78	0.93	0.99	1.06	1.07	0.93	1.11	1.14	1.19	1.42	1.48	1.91
Romanya	0.29	0.74	0.61	0.70	0.66	0.58	0.64	0.58	0.47	0.45	0.42	0.52	0.42	0.44	0.42	0.42	0.32	0.33	0.23	0.24	0.39
Slovakya	NA	NA	NA	NA	0.77	0.54	0.56	0.43	0.28	0.29	0.24	0.30	0.27	0.23	0.27	0.42	0.39	0.32	0.31	0.26	0.28
Slovenya	NA	NA	0.75	0.62	NA	0.48	0.36	0.33	0.27	0.28	0.29	0.22	0.17	0.20	0.18	0.31	0.25	0.32	0.50	0.39	0.41
Türkiye	10.98	9.96	8.12	8.46	8.49	7.94	7.78	7.96	7.13	6.63	6.43	6.25	4.99	4.66	5.03	5.70	4.93	4.37	3.91	4.28	5.64
Yunanistan	11.70	10.59	9.81	9.25	9.12	9.20	8.85	8.43	9.92	8.43	9.05	9.72	9.32	6.70	6.91	7.36	7.16	7.39	7.72	7.37	9.68
AB Ortalama	2.74	2.24	1.98	2.09	1.96	1.91	1.71	1.50	1.57	1.43	1.46	1.48	1.51	1.50	1.49	1.42	1.54	1.61	1.61	1.49	1.61

Kaynak: TÜSIAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), **Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı**, <http://www.ref.sabanciuniv.edu/> (25 Mayıs 2011)

EK-8 Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	NA	0.79	0.72	0.77	0.73	0.63	0.61	0.64	0.66	0.71	0.73	0.66	0.63	0.62	0.63	0.69	0.57	0.56	0.61	0.60	0.47
Avusturya	0.35	0.35	0.37	0.46	0.39	0.27	0.80	0.75	0.88	0.87	0.65	0.51	0.65	0.58	0.56	0.87	0.69	0.54	0.61	0.53	0.49
Belçika	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	1.72	1.77	1.36	1.28	1.35	1.31	1.56	1.62	1.17	1.33	1.11	1.00
Bulgaristan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	3.65	1.76	1.79	1.41	1.25	0.96	1.73	1.77	1.65	1.27	1.03	1.56	2.82	2.97	3.07
Çek Cum.	NA	NA	NA	1.35	1.19	0.81	0.52	0.87	0.61	0.50	0.86	1.05	0.89	0.99	1.89	1.85	1.26	0.94	1.07	0.85	0.69
Danimarka	2.27	2.16	1.81	1.95	1.92	1.72	1.48	1.48	1.54	1.74	1.98	1.68	1.73	1.68	1.64	1.49	1.42	1.61	1.85	1.80	1.35
Estonya	NA	NA	NA	NA	NA	1.35	1.67	2.16	2.44	0.81	0.66	0.48	0.75	0.63	1.86	0.55	0.35	0.43	0.77	0.33	0.34
Finlandiya	0.56	0.70	0.76	0.66	0.48	0.37	0.49	0.45	0.51	0.57	0.59	0.53	0.66	0.60	0.62	0.63	0.54	0.52	0.53	0.31	0.36
Fransa	3.07	2.84	2.50	2.49	2.46	2.47	2.13	2.18	2.30	2.45	2.21	1.66	1.85	1.72	1.74	1.70	1.61	1.58	1.57	1.45	1.11
Hollanda	1.39	1.21	1.24	1.41	1.17	1.02	0.87	0.94	1.05	0.55	0.54	0.83	0.97	1.14	1.04	0.97	0.85	1.06	0.95	0.81	NA
İrlanda	1.33	1.34	1.18	0.95	0.78	0.79	0.82	0.79	0.50	0.54	0.52	0.43	0.54	0.57	0.74	0.64	0.66	0.66	0.58	0.42	0.28
İspanya	0.93	1.09	0.97	1.09	1.45	1.46	1.27	1.31	1.27	1.43	1.89	1.39	1.24	1.20	1.14	1.01	1.03	1.03	1.11	0.93	NA
İsveç	0.35	0.35	0.29	0.26	0.23	0.23	0.23	0.37	0.26	0.37	0.39	0.37	0.40	0.31	0.42	0.35	0.39	0.33	0.49	0.48	0.33
İtalya	0.32	0.33	0.36	0.43	0.28	0.26	0.26	0.34	0.35	0.45	0.50	0.37	0.41	0.39	0.37	0.38	0.42	0.39	0.37	0.30	0.27
Kıbrıs	0.58	0.60	0.77	0.77	0.28	0.21	0.18	0.25	0.53	0.50	0.37	0.38	0.42	0.39	1.52	0.15	0.32	0.25	0.22	0.19	0.15
Letonya	NA	NA	NA	NA	2.10	4.11	3.95	3.05	1.29	0.52	1.19	0.45	0.45	1.06	1.46	1.73	1.55	0.68	0.37	0.35	0.37
Litvanya	NA	NA	1.31	NA	2.23	2.24	2.45	1.49	0.67	0.83	2.40	1.53	0.79	1.07	1.93	2.09	1.64	1.87	1.55	1.36	1.23
Lüksemburg	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.02	0.04	0.04	0.05	0.05	0.06	0.06	0.04	0.05	0.04	0.05	0.04
Macaristan	NA	NA	2.10	0.99	0.71	1.16	1.21	0.83	1.11	0.67	0.55	0.51	0.87	1.02	1.22	1.46	1.23	1.12	1.60	1.48	1.39
Malta	0.03	0.04	0.07	0.15	0.21	0.18	0.10	0.12	0.12	0.02	0.02	0.05	0.06	0.03	0.04	0.00	0.06	0.00	0.03	0.00	NA
Polonya	NA	NA	2.10	2.28	2.43	1.30	2.45	4.02	2.50	2.03	2.15	1.55	1.29	1.62	2.04	1.90	1.75	1.47	1.59	1.09	NA
Portekiz	0.08	0.10	0.07	0.11	0.20	0.18	0.19	0.22	0.82	0.61	0.78	0.68	0.82	0.79	0.80	0.94	0.94	1.54	1.91	2.03	1.29
Romanya	0.09	0.11	0.25	0.18	0.09	0.14	0.36	0.48	0.38	0.40	0.46	0.37	0.47	0.65	0.51	0.34	0.57	0.34	0.50	0.80	1.11
Slovakya	NA	NA	NA	NA	0.83	0.76	0.54	0.66	1.04	0.67	0.77	0.78	1.02	0.65	1.71	2.12	2.05	2.13	1.26	1.65	1.73
Slovenya	NA	NA	0.76	0.72	NA	0.60	0.52	0.50	0.43	0.45	0.60	0.48	0.48	0.49	0.67	1.04	0.82	0.61	0.41	0.31	0.41
Türkiye	0.58	1.50	3.42	4.10	5.10	2.44	2.48	3.00	2.73	2.99	3.86	4.05	1.93	1.89	1.65	1.21	1.31	1.25	1.26	1.03	1.08
Yunanistan	0.86	1.04	0.86	0.68	0.69	0.58	0.57	0.74	0.85	0.77	0.78	1.03	0.92	1.08	0.92	1.47	2.19	0.93	1.43	2.09	2.47
AB Ortalama	0.86	0.81	0.92	0.93	0.98	0.98	1.12	1.09	0.99	0.83	0.94	0.77	0.82	0.86	1.09	1.03	0.97	0.89	0.98	0.93	0.89

Kaynak: TÜSIAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), **Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı**, <http://www.ref.sabanciuniv.edu/> (25 Mayıs 2011)

EK-9 Süt, Süt Ürünleri ve Yumurta Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	NA	1.51	1.63	1.75	1.61	1.60	1.75	1.82	1.71	1.73	1.80	1.69	1.51	1.57	1.55	1.66	1.64	1.57	1.55	1.59	1.71
Avusturya	0.59	0.51	0.47	0.61	0.59	0.73	0.84	1.03	1.07	1.41	1.52	1.52	1.69	1.80	1.71	1.72	1.81	1.70	1.73	1.88	1.85
Belçika	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	2.24	2.46	2.17	2.00	1.99	1.97	1.85	1.86	1.83	1.81	1.92	2.12
Bulgaristan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.83	0.96	0.87	0.90	0.90	0.88	0.99	1.08	1.05	1.09	0.87	1.09	1.38	1.57	1.34
Çek Cum.	NA	NA	NA	2.49	1.98	1.61	1.58	1.35	1.14	1.14	1.34	1.21	0.80	0.91	0.99	1.19	1.36	1.34	1.24	1.20	1.13
Danimarka	5.44	5.30	5.08	5.66	5.62	5.67	5.77	5.94	5.69	5.75	6.32	5.34	5.61	5.38	5.45	5.40	5.44	4.94	5.05	5.33	5.76
Estonya	NA	NA	NA	NA	NA	7.60	7.57	6.48	4.28	3.16	3.27	3.43	3.63	3.13	3.24	2.90	3.06	3.36	3.14	2.80	3.40
Finlandiya	1.02	0.89	0.77	0.84	1.00	0.85	0.97	1.17	1.02	0.97	1.19	1.16	1.26	1.22	1.22	1.28	1.28	1.22	1.22	1.59	1.80
Fransa	2.61	2.47	2.53	2.86	3.15	2.93	2.82	2.95	2.68	2.94	3.19	2.86	3.11	3.06	3.00	3.06	3.18	3.07	3.16	3.35	3.50
Hollanda	5.59	5.39	5.56	5.94	5.32	5.06	5.11	4.20	4.86	4.78	4.07	3.76	3.99	4.14	3.77	3.52	3.57	3.25	3.39	3.45	NA
İrlanda	5.21	5.99	9.08	5.73	5.32	5.79	4.43	4.27	3.16	2.92	3.12	2.33	2.19	2.40	2.66	2.77	3.40	3.63	3.63	2.76	3.55
İspanya	0.48	0.43	0.53	0.48	0.57	0.66	0.68	0.70	0.74	0.87	1.07	1.18	1.10	1.15	1.09	1.09	1.12	1.14	1.05	1.11	NA
İsveç	0.28	0.16	0.13	0.18	0.21	0.31	0.29	0.44	0.41	0.46	0.45	0.47	0.41	0.40	0.49	0.49	0.57	0.55	0.61	0.63	0.66
İtalya	0.43	0.50	0.53	0.60	0.65	0.62	0.66	0.71	0.76	0.85	0.93	0.89	0.98	1.11	1.06	1.09	1.13	1.04	1.07	1.31	1.45
Kıbrıs	1.01	1.04	0.96	1.66	1.63	1.53	1.43	1.92	2.29	2.76	3.35	2.90	5.38	5.39	4.98	5.15	6.85	6.70	6.96	9.56	10.08
Letonya	NA	NA	NA	NA	1.91	1.92	3.01	4.04	3.33	2.25	2.50	2.17	1.96	1.99	2.56	3.42	5.31	5.15	4.56	4.14	4.79
Litvanya	NA	NA	16.41	NA	8.91	10.02	9.83	9.73	9.85	7.57	9.07	7.28	5.98	5.38	6.60	6.03	6.69	7.20	5.34	6.13	6.00
Lüksemburg	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	2.26	2.31	3.28	4.05	3.92	3.65	3.89	4.39	4.03	4.72	5.62	5.89
Macaristan	NA	NA	0.97	1.08	0.67	0.72	0.95	0.71	0.78	0.71	0.73	0.77	0.67	0.62	0.52	0.54	0.62	0.59	0.69	0.76	0.78
Malta	0.03	0.07	0.10	0.09	0.04	0.04	0.08	0.09	0.09	0.08	0.06	0.06	0.03	0.01	0.01	0.02	0.02	0.00	0.03	0.01	NA
Polonya	NA	NA	2.17	2.21	1.98	1.83	1.76	2.13	1.63	1.28	1.67	2.11	1.53	1.51	2.05	2.86	2.70	2.69	2.52	2.30	NA
Portekiz	0.40	0.60	0.44	0.54	0.67	0.80	0.93	1.07	1.12	1.12	1.41	1.09	1.21	1.19	1.14	1.22	1.30	1.38	1.59	1.61	1.85
Romanya	0.02	0.20	0.33	0.16	0.14	0.12	0.09	0.13	0.04	0.09	0.15	0.15	0.13	0.13	0.15	0.16	0.15	0.15	0.16	0.20	0.25
Slovakya	NA	NA	NA	NA	0.83	0.82	0.99	0.82	0.72	0.80	0.94	1.01	0.97	0.91	1.05	1.61	1.41	1.26	1.33	1.01	1.14
Slovenya	NA	NA	0.94	0.59	NA	0.71	0.73	0.74	0.76	0.89	0.99	0.98	0.94	0.90	0.86	1.01	1.26	1.18	1.35	1.29	1.55
Türkiye	0.13	0.09	0.08	0.11	0.16	0.18	0.25	0.34	0.33	0.23	0.17	0.26	0.20	0.21	0.18	0.24	0.30	0.35	0.40	0.53	0.60
Yunanistan	1.16	1.21	1.36	1.49	1.86	1.86	1.59	1.73	2.10	2.11	2.26	2.34	2.39	2.55	3.06	2.77	3.07	3.23	3.39	4.00	4.04
AB Ortalama	1.66	1.58	2.41	1.79	2.07	2.27	2.22	2.24	2.08	1.96	2.14	1.99	2.04	2.02	2.10	2.17	2.40	2.37	2.35	2.51	2.85

Kaynak: TÜSIAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), **Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı**, <http://www.ref.sabanciuniv.edu/> (25 Mayıs 2011)

EK-10 Tütün ve Tütün Ürünlerinde Türkiye Ekonomisi Ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	NA	0.52	0.55	0.57	0.59	0.54	0.59	0.55	0.65	0.81	0.94	1.02	1.01	0.97	1.01	1.49	1.50	1.46	1.60	1.48	1.84
Avusturya	0.11	0.10	0.14	0.17	0.17	0.20	0.20	0.28	0.29	0.35	0.38	0.43	0.63	1.13	1.22	1.28	1.27	1.05	0.85	0.60	0.30
Belçika	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.74	0.72	0.70	0.74	0.93	0.97	0.71	0.74	0.81	0.91	1.07	1.33
Bulgaristan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	10.50	6.96	6.01	6.32	4.74	3.28	3.26	3.42	5.48	4.10	3.39	4.53	5.94	8.41	8.41
Çek Cum.	NA	NA	NA	0.46	0.80	0.54	0.75	1.43	1.29	1.00	0.83	0.72	1.36	0.67	0.56	0.73	0.52	0.88	1.30	1.14	1.43
Danimarka	0.66	0.60	0.57	0.67	0.64	0.77	0.66	0.70	0.82	0.85	0.86	0.86	1.12	1.47	1.24	1.20	1.21	1.24	1.25	1.22	1.41
Estonya	NA	NA	NA	NA	NA	0.17	0.42	0.30	0.45	0.39	0.15	0.21	0.12	0.16	0.37	0.33	0.20	0.32	0.24	0.33	0.35
Finlandiya	0.12	0.14	0.12	0.11	0.12	0.12	0.17	0.19	0.16	0.07	0.04	0.03	0.04	0.06	0.05	0.02	0.03	0.02	0.02	0.02	0.02
Fransa	0.14	0.16	0.17	0.17	0.16	0.18	0.18	0.22	0.26	0.30	0.34	0.37	0.47	0.53	0.63	0.63	0.61	0.55	0.65	0.58	0.69
Hollanda	2.94	2.95	3.06	3.14	3.20	3.61	3.59	3.46	4.08	4.61	4.11	3.85	5.38	5.41	5.33	5.18	5.08	4.82	4.05	3.70	NA
İrlanda	0.37	0.39	0.38	0.39	0.39	0.39	0.37	0.26	0.19	0.21	0.35	0.34	0.34	0.39	0.39	0.40	0.37	0.40	0.40	0.30	0.45
İspanya	0.12	0.18	0.11	0.12	0.15	0.23	0.22	0.24	0.25	0.29	0.33	0.34	0.35	0.38	0.44	0.49	0.44	0.44	0.58	0.46	NA
İsveç	0.08	0.08	0.07	0.08	0.07	0.06	0.06	0.07	0.07	0.08	0.10	0.11	0.11	0.08	0.10	0.11	0.13	0.12	0.16	0.17	0.23
İtalya	0.14	0.21	0.19	0.18	0.15	0.16	0.19	0.17	0.19	0.19	0.21	0.23	0.28	0.34	0.27	0.25	0.24	0.29	0.26	0.25	0.31
Kıbrıs	15.67	27.21	38.92	42.41	56.67	85.30	134.32	182.37	125.21	123.85	123.75	102.64	44.00	30.81	19.07	15.11	20.90	23.01	22.01	21.40	28.53
Letonya	NA	NA	NA	NA	1.29	1.31	0.48	0.14	0.19	0.56	1.19	2.61	4.25	1.23	1.05	0.94	1.19	5.27	3.38	2.33	1.23
Litvanya	NA	NA	0.01	NA	3.81	0.19	0.22	0.67	1.01	2.15	1.79	1.86	1.50	1.40	1.96	4.17	5.44	5.56	3.12	4.08	5.38
Lüksemburg	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	5.06	6.79	5.17	5.11	3.66	4.51	5.98	4.66	4.76	4.63	4.84	5.75
Macaristan	NA	NA	0.26	0.51	0.24	0.02	1.33	0.48	0.30	0.41	0.04	0.06	0.08	0.09	0.18	0.14	0.19	0.20	0.26	0.06	0.17
Malta	1.68	1.74	0.87	0.85	0.69	0.85	1.96	2.62	1.58	1.70	1.99	2.49	4.44	4.70	4.02	1.77	1.64	0.94	0.80	0.95	NA
Polonya	NA	NA	0.51	0.61	0.57	0.24	0.34	0.37	0.35	0.43	0.58	0.64	0.35	0.53	0.81	1.19	1.86	2.47	2.90	3.93	NA
Portekiz	0.10	0.17	0.12	0.08	0.07	0.09	0.13	0.09	0.16	0.35	0.59	0.83	0.99	1.00	0.98	2.99	3.79	4.34	4.46	4.51	5.04
Romanya	NA	0.08	0.19	0.03	0.00	0.02	0.00	0.00	0.05	0.03	0.07	0.24	0.31	0.18	0.06	0.07	0.17	2.12	3.63	4.52	4.94
Slovakya	NA	NA	NA	NA	0.74	0.82	0.58	0.69	0.67	0.77	0.62	0.43	0.41	0.49	0.33	0.10	0.04	0.02	NA	0.00	0.04
Slovenya	NA	NA	0.66	0.25	NA	0.23	0.27	0.42	0.84	1.17	1.16	0.59	0.48	0.59	0.23	0.01	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00
Türkiye	6.68	7.99	3.98	5.48	4.46	3.70	5.43	5.47	5.02	5.29	5.29	4.03	3.26	3.06	2.88	3.27	3.62	2.75	2.50	2.64	2.93
Yunanistan	8.18	8.55	9.50	8.97	7.02	7.93	8.51	9.78	9.63	11.69	10.80	9.98	10.82	12.58	11.44	12.72	10.25	9.61	11.49	10.68	11.23
AB Ortalama	2.10	2.62	2.76	3.04	3.58	4.40	6.70	8.56	6.25	6.15	6.11	5.24	3.32	2.77	2.38	2.34	2.47	2.81	2.80	2.88	3.47

Kaynak: TÜSIAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı, <http://www.ref.sabanciuniv.edu/> (25 Mayıs 2011)

EK-11 Yağı Tohumlar, Yağ Veren Meyvelerde Türkiye Ekonomisi ve AB-27'nin Rekabet Gücü Yapısı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	NA	0.18	0.21	0.18	0.16	0.15	0.11	0.11	0.12	0.20	0.11	0.16	0.16	0.07	0.09	0.06	0.08	0.08	0.08	0.06	0.06
Avusturya	0.13	0.14	0.13	0.19	0.25	0.31	0.16	0.16	0.20	0.19	0.20	0.20	0.27	0.24	0.25	0.32	0.39	0.38	0.39	0.31	0.28
Belçika	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.19	0.22	0.18	0.21	0.20	0.19	0.21	0.26	0.27	0.27	0.19	0.21
Bulgaristan	NA	NA	NA	NA	NA	NA	1.42	1.14	1.46	7.01	1.61	2.42	5.04	4.24	3.98	6.63	5.54	4.01	5.66	7.22	7.34
Çek Cum.	NA	NA	NA	0.47	0.79	0.78	0.81	0.57	0.48	1.61	1.48	1.10	0.81	0.33	0.47	0.69	0.45	0.95	0.73	0.60	0.36
Danimarka	2.19	1.24	0.54	0.30	0.19	0.14	0.15	0.10	0.13	0.20	0.09	0.12	0.11	0.16	0.06	0.12	0.12	0.28	0.25	0.21	0.13
Estonya	NA	NA	NA	NA	NA	0.25	0.26	0.34	1.26	0.64	0.15	0.20	0.20	0.40	0.22	0.87	0.58	0.46	0.72	0.72	0.70
Finlandiya	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.03	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01
Fransa	2.12	1.90	1.41	0.75	0.63	0.78	0.86	1.01	1.12	0.90	0.80	0.58	0.69	0.61	0.69	0.62	0.77	0.67	0.77	0.47	0.50
Hollanda	0.40	0.55	0.47	0.59	1.12	0.57	0.44	0.56	0.93	0.76	0.60	0.67	0.70	0.63	0.75	0.67	0.67	0.64	0.64	0.62	NA
İrlanda	0.15	0.10	0.04	0.01	0.00	0.02	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00	0.00	0.01	0.01	0.03	0.03	0.04	0.04	0.01	0.00	0.01
İspanya	0.39	0.14	0.23	0.11	0.10	0.06	0.18	0.08	0.08	0.07	0.09	0.07	0.07	0.08	0.07	0.10	0.07	0.11	0.15	0.10	NA
İsveç	0.08	0.09	0.02	0.03	0.02	0.01	0.02	0.01	0.01	0.02	0.02	0.01	0.01	0.01	0.02	0.02	0.04	0.03	0.02	0.03	0.04
İtalya	0.03	0.06	0.03	0.01	0.01	0.01	0.01	0.03	0.02	0.02	0.02	0.02	0.03	0.02	0.03	0.04	0.06	0.05	0.04	0.05	0.06
Kıbrıs	0.57	0.17	0.28	0.19	0.39	0.42	0.13	0.10	0.13	0.03	0.01	0.02	0.01	0.02	0.01	0.03	0.00	0.00	0.02	0.04	0.01
Letonya	NA	NA	NA	NA	0.21	0.13	0.05	0.08	0.08	0.12	0.41	0.49	1.18	0.42	0.95	2.68	2.05	2.18	2.71	2.48	2.41
Litvanya	NA	NA	NA	NA	0.90	1.11	1.56	0.75	2.00	3.02	1.46	1.83	1.60	1.52	1.40	2.10	0.83	2.08	1.23	1.91	2.08
Lüksemburg	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	0.25	0.26	0.23	0.20	0.09	0.11	0.19	0.14	0.11	0.10	0.17	0.19
Macaristan	NA	NA	2.36	4.00	3.27	3.20	3.21	1.39	1.18	1.45	1.66	1.21	1.79	1.52	1.83	1.87	1.51	1.60	1.69	1.83	1.50
Malta	0.00	0.00	NA	NA	0.00	0.01	0.00	0.00	0.00	0.02	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	NA	0.00	NA	0.00	NA	NA
Polonya	NA	NA	1.47	0.22	0.05	1.70	0.21	0.03	0.30	0.96	0.08	0.74	0.09	0.02	0.41	0.26	0.24	0.54	0.27	0.24	NA
Portekiz	0.02	0.07	0.03	0.06	0.03	0.03	0.02	0.07	0.05	0.09	0.14	0.17	0.10	0.10	0.16	0.12	0.09	0.10	0.12	0.08	0.15
Romanya	0.01	0.19	0.27	0.37	0.24	0.30	0.27	0.45	1.73	4.94	1.56	1.58	1.02	1.83	1.59	1.55	3.33	2.55	3.95	3.31	3.96
Slovakya	NA	NA	NA	NA	0.62	0.59	0.77	0.82	0.77	1.27	0.62	1.12	0.95	0.37	1.04	0.86	0.72	0.76	0.81	0.96	1.17
Slovenya	NA	NA	0.03	0.01	NA	0.05	0.02	0.01	0.01	0.00	0.01	0.02	0.06	0.04	0.02	0.03	0.12	0.04	0.57	0.04	1.06
Türkiye	0.19	0.28	0.32	0.36	0.38	0.33	0.33	0.35	0.41	0.55	0.35	0.36	0.29	0.35	0.31	0.35	0.45	0.33	0.19	0.23	0.28
Yunanistan	0.18	0.18	0.49	0.54	0.69	1.05	0.60	0.48	0.70	1.35	1.16	1.27	2.14	1.16	1.53	1.65	1.62	1.15	1.26	1.02	1.00
AB Ortalama	0.43	0.31	0.41	0.41	0.44	0.49	0.45	0.34	0.52	0.94	0.48	0.54	0.65	0.53	0.59	0.81	0.73	0.71	0.83	0.84	1.02

Kaynak: TÜSIAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), **Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı**, <http://www.ref.sabanciuniv.edu/> (25 Mayıs 2011)

8. KAYNAKÇA

- Abay, C. “AB’de Bitkisel Ürünlerde Uygulanan Politikalar ve Türkiye’nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi”, E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.), **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, ss. 27-41.
- Acar, M. **Dünya Ticaret Örgütü ve AB Işığında Türk Tarımının Geleceği**, Ankara: Orion, 2006.
- Acar, Mustafa ve Muhsin Doğan. **AB’ye Üyelik Yolunda Türk Tarımı: Sorunlar, Zorluklar Ve Fırsatlar**. İstanbul: Tügiad Ekonomi Ödülleri Kitapları, 2006.
- Agra Europe, **CAP Monitor**, Tunbridge Wells, England. 1998. Aktaran Sevinç Demirci, “Doğrudan Gelir Sistemi Ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi”
- Akram Lodhi Haroon A. “The Agrarian question in an age New Capitalism”, Sam Aaronovitch ve Jan Toporowski (Ed.). **Political Economy and the New Capitalism** içinde. London, : Routledge, 2000, ss. 113-133.
- Aktar C. ve V.Ananias. "Yeni Bir Ulusal Politika: Ekolojik Tarım" **İktisat İşletme ve Finans**. Vol. 20, Issue 229, Nisan 2005, ss. 26-32.
- Albayrak M., Taşdan K., Güneş E., Saner G., Atış E., Çukur F., Pezikoğlu F., **"Küresel Rekabet Açısından Türkiye’de Tarım Ve Gıda Ürünleri Pazarlama Sistemlerine Bakış: Mevcut Yapı, Sorunlar, Fırsatlar, Hedefler"** Ziraat Mühendisleri Odası, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/6ce91443f690d09_ek.pdf (20.12.2012)
- Atış E. ve M. Artukoğlu. “AB’de Meyve-Sebze Ortak Piyasa Düzenleri Ve Türkiye’nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi”, E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.). **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, ss. 43-56.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu. “Ortak Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikaları fark yaratıyor”. Sayı 3, Mayıs-Haziran 2006, ss. 1-18.
- Aysu, A. **Avrupa Birliği ve Tarım**. İstanbul: Kalkedon Yay., 2006.
- Babacan, A. Genel Politika Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi. DPT Tarım Dairesi, 1999, <http://ekutup.dpt.gov.tr/tarim/babacana/gelirode.pdf> (27 Ekim 2010).

- Balassa Bela “Trade Liberalization and ‘Revealed’ Comparative Advantage”, **Manchester School of Economic and Social Studies**, V.33, 1965, s: 99-124
- Bayraç, Naci ve Füsün Yenilmez, “**Tarım Sektörünün Yapısal Analizi ve Avrupa Ortak Tarım Politikası**” <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/> Naci2.doc (18/07/2009).
- Bernstein, Michael A. “Introduction: The Puzzle of the 1930s”, L. Galambos and R. Gallman (Ed.). **The Great Depression: Delayed Recovery and Economic Change in America, 1929-1939**, United Kingdom: Cambridge University Press, 1989, ss. 1-21.
- Berzeg, Ayten. “Avrupa Topluluğu’nun Ortak Tarımsal Yapı Politikası”. **Tarım, Orman ve Köyleri Bakanlığı Dergisi**. Sayı 17, 1987.
- Bhagwati, Jagdish. “Immiserizing Growth: A Geometrical Note”. **The Review of Economic Studies**. Vol. 25, No. 3, Jun., 1958.
- Bilge, Ali ve Erol Çakmak. “Dünyada Tarım Sektörü ve Dünya Ticaret Örgütü’nün İşlevi”, **İktisat İşletme ve Finans Söyleşi**. Haziran 2006, ss. 5-12.
- Bilgin, N. ve R.Kaynak. "Tarımsal Kooperatif - Bayi İlişkileri ve Lojistik Yeteneğin Ara Değişken Olarak Bayi Performansına Etkisi", **İktisat İşletme ve Finans**. Cilt.24, Sayı.276, 2009, ss. 74-97.
- Boehlje, M. D., , s. L. Hofing ve R. C. Shoeder "Farming in the 21st Century," **Purdue University Department of Agricultural Economics Staff Paper**, No. 99-9,. 1989,
- Borrell, Brent and Lionel Hubbard. “Global Economic Effects of the EU Common Agricultural Policy”. **Economic Affairs**. Vol. 20, No. 2, 2000, ss. 18-26.
- Böhme G. ve N. Stehr (Ed.). **The Knowledge Society: The Growing Impact Of Scientific Knowledge On Social Relations**. AH Dordrecht, Holland: D. Reidel Publishing Company, Springer, 1986.
- Brian, Jack, **Agriculture and EU Environmental Law**. Farnham, Surrey, GBR: Ashgate Publishing Group, 2009
- Buckwell, Allan E. **The Costs of the Common Agricultural Policy**. Edition: illustrated, reprint, Routledge, 1982.
- Cardwell, Michael. “Agriculture”. **The International and Comparative Law Quarterly**. Vol. 52, No. 4, 2003, ss. 1032-1034.

- Cochrane, Nancy and Ralph Seeley. **EU Enlargement: Implications for New Member Countries, the United States, and World Trade**. USDA, Electronic Report from the Economic Research Service, WRS04, (5 Ocak 2003), ss. 1-20.
- Colyer D. ve P.L. Kennedy, "Introduction", D. Colyer ve Diğ. (Ed.). **Competition in Agriculture: the United States in the World Market** içinde. Routledge: FPP, 2000, ss. 1-11.
- Costa L. , A. Cunha , A. Mendes and M. Sottomayor, "From CAP to CARPE: Embedding the Bond Scheme Proposal in a Comprehensive Reform" Swinbank, Alan (Ed.). **Bond Scheme for Common Agricultural Policy Reform** içinde Cambridge, MA, USA: CABI Publishing, 2004.
- Cunha A., "A Role for Direct Payments? The Doha Round, EU Enlargement and Prospects for CAP Reform" Swinbank, Alan (Ed.). **Bond Scheme for Common Agricultural Policy Reform** içinde Cambridge, MA, USA: CABI Publishing, 2004.
- Çağlar, Y. **Tarımda doğrudan gelir desteği ve verimlilik. Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi**. (2002). Yılmaz, H. Demircan, Z. V. Dernek, "Türkiye Tarımında Doğrudan Gelir Desteği Uygulamaları, (Isparta İli Üreticileri Açısından Bir Değerlendirme)"
- Çakmak E.H. ve A.H. Akder. **DTÖ ve Avrupa Birliği'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı**. İstanbul: Lebib Yalkım Yayınevi, Haziran 2005 (Yayın No. Tusiad-/2005-06/397), s. 52.
- Çakmak, E.H., H. Kasnakoğlu ve T. Yıldırım. "Fark Ödeme Sisteminin Ekonomik Analizi", **Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Çalışma Raporu**. Ankara, Nisan 1998.
- Çakmak, E. H. ve A. Schneider, "Tarımda geniş perspektif AB-15'den AB-25'e tarım ve Türkiye", **İktisat İşletme ve Finans**. Haziran 2004, ss. 26-27.
- Çakmak, E. H., Haluk Kasnakoğlu ve A. Halis Akder. "Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye", **TÜSİAD Raporu**. İstanbul: TÜSİAD, 1999.
- Çakmak, E.H. "Hong Kong'da Ne Oldu? Tarımda Türkiye'nin Pozisyonu Ne?", **İktisat İşletme ve Finans, İnceleme- Araştırma**. Mart 2006, ss. 5-11.
- Çakmak, E.İ H. Ve Akder, A. Halis, **DTÖ Ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı**, Haziran 2005, , TUSİAD, Yayın No. TUSİAD-T/2005-06/397.

- Çeştepe, Hamza. “Dünya Ticaret Örgütü’nün Son Dönemlerdeki Uygulamalarının Türkiye’ye Etkileri”. **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**. Cilt 6, Sayı 12, 2006, ss. 155-179.
- Çoban, Orhan, Ayşe Esra Peker ve Yeşim Kubar, “Türk Tarımının Avrupa Birliği Ülkeleri Karşısındaki Sektörel Rekabet Gücü”, **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 14(10), Sayı: 20, 247-266, 2010
- Dağdemir, Elif Uçkan. **Dünya Tarım Ürünleri Ticareti ve Gelişmekte Olan Ülkeler**. İstanbul: Beta, 2009.
- Dale J. Leuck, **The Effects of Decoupling Agricultural Subsidies on United States and European Community Budgetary Expenditures**, ERS, USDA, Washington, D.C. ,1988 aktaran A., Babacan, "Genel Politika Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi".
- Demirbaş, N. “AB’de Süt Ve Süt Ürünleri Ortak Piyasa Düzenleri ve Türkiye’nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi”, E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.). **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, ss. 107-117.
- Demirbaş, N. ve Elâ Atış. ”Türkiye Tarımında Gıda Güvencesi Sorununun Buğday Örneğinde İrdelenmesi”, **Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg.**, Cilt 42, Sayı 1, 2005, ss. 79-190.
- Demircan, Yılmaz, H. Z. V. Dernek. “Türkiye Tarımında Doğrudan Gelir Desteği Uygulamaları, (Isparta İli Üreticileri Açısından Bir Değerlendirme)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. Cilt 9, Sayı 2, 2008.
- Demirci, Sevinç. **Doğrudan Gelir Sistemi Ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi**. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara, Mayıs 2000.Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 3. Baskı, Ankara, 1996.
- Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Kalkınma Planı: Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi**, DPT, Plan9, s.77-78
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. **Avrupa Birliği ve Türkiye** 3. Baskı, Ankara, 1996.
- Dinler , Z. **Tarım Ekonomisi**. 3. Baskı. Bursa: Ekin Kitabevi Yay., 1993.
- Doğruel, Fatma.. **Tarımsal Destekleme Politikaları ve Sonuçları,: ABD, AT, ve Türkiye**. İstanbul: İTO Yay. No: 1993-29, 1993.

- Dudu H., E.H. Çakmak ve Ş.Saraçoğlu. "Climate change and irrigation in Turkey: A CGE approach", **İktisat İşletme ve Finans**. Cilt. 25, Sayı. 286, 2010, ss. 9-33.
- Edwards , Tom. "Cap Reform: A New Common Agricultural Policy?", **SPICe briefing**, 03/86, 31 October 2003.
- Ekeman, Ebru. **21. Yüzyılın Esiginde Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikası**. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No:158, Mayıs 2000.
- Elçi, Seda. **Avrupa Birliği Yapısal Fonları**. Ankara: Tarım Ve Köyışleri Bakanlığı, AB Uzmanlık Tezi. 2007.
- Eraktan G. "Destekleme Sisteminde Değişim", http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/250c59336b505ed_ek.pdf?tipi=14&sube= (27 Şubat 2008).
- Eraktan, Gülcan ve Necat Ören. "AB Ortak Tarım Politikası, Reform Süreci ve Türkiye'ye Etkileri", **Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi**. Ankara: Türkiye Ziraat Mühendisliği. 3-7 Ocak 2005, ss. 23-33.
- Eraktan, Gülcan. **Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası**. İstanbul: Uzel yay., 2001.
- Erdoğan Seyfettin., Yumuşak İ.G., Büyükakın F. "2000'li Yıllarda Türk Tarımının Görünümü Üzerine Bir Değerlendirme", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı.13, ss.5-16, 2009.
- Ertuğrul C, "Türk Tarımının Ortak Tarım Politikası'ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri", **TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Haftası 2003 Sempozyum: AB Genişleme Sürecinde Türkiye**. 8 Ocak 2003, s.1.
- Ertuğrul, C. "Küreselleşme Koşullarında Tarım Politikalarında Gelişmelere ve Türkiye", **İktisat İşletme ve Finans**. Cilt: 14, Sayı: 160, 1999, ss. 62-84.
- Ertuğrul, Cemil. "Gündem 2000 Çerçevesinde AB Ortak Tarım Politikasının Yeniden Yapılandırılması Ve Türkiye", **Devlet Planlama Dergisi**, 42. Yıl Özel Sayı 2002. ss. 294-295.
- Eruygur, H.O., E. H. Çakmak. "AB Üyeliğinin Türk Tarımına Etkileri", **İktisat İşletme ve Finans**. Cilt: 22, Sayı: 259, 2007, ss. 5-17.
- Eruygur, H.O. "Tarımda AB Ortak Dış Tarifesi Ve Türkiye: Üçüncü Ükelere Dış Ticaret Etkileri", **İktisat İşletme ve Finans**. Cilt. 23, Sayı. 265, 2008, ss. 17-33.

Ervin, D. E. and F. Casey, "The Changing Economics of Agriculture and the Environment" Tweeten, L.G.(Editor). **Agricultural Policy for the 21st Century**. içinde, Hoboken, NJ, USA: Wiley-Blackwell, 2008. ss.265-286.

EurActiv," **Avrupa Birliği ve Türkiye Tarım Politikalarında Son Durum**" <http://www.euractiv.com.tr/ticaret-ve-sanayi/link-dossier/avrupa-birligi-veturkiye-tarim-politikalarinda-son-durum>, (27 Ekim 2010).

European Commission, **Financing the Common Agricultural Policy**, 2005, http://ec.europa.eu/agriculture/fin/index_en.htm, (27/02/2009).

European Commission Social Protection Committee, **Growth, jobs and social progress in the EU**, Report Prepared for DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities: Brussels. 2009.

European Commission "**The Common Agricultural Policy After 2013**", 2011, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1181_en.htm?locale=en , (10 Aralık 2012)

European Commission **Agriculture and Rural Development**, The history of the CAP, http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/index_en.htm, 15.12.2012.

European Commission, **SCENAR 2020. Scenario study on agriculture and the rural world**, 2007 http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2006/scenar2020/final_report/scenar2020final.pdf, (25.05.2012).

European Commission, **Scenar 2020: Scenario Study on agriculture and the rural world**, 2007 ISBN 978-92-79-05441-9, Office for Official Publications of the European Communities: Luxembourg. 2006

European Communities, **Working For The Regions**, European Communities, 2004, http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/27/working2004_en.pdf, (27/02/2009).

F. Özağ, F. Öztürk, S.Kaya, " **Türkiye Tarım Sektörünün Avrupa Birliği (AB) Tarım Ürünleri Karşısındaki Uluslararası Rekabet Gücü (URG) " IV ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresinde (13-16 Eylül 2000)**

Fennell, Rosemary. **The Common Agricultural Policy: Continuity and Change**. Oxford University Press, 1997.

Fındıkçı, Aydın. "Ortaklık İlişkisi Çerçevesinde Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaretinin Gelişimi", **İktisat İşletme ve Finans**. Haziran 2005, ss. 33-55.

- Fidan Ahmet. “Bilgi Toplumu Sürecinde Şehirlerin Evrimi”, <http://www.ekitapyayin.com/id/008/01.htm> (1 Eylül 2008).
- Filho, A.S. and Deborah Johnston. “Kalkınmakta Olan Ülkelerde Çiftçilere Sopa ve Havuç: Kuramda ve Uygulamada Tarımsal Neoliberalizm”, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki** içinde. Şeyda Başlı ve Tuncel Öncel (çev.). İstanbul: Yordam Yayın, 2007, ss. 213-225.
- Fischer, Thomas Covell. **The United States, the European Union, and the "globalization" of World Trade: Allies Or Adversaries?**. Edition: illustrated, Greenwood Publishing Group, 2000.
- Fischler, Franz. “Agriculture and rural development in a deeper and wider European Union, Agenda 2000 and the 2000–2006 financial perspective”, **Studia Diplomatica**. No 2; Vol. 49, No 2, 1996, ss. 74-82.
- Gangopadhyay, Ajoy. **Conserving Agriculture**. Delhi, IND: Global Media, 2007.
- Gardner B.L., “Agricultural Policy: Preand Post-FAIR Act Comparisons” Tweeten, L.G.(Editor). **Agricultural Policy for the 21st Century**. içinde, Hoboken, NJ, USA: Wiley-Blackwell, 2008.
- GATT-WTO Export Constraints, **Agricultural Economics Research Institute Report**, The Hague, 2001,
- George A. Kourvetaris and Andreas Moschonas **The Impact of European Integration: Political, Sociological, and Economic Changes**. Greenwood Publishing Group, 1996.
- Ghatak, Subrata. **Introduction to Development Economics**. Routledge, 2003.
- Giddens, Anthony. **Sosyoloji**. Ankara: Ayraç yayınevi, 2000.
- Gollin, Douglas, Stephen Parente and Richard Rogerson, “The Role of Agriculture in Development”, **American Economic Review**. Vol. 92 No. 2, May 2002, ss. 160-164.
- Gopinath M. ve T.L. Roe. “The Competitiveness of U.s. Agriculture”, D. Colyer ve Diğ. (Ed.). **Competition in Agriculture: the United States in the World Market** içinde. Routledge: FPP, 2000, ss. 25-41.
- Gökdemir, Bülent. “Uluslararası Tarım Ürünleri Ticaretinin Serbestleşmesinde Rekabet Politikasının Rolü”, **İktisat İşletme ve Finans, İnceleme- Araştırma**. Ağustos 2004, ss. 101-103.

- Gökdemir, Bülent. **Tarımda Piyasa Reform Türk Tarımı Özelinde Tarım Ve Rekabet Politikası İlişkisi**. Ankara: Rekabet Kurumu, 2004.
- Gülçubuk, B. ve N.A. Baykal. “Türkiye’de Kırsal Alanda Yoksulluğun Azaltılmasında Hayvancılığın ve Hayvansal Ürün İşleyen KOBİ’lerin Rolü”, **İktisat İşletme ve Finans, İnceleme- Araştırma**. Eylül 2004, ss. 77-89.
- Gültekin Sadettin, "Küreselleşme Çağında Dış Ticarete Rekabet İçin Kümelenme Stratejisi: Türkiye’nin Tarım Kümelenmesi Gerekliliği" **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (22) 2011 / 2 s. 29-40
- Gümüş, S.G. “AB’de Tütün Ve Zeytinyağında Ortak Piyasa Düzenleri ve Türkiye’nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi” E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.). "**Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu**" içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.
- Gündüz, Yılmaz ve Mehmet Kaya. “Avrupa Birliği Tarım Politikası Ve Türkiye’de Organik Tarımın Geliştirilmesi Üzerine Olası Etkisi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 6, Sayı 2, Yaz-2007, ss. 305-330.
- Gürler, A.Z. **Tarım Ekonomisi**. Ankara: Nobel Yay., 2008.
- Halis Akder, **Avrupa Topluluğu’nda Ortak tarım Politikasının Reformu ve Türkiye’nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti**, Ankara: Türkiye Dış Ticaret Derneği Yay. No: 4-1988
- Hamza Çeştepe, “Dünya Ticaret Örgütü’nün Son Dönemlerdeki Uygulamalarının Türkiye’ye Etkileri”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2006,6(12):155-179.
- Hewani A.A. and L.Tweeten, “Kuznets Curves for Environmental Degradation and Resource Depletion” Tweeten, L.G.(Editor). **Agricultural Policy for the 21st Century**. içinde, Hoboken, NJ, USA: Wiley-Blackwell, 2008.
- Higgins, B.H. **Employment Without Inflation**. New Jersey: Transaction Publishers, 1998.
- Hill, Brian E. **The Common Agricultural Policy: Past, Present, and Future**. Edition: illustrated, Routledge, 1984.
- Hoekman, Bernard M. and Michel M. Kostecki. **The Political Economy of the World Trading System the WTO and Beyond: From GATT to WTO**. Oxford: Oxford University Press, 2004.

- Hofreither, Markus F., Erwin Schmid and Franz Sinabell. "Phasing out of Environmentally Harmful Subsidies: Effects of the CAP 2003 Reform". **American Agricultural Economics Association Annual Meeting**. Denver, Colorado, July 1-4 2004.
- Ingco, M. And Croome, J. " Trade Agreements: Achievements and Issues Ahead", içinde **Agriculture and the WTO**, Edt. Ingco, M.D. and Nash, J. World Bank and Oxford Univ. Washington DC, 2004 aktaran Dağdemir, Elif Uçkan. "**Dünya Tarım Ürünleri Ticareti ve Gelişmekte Olan Ülkeler**" İstanbul: Beta,
- Işıklı, E. "Türk Tarımı AB Tarımına Nasıl Uyar?", E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.).**Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, ss. 75.78.
- Işın. F. "AB-Türkiye Tarımsal İlişkilerinin Gelişim Süreci", E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.). **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, ss. 3-15.
- İTO Türkiye’de Destekleme ve Taban Fiyat Politikası,İstanbul, Yayın No:1999-62.
- Johnston, B.F. and J.W. Mellor. "The Role of Agriculture in Economic Development", **American Economic Review**. Vol. 51, No. 4, September 1961, ss. 566-593.
- Josling, T. "Competing Paradigms in the OECD and Their Impact on the WTO Agricultural Talks", L.G. Tweeten, (Ed.). **Agricultural Policy for the 21st Century** içinde. USA: Wiley-Blackwell, 2008, ss. 245-265.
- Karlı, Bahri ve Diğerleri. "Dünya Ticaret Örgütü Kararları ve Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinin Türk Tarım Politikaları ve GAP Bölgesi Tarımına Muhtemel Etkileri", **GAP IV. Ulusal Tarım Kongresi**. Şanlıurfa, 21-23 Eylül 2005, ss. 1-28.
- Kazgan, Gülten. **Tarım ve Gelişme**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Kennedy, P.L. "Agricultural Competitiveness Issues and Concepts", D. Colyer ve Diğ. (Ed.). **Competition in Agriculture: the United States in the World Market** içinde. Routledge: FPP, 2000, ss. 11-25.
- Kesbiç, Y., Baldemir, E. ve Doğan, S., 2005. "**Rekabet Gücü Ölçümü ve Önemi : Türk Tarım Sektörü İçin Bir Analiz**", Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 26-27 Mayıs 2005, http://www.kafkas.edu.tr/duyurular/web_katalog/hayvancilik_kat1/tarimiktanaliz.pdf (20.12.2012)
- Kıymaz, Taylan ve Ahmet Şahinöz, "AB ve DTÖ ekseninde Türk şeker sektörü" **İktisat İşletme ve Finans** C.23, s.270, 2008

- Kızılaslan, Halil. “Dünya’da ve Türkiye’de Buğday Üretimi ve Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması, GOÜ”, **Ziraat Fakültesi Dergisi**. Cilt.21, Sayı. 2, ss. 23-38.
- Knutson, D. Ronald J.B. Penn, William T. Boehm, **Agricultural and Food Policy**, Prentice-Hall, Inc.,1995 aktaran A., Babacan, "Genel Politika Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi".
- Knutson, R., J. Penn and W. Boehm. **Agricultural and Food Policy**. 3rd Edition. New Jersey: Prentice Hall Publication, 1995.
- Koester, Ulrich. “The Developments Of The Economics Of Agricultural Product Markets in Europe”. **Rivista Di Economia Agraria**. No. 3-4, 1995, ss. 553-579.
- Kohls, Richard L. **Marketing Of Agricultural Products**. 3rd.Edt. New York: McMillan, 1967.
- Kotan Zelal, Sayan Serdar, “Türk İhraç Ürünlerinin AB Pazarında Güney Doğu Asya Ülkelerine Karşı Rekabet Gücünün Analizi: 1990-99”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 44-46, Cilt: 14, Kış 2003
- Libby, L.T. “Farmland is Not Just for Farming Any More: The Policy Trends” Tweeten, L.G.(Editor). **Agricultural Policy for the 21st Century**. içinde, Hoboken, NJ, USA: Wiley-Blackwell, 2008. s.184-204.
- Little J. , T. Knapp , M. Sottomayor, A.Swinbank, “ Compensation Proposals for EU Farm Policy Reform” Swinbank, Alan (Ed.). **Bond Scheme for Common Agricultural Policy Reform** içinde Cambridge, MA, USA: CABI Publishing, 2004.
- Lynggaard, K. **Common Agricultural Policy and Organic Farming : An Institutional Perspective on Continuity and Change**. Wallingford, Oxon, GBR: CABI Publishing, 2006.
- Makki, S.S. “Crop Insurance: Inherent Problems and Innovative Solutions”, L.G. Tweeten ve S.R. Thompson (Ed.). **Agricultural Policy for the 21st Century** içinde. USA: Wiley-Blackwell, 2008, ss.109-126.
- Markus F. Hofreither, Erwin Schmid And Franz Sinabell, “Phasing out of Environmentally Harmful Subsidies: Effects of the CAP 2003 Reform”, **American Agricultural Economics Association Annual Meeting**, Denver, Colorado, July 1-4, 2004.
- McCalla, A.F. and T.E. Josling. **Agricultural Policies and World Markets**. New York: Macmillan Publishing Co. 1985..

- Mosoti, V. ve A. Gobena. **International Trade Rules And The Agriculture Sector: Selected Implementation Issues**. Rome: FAO, 2007, s. 85.
- Nash, John. "Direct Subside Program: Turkey", L. Alexander Norsworthy (Ed.). **Rural Development, Natural Resources, and the Environment: Lessons of Experience in Eastern Europe and Central Asia** içinde. Washington: World Bank Publications, 2000, ss. 59-64.
- OECD **"Competition Policy and The Agro-Food Sector"**, OECD. 1996, http://www1.oecd.org/agr/Documents/free_agf.doc, (25.11.2010).
- OECD and FAO, **Agricultural Outlook 2009-2018**, 2009, <http://www.agri-outlook.org/dataoecd/2/31/43040036.pdf> (25.05.2012).
- OECD Factbook, **Economic, environmental and social statistics**, OECD Publications: Paris. 2009.
- OECD, **Improving the environmental performance of agriculture: Policy options and market approaches**, OECD Publications: Paris. 2001.
- OECD, **The implementation costs of agricultural policies**, OECD: Paris. 2007a.
- OECD, **"Agricultural Policy Reform: New Approaches The Role Of Direct Income Payments"**, OECD, Paris. 1994. Aktaran Sevinç Demirci, "Doğrudan Gelir Sistemi Ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi" Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Mayıs 2000.
- OECD, **Agricultural Policies In OECD Countries**, OECD yay., 2010.
- OECD, **Effective targeting of agricultural policies: Best practices for policy design and implementation**, OECD Publications: Paris. 2007b.
- OECD, **Environmental performance of agriculture since 1990**, OECD Publications: Paris. 2008.
- OECD, **New rural paradigm: Policies and governance**, OECD Publications: Paris. 2006.
- Oktay, E. "Türkiye Tarımı ve AB Uyumu", E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.). **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, ss.145-147.
- Olgun, A. "AB'de Ortak Tarım Politikasının Geçmişi, Reformlar, Mevcut Durum, Geleceği Ve Türkiye'nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi", E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.). **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım**

- Politikasına Uyumu** içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, ss. 17-24.
- Olgun, Akın ve Ferruh Işın. **Tarım Politikaları ve Tarım Sektörü Açısından AB ve Türkiye**. İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi ofset atölyesi, 1999.
- Ören M.N., ve T. Binici, Doğrudan Gelir Desteği Uygulamasının Gap Alanı Tarımsal Yapı Ve Gelirlerine Etkileri. **Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi** 16-18 Eylül 2004,
- Övgün, Barış. "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Çıkılmaz: Politika Transferi Açısından Tarım Sorunu". **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**. Cilt. 9, No. 1 , 2010, ss. 91-109.
- Özgüven, Ali. **İktisadi Düşünceler - Doktrinler ve Teoriler**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005.
- Patterson, Lee Ann. "Agricultural Policy Reform in the European Community: A Three-Level Game Analysis", **International Organization**, Vol. 51, Issue 1, 1997, ss. 135-165.
- Pavlos Pezaros, "The Agenda 2000 CAP reform agreement in the light of the future EU enlargement", **European Institute of Public Administration Working paper**, 99/W/02, 1999.(1-24).
- Payer, Cheryl, **The Debt Trap: IMF and The Third World**, Middlesex: Penguin Books, 1974.
- Percy, Rachel. "Gender Analysis And Participatory Rural Appraisal: Assessing The Current Debate Through An Ethiopian Case Study Involving Agricultural Extension Work". **International Journal of Educational Development**. Vol.19, Nu. 6, November 1999, ss. 395-408.
- Prebisch, R. Towards a Dynamic Development Policy for Latin America, New York, p.78-79 aktaran Dağdemir, Elif Uçkan. "Dünya Tarım Ürünleri Ticareti ve Gelişmekte Olan Ülkeler" İstanbul: Beta, 2009.
- Preety, J.N. "Toward More Conducive Policies for sustainable agriculture", Ernst Lutz (Ed.). **Agriculture And The Environment: Perspectives On Sustainable Rural Development** içinde. Washington: World Bank Publications, 1998, ss. 35-50.
- Ridell, J. and F. Rembold. **Farm Land Rationalisation and Land Consolidation: Strategies for Multifunctional use of Rural Space in Eastern and Central Europe**. Praha: Fig-WW, 2001.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi 2011-2014 (AB Üyeliğine Doğru)**, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2010, s.129-130

Saner G. ve F. Çukur “AB’de Sığır/Dana Eti ve Koyun/Keçi Eti Ortak Piyasa Düzenleri ve Türkiye’nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi” E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.).**"Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu"** içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005, ss .95-106.

Savaş, Vural F. **Kalkınma Ekonomisi**, İstanbul: Beta yayınları, 1986.

Sayın, Cengiz ve Ayhan Tufan. “Türkiye ve Avrupa Birliği'nde İzlenen Tarım Politikaları: Başlıca Kısıtlar, Farklılıklar Ve Uyum Önerileri”, **VI. Türkiye Tarım Ekonomisi Kongresi**. Tokat, 16-18 Eylül 2004.

Seyidoğlu, H. **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**. İstanbul: Güzem Can yay., 2007.

Soğuk, Handan. **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Tarım Politikası**. İKV Yayını No:148, 2001.

Soyak, Alkan, Cengiz Bahçekapılı “İktisadi Krizler- Imf Politikaları İlişkisi Ve Finance And Development Dergisindeki Yansımaları” **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.13, Sayı.144, 1998,

Stead, David R. “Europe’s Mansholt Plan Forty Years On, The Role Of Agriculture in The Rural Economy”. **Proceedings Of The 16th International Farm Management Association Congress A Vibrant Rural Economy The Challenge For Balance**, University College Cork, Ireland 15 – 20 July 2007, ss. 136-140.

Stringer, Randy. “How Important are the 'Non-Traditional' Economic Roles of Agriculture in Development?”, <http://citeseer.ist.psu.edu/cache/papers/cs/22596/http%3A%2F%2FzSzzSzwww.adelaide.edu.au%2FzSzCIESzSz0118.pdf/randy01how.pdf> (27 Şubat 2008).

Svedberg, Peter. **Poverty and Undernutrition: Theory, Measurement, and Policy**. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Swinbank A. and R.Tranter ,”Concluding Comments” Swinbank, Alan (Ed.). **Bond Scheme for Common Agricultural Policy Reform** içinde Cambridge, MA, USA: CABI Publishing, 2004.

- Swinbank A. and S. Tangermann, "A Bond Scheme to Facilitate CAP Reform " Swinbank, Alan (Ed.). **Bond Scheme for Common Agricultural Policy Reform** içinde Cambridge, MA, USA: CABI Publishing, 2004.
- Swinbank, A. "The New CAP," C. Ritson ve D. R. Harvey (der.) **The Common Agricultural Policy**, içinde, Londra: CAB International, 1997. ss. 95-111.
- Şahinöz A., "ABD-AT Ticaret Savaşı: Paylaşılmalı Dünya Pazarları", **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 12, 1994.
- Şahinöz, A., S. Çağatay ve Teoman, Ö. **Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası Aracı Olarak Fark Ödeme Sistemi’nin Uygulanabilirliğinin Tartışılması Ve Sistemin İktisadi Analizi**. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Nisan 2007.
- Şahinöz, Ahmet. "Tarım Reformu", **İktisat İşletme ve Finans**. Cilt: 15, Sayı: 172, 2000, ss. 37-52.
- Şahinöz, Ahmet. **ABD-AET Türkiye Tarım Politikaları ve Dünya Pazarları (Ortadoğu)**. İstanbul: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayınları, 1989.
- Tan, Sibel ve İlkay Dellal, **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası**, T.E.A.E-Bakış, Mart 2003, Sayı 2, Nüsha 1.
- Tarım Bakanlığı, **Ortak Tarım Politikası**, www.tarim.gov.tr/Files/AB_Tarim/OrtakTarimPolitikasi.Pdf, (25.05.2011).
- Tarım Kanunu*. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/26960.html> (16 Ekim2008).
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, **Stratejik Plan (2010-2014)**, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2010
- Todaro, Michael P. "A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries". **The American Economic Review**. Vol. 59, No. 1, 1969, ss. 138-148.
- Toprak Mahsulleri Ofisi **"Tarım Stratejisi (2006-2010)"** <http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/mevzuat/kararnameler/tarimstrateji.pdf>, (20.12.2012)
- Tunçsiper, Bedriye, Dilek Sürəkçi ve Elif Öznur Kan. "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Ve Türk Tarımına Yansımaları: Balıkesir İli Örneği", **2. Ulusal İktisat Kongresi**. İzmir: DEÜ. 20-22 Şubat 2008, ss. 1-22.

- Türkekel, B. “AB’de Kümes Hayvanları ve Yumurta Ortak Piyasa Düzenleri ve Türkiye’nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi”, E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.). **Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu** içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.
- TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), **Dış Ticarete Rekabet Kıyaslaması Veri Tabanı**, <http://www.ref.sabanciuniv.edu/> (5.5. 2011)
- UNITED NATIONS, **Commodity Trade Statistics Database**, <http://comtrade.un.org/db/>, (18.12.2012)
- Uzmay, A. “AB’de Hayvansal Ürünlerde Uygulanan Politikalar ve Türkiye’nin Uyumu Açısından Değerlendirilmesi” E.Oktay ve R.Tunalıoğlu (Ed.). "**Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu**" içinde. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2005.
- Valdés, Alberto. **Agricultural Support Policies in Transition Economies**. Washington: World Bank Publications, 2000.
- Westcott, Paul C. and C. Edwin Young, “Farm Program Effects on Agricultural Production: Coupled and Decoupled Programs”, **Agricultural Economic Report**. November 2004.
- Wilson, G.A. **Multifunctional Agriculture: A Transition Theory Perspective**. GBR: CABI Publishing, 2007.
- World Bank, **Global Commodity Markets. Review and price forecast**. 2009 [http://siteresources.worldbank.org/ Resources/476882.pdf](http://siteresources.worldbank.org/Resources/476882.pdf) (25.05.2012)
- World Bank, **Agriculture Investment**, World Bank Publications, 01/2005.
- World Bank. **Agriculture for Development**. Washington DC, 2008.
- World Bank. **Gender in Agriculture Sourcebook**. Herndon, VA, USA: World Bank Publications, 2009.
- World Trade Organization and Secretariat, Graduate Institute of International Studies, “**From GATT To The WTO: The Multilateral Trading System in The New Millennium**” Kluwer Law International, 2000.
- WTO, "**GATT and the Goods Council**" http://www.wto.org/english/tratop_e/gatt_e/gatt_e.htm#documents, (27 Ekim 2010).

WTO, "The multilateral trading system—past, present and future" http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr01_e.htm, (27 Ekim 2010).

WTO, **Revised draft modalities for agriculture, Committee on Agriculture Special Session**, TN/AG/W/4/Rev.4, 2008, http://www.wto.org/english/tratop_e/agricpdf (25.05.2012).

WTO, "**The GATT Years: From Havana To Marrakesh**" http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm, (29 Ekim 2010).

Yazıcı, K. "Avrupa Birliği ve Türkiye’de Tarım Satış Kooperatifleri", **İktisat İşletme ve Finans, İnceleme- Araştırma**. Nisan 2001, ss. 91-102.

Yılmaz, H., V. Demircan ve Z.Dernek. “Türkiye Tarımında Doğrudan Gelir Desteği Uygulamaları, (Isparta İli Üreticileri Açısından Bir Değerlendirme)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. Cilt 9, Sayı 2, 2008, ss. 248-265.

Zobbe, H. “The Economic and Historical Foundation of the Common Agricultural Policy in Europe”. **The Royal Veterinary and Agricultural University Department of Economics and Natural Resources Working Paper**, 2001, ss.1-21.

Zulauf, C.R. “Income Variability of U. S. Crop Farms and Public Policy” Tweeten, L.G.(Editor). **Agricultural Policy for the 21st Century**. içinde, Hoboken, NJ, USA: Wiley-Blackwell, 2008.

http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/index_en.htm